

วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ เป็นวารสารที่ผ่านการรับรองคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) ว่าเป็นวารสารวิชาการกลุ่มสาขาวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ กลุ่มที่ 2

บทความวิจัย

- สถานภาพความรู้เกี่ยวกับการลดความเหลื่อมล้ำคนจนเมือง เขตเศรษฐกิจพิเศษ
สีกัรินทร์ แซ่กู 1
Sakkarin Sapu
- การคุ้มครองแรงงานต่างด้าวของสถานประกอบการตามสิทธิประกันสังคม
กันยปริน ทองสามสี, อิศระ ทองสามสี, วัณชิดา สังขดวง และ สมฤดี สงวนแก้ว 54
Kanyaprin Tongsamsi, Isara Tongsamsi, Ranchida Sangkhuang and Somruedee Sanguankaew
- "ตุ๊กตาลูกเทพ": กระบวนการเชื่อมโยงเครื่องรางของขลังไทยสู่สังคมเวียดนาม
ศิลาภักดิ์ เตชินติกุล 79
Silapakit Teekantikun
- การปลูกฝังพฤติกรรมลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนในครัวเรือนคนเมืองอีสาน กรณีศึกษาเทศบาลนครขอนแก่น 104
ธนาพุทธรักษ์ ชามะรัตน์, เอ็ดวิน บี.พี. เด ยอง และ ลุค ดับบลิว.เจ. คนิพเพนเบิร์ก
Thanapauge Chamaratana, Edwin B.P. De Jong and Luuk W.J. Knippenberg
- ตัวแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในภาคอีสาน 132
พุทธวิทย์ ปราบนอก, ธนาพุทธรักษ์ ชามะรัตน์, วิชรพล ศิริสุวิไล, เด่นพงษ์ แสนคำ, วุฒิชัย สว่างแสง,
ปรีชา บุตรรัตน์, ลำเจิน สุริยวงศ์, พระครูสุธีรจริยวัฒน์ และ พระมหาสมบัติ ทวีคุณ
*Puttharak Prabnok, Thanapauge Chamaratana, Watcharapon Sirisuwilai, Denpong Saenkum,
Wuttichai Sawangsang, Preecha Butrat, Lamgeune Souliyavong, Phrakhrusutheejariyawat
and Phramaha Sombat Taweekoon*
- การใช้สื่อดิจิทัลเพื่อส่งเสริมสุขภาพ 162
พุฒิกษา ภาษมสารคุณ, บงกชกร หงส์สาม และ กันตพิชญ์ ศักดิ์สวัสดิ์
Phruga Gasemsarakoon, Bongkotchakon Hongsam and Kuntapitch Saksawat
- การศึกษาทักษะการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียนชาวไทยในระดับอุดมศึกษา ที่เรียนภาษาอังกฤษเป็น
ภาษาต่างประเทศ 183
ภัสรา นามแสง และ อภิศักดิ์ สุขยิ่ง
Pasara Namsaeng and Apisak Sukying
- รูปแบบคำเรียกขานและคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขายเครื่องสำอางในสื่อสังคม 213
นันทนา วงษ์ไทย, วรกานต์ จันทราสา, นีรนา หนูเขียว, รพีพรรณ เจริญวัฒน์วินยู และ Yalin Zhang
*Nuntana Wongthai, Worakarn Jantarasa, Neerana Nukeaw, Rapeephan Jaroenwattanawinyoo
and Yalin Zhang*

บทความวิชาการ

- งานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในประเทศไทยและเวียดนาม : บทสำรวจเบื้องต้น 237
ธนานันท์ บูนวรรณา
Thananan Boonwanna

ISSN 0125-5061 (Print)
ISSN 2697-5688 (Online)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
โทร. 0-4320-2861 www.huso.kku.ac.th

37/3

Humanities & Social Sciences Vol. 37 No. 3 September - December 2020

ISSN 0125-5061 (Print)
ISSN 2697-5688 (Online)

37

Humanities & Social Sciences

มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์

ปีที่ 37 ฉบับที่ 3 กันยายน - ธันวาคม 2563 Vol. 36 No. 3 September - December 2020

ISSN 0125-5061 (Print) ISSN 2697-5688 (Online)

มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์

ISSN 0125-5061 (Print) ISSN 2697-5688 (Online)

ปีที่ 37 ฉบับที่ 3 กันยายน - ธันวาคม 2563

วารสารของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

• ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.กุลธิดา ห้วมสุข
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

• บรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.รัตนา จันทร์เทาว์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

• กองบรรณาธิการ

ศาสตราจารย์ ดร. ประยงค์ แสนบุราณ
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
วิทยาเขตอีสาน

ศาสตราจารย์สุวิทย์ วีระศาศวัต
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนพฤกษ์ ชามะรัตน์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภรณ์ ติระราษฎร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาลี สบายยิ่ง
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พินรัตน์ อัครวัฒนากุล
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พรวิภา ไชยสมคุณ
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิสิทธิ์ กอบบุญ
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Prof. Madya Dr.Ahmad Martadha Mohamed
Universiti Utara Malaysia, Malaysia

Assoc. Prof. Dr. Violet B. Valdez
Ateneo Center for Asian Studies,
Philippines

Assoc. Prof. Dr. Le Thu Hoa
National Economics University, Hanoi,
Vietnam

• ผู้ตรวจสอบภาษาอังกฤษ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภรณ์ ติระราษฎร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

• ฝ่ายจัดการ

นางสาวขวัญนคร สอนหมั่น
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

• พิมพ์ที่

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น
123 ถ.มิตรภาพ ต.ในเมือง อ.เมือง
จ.ขอนแก่น 40002

• วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความคิดเห็นทางวิชาการ
2. เพื่อเผยแพร่งานการศึกษาค้นคว้าและวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
3. เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ และความคิดเห็นทางวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

• กำหนดออก (ปีละ 3 ฉบับ)

(มกราคม-เมษายน, พฤษภาคม-สิงหาคม,
กันยายน-ธันวาคม)

• ค่าบอกรับวารสาร

สมาชิกปีละ 300 บาท
ขายปลีกฉบับละ 120 บาท

ติดต่อบอกรับวารสาร หรือ
ส่งบทความออนไลน์เพื่อตีพิมพ์ได้ที่

ฝ่ายวิจัยและบริการวิชาการ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

40002

โทร. 0 4320 2861 ต่อ 45449

โทรสาร 0 4320 3050

E-mail: kwanso@kku.ac.th

ส่งบทความที่

www.tci-thaijo.org/index.php/HUSO

Humanities & Social Sciences

ISSN 0125-5061 (Print) ISSN 2697-5688 (Online)

Vol. 37 No. 3 September - December 2020

Journal of Humanities and Social Sciences Khon Kaen University

- **Advisor**

Assoc. Prof. Dr. Kulthida Tuamsuk
Khon Kaen University

- **Editor-in-Chief**

Assoc. Prof. Dr. Rattana Chanthao
Khon Kaen University

- **Editorial Board**

Prof. Dr. Prayong Saenpuran
Mahamakut Buddhist University Isan Campus

Prof. Suwit Theerasasawat
Khon Kaen University

Asst. Prof. Dr. Thanapauge Chamaratana
Khon Kaen University

Asst. Prof. Dr. Poranee Deerajviset
Khon Kaen University

Asst. Prof. Dr. Malee Sabaiying
Prince of Songkla University

Asst. Prof. Dr. Phinnarat Akharawatthanakun
Chiang Mai University

Assistant Professor Dr. Pornwipa Chaisomkun
Chiang Mai University

Assistant Professor Dr. Pisit Kobbun
Ubon Ratchathani University

Prof. Madya Dr. Ahmad Martadha Mohamed
Universiti Utara Malaysia, Malaysia

Assoc. Prof. Dr. Violet B. Valdez
Ateneo Center for Asian Studies, Philippines

Assoc. Prof. Dr. Le Thu Hoa
National Economics University, Hanoi,
Vietnam

- **English Editor**

Assist. Prof. Dr. Poranee Deerajviset
Khon Kaen University

- **Managing**

Miss Kwannakorn Sonman
Khon Kaen University

- **Printing**

Khon Kaen University Printing House,
Muang, Khon Kaen 40002
E-mail : kkuprinting@hotmail.com

- **Objective**

1. To promote and disseminate academic knowledge and ideas
2. To disseminate research studies on humanities and social sciences
3. To be the medium of exchanging knowledge and academic ideas in humanities and social sciences

- **Publication**

This journal is published triannually
(January-April, May-August,
September-December)

- **Subscription Rates**

300 Baht (per year)
120 Baht (per a journal)

- **Inquiries**

Research and Academic Service,
Faculty of Humanities and Social Sciences,
Khon Kaen University Muang, Khon Kaen
40002

Tel. 043-202861 Ext. 45449

Fax. 043-203050

E-mail: kwanso@kku.ac.th

Full paper submission at :
www.tci-thaijo.org/index.php/HUSO

เกี่ยวกับวารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นวารสารวิชาการด้านมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความคิดเห็นทางวิชาการ เพื่อเผยแพร่งานการศึกษาค้นคว้าและวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และเพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนความรู้ และความคิดเห็นทางวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วารสารมีกำหนดออกปีละ 3 ฉบับ (มกราคม-เมษายน, พฤษภาคม-สิงหาคม, กันยายน-ธันวาคม) ตีพิมพ์ทั้งรูปแบบรูปเล่มและระบบวารสารอิเล็กทรอนิกส์ ครอบคลุมงานที่ตีพิมพ์เผยแพร่ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ อย่างน้อย 2 ท่าน (Double Blinded Review) เนื้อหาของบทความต้องเกี่ยวข้องกับด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในด้านปรัชญาและศาสนา ภาษา ภาษาศาสตร์ และวรรณกรรม วัฒนธรรม สังคมวิทยา มานุษยวิทยา รัฐประศาสนศาสตร์ พัฒนาสังคม ประวัติศาสตร์โบราณคดี อาณาบริเวณศึกษา สื่อ สารสนเทศ และการสื่อสาร และประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

บทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ในวารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น อย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวารสาร

ทัศนะและความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความในวารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความ โดยไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

About Journal of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University

Journal of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, is the academic journal in the field of humanities and social sciences. It aims to promote and publicize research. It also aims at being the stage of exchanging knowledge and academic ideas in humanities and social sciences. This journal is published triannually in both hard copies and electronic copies. All the articles published are peer-reviewed by at least two experts (Double Blinded Review). The contents of the article should be related to the field of humanities and social sciences such as Philosophy & Religion, Languages, Linguistics & Literature, Culture, Sociology, Anthropology, Public Administration, Social Development, History & Archeology, Area Studies, Information Technology & Communication, and related areas. The articles are in both Thai and English.

The articles submitted for Journal of in Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, should not be previously published or under consideration of any other journals. The author should carefully follow the submission instructions of Journal of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University including the referencing format.

Views and opinions expressed in the articles published in Journal of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, are the responsibility of the authors, are not under responsibility of the editors, and do not necessarily reflect those of the editors.

Unบรรณาธิการ

สวัสดิ์ท่านสมาชิกวารสารและผู้อ่านทุกท่าน

วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์เล่มนี้เป็นปีที่ 37 เล่มที่ 3 เผยแพร่
ระหว่างเดือน กันยายน-ธันวาคม พ.ศ. 2563 ซึ่งเป็นฉบับส่งท้ายปี วารสารฉบับนี้
มีบทความทั้งหมด 9 บทความ แบ่งเป็นบทความวิจัยจำนวน 8 บทความ มีเนื้อหา
ทางด้านสังคมศาสตร์ จำนวน 6 บทความ ได้แก่ บทความเรื่อง สถานภาพ
ความรู้เกี่ยวกับการลดความเหลื่อมล้ำคนจนเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ การคุ้มครอง
แรงงานต่างด้าวของสถานประกอบการตามสิทธิประกันสังคม ตุ๊กตาลูกเทพ
กระบวนการเชื่อมโยงเครื่องรางของขลังไทยสู่สังคมเวียดนาม การปลูกฝังพฤติกรรม
ลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนในครัวเรือนคนเมืองอีสานกรณีศึกษาเทศบาล
นครขอนแก่น ตัวแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในภาคอีสาน การใช้สื่อดิจิทัล
เพื่อส่งเสริมสุขภาพ และมีบทความทางด้านมนุษยศาสตร์อีก 2 บทความ
โดยเป็นเนื้อหาทางภาษาศาสตร์ ได้แก่ การศึกษาทักษะการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียน
ชาวไทยในระดับอุดมศึกษาที่เรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศ และ
บทความเรื่องรูปแบบคำเรียกขานและคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขาย
เครื่องสำอางในสื่อสังคม นอกจากนี้ฉบับนี้ยังมีบทความวิชาการหนึ่งเรื่อง คือ
งานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในประเทศไทยและเวียดนาม : บทสำรวจ
เบื้องต้น

กองบรรณาธิการเชื่อว่าองค์ความรู้ที่ท่านผู้อ่านได้รับในวารสารฉบับนี้
จักเกิดประโยชน์ต่อวงวิชาการ การวิจัย ทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
ของประเทศดังเจตนารมณ์ของการเผยแพร่วารสารนี้สืบไป

บรรณาธิการ
รัตนา จันทร์เทาว์

บทความวิจัย

- ❖ สถานภาพความรู้เกี่ยวกับการลดความเหลื่อมล้ำคนจนเมือง
เขตเศรษฐกิจพิเศษ 1
State of knowledge about reducing inequality for Urban Poor
in Special Economic Zone
สักรินทร์ แซ่ภู
Sakkarin Sapu

- ❖ การคุ้มครองแรงงานต่างด้าวของสถานประกอบการ
ตามสิทธิประกันสังคม 54
Foreign Labor Protection of Firms under Social Security Fund
กันยปริน ทองสามสี, อิศระ ทองสามสี,
รัชชิดา สังขดวง และ สมฤดี สงวนแก้ว
Kanyaprin Tongsamsi, Isara Tongsamsi,
Ranchida Sangkhaduang and Somruedee Sanguankaew

- ❖ “ตุ๊กตาลูกเทพ”: กระบวนการเชื่อมโยงเครื่องรางของขลังไทย
สู่สังคมเวียดนาม 79
Reborn Baby Dolls: An association process of Thai
amulet into Vietnam society
ศิลปกิจ เต็กนติกุล
Silapakit Teekantikun

- ❖ การปลูกฝังพฤติกรรมลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนในครัวเรือน
คนเมืองอีสาน กรณีศึกษาเทศบาลนครขอนแก่น

Carbon Emission Reduction Behaviors Cultivation of the
Thai-Isan Urban Households: the Case Study of Khon Kaen
Municipality

ธนพฤกษ์ ชามะรัตน์, เอ็ดวิน บี.พี. เด ยอง
และ ลูค ดับบลิว.เจ. คนิพเพนเบิร์ก

*Thanapauge Chamaratana, Edwin B.P. De Jong
and Luuk W.J. Knippenberg*

104
- ❖ ตัวแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในภาคอีสาน

Environmental Management Model of Isan Buddhist Temple

พุทธรักษ์ ปราบนอก, ธนพฤกษ์ ชามะรัตน์, วัชรพล ศิริสุวิไล,
เด่นพงษ์ แสนคำ, วุฒิชัย สว่างแสง, ปรีชา บุตรรัตน์, ลำเงิน สุริยวงศ์,
พระครูสุธีร์จริยวัฒน์ และ พระมหาสมบัติ ทวีคุณ

*Puttharak Prabnok, Thanapauge Chamaratana,
Watcharapon Sirisuwilai, Denpong Saenkum,
Wuttichai Sawangsang, Preecha Butrat, Lamngeune Souliyavong,
Phrakhrusutheejariyawat and Phramaha Sombat Taweekoon*

132
- ❖ การใช้สื่อดิจิทัลเพื่อส่งเสริมสุขภาพ

The use digital media to promote health

พฤษา เกษมसारคุณ, บงกชกร หงส์สาม และ กันตพิชญ์ ศักดิ์สวัสด์

*Phruga Gasemsarakoon, Bongkotchakon Hongsam
and Kuntapitch Saksawat*

162

- ❖ การศึกษาทักษะการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียนชาวไทย
ในระดับอุดมศึกษา ที่เรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศ
An Investigation of Critical Thinking Skills in Thai
EFL University Learners
ภัสรา นามแสง และ อภิศักดิ์ สุขยั้ง
Pasara Namsaeng and Apisak Sukying

183

- ❖ รูปแบบคำเรียกขานและคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขายเครื่องสำอางในสื่อสังคม
Forms of address terms and terms of self-reference of
cosmetic products' purchasers and sellers in social media
นันทนา วงษ์ไทย, วรกานต์ จันทราสา, นีรณา หนูเขียว,
รพีพรรณ เจริญวัฒนวิญญู และ Yalin Zhang
*Nuntana Wongthai, Worakarn Jantarasa, Neerana Nukeaw,
Rapeepphan Jaroenwattanawinyoo and Yalin Zhang*

213

บทความวิชาการ

- ❖ งานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในประเทศไทย
และเวียดนาม : บทสำรวจเบื้องต้น
Study of Vietnamese Workers in Thailand and Vietnam:
Preliminary Survey
ธนนันท์ บูนวรรณ
Thananan Boonwanna

237

สถานะภาพความรู้เกี่ยวกับการลดความเหลื่อมล้ำคนจนเมือง

เขตเศรษฐกิจพิเศษ¹

State of knowledge about reducing inequality for Urban Poor in Special Economic Zone

สักรินทร์ แซ่กู๋

Sakkarin Sapu

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์

Faculty Architecture, Urban Design and Creative Arts

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Maharakham University

บทคัดย่อ

แนวคิดการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทย เป็นแนวคิดที่เกิดจากการขับเคลื่อนในการพัฒนาเชิงนโยบายไปสู่การกำหนดพื้นที่เมืองชายแดน ในความเป็นจริงแล้วความมุ่งหมายของการพัฒนาดังกล่าวคือความต้องการลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชายแดน แต่ในทางปฏิบัติแล้วกลับพบว่าแนวคิดดังกล่าวกลับก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำในรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อกลุ่มคนจนเมืองในพื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการทบทวนกรอบของงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อปริทัศน์สถานะภาพองค์ความรู้ในเรื่องดังกล่าว อันจะนำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดที่สำคัญทั้งที่มีต่อความหมายที่เปลี่ยนแปลงไปของคนจนเมืองและความเหลื่อมล้ำ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

¹ บทความนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ภายใต้ชุดโครงการวิจัยความเหลื่อมล้ำและคนจนเมืองงบประมาณประจำปี 2559 เรื่อง สถานภาพทางความรู้ลดความเหลื่อมล้ำคนจนในเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยเป็นการวิจัยต่อเนื่องระยะเวลา 2 ปี ทั้งนี้เนื้อในส่วนของบทความฉบับนี้เป็นงานวิจัยในปีแรก ต่อมาได้มีการต่อยอดไปสู่การวิจัยเรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจากฐานต้นทุนของกลุ่มคนจนเมืองในเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ (2560)

ครั้งนี้มี 3 ข้อคือ (1) รวบรวมและสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความเหลื่อมล้ำในเมืองเศรษฐกิจพิเศษ (2) ค้นหาคำถามวิจัยจากช่องว่างของการวิจัยที่ผ่านมา (3) พัฒนาโจทย์ความรู้ในรูปแบบการมีส่วนร่วมของหลากหลายกลุ่มคนบนฐานผลการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกิดขึ้น ระเบียบวิธีการวิจัยมี 2 วิธีคือ (1) การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการรวบรวมเนื้อหาหลักใน 3 ประเด็นคือ การนิยามความหมายของคนจนเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของการพัฒนาเมือง ความหมายของความเหลื่อมล้ำของคนจนเมือง และพัฒนาการของพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ (2) การจัดกระบวนการวางแผนเชิงปฏิสัมพันธ์ (Interactive Planning) (สักรินทร์ แซ่กู๋, 2553) โดยมีขั้นตอนที่ผสมผสาน 4 วิธีการสื่อสารคือ การสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน การปรึกษาหารือ การวางแผนร่วมกัน และการสร้างฉันทมติร่วมกัน โดยในขั้นตอนนี้ในการวิจัยจะให้น้ำหนักใน 2 วิธีแรกคือ การสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน การปรึกษาหารือ สำหรับผลการศึกษาที่ได้พบว่า การพัฒนาโจทย์การลดความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นต่อกลุ่มคนจนเมืองในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษจะเป็นโครงสร้างที่กดทับลงบนฐานทุน 4 ประการคือ ทุนทางสังคมวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางการเมือง ทุนทางเศรษฐกิจต่อไป

คำสำคัญ : ความเหลื่อมล้ำ, คนจนเมือง, เขตเศรษฐกิจพิเศษ, การพัฒนาเมือง, ทุน

Abstracts

The concept of special economic zone development in Thailand has been driven by policy development towards determining border town areas. In fact, the aim of development is to reduce economic inequality in border areas. Practically, it was found that such ideas created a new form of inequality, especially for poor people in the border city. This study aims to review the related former research framework in order to reconceptualize and reframe the status of knowledge in terms of inequality and urban poor, particularly in the special economic cities. The objectives of this research are 3 items which are (1) collecting and synthesizing knowledge related to inequality in special economic cities (2) searching for research questions from former research gaps (3) developing the knowledge question based on the participation of various groups. The research methods which are (1) reviewing relevant literature based on 3 main issues; the definition of the meaning of the poor according to the context of urban development, the meaning of the inequality for the urban poor, and evaluation of special economic zone. (2) Interactive planning (Sapu, 2010) that integrates 4 communicative action models; social learning, deliberative planning, collaborative planning, and consensus-building. For this article, the method focuses on two first methods (social learning and deliberative planning). The results of the study found that the inequality of urban poor in the special economic zone has been a structure that suppressed based on four capitals, namely social and cultural capital, natural capital, political capital, and economic capital.

Keywords: inequality, urban poor, special economic zones, urban development, capital

ความสำคัญของปัญหา

กรอบแนวคิดเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศไทยได้รับการผลักดันจากธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) ภายใต้กลยุทธ์การส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากระเบียงเศรษฐกิจ (Economic Corridors) โดยธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย หรือ ADB ให้การสนับสนุนและความช่วยเหลือทางการเงินเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นโดยมุ่งเป้าไปที่การเชื่อมโยงเขตเศรษฐกิจพิเศษไปยังท่าเรือ จุดกระจายสินค้า และตลาดปลายทาง ต่อมาการขับเคลื่อนในระดับประเทศได้เริ่มต้นจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้ริเริ่มแผนการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยมุ่งเป้าไปที่พื้นที่การค้าชายแดนในปี พ.ศ. 2546 และผลักดันให้เกิดระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2556 เพื่อกำหนดนโยบายและการผลักดันการพัฒนา (สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา, 2557)

ต่อมารัฐบาลไทยได้มีประกาศคณะกรรมการนโยบายพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษที่ 1/2558 เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2558 ได้ประกาศเขตเศรษฐกิจพิเศษไว้ 5 พื้นที่คือ เขตเศรษฐกิจพิเศษตาก เขตเศรษฐกิจพิเศษมุกดาหาร เขตเศรษฐกิจพิเศษสระแก้ว เขตเศรษฐกิจพิเศษสงขลา เขตเศรษฐกิจพิเศษตราด (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2558) โดยกำหนดกิจกรรมเป้าหมายในเขตเศรษฐกิจพิเศษ 13 กลุ่มกิจกรรมได้แก่ (1) อุตสาหกรรมเกษตร ประมง และกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง (2) เซรามิกส์ (3) อุตสาหกรรมสิ่งทอ เครื่องนุ่งห่ม และเครื่องหนัง (4) อุตสาหกรรมผลิตเครื่องเรือน (5) อุตสาหกรรมอัญมณีและเครื่องประดับ (6) การผลิตเครื่องมือแพทย์ (7) อุตสาหกรรมยานยนต์ เครื่องจักรและชิ้นส่วน (8) อุตสาหกรรมเครื่องไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ (9) การผลิตพลาสติก (10) การผลิตยา (11) กิจการโลจิสติกส์ (12) นิคมและเขตอุตสาหกรรม (13) กิจการเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว เพื่อนำไปสู่การผลักดันเชิงนโยบายที่ชัดเจนในพื้นที่เมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่ต่าง ๆ

แม้ว่าการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดโอกาสอย่างมากมายในการพัฒนาทางการค้า การลงทุน รวมถึงก่อให้เกิดการขับเคลื่อนในระดับมหภาคของการผลิต การแลกเปลี่ยนทรัพยากร การหมุนเวียนแรงงาน แต่กระนั้นก็ตามกลับดูเหมือนว่าแนวคิดการพัฒนาดังกล่าวเป็นการริเริ่มจากระดับ

นโยบายและยุทธศาสตร์ในภาพกว้างระดับชาติและประชาคมเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้ การขับเคลื่อนภาคประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนจนในเมืองอาจมีบทบาทและ การเข้าถึงอำนาจในการตัดสินใจในการพัฒนาดังกล่าวได้น้อยมาก สถาบันวิจัยระบบ สาธารณสุข (2548) ได้นำเสนอคู่มือประชาชนเพื่อเรียนรู้นโยบายสาธารณะ โดยนำเสนอ ประเด็นของการพัฒนาในเขตเศรษฐกิจพิเศษที่อาจมีผลกระทบต่อสังคมและคนจน เมือง-ชนบทดังนี้ (1) การละเมิดสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ² (2) ความขัดแย้งในการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชนกับเขตเศรษฐกิจพิเศษ (3) การทำลาย ระบบเศรษฐกิจชุมชนและวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น (4) การกระจายรายได้ที่ไม่ เท่าเทียมกัน (5) ก่อให้เกิดปัญหาการจ้างงาน การว่างงาน และกลายเป็นคนขาย ขอบ และ (6) เกิดความเหลื่อมล้ำด้านสวัสดิการและการเข้าถึงสิทธิของการบริการ พื้นฐาน ซึ่งเห็นได้ว่ามีนักวิชาการและรายงานส่วนหนึ่งได้นำเสนอภาพสองด้าน ของการพัฒนาของเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศไทย

บทความเรื่อง สถานภาพความรู้เกี่ยวกับการลดความเหลื่อมล้ำคนจนเมือง เขตเศรษฐกิจพิเศษ มีเป้าหมายในการทบทวนสถานการณ์ทางองค์ความรู้เพื่อก่อให้เกิด กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ขององค์กรคนจนในเมืองที่สามารถจัดการกับ ความเหลื่อมล้ำที่คาดว่าจะเกิดขึ้นได้หลังจากการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษโดยอาศัย กระบวนการแบบชุมชน ท้องถิ่น และเครือข่าย เป็นกลไกการขับเคลื่อนสำคัญ ในการนำเสนอในเชิงนโยบายที่เพื่อสร้างพื้นที่หรือกลไกการเชื่อมต่อกระบวนการ ชุมชนท้องถิ่นเหล่านั้นกับกลไกในภาพใหญ่ของการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ

² อ้างอิงตามรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2550 ที่มีการระบุ “สิทธิชุมชน” ไว้ในเนื้อหา ของรัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับดังกล่าว แต่ในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2560 ไม่ได้ระบุเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับ สิทธิชุมชนไว้ในรัฐธรรมนูญ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. รวบรวมและสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความเหลื่อมล้ำในเมืองเศรษฐกิจพิเศษ
2. ค้นหาคำถามวิจัยจากช่องว่างของการวิจัยที่ผ่านมา
3. พัฒนาโจทย์ความรู้ในรูปแบบการมีส่วนร่วมของหลากหลายกลุ่มคนบนฐานผลการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกิดขึ้น

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งภายใต้ชุดโครงการวิจัยความเหลื่อมล้ำและคนจนเมือง ซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุมในเมือง 4 ประเภทคือ เมืองศูนย์กลาง เมืองอุตสาหกรรม เมืองท่องเที่ยว และเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยระเบียบวิธีการวิจัยในขั้นตอนของการวิจัยฉบับนี้แบ่งออกเป็น 2 วิธีการคือ

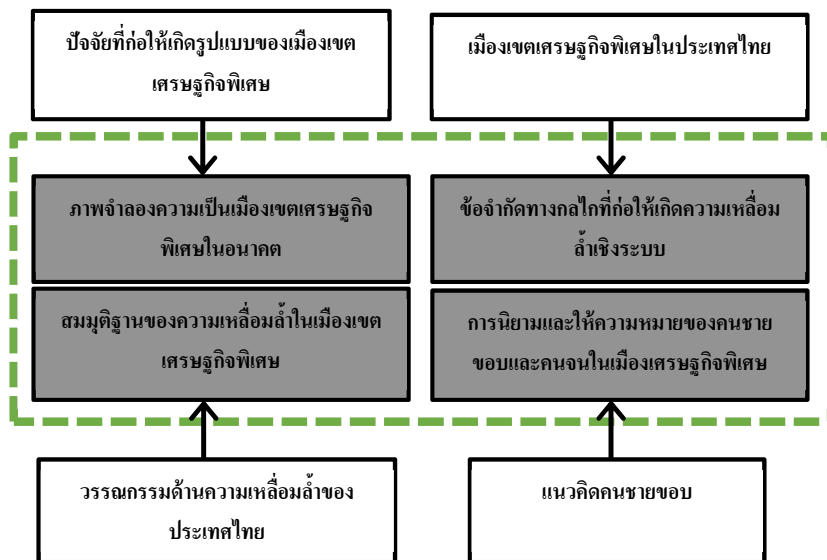
1. การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการรวบรวมเนื้อหาหลักใน 3 ประเด็นคือ การนิยามความหมายของคนจนเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของการพัฒนาเมือง ความหมายของความเหลื่อมล้ำของคนจนเมือง และพัฒนาการและเครื่องมือในการสร้างพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ เพื่อเป็นฐานความรู้ในการแลกเปลี่ยนสอบถาม และระดมสมองเพื่อพัฒนาไปสู่ประเด็นสาธารณะสำหรับการศึกษาในขั้นตอนถัดไป³

2. การจัดกระบวนการวางแผนเชิงปฏิสัมพันธ์ (Interactive Planning) (สักรินทร์ แซ่กู, 2554) โดยมีขั้นตอนที่ผสมผสาน 4 รูปแบบของการสร้างการสื่อสารเพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดคือ การสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน การปรึกษาหารือ การวางแผนร่วมกัน และการสร้างฉันทมติร่วมกัน โดยในขั้นตอนนี้ในการวิจัยจะให้น้ำหนักใน 2 รูปแบบแรกคือ การสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน การปรึกษาหารือ ส่วนใน 2 รูปแบบหลังคือ การวางแผนร่วมกัน และการสร้างฉันทมติร่วมกัน เป็นเพียงกระบวนการ

เพื่อหาข้อสรุปของแต่ละเวทีเบื้องต้นที่นำไปสู่การสร้างข้อเสนอในการศึกษาประเด็น
สาธารณะร่วมกันในขั้นตอนต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทความวิจัยฉบับนี้เป็นการทบทวนการวิจัยและการศึกษาที่ผ่านมา
ด้วยกรอบแนวคิดเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำของคนจนเมืองในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ
โดยจำแนกออกเป็น 4 แนวคิดหลักคือ ข้อจำกัดทางกลไกที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำ
ในเชิงระบบ สมมุติฐานของความเหลื่อมล้ำในเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ การนิยามและ
ให้ความหมายของคนชายขอบและคนจนในเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ และภาพจำลอง
ความเป็นเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษในอนาคต โดยกรอบแนวคิดของบทความฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนชายขอบโดยเฉพาะ
อย่างยิ่งกลุ่มคนจนเมือง ทั้งนี้กรอบแนวคิดในบทความฉบับนี้ถูกตีกรอบขึ้นเพื่อการ
วิเคราะห์ คำถามวิจัยและผลการวิจัย เพื่อค้นหาช่องว่างของการวิจัยที่ผ่านมา

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษาความเหลื่อมล้ำเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ

พื้นที่ศึกษา

ขอบเขตเชิงพื้นที่อ้างอิงจากประกาศคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ที่ 1/2558 และ 2/2558 เรื่อง การกำหนดพื้นที่พัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ระยะที่ 1 โดยกำหนดพื้นที่ทั้งสิ้น 5 พื้นที่ คือ เมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษตาก มุกดาหาร สระแก้ว สงขลา และตราด

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศกำลังพัฒนา

แนวคิดการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในความเป็นจริงแล้วมีการพัฒนาในแนวทางดังกล่าวมาแต่อดีตตั้งแต่สมัยการของเมืองอาณานิคม (Colonial City) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นรูปแบบของการจัดตั้งเมืองท่าเรือที่ส่งเสริมให้เกิดการค้าระหว่างกัน โดยใช้กลไกทางภาษีเป็นแรงจูงใจ (Entrepot Trade) ได้แก่ เมืองสิงคโปร์ เมืองฮ่องกง และเมืองท่าต่าง ๆ (กรกรัณย์ ชีวะตระกูลพงษ์ และคณะ, 2558) ต่อมาในช่วงของการเปลี่ยนแปลงการผลิตของโลกไปสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรมและอาศัยการลงทุนจากตลาดโลกทำให้เกิดการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษที่เอื้อประโยชน์ทางการค้าและการผลิตมากขึ้น ในหลายประเทศจุดแรกเริ่มมักเกิดจากการพัฒนาเขตนิคมอุตสาหกรรม (Industrial Zone) ซึ่งประเทศไทยเองก็เช่นกัน โดยต่อมาเมื่อมีกิจกรรมการส่งออกก็จึงมีการเอื้ออำนวยให้กระบวนการที่เกี่ยวข้องมีความสะดวกและมีแรงจูงใจมากขึ้น ในกระบวนการทางศุลกากรต่าง ๆ ที่มีการเอื้ออำนวยได้แก่ พื้นที่กิจกรรมการส่งออก (Export Processing Zone) เขตปลอดอากร (Duty Free Zone) เขตปลอดภาษีท่าเรือ (Duty Free Port) (สุมาลี วงษ์วิฑิต และคณะ, 2550)

โดยทั่วไปแล้วเขตเศรษฐกิจพิเศษจะถูกแบ่งออกเป็น 6 ประเภทหลัก ซึ่งเป็นรูปแบบของการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ในประเทศไอร์แลนด์ในปี ค.ศ. 1959 (The World Bank, 2008; กรกรัณย์ ชีวะตระกูลพงษ์ และคณะ, 2558) ได้แก่

1) เขตการค้าเสรี (Free Trade Zones) เป็นเขตการค้าที่ปลอดภาษี และอาจมีการให้บริการคลังสินค้า การจัดเก็บสินค้า และการกระจายสินค้า เพื่ออำนวยความสะดวกทางการค้า การขนส่ง และการส่งออกต่อ (re-export)

2) เขตการแปรรูปเพื่อการส่งออก (Export Processing Zones: EPZs) เป็นเขตนิคมอุตสาหกรรมที่เสนอแรงจูงใจพิเศษรวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อการผลิตและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยให้ความสำคัญเพื่อการส่งออกเป็นสำคัญ

3) เขตการแปรรูปเพื่อการส่งออกแบบผสม (Hybrid EPZs) โดยมากจะเป็นการผลิตเพื่อการส่งออกซึ่งอาจจะมีลักษณะของ EPZ แบบผสม (Hybrid EPZs) ที่เปิดให้ดำเนินกิจกรรมการผลิตทั้งเพื่อการส่งออกและการขายในประเทศ หรือเป็น EPZs แยกเฉพาะการส่งออกก็ได้

4) ท่าเรือเสรี (Freeport) ได้ถูกมีการนิยามที่กว้างและมักรวมกิจกรรมที่หลากหลายประเภท จนไปถึงการท่องเที่ยว การค้าปลีก การอนุญาตให้คนอยู่อาศัยได้เป็นการเฉพาะ รวมถึงมีการให้แรงจูงใจและสิทธิประโยชน์เฉพาะ

5) เขตประกอบอุตสาหกรรม (Enterprise Zones) เป็นการกำหนดเขตทั้งในเมืองและชนบท อีกทั้งมีการสร้างแรงจูงใจทางภาษี หรือการให้เงินทุนสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมการผลิตหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

6) โรงงานเดี่ยว (Single Factory EPZs) เป็นการให้สิทธิประโยชน์และแรงจูงใจในรูปแบบที่คล้ายคลึงกับ EPZs แต่เป็นการให้แก่โรงงานที่ไม่เกี่ยวข้องกับที่ตั้ง

ตารางที่ 1 การจำแนกลักษณะของเขตเศรษฐกิจพิเศษ

ประเภท	วัตถุประสงค์	ขนาด	สถานที่	กิจกรรมที่อนุญาต	ตลาด	ตัวอย่าง
เขตการค้าเสรี (Free Trade Zones)	สนับสนุนการค้า	น้อยกว่า 50 เฮกเตอร์	บางส่วนของพื้นที่	คลังสินค้าและกิจการที่เกี่ยวข้องกับการค้า	ภายในประเทศ/การส่งออกต่อ	เขตการค้าเสรีโคลอน, ปานามา
เขตการแปรรูปเพื่อการส่งออก (Export Processing Zones: EPZs)	อุตสาหกรรมการส่งออก	น้อยกว่า 100 เฮกเตอร์โดยพื้นที่ทั้งหมดถูกออกแบบโดย EPZs		อุตสาหกรรม/กระบวนการการผลิตอื่นๆ	เพื่อการส่งออกเป็นส่วนใหญ่	เขตส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกการาจี้, ปากีสถาน
เขตการแปรรูปเพื่อการส่งออกแบบผสม (Hybrid EPZs)	อุตสาหกรรมการส่งออก	น้อยกว่า 100 เฮกเตอร์โดยพื้นที่ทั้งหมดถูกออกแบบโดย EPZs		อุตสาหกรรม/กระบวนการการผลิตอื่นๆ	เพื่อการส่งออกและตลาดภายในประเทศ	นิคมอุตสาหกรรมลาดกระบัง, ไทย
ท่าเรือเสรี (Freeport)	การพัฒนาแบบบูรณาการ	มากกว่า 100 ตารางกิโลเมตร		หลากหลาย	ภายในประเทศ, ตลาดส่งออก และตลาดระหว่างประเทศ	เขตเศรษฐกิจพิเศษ อคาบา, จอร์แดน

ตารางที่ 1 การจำแนกลักษณะของเขตเศรษฐกิจพิเศษ (ต่อ)

ประเภท	วัตถุประสงค์	ขนาด	สถานที่	กิจกรรมที่อนุญาต	ตลาด	ตัวอย่าง
เขตประกอบอุตสาหกรรม (Enterprise Zones) เพิ่มขีดความสามารถ (Empowerment) และ Urban Free Zone	พื้นที่ตัวเมือง	น้อยกว่า 50 เฮกเตอร์	พื้นที่ในเมืองที่เสื่อมโทรมหรือชนบท	หลากหลาย	ภายในประเทศ	เขตเพิ่มขีดความสามารถ ซิดาโก, สหรัฐอเมริกา
โรงงานเดี่ยว (Single Factory EPZs)	อุตสาหกรรม การส่งออก	ขึ้นกับบริษัท	ทั่วประเทศ	อุตสาหกรรม/ กระบวนการผลิตอื่นๆ	ตลาดเพื่อการส่งออก	มอริเชียส, เม็กซิโก, มาดากัสการ์

ที่มา: (The World Bank 2008; กรกกรันย์ ชีวะตระกูลพงษ์ และคณะ, 2558)

จากการพัฒนาารูปแบบของเขตเศรษฐกิจพิเศษที่เพิ่มมากขึ้นเพื่อรองรับกิจกรรมการผลิตด้านอุตสาหกรรมที่หลากหลายดูราวกับว่าเป็นแนวทางที่หลายประเทศกำลังพัฒนา กำลังเดินตามทิศทางดังกล่าว แต่กระนั้นก็ตามจากหนังสือของ Thomas Farole และ Gokhan Akinci (2011) ได้นำเสนอมุมมองที่น่าสนใจที่ว่า เขตเศรษฐกิจพิเศษมักสร้างความสำเร็จในแง่ของการดึงดูดการลงทุนและสร้างการจ้างแรงงานในระยะสั้นๆ แต่กลับพบว่ามักเกิดความล้มเหลวเมื่อราคาค่าจ้างแรงงานมีการขยับตัวเพิ่มขึ้น จะเห็นได้ว่าเขตเศรษฐกิจพิเศษหลายแห่งในช่วงปี 1970 – 1980 โดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พบกับวิกฤติในการขับเคลื่อนการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมและการยกระดับกระบวนการผลิต

ในประสบการณ์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในงานเขียนของ Thomas Farole และ Gokhan Akinci (2011) ชี้ให้เห็นว่า ในช่วงเวลาสิบปีที่ผ่านมา ก่อนการ

ใช้เครื่องมือเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศบังคลาเทศได้มีการวางแผนเป้าหมายในการผลิตอุตสาหกรรมจากปอ กระเจา เพื่อผลิตเป็นสิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม กลับพบว่าในปีเพียง 50 บริษัทด้านเครื่องนุ่งห่มเท่านั้นเองที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดังกล่าวและสร้างการจ้างงานได้เพียงไม่มากนัก แต่เมื่อปี ค.ศ. 2009 หลังจากการดำเนินนโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษพบว่ามีโรงงานเพิ่มขึ้นเป็น 4,500 แห่ง และมีการจ้างงานมากกว่า 2 ล้านคน นับเป็นร้อยละ 75 ของมูลค่าการส่งออกของประเทศบังคลาเทศ (Bangladesh Bank, 2009) ซึ่งหนึ่งในปัจจัยประการสำคัญของความสำเร็จของการขยายตัวดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากราคาค่าแรงที่ต่ำของประเทศ ค่าแรงของประเทศเริ่มต้นที่ 30 ดอลลาร์สหรัฐต่อเดือน ซึ่งให้เห็นอย่างชัดเจนว่าค่าแรงของประเทศมีระดับที่ต่ำซึ่งเป็นแรงดึงดูดฐานการผลิตในการเข้ามาลงทุนเป็นอย่างมาก เมื่อเปรียบเทียบแล้วค่าแรงกับประเทศเวียดนาม พบว่า มีค่าแรงขั้นต่ำน้อยกว่าถึง 2.5 เท่า (เมื่อเปรียบเทียบกับค่าแรงขั้นต่ำของประเทศไทยที่ปัจจุบันอยู่ที่ 313-336 บาทต่อวัน⁴ หรือประมาณ 230-310 ดอลลาร์สหรัฐต่อเดือน ซึ่งเท่ากับว่าประเทศไทยมีค่าแรงขั้นต่ำสูงกว่าบังคลาเทศเกือบ 7.66-10.33 เท่า)

สำหรับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศฮอนดูรัส อาจจะมีอัตราค่าค่าแรงใกล้เคียงมากขึ้นกับประเทศไทย (ค่าแรงขั้นต่ำของฮอนดูรัสอยู่ที่ประมาณ 264 ดอลลาร์สหรัฐต่อเดือน ขณะที่ไทยอยู่ที่ 230-310 ดอลลาร์สหรัฐ) โดยประเทศฮอนดูรัสใช้นโยบายการดึงดูดด้านภาษีและการสร้างแรงจูงใจแก่นักลงทุน ในความเป็นจริงแล้วการดำเนินนโยบายด้านเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศฮอนดูรัสเริ่มต้นตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1970 แต่ไม่ประสบความสำเร็จในขณะนั้นซึ่งต้องใช้ระยะเวลาถึง 15 ปีในการพัฒนาจนประสบความสำเร็จ โดยมีปัจจัยสำคัญ 6 ประการที่ส่งผลให้เกิดความสำเร็จ (Thomas Farole และ Gokhan Akinci, 2011) คือ (1) การทดลองและพัฒนากรอบด้านกฎหมายส่งเสริมการลงทุนรายย่อยในท้องถิ่น (2) การดำเนินการที่มีประสิทธิภาพของข้อตกลงทางการค้า (3) รัฐบาลให้การสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานและ

⁴ ตามประกาศคณะกรรมการค่าจ้าง เรื่อง อัตราค่าจ้างขั้นต่ำ (ฉบับที่ 10) ซึ่งได้ประกาศให้มีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2563

บริการที่สำคัญในการพัฒนา (4) การสนับสนุนให้เกิดการรวมตัวกันของกลุ่ม (5) การมีสถาบันสนับสนุนการลงทุนในระดับท้องถิ่นและผู้ประกอบการรายย่อย และ (6) การปรับตัวของผู้ประกอบการท้องถิ่น โดยรัฐบาลเปิดโอกาสให้นักลงทุนหรือผู้ประกอบการท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญของเขตเศรษฐกิจพิเศษ

จากกรณีศึกษาเปรียบเทียบระหว่างการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศฮอนดูรัสและ บังคลาเทศ ดูเหมือนกันว่าแนวทางพัฒนาในกรอบใหญ่มีความคล้ายคลึงกัน ในด้านการสร้างแรงจูงใจของนักลงทุน แต่พบว่าในรายละเอียดมีความแตกต่างกันอย่างมากทั้งในฐานคิด และการดำเนินการ สำหรับประเทศบังคลาเทศ ปัจจัยสำคัญคือ การเป็นฐานแรงงานราคาถูก ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับบริบทของประเทศไทยที่มีราคา ค่าแรงแพงกว่ากลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน สำหรับในกรณีของประเทศฮอนดูรัส หากพิจารณาถึงปัจจัยที่สำคัญคือ การส่งเสริมผู้ประกอบการรายย่อยในท้องถิ่น ให้มีโอกาสและความสามารถทางการแข่งขัน การขับเคลื่อนการพัฒนาภายใต้กรอบความร่วมมือระหว่างประเทศ ประกอบกับบริบทของค่าแรงที่ใกล้เคียงกับประเทศไทย จึงอาจเป็นแนวทางที่เหมาะสมในการประยุกต์ใช้กับบริบทของประเทศไทย

2. เขตเศรษฐกิจพิเศษภายใต้กรอบประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน

การพัฒนาเขตเศรษฐกิจในกลุ่มประเทศอาเซียนทั้ง 10 ประเทศ มีหลากหลายรูปแบบ โดยพบว่า มีการพัฒนาพื้นที่ในรูปแบบของเขตพัฒนาเศรษฐกิจมากกว่า 1,000 พื้นที่ (ข้อมูล ณ เดือนพฤษภาคม 2558) โดยจำแนกออกเป็น นิคมอุตสาหกรรมจำนวน 893 แห่ง เขตเศรษฐกิจพิเศษ 84 แห่ง สวนนิเวศอุตสาหกรรม 2 แห่ง นิคมอุตสาหกรรมเทคโนโลยี 25 แห่ง และอุตสาหกรรมด้านนวัตกรรมอีก 1 แห่ง (United Nations Industrial Development Organisation, 2015) หากพิจารณาการกระจายตัวของเขตเศรษฐกิจพิเศษทั้งหมด 84 แห่ง (ข้อมูลจาก UNIDO เดือนพฤษภาคม 2558) จะพบว่า ประเทศมาเลเซียและเวียดนามมีเขตเศรษฐกิจพิเศษมากที่สุดคือ 18 พื้นที่เท่ากัน ส่วนที่รองลงมาคือ ประเทศฟิลิปปินส์ 17 แห่ง ลาว 15 แห่ง กัมพูชา 11 แห่ง และอินโดนีเซีย 5 แห่ง หากพิจารณาข้อมูลในช่วงเวลาดังกล่าวพบว่า ประเทศสิงคโปร์ บรูไน ไทยและเมียนม่ายังไม่มีพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษตามข้อมูลของ UNIDO (2015)

จากแนวคิดของ World Economic Forum (2015) ได้แสดงให้เห็นถึงฐานคิดของการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษมีความสอดคล้องอย่างมากต่อแผนจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน หรือ ASEAN Economic Community Blueprint ซึ่งเป็นแผนบูรณาการสำหรับการจัดตั้งประชาคมอาเซียนอย่างเต็มรูปแบบภายในปี พ.ศ.2558 เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการเป็นประชาคมเศรษฐกิจร่วมกัน ภายในแผนจัดตั้งมีวัตถุประสงค์สำคัญ เพื่อกำหนดทิศทาง/แผนงานในด้านเศรษฐกิจที่จะต้องดำเนินงานให้ชัดเจนตามกรอบระยะเวลาที่กำหนด โดยมีเป้าหมายลดภาษีการนำเข้าสินค้าร้อยละ 0 ทุกรายการ และสร้างพันธะสัญญาระหว่างประเทศสมาชิกที่จะดำเนินการไปสู่เป้าหมายดังกล่าวร่วมกัน ประกอบด้วย 5 ส่วนหลัก ซึ่งอ้างอิงมาจากเป้าหมายการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของอาเซียนตามแถลงการณ์บาหลี ฉบับที่ 2 (Bali Concord II)

ในมิติด้านความเหลื่อมล้ำของคนเมืองในเขตเศรษฐกิจพิเศษที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน เห็นได้ว่า ในเชิงนโยบายมีการกล่าวถึงการส่งเสริมเศรษฐกิจขนาดย่อย การสร้างความเท่าเทียมทางรายได้ การลดความยากจนของผู้คน แต่กระนั้นก็ตามในแนวคิดและมาตรการการส่งเสริมที่ปรากฏกับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศไทยส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจในโครงสร้างภาพใหญ่มากกว่าการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของฐานรากที่เกี่ยวข้องกับคนเมือง ทั้งหมดที่ถูกกล่าวมานั้นดูราวกับว่านโยบายการขับเคลื่อนเขตเศรษฐกิจพิเศษยังให้สาระสำคัญกับการขับเคลื่อนในระดับมหภาคโดยยังไม่บรรจุสาระของกลุ่มคนชายขอบของการพัฒนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนเมืองเข้าเป็นส่วนหนึ่งข้อตกลงทางความร่วมมือเหล่านั้น

ประเด็นของกรอบความร่วมมือของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนที่ส่งผลต่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในแต่ละประเทศนั้นดูเหมือนกับว่าข้อตกลงดังกล่าวอาจส่งผลบวกในบางเรื่องต่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ เช่น อำนวยให้เกิดการเคลื่อนย้ายสินค้า บริการ การลงทุน และแรงงานฝีมืออย่างเสรี และการเคลื่อนย้ายเงินทุนอย่างเสรีมากขึ้น รวมไปถึงส่งเสริมกิจกรรมขนาดกลางและย่อย ถึงแม้ว่า ในรายละเอียดของการส่งเสริมยังไม่มีรูปธรรมที่ชัดเจนก็ตาม แต่ก็จัดได้ว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่สามารถสร้างพื้นที่ของกลุ่มคนตัวเล็กตัวน้อยในสังคมสามารถสร้างโอกาส

ในทางเศรษฐกิจได้ ช่องว่างระหว่างนโยบายดังกล่าวกับการปฏิบัติการในแต่ละพื้นที่
จึงเป็นอีกหนึ่งประเด็นคำถามที่สำคัญที่ต้องอาศัยบทบาททางทวิวิสัยในการค้นหา
คำตอบเหล่านั้น

3. นโยบายด้านการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศไทย

การขับเคลื่อนทางนโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นผลจากการ
ประชุมรัฐมนตรีของกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง ที่เมืองมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ ในปี
พ.ศ. 2535 โดยการสนับสนุนและช่วยเหลือจากธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB)
ซึ่งสนับสนุนโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจของกลุ่มภูมิภาคลุ่มน้ำโขงใน 6 ประเทศ
หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2539 ได้มีการขับเคลื่อนที่เป็นรูปธรรมในการจัดตั้งยุทธศาสตร์
กลุ่มประเทศ Great Mekong Sub-region ซึ่งประกอบไปด้วยประเทศกัมพูชา ลาว จีน
ลาว เมียนมาร์ ไทยและเวียดนาม (ADB GMS Secretariat Director, 2016) และ
ในช่วงเวลาเดียวกันสำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรมได้ศึกษา
ความเป็นไปได้ในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
และเมื่อปี พ.ศ. 2540 ศึกษาแนวทางร่วมมือด้านอุตสาหกรรมในเส้นทางแม่สอด-
เมียวดี-มะละแหม่ง-ย่างกุ้ง (วัฒนา สุกัณศีล, 2560) จากความสืบเนื่องของพัฒนา
เขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศไทยช่วงแรกคือ ช่วงปี พ.ศ. 2535 – 2539 จัดได้ว่าเป็น
การพัฒนาเพื่อเป้าหมายการพัฒนาพื้นที่เชื่อมโยงในกลุ่มลุ่มน้ำโขงเป็นสำคัญโดยให้
น้ำหนักกับการขับเคลื่อนทางการเชื่อมโยงด้านตะวันตกของประเทศไทย ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวอยู่ในช่วงสมัยของรัฐบาลนายชวน หลีกภัย (ปี พ.ศ. 2535 - 2538) และรัฐบาล
นายบรรหาร ศิลปอาชา (ปี พ.ศ. 2538 - 2539)

ต่อมาการผลักดันนโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทย
กลับมามีความชัดเจนมากขึ้นในช่วงสมัยของรัฐบาลพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา
ในปี พ.ศ. 2557 โดยมีคำสั่ง คสช. วันที่ 19 มิถุนายน 2557 เกี่ยวกับการออกระเบียบ
สำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ พ.ศ. 2556 โดยมีเนื้อหาสำคัญ
3 ประเด็นคือ กรรณการนโยบาย สำนักงาน การดำเนินการ เช่น การจัดทำแผนแม่บท
แผนงานหรือโครงการ และแผนปฏิบัติการ และการบริหารและควบคุมโครงการ

รวมไปถึงการออกคำสั่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับคณะกรรมการและอนุกรรมการ การกำหนดพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ การจัดหาที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ในเขตเศรษฐกิจพิเศษ และการส่งเสริมการลงทุนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (วัฒนา สุกัญศีล, 2560)

นอกเหนือไปจากการขับเคลื่อนด้านเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทยภายใต้การบริหารราชการของคณะรัฐบาลปัจจุบันแล้ว คณะรัฐบาลยังได้มีนโยบายในการพัฒนาพื้นที่พิเศษในรูปแบบของกลุ่มอุตสาหกรรมเพื่อกิจการที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงในการผลิต สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (2558) ได้มีการดำเนินแนวนโยบายคลัสเตอร์มีเป้าหมายเป็น 2 ระยะคือ ระยะที่หนึ่งเรียกว่า Super Cluster เป็นคลัสเตอร์สำหรับกิจการที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง และอุตสาหกรรมแห่งอนาคต ตัวอย่างเช่น คลัสเตอร์ยานยนต์และชิ้นส่วน คลัสเตอร์เครื่องใช้ไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์และอุปกรณ์โทรคมนาคม คลัสเตอร์ปิโตรเคมีและเคมีภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม คลัสเตอร์ดิจิทัล Food Innopolis และ Medical Hub ส่วนระยะที่สองคือ คลัสเตอร์เป้าหมายอื่นๆ ตัวอย่างเช่น คลัสเตอร์เกษตรแปรรูป คลัสเตอร์สิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม เมื่อทำการเปรียบเทียบกิจการทั้ง 13 กลุ่มกิจการที่ได้รับการส่งเสริมในเขตเศรษฐกิจพิเศษของไทยพบว่ามีการส่งเสริมในทั้งสองนโยบายที่เหมือนกันคือ อุตสาหกรรมยานยนต์และชิ้นส่วน อุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ อุตสาหกรรมการเกษตร อุตสาหกรรมสิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม รวมทั้งสิ้น 4 กิจการ ดังนั้นแล้วในประเด็นของการส่งเสริมที่ซ้อนทับกันในด้านกิจการเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่สะท้อนถึงความไม่ชัดเจนในการกำหนดนโยบายในระดับของพื้นที่ของหน่วยงานภาครัฐ

เมื่อพิจารณาการกระจายตัวของนโยบายคลัสเตอร์ในมิติเชิงพื้นที่พบว่าใน 6 คลัสเตอร์ที่รัฐบาลให้การส่งเสริมมีความใกล้เคียงกับกิจการที่ได้รับการส่งเสริมในเขตเศรษฐกิจพิเศษอย่างมากถึง 4 กิจการคือ อุตสาหกรรมเกษตรแปรรูป อุตสาหกรรมสิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม อุตสาหกรรมยานยนต์และชิ้นส่วน อุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้า และ จากทั้งนโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษและคลัสเตอร์อุตสาหกรรมพบว่า มีพื้นที่จังหวัดที่เกี่ยวข้องและเป็นยุทธศาสตร์ของการพัฒนาทั้งหมด 34 จังหวัดคือ เขตเศรษฐกิจพิเศษ 2 ระยะจำนวน 10 จังหวัดคือ ตาก สระแก้ว ตราด มุกดาหาร สงขลา หนองคาย นครพนม เชียงราย กาญจนบุรี นราธิวาส ส่วนจังหวัดที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย

คลังสตอร์ 29 จังหวัด คือ พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี ชลบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี นครราชสีมา เชียงใหม่ ภูเก็ต เชียงราย ลำปาง ลำพูน ขอนแก่น ชัยภูมิ บุรีรัมย์ กาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ จันทบุรี ตรวดี ชุมพร สุราษฎร์ธานี กระบี่ สงขลา กรุงเทพฯ นครปฐม สมุทรสาคร และสระแก้ว

จากชุดข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าทิศทางการพัฒนาเมืองและประเทศในทศวรรษหน้าของประเทศไทยกำลังมีทิศทางหลักในการก้าวไปสู่สังคมภาคอุตสาหกรรมเพราะหากพิจารณาเชิงพื้นที่พบว่า มีนโยบายส่งเสริมการลงทุนด้านอุตสาหกรรมมากถึง 34 จังหวัดจาก 77 จังหวัดหรือคิดเป็นร้อยละ 44.1 ของประเทศจากการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาในภาพใหญ่ของประเทศไปในทิศทางของการส่งเสริมกิจการและการลงทุนขนาดใหญ่ จึงมีคำถามที่สำคัญในหลายเวทีสาธารณะที่ว่า คนจนหรือคนกลุ่มอื่น ๆ ของสังคมที่ไม่ใช่ชนกลุ่มทุนจะได้ประโยชน์อย่างไรบ้างจากทิศทางการพัฒนาดังกล่าว ทำให้ภาคประชาสังคมและภาคประชาชนเกิดประเด็นคำถามสาธารณะขึ้นเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนต่าง ๆ ขึ้นในประเด็นคำถามดังกล่าว

ผลของการศึกษา: สถานภาพทางความรู้ด้านลดความเหลื่อมล้ำคนจนเมือง ในเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ

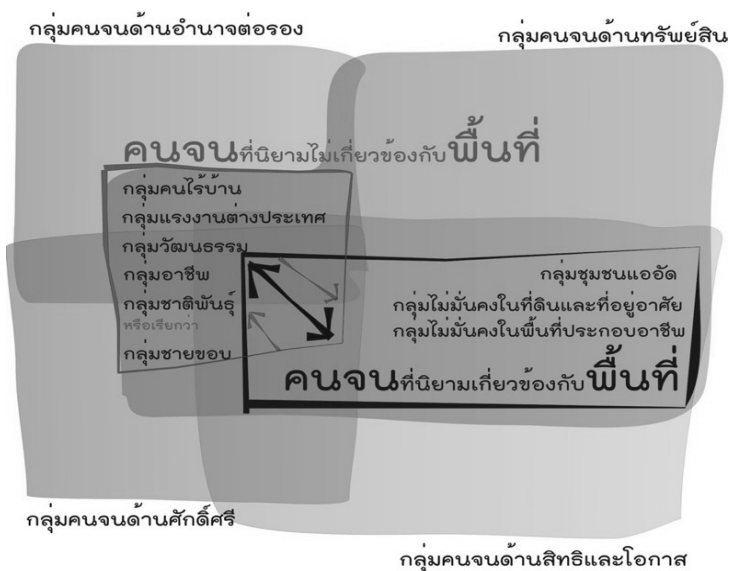
1. การกำหนดนิยามความเหลื่อมล้ำและคนจนเมือง

1.1 การสร้างนิยามความหมายของคนจนเมืองในบริบทที่เปลี่ยนแปลง

ในการศึกษาเกี่ยวข้องกับคนจนเมืองและวาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเหลื่อมล้ำในประเทศไทยนั้นมีการศึกษาและบทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องไม่มากนัก โดยในการศึกษาด้านคนจนเมืองถูกเริ่มต้นในการศึกษาในรูปแบบมานุษยวิทยา (Ethnographic Study) จากงานศึกษาของ อคิน รพีพัฒน์ (2541) ซึ่งจัดเป็นการศึกษาในช่วงแรกเริ่มเกี่ยวข้องกับคนจนเมือง โดยทำการจำแนกข้อมูลการศึกษาเป็น 3 ระดับ คือ ระดับชุมชน ระดับองค์กรชุมชน และระดับเครือข่ายองค์กรชุมชน โดยมีสมมุติฐานเพื่อการเสริมสร้างชุมชนให้น่าอยู่ ในการความความหมายและนัยยะของกลุ่มคนจนเมือง ในความหมายของกลุ่มสมาชิกที่มีความเอื้ออาทรกัน มีความรับผิดชอบร่วมกัน รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเอง และมีความรักและความห่วงใยในสิ่งของร่วมกัน

โดยการศึกษาดังกล่าวได้จำแนกกรณีศึกษาออกเป็น 4 เมืองคือ เมืองเชียงใหม่ ขอนแก่น สงขลา และกรุงเทพมหานคร ซึ่งสำหรับกรณีของสงขลาซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับบริบทของความเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษในปัจจุบันอีกด้วย

ในปี พ.ศ. 2546 มีงานวิจัยอีกฉบับเรื่อง “บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนา ระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย” (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ 2546) ได้ทำการสรุปว่า ความยากจนไม่สามารถพิจารณาได้จากประเด็นทางเศรษฐกิจ แต่ต้องพิจารณาจากบริบททางสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากร และการเมืองมาเป็นเครื่องประกอบ ทั้งนี้สามารถสรุปได้เป็น 4 กลุ่มคือ กลุ่มคนจนด้านทรัพย์สิน กลุ่มคนจนด้านสิทธิและโอกาส กลุ่มคนจนด้านอำนาจ และกลุ่มคนจนด้านศักดิ์ศรี ซึ่งต่อมา สุปรียา หวังพิชรพล และคณะ (2559) ได้นำกรอบแนวคิดดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการศึกษาประเด็นความเหลื่อมล้ำคนจนเมืองในชุดโครงการการศึกษาด้านความเหลื่อมล้ำของคนจนเมืองในเมืองประเภทต่างๆ

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดคนจนเมือง

หากพิจารณากรอบแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการนิยามความหมายของ “คนจนเมือง” พบว่า การให้ความหมายและนิยามที่ชัดเจนกับคำดังกล่าวมีความยากในการกำหนดให้ได้อย่างชัดเจนตายตัวขึ้นอยู่กับบริบทและกรณี รวมไปถึงมุมมองต่อประเด็นและกลุ่มเหล่านั้น สำหรับการศึกษานี้ผู้เขียนได้สรุปเป็นกรอบความคิดในการนิยามภาพเคลื่อนไหวของกลุ่มคนจนเมืองโดยใช้พื้นฐานแนวคิดที่ได้จากณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2546) และสุปรียา หวังพัชรพล (2559) ในกลุ่มคนจนทั้ง 4 ด้าน (ดูภาพที่ 2 ประกอบ) คือ ทรัพย์สิน อำนาจต่อรอง ศักดิ์ศรี และสิทธิและโอกาส แต่หากใช้กรอบดังกล่าวมาอธิบายในการศึกษาอาจทำให้เกิดความหมายที่กว้างมาก ผู้เขียนจึงได้นิยามมิติที่ซ้อนทับในการให้ความหมายของ “กลุ่มคนจนเมือง” ผ่านมิติเชิงพื้นที่ซึ่งทำให้กรอบความคิดเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวสามารถเข้าใจได้อย่างง่ายขึ้น โดยจำแนกออกเป็น กลุ่มคนจนที่นิยามเกี่ยวข้องกับเชิงพื้นที่ (Spatial Urban Poor) กับไม่เกี่ยวข้องกับเชิงพื้นที่ (Non-Spatial Urban Poor) ในกลุ่มแรกมีความเกี่ยวข้องกับมิติด้านสิทธิและความมั่นคงในพื้นที่ดินและที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นเชิงพื้นที่ ส่วนกลุ่มที่สองอาจเรียกได้ว่า “กลุ่มชายขอบ” หรือ “กลุ่มตกขอบ” มากยิ่งไปกว่านั้นการซ้อนทับของทั้งสองกลุ่มยังมีพลวัตของการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เกิดขึ้นกลับไปกลับมาในบางกลุ่มและบางคน ในบางปรากฏการณ์การแตกสลายของกลุ่มคนจนในกลุ่มที่หนึ่งก็ทำให้ผู้คนที่ต้องแตกกระจายไปเป็นกลุ่มที่สอง การก่อเกิดกลับไปกลับมาของกลุ่มคนเกิดขึ้นตลอดเวลาทั้งที่เกิดจากปัจจัยทางนโยบาย การขับไล่ของพื้นที่ทุน หรือเกิดจากปัจจัยส่วนบุคคลหรือครอบครัวของกลุ่มคนจนเองก็ได้

นอกเหนือไปจากการให้ความหมายของกลุ่มคนจนเมืองแล้วยังพบว่า ในบริบทของเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทยซึ่งพัฒนาขึ้นมาจากพื้นที่เมืองชายแดนหรือพื้นที่การค้าชายแดนเดิม โดยมีนโยบายที่สำคัญสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้าใน ปี พ.ศ. 2534 ทำให้เกิดสันติภาพในแนวชายแดนด้านตะวันออกของประเทศไทย การดำเนินนโยบายเพื่อสร้างพื้นที่ทางการค้าระหว่างประเทศเพื่อนบ้านโดยเฉพาะในฝั่งตะวันออกของประเทศไทย นโยบายดังกล่าวจัดเป็นหนึ่งในจุดแรกเริ่มที่ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของประชากรที่เข้ามาค้าขายและเป็นแรงงานในช่วงเวลาถัดมา จากรายงานของสถาบันวิจัยเพื่อการ

พัฒนาประเทศ (2554) พบว่า ประเทศไทยมีแรงงานข้ามชาติจำนวนมากโดยเฉพาะตลาดแรงงานระดับล่าง โดยในปี พ.ศ. 2552 มีแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรมประมาณ 1.38 ล้านคน (ส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่จดทะเบียนถูกต้องตามกฎหมาย) จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าในบริบทของคนจนเมืองในทศวรรษใหม่ที่ประเทศไทยมีความต้องการแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมรวมไปถึงภาคการบริการ เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยากในการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามประเทศโดยเฉพาะแรงงานในตลาดล่างซึ่งมีแนวโน้มอย่างมากที่จะก่อให้เกิดความหมายของคนจนเมืองรุ่นใหม่ในประเทศไทยที่ไม่ได้ยึดติดกับสัญชาติของความเป็นไทยอีกต่อไป

1.2 วาทกรรมความเหลื่อมล้ำของประเทศไทย

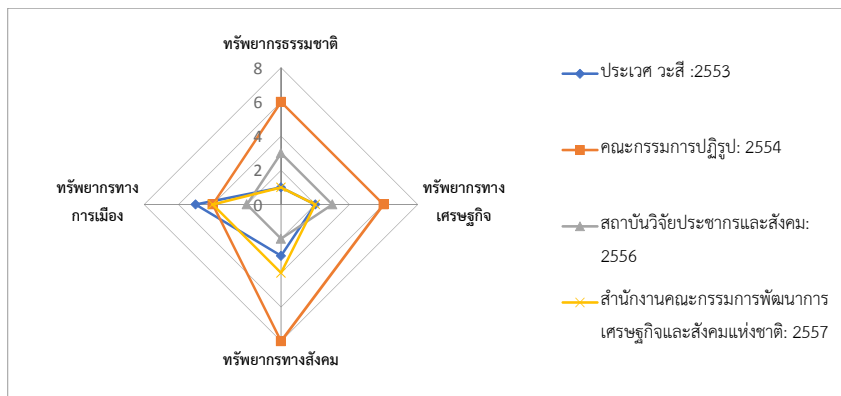
ความเหลื่อมล้ำในสังคมเกิดขึ้นตลอดเวลาช้านานแล้วไม่ว่าจะถูกกล่าวถึงหรือไม่ก็ตามในประวัติศาสตร์สังคมมนุษย์ ความเหลื่อมล้ำเกิดจากความหมายของความไม่เท่ากันของคนสองกลุ่มหรือมากกว่าสองกลุ่ม ซึ่งเป็นสภาวะการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมอันเกิดจากการเปรียบเทียบ ดังนั้นสาระของความเหลื่อมล้ำในกระบวนการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ไม่ต้องการสร้างความเท่าเทียมกันในรูปแบบของความยุติธรรมเพราะมันจะเป็นการมองหาความเป็นอุดมคติที่เกิดขึ้นได้ยากในความเป็นจริง แต่การค้นหาคำตอบที่เข้าใจเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำคนจนเมืองในทางศึกษานี้จำเป็นต้องที่จะเปิดเผยให้เห็นถึงกลไกของความเหลื่อมล้ำ ปัจจัยและวิธีการที่สร้างให้เกิดความเหลื่อมล้ำ อันจะนำไปสู่การเปิดพื้นที่ให้คนจนเมืองมีพื้นที่และสามารถใช้ต้นทุนที่ตนเองมีต่อสู้และดำรงตนเองอยู่ท่ามกลางกระแสโลกที่มีโลกของทุนและแนวคิดเสรีนิยมเป็นตัวขับเคลื่อน

ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นไปวาทกรรมของความเหลื่อมล้ำได้ปรากฏขึ้นเป็นประเด็นสาธารณะในการพัฒนาประเทศไทยเป็นผลมาจากการวิพากษ์ทางสังคมอันเกิดจากวิกฤติการณ์ทางการเมืองซึ่งมองว่าปัญหาของความเหลื่อมล้ำก่อให้เกิดการก่อตัวของระบบอุปถัมภ์ทางการเมืองและสังคม ดังนั้นวาทกรรมด้านความเหลื่อมล้ำจึงถูกหยิบยกขึ้นมานิยามและค้นหาความหมายในหลากหลายรูปแบบแต่ประเด็นหนึ่งที่สำคัญในช่วงปี พ.ศ. 2550-2557 คือ การเชื่อมโยงวาทกรรมระหว่าง

“ความเหลื่อมล้ำ” กับ “การปฏิรูปประเทศ” เข้าหากันและเป็นประเด็นหลักของสังคมที่กำลังค้นหาคำตอบ จากงานศึกษาของ ประเวศ วะสี (2553)

ต่อมาสถาบันวิจัยประชากรและสังคม (2556) ได้นำเสนอรายงานเรื่อง “ปฏิรูปโครงสร้างอำนาจเพิ่มพลังพลเมือง” ซึ่งมีข้อเสนอแนะการปฏิรูป 10 ข้อคือ ทรัพยากรและรายได้ ที่ดิน น้ำและพลังงาน ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง การกระจายงบประมาณเพื่อการพัฒนา การเข้าถึงสินเชื่อธนาคาร การศึกษา แรงงาน สุขภาพ กระบวนการยุติธรรม รายงานฉบับดังกล่าวมีความใกล้เคียงกันอย่างมากกับงานศึกษาเรื่อง “ข้อเสนอการปฏิรูปประเทศไทย” ของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2557) ซึ่งมีข้อเสนอที่เดินตามสภาพปฏิรูปแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2557 ใน 12 มิติคือ การเมือง การบริหารราชการแผ่นดิน กฎหมายและกระบวนการยุติธรรม การปกครองส่วนท้องถิ่น การศึกษา เศรษฐกิจ พลังงาน สาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม สื่อสารมวลชน สังคม และอื่น ๆ

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบข้อเสนอทั้ง 4 ฉบับข้างต้น จะเห็นได้ว่าข้อเสนอในแต่ละส่วนจะมีความสอดคล้องกับประเด็นใน 4 ด้านที่คณะกรรมการการปฏิรูปได้ให้ข้อเสนอไว้คือ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรทางสังคม ทรัพยากรทางการเมือง และหากนำมาพิจารณาในการจัดกลุ่มของตัวแปร (Nominal) พบว่า ในงานศึกษาของประเวศ วะสี (2541) มีตัวแปรที่ให้ความสำคัญไปด้านทรัพยากรทางการเมืองมากกว่าด้านอื่น ๆ ส่วนข้อเสนอของคณะกรรมการการปฏิรูป (2554) จะให้สัดส่วนที่ทางด้านทรัพยากรทางสังคม เศรษฐกิจ และธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งคล้ายคลึงกับข้อเสนอของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม (2556) แต่ข้อเสนอฉบับหลังมีจำนวนตัวแปรไม่ครอบคลุมเท่ากับข้อเสนอฉบับคณะกรรมการการปฏิรูป ในขณะที่ข้อเสนอของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2557) มีสัดส่วนไปทางทรัพยากรทางการเมือง และทรัพยากรทางสังคม มากกว่าอีกสองด้าน ทั้งนี้การวิเคราะห์ที่ผ่านการจัดกลุ่มของตัวแปรข้างต้นไม่ได้เป็นการวิเคราะห์ในเชิงของค่าน้ำหนัก แต่เป็นเพียงการจัดกลุ่มของตัวแปรในรูปแบบของ Nominal เพื่อให้เห็นการกระจายตัวของตัวแปรแต่เพียงเท่านั้น

ภาพที่ 3 การเปรียบเทียบการกระจายของตัวแปรด้านความเหลื่อมล้ำในงานศึกษาทั้ง 4 ผลงาน

2. การศึกษาความเป็นไปได้เชิงพื้นที่ของเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศไทย

การศึกษาความเป็นไปได้ของการพัฒนาเขตเศรษฐกิจของประเทศไทย เริ่มต้นในปี พ.ศ. 2531-2532 จากรายงานของคณะกรรมการการวิสามัญเพื่อพิจารณาการศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนาทางจังหวัดสตูลเป็นเมืองเศรษฐกิจพิเศษและการพัฒนาระบบขนส่งที่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูงเชื่อมฝั่งมหาสมุทรอินเดีย (ทะเลอันดามัน) กับมหาสมุทรแปซิฟิก (ทะเลจีนใต้)⁵ และเป็นผลสืบเนื่องไปสู่มติคณะรัฐมนตรีลงวันที่ 12 กันยายน 2535 เรื่อง แผนเปิดเขตเศรษฐกิจพิเศษในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เมื่อพิจารณาจากมติคณะรัฐมนตรีและการรายงานของคณะกรรมการการวิสามัญต่าง ๆ ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2531-2540 เห็นได้ว่ารัฐบาลให้ความสำคัญมากกับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในจังหวัดภาคใต้ตั้งแต่เริ่มโครงการมา

⁵ มติคณะรัฐมนตรีลงวันที่ 30 สิงหาคม 2531 และ 27 ตุลาคม 2532

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2541 ได้มีการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการคัดเลือกเมืองชายแดนที่มีศักยภาพพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งกำหนดในการประชุมคณะรัฐมนตรีลงมติวันที่ 6 ตุลาคม 2541 โดยให้น้ำหนักกับประเด็นด้านความมั่นคงชายแดน มูลค่าการค้าชายแดน แรงงาน ความพร้อมด้านการศึกษา และการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว จากเกณฑ์ดังกล่าวนำไปสู่รายงานการศึกษาความเป็นไปได้ในการกำหนดยุทธศาสตร์เชิงพื้นที่ของเขตเศรษฐกิจพิเศษช่วงแรกมีการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) 2 ฉบับที่สำคัญคือ การศึกษาความเหมาะสมและแผนแม่บทเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดเชียงราย (2542) และแผนปฏิบัติการพัฒนาเมืองชายแดนหลัก 13 เมือง (2545) ซึ่งเป้าหมายเชิงมุ่งไปที่จังหวัดเชียงรายและจังหวัดสงขลาเป็นสำคัญ เห็นได้ว่าในช่วงเวลาแรกช่วงก่อนปี พ.ศ. 2550 การศึกษาเกี่ยวกับความเป็นไปได้ถูกดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐบาลและมีน้ำหนักในการพัฒนาไปที่ภาคเหนือเป็นสำคัญ

ในปี พ.ศ. 2545-2550 เป็นอีกความก้าวหน้าที่สำคัญในการศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ คือ มีการลงมติคณะรัฐมนตรีในวันที่ 29 กรกฎาคม 2546 ในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจชายแดนจังหวัดเชียงราย โดยให้ใช้กฎหมายที่มีอยู่แล้วของ 3 หน่วยงานหลัก ได้แก่ การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) กรมศุลกากร และสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (สกท.) เพื่อจัดให้มีเขตนิคมอุตสาหกรรมทั่วไป (กฎหมาย กนอ.) ที่ได้รับสิทธิประโยชน์แบบเขตปลอดอากร (กฎหมายกรมศุลกากร) พร้อมสิทธิประโยชน์ด้านภาษีเงินได้ (กฎหมาย สกท.) ให้ดำเนินการในรูปแบบการให้บริการแบบเบ็ดเสร็จ ณ จุดเดียว (One-Stop Services : OSS) ในปี พ.ศ. 2547 ได้มีงานศึกษาระยะสั้นของชฎา ณรงค์ฤทธิ์ (2547) เรื่อง ระบบสนับสนุนการวางแผนจัดการทรัพยากรเพื่อการพัฒนาพื้นที่ในเขตระบบเศรษฐกิจพิเศษ : สี่แยกอินโดจีนและแนวเชื่อมโยงชายแดนตะวันออก-ตกของประเทศ ซึ่งมีพื้นที่ศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเขตเศรษฐกิจพิเศษอยู่สองพื้นที่คือจังหวัดตากและมุกดาหาร โดยผลของการศึกษาเป็นการนำฐานข้อมูลและการวิเคราะห์ผ่านเทคนิคระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (Geographic Information System) เพื่อเป็นระบบหนึ่งในการตัดสินใจด้านนโยบายตั้งแต่ระดับมหภาคไปจนถึงระดับจุลภาค หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2548

ความก้าวหน้าเชิงพื้นที่พัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษก็ได้มีการยกย่อง พระราชบัญญัติเขตเศรษฐกิจพิเศษขึ้น ในปีถัดมาในการประชุมคณะรัฐมนตรีลงมติวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2549 ได้มีการรายงานความคืบหน้าการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจชายแดนจังหวัดเชียงราย และจังหวัดตาก โดยมีจังหวัดตากได้ถูกเพิ่มเติมในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ

ในปี พ.ศ. 2551 – 2557 เริ่มมีการศึกษาวิจัยของนักวิชาการที่ให้ความสนใจมากขึ้นโดยพื้นที่ที่ศึกษามีความแตกต่างและหลากหลายขึ้น เช่น งานศึกษาของสุมาลี วงษ์วิฑิต และคณะ (2550) มีพื้นที่เป้าหมายจังหวัดเชียงราย ตาก มุกดาหาร และกาญจนบุรี ซึ่งเริ่มมีพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นพื้นที่เป้าหมายของเขตเศรษฐกิจพิเศษ พื้นที่เป้าหมายในงานศึกษาของสุมาลี วงษ์วิฑิต และคณะ มีความคล้ายคลึงกับการกรณีย์ ชีวะตระกูลพงษ์ และคณะ (2558) เพียงแต่งานศึกษาฉบับหลังเปลี่ยนพื้นที่ศึกษาจากมุกดาหารเป็นสงขลาในส่วนของพื้นที่พัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษภาคใต้ นอกเหนือไปจากนี้ยังม้งานศึกษาที่มีพื้นที่เฉพาะแตกต่างออกไปเช่น การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อการพัฒนาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ทวี ธนตระกูล และคณะ 2552) ซึ่งศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนาพื้นที่สามจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส หากพิจารณาจากรูปแบบและคำถามหลักของการศึกษาที่ค้นพบในรายงานทั้งสามฉบับจะเห็นได้ว่า รายงานเหล่านั้นยังคงเป็นการค้นหาความเป็นไปได้เชิงพื้นที่ในการพัฒนา

ในงานศึกษาของ สุมาลี วงษ์วิฑิต และคณะ (2550) ได้พยายามค้นหาศักยภาพและวิเคราะห์ในพื้นที่จังหวัดเชียงราย ตาก มุกดาหาร และกาญจนบุรี โดยใช้กรอบการวิเคราะห์แบบพลวัตที่มองความเชื่อมโยงเงื่อนไขด้านปัจจัยการผลิต โครงสร้างอุตสาหกรรมและการแข่งขัน อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องและสนับสนุน และ เงื่อนไขด้านอุปสงค์ จากการวิเคราะห์ในรายงานฉบับดังกล่าวพบว่า ภาพรวมของทั้งสี่พื้นที่คือความได้เปรียบด้านแรงงานราคาถูกและแรงงานไร้ฝีมือที่ยังมีโอกาสในการพัฒนา แต่ในจังหวัดมุกดาหารเป็นจังหวัดเดียวที่มีความได้เปรียบด้านความมั่นคงชายแดนเมื่อเปรียบเทียบกับในอีกสามพื้นที่ สำหรับในด้านโครงสร้างอุตสาหกรรมและการแข่งขันยังพบว่า จังหวัดกาญจนบุรีมีความสามารถมากที่สุดเมื่อดูจากสัดส่วนรายได้อุตสาหกรรมที่สูงกว่าภาคเกษตรกรรมถึง 5 เท่า รองลงมาคือ มุกดาหาร ตาก และเชียงราย ตามลำดับ

ในความเป็นจริงแล้วการศึกษาด้านความเป็นไปได้เชิงพื้นที่ของการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทยนอกเหนือไปจากรูปแบบของการวิจัยจากฐานข้อมูลของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ และแหล่งสนับสนุนต่าง ๆ แล้ว ยังพบว่ามียางานการศึกษาทั้งจากคณะกรรมการวิชาการ วิสามัญต่าง ๆ ของรัฐสภาและการจัดจ้างบริษัทที่ปรึกษาในการศึกษาของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในการประชุมคณะรัฐมนตรีลงมติในวันที่ 31 มีนาคม 2556 นับเป็นอีกการประชุมที่มีความสำคัญต่อการศึกษาด้านยุทธศาสตร์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษมีสาระในรายงานสรุปของการประชุมส่วนหนึ่งว่า “ให้เร่งรัดพิจารณาแนวทางการจัดจ้างที่ปรึกษาเพื่อดำเนินโครงการศึกษาแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยควรเป็นบริษัทที่ปรึกษาซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติเป็นผู้ทำการศึกษาวิเคราะห์โอกาสศักยภาพและความเหมาะสมในการจัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ รวมทั้งแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในพื้นที่เป้าหมายหลัก ภายในกรอบงบประมาณต่อกลุ่มพื้นที่กลุ่มพื้นที่ละ 10 ล้านบาท ระยะเวลาการศึกษาไม่เกิน 6 เดือน” โดยมติดังกล่าวได้ให้ความสำคัญด้าน 4 ด้านคือ

- 1) ศักยภาพและโอกาสในการพัฒนาของพื้นที่เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษตามขอบเขตและระดับของการเป็นพื้นที่พิเศษที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่เป้าหมาย

- 2) เครื่องมือในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ รวมถึงกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง

- 3) กลไกการบริหารจัดการของรัฐ และแนวทางการปรับปรุงกระบวนการให้บริการภาครัฐ รวมทั้งสิทธิประโยชน์ที่เหมาะสมกับการพัฒนาศักยภาพของแต่ละพื้นที่

- 4) โครงสร้างพื้นฐาน สาธารณูปโภค สาธารณูปการที่จำเป็น และเป็นปัจจัยต่อความสำเร็จในการพัฒนาพื้นที่

ในเบื้องต้นกำหนดให้เป็นการศึกษาใน 5 กลุ่มพื้นที่หลัก ซึ่งมีความสอดคล้องอย่างมากของรัฐบาลในการประกาศเขตพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษในช่วงเวลาต่อมา โดยมีจังหวัดที่ถูกเพิ่มเติมจากมติคณะรัฐมนตรีฉบับดังกล่าวคือ การเพิ่มเติมพื้นที่จังหวัดตราดไปเป็น 10 จังหวัด สำหรับพื้นที่ 5 กลุ่มหลักตามมติคณะรัฐมนตรีได้ลงมติไว้ได้แก่

- 1) ภาคเหนือ ประกอบด้วยพื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สาย เชียงแสน และเชียงของ จังหวัดเชียงราย
- 2) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วยพื้นที่ชายแดนจังหวัดมุกดาหาร นครพนม และหนองคาย
- 3) ภาคตะวันออก ประกอบด้วย พื้นที่ชายแดนจังหวัดสระแก้ว
- 4) ภาคตะวันตก ประกอบด้วยพื้นที่ชายแดนจังหวัดกาญจนบุรี และอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- 5) ภาคใต้ ประกอบด้วยพื้นที่ชายแดนอำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา และพื้นที่ชายแดนจังหวัดนราธิวาส

การค้นหาคความเหมาะสมและเป็นไปได้ของพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษมีความชัดเจนขึ้นเมื่อสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษาทำการศึกษาคความเป็นไปได้เชิงพื้นที่อีกรอบหนึ่งในปี พ.ศ. 2557 ซึ่งผลของการศึกษาได้ระบุพื้นที่ยุทธศาสตร์เป็น 10 จังหวัด และแบ่งระยะในการพัฒนาออกเป็น 2 ระยะ โดยระยะแรกกำหนดพื้นที่จังหวัดตาก มุกดาหาร สระแก้ว ตราด และสงขลา ส่วนในระยะที่สองคือพื้นที่จังหวัดเชียงราย หนองคาย นครพนม กาญจนบุรี และนราธิวาส

แต่กระนั้นก็ตามกลับพบว่า การเผยแพร่รายงานเหล่านั้นไม่เป็นที่เข้าถึงได้ง่ายจากประชาชนและผู้คนที่เกี่ยวข้องจึงทำให้เนื้อหาต่าง ๆ ที่ผ่านการศึกษาและวิเคราะห์ดังกล่าวไม่ถูกนำมาเป็นข้อมูลสาธารณะสำหรับประชาชนได้ จึงทำให้เกิดช่องว่างของความรู้ที่มาจากฐานของงานวิจัยกับความรู้ที่เกิดขึ้นจากผู้เชี่ยวชาญในรูปแบบของการจัดจ้างศึกษา ในความคิดของผู้เขียนแล้วสำหรับการกำหนดนโยบายสำคัญของประเทศเช่น การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษซึ่งกระทบทั้งในเชิงบวกและลบต่อผู้คนที่เกี่ยวข้องในวงกว้างนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสร้างการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่หลากหลายและเข้าถึงได้ง่ายจากสาธารณะเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับผู้คนรวมถึงผู้มีอำนาจในการตัดสินใจต่าง ๆ ซึ่งประเด็นดังกล่าวได้ถูกสะท้อนอย่างมากมายจากเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ

ตารางที่ 2 งานวิจัยและการศึกษาความเป็นไปได้เชิงพื้นที่ของเขตเศรษฐกิจพิเศษ ในประเทศไทย

ชื่อ	ผู้วิจัย	ปี	พื้นที่ศึกษา
การศึกษาความเหมาะสมและแผนแม่บทเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดเชียงราย	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.)	2542	จังหวัดเชียงราย
แผนปฏิบัติการพัฒนาเมืองชายแดนหลัก 13 เมือง	สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.)	2545	โครงการนำร่องที่เชียงแสน แม่สาย จังหวัดเชียงราย และสะเดา จังหวัดสงขลา
ความรู้ ความเข้าใจของข้าราชการ ในการตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดเชียงราย : กรณีศึกษา อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย	วัชรินทร์ สถิธรานนท์	2546	จังหวัดเชียงราย
ระบบสนับสนุนการวางแผนจัดการทรัพยากรเพื่อการพัฒนาพื้นที่ในเขตระบบเศรษฐกิจพิเศษ : สี่แยกอินโดจีนและแนวเชื่อมโยงชายแดนตะวันออก-ตกของประเทศ	ชฎา ณรงค์ฤทธิ์	2547	จังหวัดตาก สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร
ศักยภาพในการจัดการเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนของจังหวัดเชียงราย	นุศรา ตันลาพุดม	2548	จังหวัดเชียงราย

ตารางที่ 2 งานวิจัยและการศึกษาความเป็นไปได้เชิงพื้นที่ของเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศไทย (ต่อ)

ชื่อ	ผู้วิจัย	ปี	พื้นที่ศึกษา
ยุทธศาสตร์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน	สุมาลี วงษ์วิฑิต และคณะ	2550	จังหวัดเชียงราย ตาก มุกดาหาร และกาญจนบุรี
แนวคิดในการจัดรูปแบบเขตเศรษฐกิจพิเศษ: กรณีศึกษาการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย	มณฑา วีระไวทยะ	2550	ไม่ระบุ
การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อการพัฒนาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้	ทวี ธรตระกูล และคณะ	2552	จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส
แผนงานการพยากรณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของกาญจนบุรีและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเพื่อรองรับเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย	กัมปนาท ภักดีกุล และคณะ	2557	จังหวัดกาญจนบุรี
แนวทางและมาตรการเพื่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ บริเวณพื้นที่ชายแดนของไทย	กรกรณีย์ ชีวะตระกูลพงษ์ และคณะ	2558	จังหวัดตาก เชียงราย สงขลา และกาญจนบุรี

3. การศึกษาด้านกฎหมาย กลไกการบริหารจัดการและมาตรการสร้าง แรงจูงใจ

สำหรับการศึกษาด้านมาตรการทางกฎหมายและการสร้างแรงจูงใจพบว่า มีงานศึกษาด้านกฎหมายจำนวน 8 ฉบับ กลไกการบริหารจัดการ 1 ฉบับ และงานศึกษาด้านการสร้างแรงจูงใจ 2 ฉบับ หากพิจารณาถึงการศึกษาด้านกฎหมาย มณฑลวิระไวทยะ (2550) ได้ริเริ่มการศึกษาโครงสร้างทางกฎหมายที่จำเป็นต่อบทบาทของ กนอ. เพื่อนำเสนอแนวคิดในการจัดรูปแบบเขตเศรษฐกิจพิเศษ: กรณีศึกษาการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ นราพจน์ ทิวถนอม (2551) เรื่อง “กฎหมายที่เกี่ยวกับโครงการรูปแบบเขตเศรษฐกิจพิเศษ กับการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ” โดยการศึกษาทั้งสองฉบับเน้นการศึกษาโครงสร้างของกฎหมายไปกับการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม ในข้อเสนอของ มณฑลวิระไวทยะ (2550) ได้นำเสนอไว้ว่า กนอ.เป็นรูปแบบที่เป็นรัฐวิสาหกิจทำให้เกิดความคล่องตัวในการจัดการ อีกทั้งกรอบการดำเนินการของ กนอ.ยังทำได้แต่เฉพาะกิจกรรมอุตสาหกรรมและอุตสาหกรรมส่งออก ซึ่งในการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษนั้น ไม่ได้มีแต่กิจกรรมของอุตสาหกรรมแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ เช่น การท่องเที่ยว การเกษตร การบริการ และการขนส่ง เป็นต้น

ต่อมา กรกรณ์ ศรีะตระกูลพงษ์ และคณะ (2558) ได้ทำการศึกษาเพื่อเสนอแนวทางและมาตรการเพื่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ บริเวณพื้นที่ชายแดนของไทย ซึ่งมีข้อเสนอแนะในมิติของกฎหมายที่น่าสนใจ โดยนำเสนอว่า ความเป็นไปได้ในการใช้ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ แต่อย่างไรก็ตาม ระเบียบดังกล่าวยังเป็นเพียงกรอบเชิงรูปแบบเท่านั้น ยังไม่มีรายละเอียดของวิธีการ และมีสถานะไม่เทียบเท่ารัฐธรรมนูญที่จะยกเว้นสิทธิการมีส่วนร่วมของประชาชน โดย กรกรณ์ ศรีะตระกูลพงษ์ ได้เสนอแนะให้เพิ่มสาระที่เกี่ยวข้องกับการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนลงในรายละเอียดของกฎหมายอีกด้วย

ในปี พ.ศ. 2558 อีกเช่นกันได้มีงานศึกษาของ สุทธิเทพ สิทธิยศ และคณะ (2559) ได้ทำการศึกษาด้านกลไกการบริหารจัดการของท้องถิ่นต่อพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ ในงานวิจัยเรื่อง “แนวทางการส่งเสริมความเป็นอิสระทางการคลังด้านรายได้

ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: กรณีศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ” โดยใช้สมมุติฐานของ สมชัย ฤชุพันธุ์ (2545) ว่า “ความเป็นอิสระทางด้านรายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) หมายถึง ความสามารถในการจัดเก็บรายได้เอง โดยไม่ต้องพึ่งพาการจัดสรรรายได้จากรัฐบาล ความเป็นอิสระทางด้านรายได้จะเป็นตัวกำหนดความเป็นอิสระทางด้านรายจ่ายและดุลการคลังหาก อปท. ไม่มีแหล่งรายได้ที่เป็นอิสระของตนเอง ก็ค่อนข้างยากที่จะมีอิสระทางด้านรายจ่ายและดุลการคลัง” โดยทำการศึกษากรณีศึกษาใน 6 อปท. คือ เทศบาลนครเกาะสมุย เทศบาลนครภูเก็ต เทศบาลเมืองหนองคาย เทศบาลตำบลเวียงเชียงแสน และองค์การบริหารส่วนจังหวัดสระแก้ว (ซึ่งมีพื้นที่เกี่ยวข้องกับเขตเศรษฐกิจพิเศษอยู่ 3 อปท.) ข้อสรุปของการศึกษายังชี้ให้เห็นประเด็นของกลไกการบริหารจัดการงบประมาณที่ไม่เอื้อให้เกิดการจัดการตนเองของท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่เมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ อีกทั้งยังมีบทสรุปที่น่าสนใจเพิ่มเติมว่า “ท้องถิ่นยังมีข้อจำกัดทางด้านรายได้ โดยให้เหตุผลว่า ฐานภาษีและประเภทของภาษีที่ท้องถิ่นสามารถจัดเก็บได้มีจำกัด ภาษีที่ท้องถิ่นใช้จัดเก็บอยู่มีอัตราที่ค่อนข้างต่ำ รัฐบาลจัดสรรรายได้ไม่สอดคล้องกับภารกิจที่เกิดขึ้นจริง การจัดสรรรายได้ของรัฐบาลได้มีความล่าช้าและไม่ตรงเวลา การจัดสรรรายได้ของรัฐบาลยังไม่เป็นไปตามสัดส่วนที่กำหนดไว้ในกฎหมาย รายได้จากภาษีที่ท้องถิ่นควรได้รับจากบริษัทเอกชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่แต่กลับไปจดทะเบียนและเสียภาษีที่ส่วนกลาง และรายได้จากภาษีและค่าธรรมเนียมรถยนต์และล้อเลื่อนที่เคยจัดสรรให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด แต่ปัจจุบันมีการแบ่งรายได้บางส่วนให้เทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล” จากงานวิจัยดังกล่าวทำให้เห็นอย่างชัดเจนถึงปัญหาที่มีอยู่เดิมในเชิงกลไกที่ทำให้เกิดมิติของความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างระหว่างรัฐส่วนกลางกับท้องถิ่น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นอีกประเด็นความเหลื่อมล้ำหนึ่งที่ถูกละเลยอย่างมากทั้งในเวทีคณะปฏิรูปและเวทีสาธารณะต่างๆ

ส่วนการศึกษาด้านมาตรการสร้างแรงจูงใจในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษมีงานศึกษาอยู่ใน 2 ฉบับคือ งานศึกษาระดับวิทยานิพนธ์ของ สิริวิสา สิริธิชัย (2551) เรื่อง “สิทธิประโยชน์ทางภาษีเพื่อประโยชน์ในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ” และ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (2558) เรื่อง “คู่มือการลงทุนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจ

พิเศษ” ซึ่งทั้งสองกรณีเป็นการศึกษามาตรการสร้างแรงจูงใจที่เกี่ยวข้องกับการลงทุนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นสำคัญ ซึ่งในทางความเป็นจริงแล้วยังมีการสร้างแรงจูงใจอีกหลากหลายวิธีที่เอื้อให้กับประชาชนในพื้นที่ซึ่งเสียสิทธิในการพัฒนา เช่น การสร้างการแลกเปลี่ยนทางการพัฒนา (Transfers of Development Rights) ซึ่งสามารถใช้กับกลไกทางด้านผังเมืองเพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เสียโอกาสทางการพัฒนา เช่น พื้นที่อนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

จากการทบทวนสถานการณ์ขององค์ความรู้ด้านกฎหมาย กลไกการบริหารจัดการและมาตรการสร้างแรงจูงใจจะเห็นได้ว่า ภาพส่วนใหญ่ขององค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องเป็นไปในทิศทางหลักของการตอบสนองการลงทุนในภาพใหญ่หรือในระดับมหภาคที่ต้องการตอบสนองนักลงทุน แต่ในทางกลับกันจะเห็นได้ว่าสถานการณ์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น การสร้างแรงจูงใจในระดับชุมชนและชาวบ้าน หรือแม้แต่การศึกษาด้านกฎหมายที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำของกลุ่มคนตัวเล็กตัวน้อยหรือกลุ่มคนจนในเมืองและพื้นที่ ยังมีช่องว่างทางความรู้อยู่มาก มีเพียงงานศึกษาของฐิติเทพ สิทธิยศ และคณะ (2559) ที่เปิดเผยให้เห็นถึงความแตกต่างของกลไกบริหารจัดการระหว่างภาครัฐส่วนกลางกับท้องถิ่น ดังนั้นประเด็นดังกล่าวยังคงก่อให้เกิดความกังวลสงสัยของชุมชน ท้องถิ่น และกลุ่มคนจนเมืองที่ต้องการองค์ความรู้มาลดช่องว่างของความกังวลสาธารณะเหล่านั้น

ตารางที่ 3 สถานภาพองค์ความรู้โดยจำแนกประเด็นของการศึกษาในแต่ละรายงาน

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปี	ประเด็นของการศึกษา				
			บริบทแวดล้อมของภูมิภาคอาเซียน	ความเป็นไปได้เชิงพื้นที่	โครงสร้างทางกฎหมายและกลไก	มาตรการสร้างแรงจูงใจ	การท่องเที่ยว
ระบบสนับสนุนการวางแผนจัดการทรัพยากรเพื่อการพัฒนาพื้นที่ในเขตระบบเศรษฐกิจพิเศษ : สี่แยกอินโดจีนและแนวเชื่อมโยงชายแดนตะวันออก-ตกของประเทศ	ชฎา ณรงค์ฤทธิ์	2547		✓			
เศรษฐกิจจีน 11 มณฑลที่มีนัยสำคัญต่อไทย	วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน และคณะ	2548	✓				
เขตเศรษฐกิจพิเศษสะพาน-เซโน:โอกาสและอุปสรรคสำหรับประเทศไทย	ศุภชัย วรรณเลิศสกุล	2550	✓		✓		
ยุทธศาสตร์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน	สุมาลี วงษ์วิทิต และคณะ	2550		✓			

ตารางที่ 3 สถานภาพองค์ความรู้โดยจำแนกประเด็นของการศึกษาในแต่ละรายงาน (ต่อ)

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปี	ประเด็นของการศึกษา				
			บริบทแวดล้อมของภูมิภาคอาเซียน	ความเป็นไปได้เชิงพื้นที่	โครงสร้างทางกฎหมายและกลไก	มาตรการสร้างแรงจูงใจ	การเชื่อมโยง
แนวคิดในการจัดรูปแบบเขตเศรษฐกิจพิเศษ: กรณีศึกษาการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย	มณฑา วีระไวทยะ	2550		✓	✓		
กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับโครงการรูปแบบเขตเศรษฐกิจพิเศษ กับการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ	นราพจน์ ทิวถนอม	2551			✓		
สิทธิประโยชน์ทางภาษีเพื่อประโยชน์ในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ	สิริวิชา สิทธิชัย	2551			✓	✓	
ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ	ศรินทิพย์ ประเสริฐฐานนท์	2552			✓		

ตารางที่ 3 สถานภาพองค์ความรู้โดยจำแนกประเด็นของการศึกษาในแต่ละรายงาน (ต่อ)

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปี	ประเด็นของการศึกษา				
			บริบทแวดล้อมของภูมิภาคอาเซียน	ความเป็นไปได้เชิงพื้นที่	โครงสร้างทางกฎหมายและกลไก	มาตรการสร้างแรงจูงใจ	การท่องเที่ยว
การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อการพัฒนาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Establishing a Special Economic Zone for Development of Three Southern Provinces of Thailand)	ทวี ธรตระกูล และคณะ	2552		✓			
แผนงานพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยวเพื่อเชื่อมโยงพื้นที่ภาคตะวันตกกับเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย	สุรพงษ์ จรัสโรจนกุล และคณะ	2557					✓

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปี	ประเด็นของการศึกษา				
			บริบทแวดล้อมของภูมิภาคอาเซียน	ความเป็นไปได้ในพื้นที่	โครงสร้างทางกฎหมายและกลไก	มาตรการสร้างแรงจูงใจ	การท่องเที่ยว
แผนงานการพยากรณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของกาญจนบุรีและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเพื่อรองรับเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย	กัมปนาท ภักดีกุล และคณะ	2557	✓	✓			
การสำรวจพื้นที่เขตเศรษฐกิจชายแดนหมู่เกาะสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ และเขตเศรษฐกิจชายแดนลุ่มลี่ประเทศจีน สาธารณรัฐประชาชนจีน	สำนักยุทธศาสตร์และการวางแผนพัฒนาพื้นที่	2557	✓				
การสำรวจศักยภาพพื้นที่ชายแดนและเขตเศรษฐกิจพิเศษไทย-เมียนมาร์	สำนักยุทธศาสตร์และการวางแผนพัฒนาพื้นที่	2557	✓				

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปี	ประเด็นของการศึกษา				
			บริบทแวดล้อมของภูมิภาคอาเซียน	ความเป็นไปได้เชิงพื้นที่	โครงสร้างทางกฎหมายและกลไก	มาตรการสร้างแรงจูงใจ	การท่องเที่ยว
การศึกษาดูงานการบริหารจัดการเขตเศรษฐกิจพิเศษอิสกันดาร์ ประเทศมาเลเซีย และการวางผังเมืองประเทศสิงคโปร์	สำนักยุทธศาสตร์และการวางแผนพัฒนาพื้นที่	2557	✓				
คู่มือการลงทุนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ	สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน	2558			✓	✓	
แนวทางและมาตรการเพื่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ บริเวณพื้นที่ชายแดนของไทย	กรกรัณย์ สีวะระตระกูลพงษ์ และคณะ	2558		✓	✓		
การจัดการธุรกิจอุตสาหกรรมบริการจากการพัฒนาพื้นที่ในเขตชายแดน จังหวัดเชียงราย : ที่พัก ร้านอาหาร	ปิยธิดา เพียรอุประสิทธิ์	2558					✓

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปี	ประเด็นของการศึกษา				
			บริบทแวดล้อมของภูมิภาคอาเซียน	ความเป็นไปได้เชิงพื้นที่	โครงสร้างทางกฎหมายและกลไก	มาตรการสร้างแรงจูงใจ	การท่องเที่ยว
แนวทางการส่งเสริม ความเป็นอิสระทางการ คลังด้านรายได้ของ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: กรณีศึกษาองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นที่ ตั้งอยู่ในพื้นที่เศรษฐกิจ พิเศษ	ฐิติเทพ สิทธิยศ และคณะ	2559			✓		
รวมทั้งสิ้น			6	6	8	2	2

4. การศึกษาผลกระทบของเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ

การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบของพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นอีก
เนื้อหาหนึ่งที่ทำให้ประเด็นของปัญหานำไปสู่สาเหตุของการสร้างความเหลื่อมล้ำใหม่
ในกลุ่มคนจนเมือง จากรายงานการศึกษาใน 7 ฉบับที่มีการศึกษาด้านผลกระทบ
จากการพัฒนาเมืองในรูปแบบดังกล่าว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548-2555 พบว่า การศึกษา
ในส่วนใหญ่ให้ความสำคัญต่อประเด็นผลกระทบทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติ
ของการจัดการแรงงาน เนื่องจากว่าพื้นที่เมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นพื้นที่เมืองชายแดน
เดิมซึ่งมีปัญหาของการย้ายถิ่นฐานของแรงงานอยู่แต่เดิมแล้ว ในงานวิทยานิพนธ์
ของ อติทยา ดวงอำไพ (2555) ได้วิเคราะห์ปัญหาแรงงานข้ามชาติที่ อำเภอแม่สอด

จังหวัดตาก พบว่า การตั้งโรงงานอุตสาหกรรมชายแดนทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายของแรงงานเข้ามาในประเทศไทยและเป็นพื้นที่ต้นทางในการลักลอบเข้าสู่พื้นที่อื่นๆ ของประเทศซึ่งยากแก่การควบคุม ในข้อเสนอของ อติทยา ดวงอำไพ เป็นข้อเสนอเชิงประนีประนอมโดยการส่งเสริมให้เกิดพื้นที่สร้างงานในประเทศเพื่อนบ้านเพื่อลดปัญหาดังกล่าว ซึ่งในทัศนะของผู้วิจัยคิดว่าสาเหตุของการย้ายถิ่นฐานอาจไม่ได้มีมิติเดียวทางเหตุผลทางเศรษฐกิจซึ่งข้อเสนอดังกล่าวอาจขาดน้ำหนักในการแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนด้านแรงงานได้

สำหรับงานศึกษาที่ถูกให้ความสำคัญมาก ๆ อีกชุดคือ การศึกษาผลกระทบทางทรัพยากรทางการเมือง โดยเฉพาะมิติทางกฎหมาย โดยบทความที่เป็นการตั้งคำถามสาธารณะที่สำคัญของ มิติ ยาประสิทธิ์ (2549) ได้ตั้งคำถามหลายประเด็นเกี่ยวกับกฎหมายที่ใช้กับพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยการตั้งประเด็นคำถามเป็นรายมาตราทั้งในมิติของอำนาจการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการที่ดินและทรัพยากรสาธารณะ การกระจายสิทธิทางการเมืองการลดหย่อน หรือการได้รับสิทธิของการสร้างมาตรการสร้างแรงจูงใจ เป็นต้น แม้ว่างานศึกษาของ มิติ ยาประสิทธิ์ จะเป็นเพียงบทความเพื่อตั้งคำถามสาธารณะและไม่ได้เสนอทางออกของปัญหา แต่ก็เป็นกรนำเสนอประเด็นที่น่าสนใจและควรแก่การสร้างงานศึกษาเพื่อหาคำตอบให้กับพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษต่อไป

สำหรับงานศึกษาด้านทรัพยากรทางธรรมชาติในเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษพบว่า มีงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง 2 ฉบับ โดยฉบับแรกเป็นการศึกษาผลกระทบในหลากหลายทางชีวภาพจากการแผนพัฒนาโครงการพัฒนาระเบียงตะวันออก-ตะวันตก (สมเกียรติ ปิยะธีรวิฑูรกุล และคณะ 2548) ซึ่งจัดเป็นงานศึกษาในมิติของสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ ในขณะที่งานศึกษาอีกงานเป็นการศึกษาระดับวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบทางด้านที่ดิน

(ศิริเพ็ญ แตปรเมศมัย 2549) ในมิติที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย ในข้อสรุปของการศึกษาได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นตามร่างพระราชบัญญัติเขตเศรษฐกิจพิเศษที่อาจก่อให้เกิดปัญหาของชุมชน เช่น คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต อันเกิดมาจากกิจกรรมทางอุตสาหกรรมในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ

ในรายงานฉบับดังกล่าวยังได้ยกตัวอย่างของข้อบัญญัติในมาตราที่ 59 ซึ่งมีเนื้อหาว่า “ภายในเขตเศรษฐกิจพิเศษ ผู้ใดจะเข้าประกอบกิจการหรือที่อยู่อาศัยหรือใช้ประโยชน์อื่นในที่ดินของเขตเศรษฐกิจพิเศษ ผู้นั้นต้องได้รับอนุญาตและต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่เขตเศรษฐกิจพิเศษกำหนด” ซึ่งเนื้อหาดังกล่าว ศิริเพ็ญ แต้ปรเมศามัย ได้กล่าวไว้ว่าอาจขัดต่อสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2540 ซึ่งบัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการเดินทางและเสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่อาศัยภายในราชอาณาจักร” อย่างไรก็ตามในงานศึกษาดังกล่าวอาจนำมาใช้อ้างถึงในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปของประเทศไทยในปัจจุบันได้ไม่มากนักเนื่องจากบริบทของการศึกษาด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการที่ดินในปี พ.ศ. 2549 มีบริบททางสังคม การเมืองหรือแม้แต่กลไกทางกฎหมายที่แตกต่างกันอย่างมากกับสภาพการณ์ปัจจุบัน

ทางด้านมิติด้านเศรษฐกิจที่ได้รับผลกระทบจากเขตเศรษฐกิจพิเศษดูเหมือนจะมีการศึกษาดังกล่าวไม่มากนัก โดยมีเพียงงานศึกษาเพียงหนึ่งงานที่กล่าวถึงมิติดังกล่าวคือ ผลกระทบของนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษที่มีต่ออำเภอแม่สายจังหวัดเชียงราย ของ วีรศักดิ์ ญาวิระ (2548) ซึ่งผลสรุปของการศึกษาได้จำแนกผลกระทบออกเป็น 6 ด้านโดยผลกระทบที่มีในด้านที่น้อยคือ ผลกระทบนโยบายกับการค้าและผลกระทบต่อการท่องเที่ยว ส่วนผลกระทบที่อยู่ในระดับที่มากคือ ด้านการลงทุนด้านการเมืองและการบริหาร ด้านสังคมและวัฒนธรรม

จากการทบทวนสถานการณ์องค์ความรู้ที่เปิดเผยให้เห็นถึงผลกระทบของการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำต่อกลุ่มคนจนเมืองและคนตัวเล็กตัวน้อยในพื้นที่พบว่า มีการศึกษาในมิติของผลกระทบน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับกำหนดยุทธศาสตร์ที่สร้างการเปลี่ยนแปลงประเทศในภาพใหญ่ ทำให้เกิดประเด็นสาธารณะอย่างมากระหว่างประชาชนที่อยู่ในพื้นที่และการดำเนินการของหน่วยงานภาครัฐที่ขับเคลื่อน จากการแลกเปลี่ยนในเวทีสาธารณะในหลายพื้นที่พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีแนวคิดเห็นสอดคล้องกับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ แต่กลับพบว่าความกังวลใจต่อข้อมูลที่จะได้รับผลกระทบอาจไม่มีข้อมูลมากพอที่จะตัดสินใจและสร้างการยอมรับต่อการดำเนินนโยบายดังกล่าว ดังนั้นประเด็นของการสร้าง

องค์ความรู้และแลกเปลี่ยนชุดความรู้ที่สำคัญในแง่ของผลกระทบจากเขตเศรษฐกิจพิเศษจึงเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ยังต้องการความรู้มาเติมเต็มให้กับผู้คนที่เกี่ยวข้อง

ตารางที่ 4 สถานการณ์การศึกษาด้านผลกระทบจากการพัฒนาเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปี	ประเด็นของการศึกษา			
			ทรัพยากรธรรมชาติ	ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ	ทรัพยากรทางสังคม	ทรัพยากรทางการเมือง
ผลกระทบของนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษที่มีต่ออำเภอแม่สายจังหวัดเชียงราย	วิรัชศักดิ์ ญาวีระ	2548		✓	✓	
โครงการวิจัยผลกระทบทางสังคมของระเบียบตะวันออก-ตะวันตก (ผลกระทบทางสังคมของการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งที่ 2) ระยะที่หนึ่ง	สุภางค์ จันทวานิช และคณะ	2548			✓	
โครงการศึกษาสิ่งแวดล้อมทางด้านกายภาพและชีวภาพของโครงการพัฒนาระเบียงตะวันออก-ตะวันตก	สมเกียรติ ปิยะธีรธิดิ วรากุล และคณะ	2548	✓			

ตารางที่ 4 สถานการณ์การศึกษาด้านผลกระทบจากการพัฒนาเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ
(ต่อ)

ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง	ปี	ประเด็นของการศึกษา			
			ทรัพยากรธรรมชาติ	ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ	ทรัพยากรทางสังคม	ทรัพยากรทางการเมือง
เขตเศรษฐกิจพิเศษ : เขตอภิสวัสดิ์พิเศษ	มิตติ ยาประสิทธิ์	2549				✓
ปัญหาทางกฎหมาย ที่เกี่ยวกับที่ดินของเขต เศรษฐกิจพิเศษ	ศิริเพ็ญ แต่ปรเมศามัย	2549	✓			✓
ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ	ศรินทิพย์ ประเสริฐฐานนท์	2552				✓
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ต่อการจัดการแรงงาน ข้ามชาติในเขตเศรษฐกิจ พิเศษ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก	อติตยา ดวงอำไพ	2555			✓	
รวมทั้งสิ้น			2	1	3	3

สรุปผลการศึกษาและอภิปรายผล

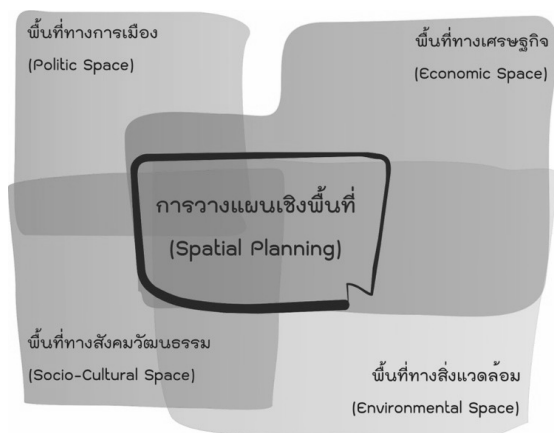
1. กรอบแนวคิด สมมุติฐาน และการพัฒนาจิตยัยวิจัยด้านความเหลื่อมล้ำในเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ

จากการทบทวนกรอบการวิเคราะห์ด้านความเหลื่อมล้ำคนจนเมืองในบทความฉบับนี้ได้นำกรอบคิดวิเคราะห์ของคณะกรรมการปฏิรูปแห่งชาติที่จำแนกความเหลื่อมล้ำผ่านฐานทรัพยากร 4 แบบคือ ทรัพยากรการเมือง ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งมีมิติของความเหลื่อมล้ำคนจนเมืองก็มักเกิดขึ้นจากฐานทรัพยากรเหล่านั้น อีกทั้งในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับมิติของการพัฒนาเมืองยังพบอีกว่า กลไกหรือการกดทับเชิงโครงสร้างที่ก่อให้เกิดมิติของความเหลื่อมล้ำต่อคนจนเมืองนั้น มักไม่ได้เป็นผลโดยตรงจากการดำเนินการหรือจากนโยบาย แต่เป็นผลโดยอ้อมที่เกิดจากการพัฒนาหรือแย่งชิงกันผ่านการวางแผนและการจัดการเชิงพื้นที่ (Spatial Planning and Management) ดังจะเห็นได้จากนโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษนั้น เราอาจจะไม่พบเจอการกีดกันหรือกดทับไปที่กลุ่มคนจนเมืองโดยตรง แต่มิติของความเหลื่อมล้ำมักไปปรากฏในมิติของการจัดการทรัพยากรและพื้นที่ รวมไปถึงการสร้างแรงจูงใจเชิงบวกให้กับพื้นที่ต่อกลุ่มนักลงทุน ในขณะที่กลุ่มคนจนเมืองกลับดูไม่ได้รับผลเชิงบวกจากพื้นที่การพัฒนา สำหรับต้นทุนของกลุ่มคนจนเมืองที่มีน้อยกว่ากลุ่มนักลงทุนอยู่แล้วนั้นทำให้การไม่เปิดโอกาสทางโครงสร้างหรือมาตรการสนับสนุนที่ชัดเจนและเต็มรูปแบบก็สามารถก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำได้เช่นกัน

เมื่อวิเคราะห์กลไกของความเหลื่อมล้ำในพื้นที่เมืองจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นผ่านมิติด้านพื้นที่ทั้งสิ้น เช่น ความเหลื่อมล้ำในการจัดการที่ดินและทรัพยากรท้องถิ่นในมิติของการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ ความเหลื่อมล้ำด้านกลไกการจัดเก็บภาษีระหว่างหน่วยงานส่วนกลางและท้องถิ่น หรือความเหลื่อมล้ำผ่านการสร้างข้อเสนอที่สนับสนุนการผลิตในบางรูปแบบที่ใช้เทคโนโลยี ในขณะที่การผลิตแบบพื้นบ้านกลับถูกเพิกเฉย เป็นต้น สำหรับในการวิจัยฉบับนี้ผู้เขียนได้อ้างอิงกรอบคิดของคณะกรรมการปฏิรูปแห่งชาติที่กล่าวไปแล้วในย่อหน้าที่แล้ว ดังนั้นสมมุติฐานของความเหลื่อมล้ำผ่านการจัดการเชิงพื้นที่จึงถูกจำแนกออกได้เป็น 4 รูปแบบคือ พื้นที่

ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ที่สอดคล้องไปกับแนวคิดของ คปร.

สำหรับการทบทวนสถานการณ์ในประเด็นความเหลื่อมล้ำที่ปรากฏในเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษนั้น ผู้ศึกษาได้ใช้การสรุปประเด็นสาธารณะจากเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น เวทีสภาผู้ชม ผู้ฟัง ของสื่อสาธารณะไทยพีบีเอส เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนทำงานและชุมชนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มคนจนเมืองภายใต้โครงการบ้านมั่นคงซึ่งเป็นหนึ่งในเครือข่ายของคนจนเมือง รวมไปถึงเวทีสาธารณะต่างๆของแต่ละพื้นที่กับประเด็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งสามารถจำแนกออกไปตามการกดทับเชิงพื้นที่ได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 4 กรอบแนวคิดและสมมุติฐานด้านความเหลื่อมล้ำในเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษ

2. สรุปกระบวนการทัศน์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจในประเทศไทย

จากการทบทวนแนวคิดและกระบวนการทัศน์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทยจากแนวคิดในระดับโลกลงมาสู่การพัฒนาในระดับอนุภาคกลุ่มน้ำโขงและอาเซียน สามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดการพัฒนาเขตเศรษฐกิจของประเทศไทยซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวคิดการพัฒนาใน 4 แนวคิดคือ

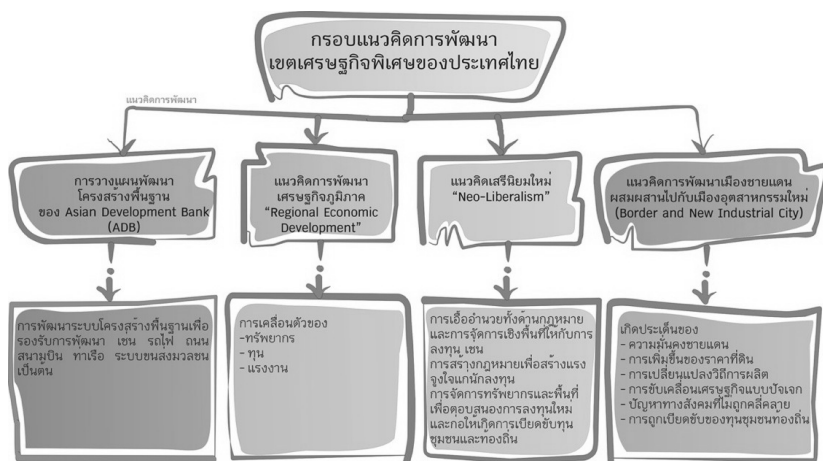
1. การวางแผนพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานของธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย การขับเคลื่อนการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษภายใต้การสนับสนุนของธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 จากการให้การสนับสนุนทั้งบักยืมและเงินให้เปล่าจำนวน 36 โครงการเพื่อศึกษา ค้นหาแนวทางทั้งเชิงกลไก กฎหมาย ความเป็นไปได้เชิงพื้นที่ ตลอดจนแผนสนับสนุน การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยมุ่งเป้าหมายที่ประเทศในกลุ่ม GMS ที่เน้นการเชื่อมโยงไปสู่การค้ากับประเทศจีนเป็นสำคัญ สำหรับการสนับสนุนการศึกษาในประเทศไทย ADB จะให้น้ำหนักในการศึกษาในพื้นที่จังหวัดเชียงราย มุกดาหาร และตาก เป็นสำคัญ และหากพิจารณาในภาพของระบบคมนาคม ADB ได้ให้ความสนใจในการศึกษาตามแนวระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันออกเป็นสำคัญเมื่อพิจารณาจากจำนวนโครงการที่สนับสนุนจำนวน 17 โครงการ หรือคิดเป็นร้อยละ 47.22 ของโครงการทั้งหมดของ ADB

2. แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจแบบภูมิภาค แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจแบบภูมิภาคในตลาดโลกได้เกิดขึ้นมากกว่าสามทศวรรษมาแล้ว อันเนื่องมาจากขยายตัวของการค้าในระดับนานาชาติและการเคลื่อนย้ายของทุนข้ามประเทศ กระแสโลกาภิวัตน์ได้เปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ด้านอุตสาหกรรมจากการผลิตแบบจำนวนมากๆ ไปสู่ระบบการผลิตที่มีความยืดหยุ่นและมีประสิทธิภาพมากขึ้นซึ่งเป็นวิธีการที่สามารถตอบสนองแรงกดดันจากการแข่งขันที่เพิ่มมากขึ้นในตลาดโลก เป็นผลให้แนวคิดแบบการผลิตแบบมาตรฐาน (Standardised production) มีแนวโน้มที่จะลดน้อยลงและเปลี่ยนไปสู่ระบบความยืดหยุ่นที่ตอบสนองการเปลี่ยนแปลงด้านความต้องการที่รวดเร็วที่มากขึ้น (Andrea Ascani และคณะ 2012) กลไกการปรับตัวเหล่านี้เองทำให้เกิดรูปแบบของความร่วมมือทางการค้าระหว่างประเทศรวมไปถึงบริษัทร่วมทุนระหว่างประเทศได้เกิดขึ้นอย่างมากในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงนี้เองทำให้ความอ่อนแอแรงลงของเส้นเขตแดนประเทศและก้าวไปสู่สถาบันการจัดการที่เอื้ออำนวยให้เกิดการไหลของสินค้าและทุนข้ามประเทศมากขึ้น

3. แนวคิดเสรีนิยมใหม่ แนวคิดเสรีนิยมใหม่เกิดขึ้นมากกว่า 20 กว่าปีแล้วซึ่งมีนักวิชาการในหลายส่วนกล่าวไว้ว่า ในปัจจุบันเรากำลังอยู่ในยุคเสรีนิยมใหม่ (Dag Einar Thorsen และ Amund Lie 2009) การขับเคลื่อนแนวคิดเสรีนิยมใหม่

ได้สร้างการกระจายของทรัพยากรทุนนิยมและบริโภคนิยมเป็นตัวขับเคลื่อนหลักโดยทำลายระบบรัฐสวัสดิการลงอย่างสิ้นเชิง (Chomsky 1999; Touraine 2001; Saad-Filho; Alfredo และ Deborah Johnston 2005) แนวความคิดเสรีนิยมใหม่เป็นรากของความคิดที่ต่อยอดมาจากแนวคิดทุนเสรีนิยม(Dag Einar Thorsen และ Amund Lie 2009) ในความเป็นจริงแล้วพบว่า แนวคิดเสรีนิยมใหม่ยังเป็นแนวคิดที่ยังไม่มีใครสามารถอธิบายได้อย่างเป็นระบบ แนวคิดเสรีนิยมใหม่ในศาสตร์ของ “วรรณกรรมเชิงวิพากษ์” ได้อธิบายกลับไปหาฐานคิดที่เป็นพื้นฐานของความคิดเสรีนิยมในรูปแบบของ “เสรีนิยมทางเศรษฐกิจ (Economic Liberalism)” โดยพื้นฐานแล้ว เสรีนิยมทางเศรษฐกิจเชื่อว่ารัฐบาลไม่ควรเข้าไปแทรกแซงในระบบเศรษฐกิจ และควรทำหน้าที่เอื้ออำนวยให้เกิดการขับเคลื่อนของภาคเอกชนและเกิดรูปแบบของตลาดที่สร้างขึ้นกำหนดตกลงระหว่างกันเองอย่างเป็นอิสระ

4. แนวคิดการพัฒนาเมืองชายแดนผสมผสานไปกับเมืองอุตสาหกรรมใหม่ พื้นฐานความคิดในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทยทั้งจากการศึกษาของธนาคารพัฒนาแห่งเอเชียหรืองานศึกษาของคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า เป้าหมายหลักเชิงพื้นที่ที่มีความเป็นไปได้สูงว่าจะใช้เมืองหรือพื้นที่ซึ่งได้เปรียบจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานโดยเฉพาะระบบคมนาคม เช่น รถไฟฟ้าความเร็ว และถนน ประกอบกับการใช้พื้นที่การค้าชายแดนซึ่งมีความได้เปรียบด้านการค้าเป็นทุนเดิมและเป็นการลดต้นทุนของการเดินทางออกสู่ประเทศเพื่อนบ้าน ดังนั้นแล้วเราจะเห็นได้ว่าการประกาศนโยบายเชิงพื้นที่ของรัฐบาลในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทยเป็นพื้นที่ประชิดติดชายแดนในทั้งหมดทั้งระยะที่ 1 และ 2 คือ มุกดาหาร ตาก สระแก้ว ตราด สงขลา เชียงราย หนองคาย มุกดาหาร กาญจนบุรี และนราธิวาส

สักรินทร์ แสงแก้ว 2559

ภาพที่ 5 กรอบแนวคิดการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษของประเทศไทย

3. ข้อเสนอแนะการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยและบทความ

บทความฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยชุดความเหลื่อมล้ำและคนจนเมือง ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ทั้งนี้โครงการดังกล่าวเป็นโครงการต่อเนื่องไปสู่การพัฒนาชุดโครงการการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจากฐานต้นทุนของกลุ่มคนจนเมืองในเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ ในปี พ.ศ. 2560-2562 ดังนั้นการนำผลสรุปที่ได้จากบทความฉบับนี้ได้นำไปสู่การสร้างกรอบการวิจัยเพื่อการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่เขตเศรษฐกิจต่อไป นอกเหนือไปจากนี้บทความยังมีข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์จากเนื้อหาการวิจัยฉบับนี้คือ

1. ประเด็นการนิยามความหมายของความเหลื่อมล้ำกับกลุ่มคนจนเมือง เนื่องจากในกระบวนการของศึกษาในครั้งนี้ได้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนในหลายครั้งซึ่งเกิดประเด็นคำถามสำคัญในการนิยามความหมายของความเหลื่อมล้ำกับกลุ่มคนจนเมือง ทั้งนี้ในกรอบของการวิจัยและบทความฉบับนี้ได้เลือกการนิยามความหมายคนจนเมืองผ่านมิติความเหลื่อมล้ำผ่านฐานทรัพยากร 4 แบบคือ ทรัพยากรการเมือง ทรัพยากร

ทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรทางสังคมวัฒนธรรม อันเนื่องมาจากการเลือกบริบทของปัญหาและการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับประเด็น การพัฒนาพื้นที่เมืองเศรษฐกิจพิเศษ แต่ในความเป็นจริงแล้วการอธิบายความเหลื่อมล้ำเป็นภาพเคลื่อนไหวที่เกิดแบบมีพลวัตและไม่ใช่วิธีหนึ่งที่จะสามารถอธิบายได้ ให้เข้าใจได้โดยง่าย อันเนื่องมาจากการอธิบายความเหลื่อมล้ำเป็นมิติที่เป็นการอธิบาย เชิงสัมพันธ์ เมื่อเราอธิบายปรากฏการณ์หนึ่งมันก็จะย้อนไปสู่ความเหลื่อมล้ำรูปแบบ อื่น ๆ ดังนั้นการใช้ภาพหนึ่งเพื่ออธิบายความเหลื่อมล้ำจึงมีความจำเป็นในการสร้างความ เข้าใจแต่ละปรากฏการณ์นั้น ๆ ทั้งนี้ข้อเสนอแนะของบทความฉบับนี้ในการนำ ข้อสรุปของการวิจัยไปใช้ประโยชน์ จำเป็นต้องมีการศึกษาบริบทและปรากฏการณ์ ของความเหลื่อมล้ำนั้น ๆ และจับให้เป็นภาพหนึ่งเพื่อพัฒนาโจทย์และการแก้ไขปัญหา เฉพาะแต่ปรากฏการณ์ไป

2. ประเด็นการพัฒนาโจทย์เพื่อการลดความเหลื่อมล้ำคนจนเมือง

เป็นอีกประเด็นที่สำคัญของวัตถุประสงค์ของบทความนี้ คือ การพัฒนาโจทย์วิจัยใหม่ เพื่อลดความเหลื่อมล้ำมากกว่าที่จะวิจัยเพื่อเห็นสาเหตุของปัญหา ทั้งนี้ในบทความ ฉบับนี้การเลือกการลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำผ่านฐานทรัพยากร 4 แบบคือ ทรัพยากร การเมือง ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทรัพยากร ทางสังคมวัฒนธรรม โดยพบว่าในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษต้นทุนของคนจนเมือง มักอยู่บนฐานด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรทางสังคม วัฒนธรรมเป็นสำคัญ ซึ่งหากการพัฒนาเชิงพื้นที่พัฒนาจากรากฐานดังกล่าวอาจเป็น โอกาสหนึ่งในการเปิดการพัฒนาร่วมกันที่มาจากกลุ่มคนจนเมือง หรืออาจกล่าวได้ว่า พื้นที่พิเศษอาจไม่ใช่เพียงแต่พื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ แต่อาจหมายรวมถึง “พื้นที่ เขตเกษตรกรรมพิเศษ” “พื้นที่เขตวัฒนธรรมพิเศษ” หรือ “พื้นที่ทรัพยากรพิเศษ” ก็อาจเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ควรพัฒนาโจทย์ของการศึกษาและพัฒนาต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความฉบับนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ภายใต้ชุดโครงการวิจัยความเหลื่อมล้ำและคนจนเมืองงบประมาณประจำปี 2559

เอกสารอ้างอิง

- กรมกฤษฎีกา ชีวะตระกูลพงษ์ และคณะ (2558). แนวทางและมาตรการเพื่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษบริเวณพื้นที่แนวชายแดนของไทย. สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา (องค์การมหาชน).
- กัมปนาท ภักดีกุล และคณะ (2557). แผนงานการพยากรณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของกาญจนบุรีและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องเพื่อรองรับเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย: กรุงเทพมหานคร กรมการปกครอง (คปร.) (2554). แนวทางการปฏิรูปประเทศไทย: ข้อเสนอต่อพรรคการเมืองและผู้มีสิทธิเลือกตั้ง. กรุงเทพฯ: สำนักงานปฏิรูป.
- ขญา ณรงค์ฤทธิ์ (2547). ระบบสนับสนุนการวางแผนจัดการทรัพยากรเพื่อการพัฒนาพื้นที่ในเขตระบบเศรษฐกิจพิเศษ : สี่แยกอินโดจีนและแนวเชื่อมโยงชายแดนตะวันออก-ตกของประเทศ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ฐิติเทพ สิทธิยศ และคณะ (2559). แนวทางการส่งเสริมความเป็นอิสระทางการคลังด้านรายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: กรณีศึกษาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: บริษัท เอ็ดดิสันเพรส โปรดักส์ จำกัด.
- ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง (2551). เมืองในสังคมไทย: กำเนิด พัฒนาการ และแนวโน้ม (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทวี ธนตระกูล และคณะ (2552). การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อการพัฒนาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้. สงขลา, มูลนิธิอาเซียน.
- นราพจน์ ทิวถนอม (2551). กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับโครงการรูปแบบเขตเศรษฐกิจพิเศษกับการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการยุติธรรม.

- นุศรา ตัณลาพุด (2548). *ศักยภาพในการจัดการเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนของจังหวัดเชียงราย*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ประเวศ วะสี (2553). *ปฏิรูปประเทศไทย รายการเรื่องที่ควรปฏิรูป*. กรุงเทพฯ, บริษัทที่คิวพี จำกัด.
- ประเวศ วะสี (2541). *ชุมชนเข้มแข็ง ทุนของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม และธนาคารออมสิน
- ปิยธิดา เพียรรูปะสิทธิ์ และคณะ (2558). *การจัดการอุตสาหกรรมบริการ จากการพัฒนาพื้นที่ในเขตชายแดน จังหวัดเชียงราย: ที่พัก ร้านอาหาร*. กรุงเทพฯ: สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- มณฑา วีระไวทยะ (2550). *แนวความคิดในการจัดรูปแบบเขตเศรษฐกิจพิเศษ: ศึกษากรณีการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.
- มิตี ยาประสิทธิ์ (2549). *เขตเศรษฐกิจพิเศษ : เขตอภิสีทธิพิเศษ*. Mekong Salween, เชียงราย.
- วัชรินทร์ สติวานนท์. (2546). *ความรู้ความเข้าใจของข้าราชการ ในการตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนจังหวัดเชียงราย : กรณีศึกษา อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย*. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคนิ และคณะ (2548). *เศรษฐกิจ 11 มณฑลที่มีนัยสำคัญต่อไทย*. กรุงเทพฯ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- วัฒนา สุกันต์ศิลป์. (2560). *การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนของประเทศไทย: สถานการณ์ ความเป็นไปได้ และข้อจำกัด*. วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา, 36(1): มกราคม - มิถุนายน 2560
- วาทีณี แก้วทับทิม (2554). *ผลกระทบจากการจ้างแรงงานข้ามชาติของไทยภายใต้ยุคทุนนิยมโลก*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- วิจิตร ระวังวงศ์, วิไลวัจน์ กฤษณะภูติ และ; ประดิษฐ์ ศิลาบุตร (2542). *สถานการณ์คนจนและการจัดการแก้ปัญหาคนจนในภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- วีระศักดิ์ ญาวิระ (2548). ผลกระทบของนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษที่มีต่ออำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย. สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์. กรุงเทพฯ: รัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศรินทิพย์ ประเสริฐฐานนท์ (2552). ปัญหากฎหมายเกี่ยวกับการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศิริเพ็ญ แต่ปรเมศม์ (2549). ปัญหาทางกฎหมายที่เกี่ยวกับที่ดินของเขตเศรษฐกิจพิเศษ. หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศุภชัย วรณเลิศกุล (2550). เขตเศรษฐกิจพิเศษสะพาน-เซโน : โอกาสและอุปสรรคสำหรับประเทศไทย. มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (2558). คู่มือโครงการบ้านมั่นคง. กรุงเทพฯ, สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน),.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม (2556). ปฏิรูปโครงสร้างอำนาจเพิ่มพลังพลเมือง. นครปฐม, สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล,.
- สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. (กุมภาพันธ์ 2548). รู้ทันร่างกฎหมายเขตเศรษฐกิจพิเศษ. สืบค้น 25 สิงหาคม 2557 จาก <http://www.sea-cr.com/Data%20for%20website/E2%20tsunami%20sec/Tsunami2.pdf>
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ. (2554). องค์ความรู้และประเด็นการวิจัย เพื่อการพัฒนาตามโลจิสติกส์และโซ่อุปทานไทยระดับมหภาคสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน : พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศ: กรุงเทพฯ
- สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา. (2557). รายงานสรุปเชิงนโยบายโครงการวิจัยเรื่อง “แนวทางและมาตรการเพื่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษบริเวณพื้นที่แนวชายแดนของไทย”. กรุงเทพฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.). (2542). การศึกษาความเหมาะสมและแผนแม่บทเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดเชียงราย. กรุงเทพฯ: สศช.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.). (2545). *แผนปฏิบัติการพัฒนาเมืองชายแดนหลัก 13 เมือง*. กรุงเทพฯ: สศช.
- สำนักยุทธศาสตร์และการวางแผนพัฒนาพื้นที่. (2557) *รายงานการศึกษาดูงานการบริหารจัดการเขตเศรษฐกิจพิเศษอัสกันดาร์ ประเทศมาเลเซีย และการวางผังเมืองประเทศสิงคโปร์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักยุทธศาสตร์และการวางแผนพัฒนาพื้นที่. (2557) *การสำรวจศักยภาพพื้นที่ชายแดนและเขตเศรษฐกิจพิเศษไทย-เมียนมาร์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักยุทธศาสตร์และการวางแผนพัฒนาพื้นที่. (2557) *การสำรวจพื้นที่เขตเศรษฐกิจชายแดนหมู่สี่ สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์และเขตเศรษฐกิจชายแดนคู่ยี่สิบประเทศจีน สาธารณรัฐประชาชนจีน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สมเกียรติ ปิยะธีรวิตรกุล และคณะ. (2548) *การศึกษาสิ่งแวดล้อมทางด้านกายภาพและชีวภาพของโครงการพัฒนาระเบียงตะวันออก-ตะวันตก*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมชัย ฤทธิพันธ์ (2545). *รายได้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: มีปัญหาอะไร แก้อย่างไร*. กรุงเทพฯ: เอส แอล พลัปปลิเคชั่น.
- สักรินทร์ แสง (2553). *แนวคิดการวางแผนเชิงปฏิสัมพันธ์สำหรับการพัฒนาชุมชนกรณีศึกษา: ชุมชนคนจนเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย*. สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม กรุงเทพมหานคร, สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. *การวางแผนภาคและเมืองชุมชนบัณฑิต (การวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม)*.
- สักรินทร์ แสง (2544). *การศึกษาวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางกายภาพของชุมชนริมฝั่งคู่ม่น้ำชี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- สุภาวงศ์ จันทวานิช และคณะ (2548). ผลกระทบทางสังคมของระเบียบตะวันออก-ตะวันตก (ผลกระทบทางสังคมของการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำโขงแห่งที่ 2) ระยะที่หนึ่ง. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2558). ข้อเสนอการปฏิรูปประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (2558). คู่มือการลงทุนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน
- สิริวิชา สิทธิชัย (2551). สิทธิประโยชน์ทางภาษีเพื่อประโยชน์ในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ. คณะนิติศาสตร์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หลักสูตรนิติศาสตร์มหาบัณฑิต.
- สุปรียา หวังพัชรพล และคณะ (2559). ชุดโครงการวิจัยความเหลื่อมล้ำและคนจนเมือง, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุมาลี วงษ์วิฑิต และคณะ (2550). ยุทธศาสตร์การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน. กรุงเทพฯ: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุรพงษ์ จรัสโรจนกุล และคณะ (2557). การพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยวเพื่อเชื่อมโยงพื้นที่ภาคตะวันตกกับเขตเศรษฐกิจพิเศษทวาย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อดิน รพีพัฒน์ (2541). วิวัฒนาการชุมชนแออัดและองค์กรชุมชนแออัดในเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- อติตยา ดวงอำไพ (2555). ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการจัดการแรงงานข้ามชาติในเขตเศรษฐกิจพิเศษ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก. สาขานโยบายสาธารณะ. พิษณุโลก, มหาวิทยาลัยนเรศวร. หลักสูตรปริญญาตรีรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต.

- Andrea Ascani; Crescenzi R.; and; Simona Iammarino (2012). *Regional Economic Development: A Review*, The European Community's Seventh Framework Programme.
- Bangladesh Bank (2009). Retrieved July 16, 2016, from <http://www.bangladesh-bank.org>.
- Chomsky, N. (1999). *Profit over People – Neoliberalism and Global Order*. New York, Seven Stories Press.
- Dag Einar Thorsen and Amund Lie (2009). *What is Neoliberalism? Working paper*
- Thomas F. and G. Akinci (Ed.) (2011). *Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions*. Washington DC, The World Bank.
- Touraine, A. (2001). *Beyond Neoliberalism*. Cambridge, Polity.
- United Nations Industrial Development Organisation (2015). *Economic Zones in The ASEAN*. Hanoi: Viet Nam, UNIDO VIET NAM.
- World Economic Forum. (2015). *The Global Competitiveness Report 2014-2015: Full Data Edition*. World Economic Forum: Geneva

การคุ้มครองแรงงานต่างด้าวของสถานประกอบการ
ตามสิทธิประกันสังคม
Foreign Labor Protection of Firms under Social Security Fund

กันยปริน ทองสามสี^{1*} อิศระ ทองสามสี²

รัชชิดา สังขดวง³ และ สมฤดี สงวนแก้ว⁴

Kanyaprin Tongsamsi¹ Isara Tongsamsi²

Ranchida Sangkhuang³ and Somrudee Sanguankaew⁴

^{1,2,3,4} คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

^{1,2,3,4} Faculty of Humanities and Social Sciences

^{1,3,4} มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

^{1,3,4} Prince of Songkla University, Pattani Campus

² มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

² Songkhla Rajabhat University, Songkhla

*Corresponding author : E-mail: kanyaprin.s@psu.ac.th

บทคัดย่อ

กองทุนประกันสังคมจัดตั้งขึ้นเพื่อให้การคุ้มครองแรงงานที่ทำงานในสถานประกอบการ 7 กรณี ซึ่งความคุ้มครองนี้ได้ครอบคลุมถึงแรงงานต่างด้าวที่เข้ามาทำงานในประเทศไทยด้วย งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พรรณนาการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวในสถานประกอบการจังหวัดปัตตานี 2) อธิบายระดับความรู้เรื่องสิทธิแรงงานและการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวตามหลักเกณฑ์ของกองทุนประกันสังคม 3) ให้ข้อเสนอแนะต่อการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวตามสิทธิกองทุนประกันสังคม การวิจัยครั้งนี้เป็นแบบผสมผสานวิธีการในรูปแบบฐานข้อมูลคู่ขนาน ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยเชิงคุณภาพมี 10 ราย รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณเป็นแรงงานสัญชาติเมียนมา กัมพูชา และลาว จำนวน

210 คน รวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามพัฒนาขึ้นจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพื้นฐาน ผลการวิจัยพบว่า แรงงานต่างด้าวได้รับการขึ้นทะเบียนตามสิทธิกองทุนประกันสังคมเช่นเดียวกับแรงงานไทย การให้ความรู้ถึงสิทธิประโยชน์ของกองทุนประกันสังคมมีเจ้าหน้าที่จากสำนักงานประกันสังคมจังหวัดปัตตานีเข้าไปในสถานประกอบการ มีเอกสารชี้แจง รวมถึงได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายบุคคลของสถานประกอบการ ทำให้แรงงานต่างด้าวมีความรู้เกี่ยวกับสิทธิประโยชน์ในระดับมาก ขณะเดียวกันแรงงานต่างด้าวประเมินว่าตนเองได้รับการคุ้มครองตามสิทธิกองทุนประกันสังคมในระดับมากที่สุด ส่วนข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงนั้นพบว่า ฝ่ายรัฐและสถานประกอบการควรพัฒนาระบบบริการการรักษาพยาบาลและการเงิน การพัฒนาบุคลากรด้านภาษา และแนะนำการเตรียมหลักฐานทางราชการของแรงงานต่างด้าว

คำสำคัญ : กองทุนประกันสังคม แรงงานต่างด้าว การคุ้มครองแรงงาน

Abstract

Social Security Fund was established to provide security for 7 benefits of workers' lives continuously covering foreign workers. This research aimed to 1) describe the conditions of protection of foreign workers in Pattani province, 2) explain the level of knowledge and foreign workers' protection on Social Security Fund, and 3) provide suggestions for the protection of foreign workers under the rights of the Social Security Fund. This study applied a mixed-method by using the parallel database variant design. The qualitative study uses ten informants created by in-depth interviews, comprising of 210 workers from Myanmar, Cambodia, and Laos, respectively workers. The data were collected by a questionnaire developed from related research and met the validity and reliability test. The data obtained in this study were analyzed using basic statistics. The result showed that the foreign workers were registered according to the Social Security Fund as Thai workers. Provincial social security officers in Pattani provided knowledge about the benefits of the fund and offered clarification documents, including received guidance from the employers made a high level of knowledge about the right and benefits. Likewise, they obtained the highest level of protection from the Social Security Fund. Furthermore, it was found that government officers and employers should develop healthcare service, financial service, language development to contact with insurers, and compulsory evidence of foreign insured persons.

Keywords: Social Security Fund, foreign worker, labor protection

บทนำ

ประเทศไทยยังต้องอาศัยแรงงานต่างด้าวในการขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ แรงงานเหล่านี้มีบทบาทช่วยเหลือกิจการที่แรงงานในประเทศให้ความสนใจน้อย ช่วยบรรเทาการขาดแคลนแรงงานในประเทศ ช่วยเพิ่มผลผลิตและความสามารถในการทำกำไรของธุรกิจ ก่อให้เกิดบรรยากาศของการส่งเสริมการลงทุนภายในประเทศ (ธนากรโลก, 2551; ประชาวุฒิประสา, 2553; พฤษภาณี, 2553) ซึ่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) (2559) ได้กำหนด ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในส่วนการพัฒนากาอุตสาหกรรม โดยเฉพาะในส่วน ภาคการค้าและการลงทุนว่าจะมีการสร้างสภาพแวดล้อมการลงทุนให้เหมาะสม กำหนดมาตรการส่งเสริมการลงทุนในประเทศที่สอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่ โดยการลดอุปสรรคการเคลื่อนย้ายแรงงานทั้งแรงงานฝีมือและไร้ฝีมือ ได้แก่ การลดระยะเวลาการรายงานตัวของแรงงานต่างด้าว การขยายระยะเวลาการขออนุญาตทำงานของแรงงานต่างด้าว การลด/ยกเว้นภาษีรายได้ นำกลับประเทศ รวมทั้งการลดอุปสรรค การเคลื่อนย้ายเงินระหว่างประเทศ และการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวตามกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม ศูนย์ข่าวกระทรวงการต่างประเทศได้รายงานสถานการณ์ สิทธิมนุษยชนและแรงงานของประเทศไทยในเดือนเมษายน 2560 ว่าองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization: ILO) ได้ออกรายงานกรณีรัฐบาลไทยถูกร้องเรียนว่าละเมิดพันธกรณีภายใต้สนธิสัญญาฉบับที่ 29 ว่าด้วยแรงงานบังคับ ค.ศ. 1930 ส่งผลให้รัฐบาลไทยต้องดำเนินมาตรการต่าง ๆ ในการส่งเสริมและปกป้อง สิทธิของแรงงานไทยทุกสัญชาติอย่างเท่าเทียมกัน เช่น 1) การออกพระราชกำหนดการ นำคนต่างด้าวเข้ามาทำงานกับนายจ้างภายในประเทศ พ.ศ. 2559 2) การออกกฎ กระทรวงกำหนดสถานที่ห้ามนายจ้างจ้างลูกจ้างอายุต่ำกว่า 18 ปี 3) การแก้ไขเพิ่มเติม พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 เพื่อเพิ่มอัตราโทษกรณีความผิดที่กระทำ ต่อแรงงานเด็ก และ 4) มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2560 เห็นชอบการปรับปรุง พระราชกำหนดการบริหารจัดการการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2560 โดยให้เพิ่ม กลไกการร้องทุกข์ให้แก่คนต่างด้าว และการกำหนดอัตราโทษสำหรับความผิดเกี่ยวกับการจ้างคนต่างด้าว เป็นต้น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการแรงงานทั้งระบบ (สถานการณ์สิทธิมนุษยชนและแรงงานในประเทศไทย, 2560)

นอกจากนี้ มีงานวิจัยที่ศึกษาการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวในประเทศไทย ดังเช่น อมรรวรรณ ศรีชูเปี่ยม (2550) พบว่านโยบายด้านสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน ซึ่งถูกบัญญัติไว้ในกฎหมายไม่ได้มีการปฏิบัติอย่างแท้จริง และเป็นนโยบายที่มีปัญหาในการปฏิบัติมากที่สุด ทำให้แรงงานต่างด้าวไม่ได้รับการคุ้มครองทั้งในเรื่องค่าจ้าง สภาพการจ้างและสวัสดิการแรงงานในด้านอื่นๆ เมื่อเทียบกับแรงงานไทย ประเด็นเหล่านี้มักเกิดกับแรงงานต่างด้าวจากประเทศเพื่อนบ้านสามสัญชาติ ได้แก่ เมียนมา ลาว และกัมพูชา ที่เข้ามาทำงานในประเทศไทยในกิจการที่มีการใช้แรงงานอย่างเข้มข้น สาเหตุหนึ่งเกิดจากการที่แรงงานเหล่านี้ไม่มีโอกาสได้รับรู้หรือเข้าใจในสิทธิ และหน้าที่ที่ตนเองพึงมีพึงได้ตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ขณะเดียวกันกลไกในการคุ้มครองสิทธิของแรงงานต่างด้าวตามกฎหมายก็ไม่เอื้ออำนวยต่อการเข้าถึงของแรงงานมากนัก เนื่องจากยังมีปัญหาในเรื่องการสื่อสาร การทำความเข้าใจระหว่างเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับตัวแรงงานเอง อุปสรรคในเรื่องสถานะทางกฎหมาย และแนวปฏิบัติที่ยังคำนึงถึงสิทธิต่างๆ ของแรงงานข้ามชาติค่อนข้างน้อย การไม่สามารถรวมกลุ่มเพื่อสร้างกลไกการเจรจาด้านแรงงานสัมพันธ์ รวมทั้งทัศนคติของสังคมไทยต่อตัวแรงงานต่างด้าว ส่วนศิริพร สัจจามันท์ (2558) พบว่า แรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองถูกกฎหมายยังได้รับการปฏิบัติไม่สอดคล้องตามกฎหมายในเรื่องสวัสดิการ การหยุด และการลา ส่วนแรงงานต่างด้าวที่หลบหนีเข้าเมืองยังไม่ได้รับการดูแลด้านสิทธิ ประโยชน์และสวัสดิการต่างๆ ขณะที่ผลการศึกษาของวิโรจน์ เจษฎาลักษณ์ และ วสุพงศ์ คงพรปรารณา (2558) พบว่าแรงงานต่างด้าวไม่ได้รับความเป็นธรรมตามกฎหมายคุ้มครองแรงงานหลายประเด็น อาทิ ไม่ได้รับความยุติธรรมตามสัญญาจ้างงาน ได้รับมอบหมายให้ทำงานที่ไม่เหมาะสมทำให้เกิดปัญหาสุขภาพ ความก้าวหน้าในตำแหน่งงานและการได้รับสวัสดิการน้อยกว่าคนไทย ไม่สามารถตรวจสอบผลการประเมินการปฏิบัติงานได้ และนายจ้างไม่ปฏิบัติตามข้อกำหนดในกฎหมายที่ว่าด้วยการจ่ายค่าจ้าง การจ่ายค่าแรงกรณีทำงานนอกเวลางาน การจ่ายเงินชดเชยในวันหยุด และการหยุดงาน

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่าปัญหาการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวเป็นปัญหาระดับนานาชาติที่รัฐต้องมีนโยบายการดำเนินการอย่างชัดเจนและยั่งยืน ไม่อาจจะเป็นเรื่องของการจัดระเบียบ และการคุ้มครองตามสิทธิอันพึงมีพึงได้ตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศและในประเทศ ทั้งนี้เพื่อมิให้ปัญหาการจ้างแรงงานต่างด้าวกลายเป็นอุปสรรคในการขยายการค้าระหว่างประเทศในอนาคต ในกรณีนี้ จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาให้ทราบถึงสถานการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับการทำงานของแรงงานต่างด้าว สภาพปัญหาในการทำงานและการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวในประเทศไทยที่กำลังเป็นอยู่ และที่มีแนวโน้มจะเกิดขึ้นในอนาคต เพื่อหาแนวทางแก้ไขให้เป็นไปตามหลักการคุ้มครองแรงงานตามมาตรฐานสากล

ประเทศไทยบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองแรงงานหลายฉบับ ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมผู้วิจัยพบว่า ผู้ใช้แรงงานยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิในการประกันสังคม แนวปฏิบัติและผลประโยชน์ที่จะได้รับทำให้ไม่สามารถเข้าถึงสิทธิประโยชน์ได้เต็มที่ และพระราชบัญญัติประกันสังคมยังไม่ครอบคลุมถึงการคุ้มครองการเกิดโรคจากการทำงานซึ่งเป็นความเสี่ยงที่สำคัญของผู้ใช้แรงงาน (กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม, 2556) ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวตามพระราชบัญญัติประกันสังคม ซึ่งมีการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกองทุนประกันสังคม 4 ฉบับ ได้แก่ 1) พระราชบัญญัติประกันสังคม (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2558 2) พระราชบัญญัติประกันสังคม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2542 3) พระราชบัญญัติประกันสังคม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2537 4) พระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 โดยกฎหมายกำหนดให้นายจ้างที่มีลูกจ้างตั้งแต่ 1 คนขึ้นไป ต้องขึ้นทะเบียนนายจ้างพร้อมกับขึ้นทะเบียนลูกจ้างตามระยะเวลาที่กำหนด หากผู้ประกันตนเป็นคนต่างด้าวต้องปฏิบัติเช่นเดียวกับผู้ประกันตนที่เป็นคนไทย โดยมีเอกสารที่ต้องยื่นเพิ่มเติมในการขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตนคือ สำเนาใบอนุญาตทำงานและสำเนาหนังสือเดินทาง หรือสำเนาใบอนุญาตทำงานและสำเนาใบสำคัญประจำตัวคนต่างด้าว (กัญปริณ ทองสามสี, 2562) โดยการศึกษาครั้งนี้มีกลุ่มเป้าหมายคือที่แรงงานต่างด้าวที่เป็นผู้ประกันตนตามมาตรา 33 ซึ่งได้รับการคุ้มครอง 7 กรณี คือ การเจ็บป่วย คลอดบุตร ทูพพลภาพ ตาย สงเคราะห์บุตร ชราภาพ และว่างงาน และผู้บริหาร

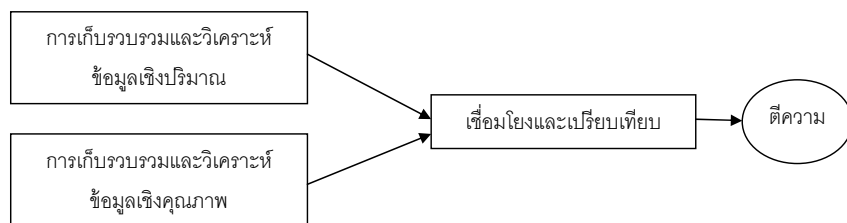
ของสถานประกอบการที่มีการจ้างแรงงานต่างด้าว ทั้งนี้ ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ณ เดือนพฤษภาคม 2561 พบว่าจังหวัดปัตตานีมีการจ้างแรงงานต่างด้าวมากที่สุดจำนวน 10,190 คน ขณะที่จังหวัดยะลามีจำนวน 2,163 คน และนราธิวาสจำนวน 1,216 คน (กรมการจัดหางาน, 2561) และยังไม่มีการศึกษาในประเด็นการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวตามสิทธิประกันสังคมในจังหวัดปัตตานี

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. พรรณนาการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวตามสิทธิประกันสังคมในสถานประกอบการจังหวัดปัตตานี
2. อธิบายระดับความรู้เรื่องสิทธิแรงงาน และการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวตามสิทธิกองทุนประกันสังคมของแรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติ ได้แก่ เมียนมา ลาว และกัมพูชาที่ทำงานในสถานประกอบการจังหวัดปัตตานี
3. ให้ข้อเสนอแนะต่อการให้บริการแรงงานต่างด้าวตามสิทธิกองทุนประกันสังคม

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธีการเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ (A Mixed Methods Study) โดยการออกแบบวิจัยแบบคู่ขนานเข้าหากัน (The Convergent Parallel Design)

ภาพที่ 1 การวิจัยแบบฐานข้อมูลคู่ขนาน

ที่มา: Creswell & Plano Clark (2011); อิศระ ทองสามสี และอาคม ใจแก้ว (2555)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณคือ แรงงานต่างด้าวสัญชาติเมียนมา ลาว และกัมพูชา ที่ทำงานในจังหวัดปัตตานีจำนวน 10,190 คน (กรมการจัดหางาน, 2561) คำนวณกลุ่มตัวอย่างเพื่อให้ในการศึกษาด้วยโปรแกรม G*Power เวอร์ชัน 3.1.9.2 (Faul, Erdfelder, Lang, & Buchner, 2007) ที่ระดับความเชื่อมั่น 0.95 ความคลาดเคลื่อน .05 พบว่าจำนวนกลุ่มตัวอย่างไม่ควรน้อยกว่า 177 คน ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลได้ 210 คน ใช้การสุ่มอย่างง่าย ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นผู้ประกอบการในจังหวัดปัตตานีที่จ้างแรงงานต่างด้าวจำนวน 1,219 ราย (กรมการจัดหางาน, 2561) ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นเจ้าของกิจการหรือฝ่ายบุคคลของสถานประกอบการที่ทำหน้าที่ดูแลแรงงานต่างด้าวตามสิทธิประกันสังคมโดยตรง ทั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาแนวปรากฏการณ์วิทยา ซึ่ง Cresswell (2013) ระบุว่าสามารถเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 5-25 คน จากการลงพื้นที่รวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 10 ราย เป็นกิจการประเภทแปรรูปสัตว์น้ำ ขายวัสดุก่อสร้าง รับซื้อผลปาล์ม ร้านอาหาร รับเหมาก่อสร้าง โรงเรียนเอกชน แพปลา และแปรรูปไม้ ซึ่งในบรรดากิจการเหล่านี้เป็นกิจการที่จ้างแรงงานต่างด้าวมากที่สุด 118 ราย น้อยที่สุด 2 ราย

การพัฒนาเครื่องมือวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามภาษาไทย โดยข้อคำถามพัฒนาจากทฤษฎี กฎหมาย แนวปฏิบัติ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยทดสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ด้วยการนำแบบสอบถามไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่านพิจารณาความสอดคล้องระหว่างวัตถุประสงค์ของการวิจัย ตัวแปร และข้อคำถาม เมื่อคำนวณหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Congruence: IOC) พบว่าผ่านเกณฑ์ทุกข้อ จากนั้นผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณทดลองใช้กับแรงงานต่างด้าวจำนวน 30 คน และนำข้อมูลไปวิเคราะห์สัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's Alpha Coefficient: α) ข้อคำถามมีค่าสูงกว่า 0.50 ทุกข้อ ส่วนแบบสอบถามเกี่ยวกับความรู้เรื่องสิทธิแรงงานด้านประกันสังคม จำนวน 13 ข้อ ผู้วิจัยทดสอบหาค่าความยาก พบว่ามีค่าระหว่าง 0.2-0.8 ค่าอำนาจการจำแนก มีค่ามากกว่า 0.20 และค่าสหสัมพันธ์ (r) ซึ่งพบว่าผ่านการทดสอบตามเกณฑ์โดยมีค่าสหสัมพันธ์มากกว่า 0.20

การรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยเชิงคุณภาพนั้นผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก บันทึกข้อมูลด้วยกระดาษและเครื่องบันทึกเสียง ส่วนการรวบรวมข้อมูลในการวิจัยเชิงปริมาณนั้นผู้วิจัยใช้แบบสอบถามที่พัฒนาขึ้นด้วยภาษาไทยไปอธิบายทำความเข้าใจกับผู้ช่วยวิจัยจำนวน 6 คน (จัดเป็น 3 ทีม ๆ ละ 2 คน) เพื่อทำความเข้าใจประเด็นในข้อคำถามให้ตรงกัน จากนั้นจึงลงพื้นที่รวบรวมข้อมูล โดยในขั้นต้นนักวิจัยลงพื้นที่สถานประกอบการที่มีแรงงานต่างด้าวทำงานจำนวนมาก เพื่อให้พนักงานฝ่ายบุคคลของบริษัทจะแนะนำแรงงานต่างด้าวที่ใช้ภาษาไทยคล่อง ทำงานในประเทศไทยเป็นเวลานาน เพื่อรวบรวมข้อมูลเป็นกลุ่มแรกและประเมินปัญหาอุปสรรคในการรวบรวมข้อมูล จากนั้น ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยขอให้แรงงานต่างด้าวแนะนำเพื่อนที่ใช้ภาษาไทยคล่องเพื่อความสะดวกในการทำความเข้าใจกับประเด็นที่ต้องการตามแบบสอบถาม ซึ่งการรวบรวมข้อมูลใช้เวลาทั้งสิ้น 3 เดือน

การรับรองจริยธรรมการวิจัย/การพิทักษ์สิทธิของกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลหลัก

โครงการวิจัยนี้ได้รับการรับรองจริยธรรมวิจัยจากคณะกรรมการวิจัยมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี เลขที่ psu.pn.2-018/61 ในขั้นตอนการรวบรวมข้อมูลนั้น ผู้วิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์ของการศึกษา และประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา เพื่อขอความร่วมมือจากกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลหลัก ทั้งนี้ การเข้าร่วมโครงการวิจัยของกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นไปด้วยความสมัครใจ หากมีคำถามใดที่ไม่ต้องการตอบก็สามารถทำได้ และให้ความมั่นใจว่าคำตอบที่ได้รับจะไม่มีเปิดเผย ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูลอย่างเด็ดขาด หากบุคคลปฏิเสธเข้าร่วมหรือถอนตัวจากโครงการ (ถอนความยินยอม) สามารถกระทำได้ทุกเมื่อ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มีการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive) ซึ่งได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ข้อมูลจากเอกสารและสภาพแวดล้อมของข้อมูล จากนั้นมีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าโดยตรวจสอบข้อมูลระหว่างนักวิจัยกับผู้ช่วยวิจัย นักวิจัยกับหลักฐานที่บันทึก

และส่งข้อมูลที่ถอดความแล้วไปยังผู้ให้ข้อมูลเพื่อตรวจสอบซ้ำ รวมถึงการตรวจสอบข้อมูลกับระเบียบแบบปฏิบัติของกองทุนประกันสังคม ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics)

ผลการวิจัย

การคุ้มครองแรงงานต่างด้าวตามสิทธิประกันสังคมในสถานประกอบการจังหวัดปัตตานี

1. การขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตนตามสิทธิประกันสังคม

ผลการสัมภาษณ์พบว่าแรงงานต่างด้าวได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตน เมื่อนายจ้างรับเข้าทำงานแล้ว นายจ้างหรือบุคคลที่นายจ้างมอบหมายจะนำหลักฐานของแรงงานต่างด้าวไปขอหนังสืออนุญาตทำงาน (Work Permit) เมื่อได้หนังสืออนุญาตแล้วส่งข้อมูลไปที่สำนักงานประกันสังคมจังหวัดเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตน ซึ่งการขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตนนั้นนายจ้างจะดำเนินการเหมือนกับแรงงานไทย เพียงแต่แรงงานไทยใช้เลขประจำตัวประชาชน 13 หลักในการขึ้นทะเบียน ส่วนแรงงานต่างด้าวใช้หมายเลขพาสปอร์ต หรือเอกสารแสดงตนแทนหนังสือเดินทางในการยืนยันตัวตน ดังคำให้สัมภาษณ์

“แรงงานต่างด้าวทุกคน..ย้าว่า..ทุกคน ได้ขึ้นทะเบียนและได้สิทธิประกันสังคมเหมือนคนไทยทุกประการ...” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ ก, วันที่ 20 ธันวาคม 2561)

“ต้องให้ความร่วมมือของหน่วยงานรัฐ กฎหมายบังคับ ต้องนำหลักฐานของต่างด้าวส่งสำนักงานจัดหางานจังหวัดปัตตานี (เป็นสถานที่ขึ้นทะเบียนแรงงานต่างด้าว...นักวิจัย)...จากนั้นส่งสำเนาพาสปอร์ตและหนังสืออนุญาตทำงานไปที่สำนักงานประกันสังคมจังหวัดปัตตานี...ถือว่าได้ขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตนตั้งแต่วันแรกที่เข้าทำงาน...” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ ง, วันที่ 7 มกราคม 2562)

“ทุกคนที่เข้ามาทำงานได้สิทธิเหมือนกันทั้งคนไทยคนต่างชาติ...หน่วยงานรัฐมุ่งดูแลสวัสดิการลูกจ้างให้เท่าเทียม...นายจ้างก็ต้องทำตาม เจ้าหน้าที่ก็ต้องดูแลสิทธิของเขา ซึ่งส่วนมากเขา (ต่างด้าว) รู้สิทธิของเขาดี” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ ฉ, 26 ธันวาคม 2561)

“ทางราชการเขามีตารางเวลาชัดเจนว่าจะขึ้นทะเบียนต่างด้าวเมื่อไร ใช้หลักฐานอะไรบ้าง ขึ้นที่ไหน...เดี๋ยวนี้กฎหมายเข้มงวด” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ ก, วันที่ 7 มกราคม 2562)

2. การให้ความรู้ด้านสิทธิประกันสังคมและเงินทดแทนของเจ้าหน้าที่รัฐ

สถานประกอบการให้ข้อมูลยืนยันว่าการติดต่อสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ประกันสังคมมีความสะดวกรวดเร็ว โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ฝ่ายบุคคลที่รับผิดชอบงานประกันสังคมให้กับสถานประกอบการมาอย่างต่อเนื่องหลายปี จะรู้จักมักคุ้นกับเจ้าหน้าที่หากมีปัญหาหรือข้อสงสัยในการใช้สิทธิก็สามารถโทรศัพท์สอบถามได้ตลอดเวลา ขณะที่สำนักงานประกันสังคมมีโครงการให้ความรู้แก่พนักงานในสถานประกอบการโดยหมุนเวียนกันไปในแต่ละสถานประกอบการ ดังคำให้สัมภาษณ์

“พี่ทำงานที่นิมานาน โท (โทรศัพท์...นักวิจัย) ถามเจ้าหน้าที่ได้ทุกคน...เมื่อ 2-3 ปีก่อน ก่อนปี 2561 นะ สำนักงานประกันสังคมจัดโครงการร่วมกับสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเข้ามาให้ความรู้ในที่ทำงานทุกปี...แต่ช่วงหลังได้ข่าวว่างบประมาณหมด...ถ้ามีปัญหาอะไรก็โทรศัพท์สอบถามได้” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ ก, วันที่ 20 ธันวาคม 2561)

“ที่นี้แรงงานต่างด้าวเยอะ ขอให้เจ้าหน้าที่ของสำนักงานประกันสังคมเข้ามาให้ความรู้ได้...ตอนนี้มีคู่มือ แผ่นพับแนะนำสิทธิทั้งเงินทดแทนและประกันสังคมทั้งภาษาพม่า ภาษาลาว ภาษากัมพูชา ให้ด้วยประกอบการอบรม...แต่ถ้าเขามีปัญหาก็กถามเพื่อนหรือมาที่นี้ (ฝ่ายบุคคล...นักวิจัย)” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ จ, วันที่ 8 มกราคม 2562)

“กฎระเบียบเปลี่ยนแปลงบ่อยๆ บางทีทางสำนักงานประกันสังคมเขาก็เรียกไปอบรมที่เขา...ก็ต้องติดตามข่าวกัน ไม่เข้าใจก็ติดต่อขอคำปรึกษา...” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ ข, วันที่ 26 ธันวาคม 2561)

3. การเข้าถึงสิทธิประกันสังคมของแรงงานต่างด้าว

ผลการสัมภาษณ์พบว่าแรงงานต่างด้าวใช้สิทธิได้เท่าเทียมกับคนไทยทุกประการ มีการส่งต่อข้อมูลระหว่างผู้ที่มีประสบการณ์ทำงานมากกว่าและเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานาน เคยเข้ารับการอบรม ได้ผ่านการใช้สิทธิแล้ว พุดและ

ฟังภาษาไทยได้ คอยให้คำแนะนำแก่ต่างด้าวที่เพิ่งเข้าทำงาน ในบางสถานประกอบการให้ข้อมูลว่าแรงงานต่างด้าวบางคนเข้าใจสิทธิมากกว่าคนไทย แต่ที่ยังเป็นปัญหาคือการเบิกเงินสงเคราะห์บุตร ในกรณีที่แรงงานต่างด้าวเป็นผู้ชายต้องใช้ทะเบียนสมรสเป็นหลักฐานประกอบการเบิกจ่าย ถ้าไม่มีทะเบียนสมรสยืนยันก็ไม่สามารถใช้สิทธิได้ ส่วนผู้ที่ส่งเงินสมทบครบเงื่อนไขได้รับสิทธิบำเหน็จบำนาญก็นิยมบำเหน็จมากกว่า เพราะได้เงินเป็นก้อนสามารถนำไปลงทุนต่อได้

“ต่างด้าวเข้าใจสิทธิดี...แต่เชื้อใหม่ เวลาป่วยไม่ยอมไปโรงพยาบาล เพราะไปครั้งหนึ่งก็ต้องลางาน 1 วัน อย่างเร็วที่สุดก็กินเวลาครึ่งวัน คิวยาว ยอมไปคลินิกจ่ายเงินเอง เพราะไม่เสียเวลา แรงงานต่างด้าวเขายืนยัน...รีบทำงานเก็บเงินส่งกลับบ้าน” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ ก, วันที่ 20 ธันวาคม 2561)

“แรงงานต่างด้าวไม่เคยเจ็บป่วยรุนแรง ที่มีก็อุบัติเหตุทางรถนอกเวลางาน ซึ่งก็ใช้สิทธิประกันสังคมไป...” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ จ, วันที่ 24 ธันวาคม 2561)

“กรณีคลอดบุตร...ก็เบิกค่าคลอดได้ 13,000 บาท ดีเรื่องนี้ดี...ให้ไม่จำกัดจำนวนครั้งด้วย...ถ้าเป็นแรงงานหญิงต่างด้าว จะได้สิทธิรับเงินสงเคราะห์การหยุดงานในการคลอดจำนวน 2 ครั้ง ตามเงื่อนไขของสำนักงานประกันสังคม...” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ ข, วันที่ 20 ธันวาคม 2561)

“กรณีสงเคราะห์บุตร ถ้าเป็นแรงงานหญิงสามารถเบิกได้ เพราะลูกคลอดจากท้องแม่มีหลักฐานชัด...แต่กรณีแรงงานชาย ถ้าไม่มีทะเบียนสมรสเบิกไม่ได้...ต้องคุยกับเจ้าหน้าที่ประกันสังคม เพราะต้องปฏิบัติให้เหมือนแรงงานไทย...ทะเบียนสมรสแต่ละประเทศก็ต้องผ่านการแปลและให้สถานกงสุลรับรองเอกสาร...ยุ่งยาก...บางคนไม่ได้นำเข้ามา บางคนมาแต่ที่ไทยก็จดทะเบียนไม่ได้...” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ ค, วันที่ 26 ธันวาคม 2561)

“ต่างด้าวส่วนใหญ่อยากได้บำเหน็จ...มากกว่าบำนาญ อยากได้เงินก้อน บางคนยอมลาออกก่อนถึงสิทธิได้บำนาญ...แต่ระบบจ่ายบำนาญสำหรับต่างด้าวก็ยังมีปัญหนะ ถ้าเขาอยู่เมืองไทยต่อก็รับเงินได้ปกติ...วันหนึ่งหากเขากลับไปอยู่บ้านเขาต้องเข้าที่ชายแดนไทยทุกเดือนนะ เพื่อกดเงิน...ถ้ารับบำเหน็จก็เสร็จสิ้นในครั้งเดียว” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ ข, วันที่ 11 มกราคม 2562)

“ที่นี่ยังไม่มีต่างด้าวมาอยู่นานจนได้สิทธิบำนาญนะ มาปีสองปีก็เปลี่ยนงาน (ย้ายสถานที่ทำงาน...นักวิจัย)...เลยไม่รู้ปัญหานี้นัก” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ จ, วันที่ 24 ธันวาคม 2561)

“กรณีที่เขาเสียชีวิตที่ไม่เกี่ยวกับการทำงาน นายจ้างก็ต้องติดต่อทายาท ถ้าติดต่อไม่ได้เราก็ต้องจัดการศพให้เขา ส่วนเงินสงเคราะห์การเสียชีวิตก็มอบให้ทายาท...” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ ฉ, วันที่ 26 ธันวาคม 2561)

4. ปัญหาอุปสรรคอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับกองทุนประกันสังคม

จากข้อสะท้อนในมุมมองนายจ้างเห็นว่ากองทุนประกันสังคมนั้น ภาครัฐมุ่งหมายดูแลลูกจ้างให้มีความมั่นคงทั้งสุขภาพและครอบครัว หากแต่นายจ้างก็ต้องแบกรับภาระทางการเงินในการส่งเงินสมทบ อย่างไรก็ตาม นายจ้างทั้งหลายยังคงต้องปฏิบัติตามกฎหมายดังกล่าว ไม่เช่นนั้นจะมีความผิด ดังคำให้สัมภาษณ์

“ต่างด้าวบางคนขึ้นทะเบียนเสร็จ นายจ้างจ่ายเงินขึ้นทะเบียน จ่ายบัตรสุขภาพ จ่ายประกันสังคมให้แล้ว อยู่ทำงานกับเราไม่ถึงหนึ่งเดือนก็หนีไปทำงานที่อื่น หรือเพื่อนมาชวนไปอยู่ที่อื่น...เงินที่จ่ายก็เสียเปล่า” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ ค, วันที่ 24 ธันวาคม 2561)

“เงินสมทบประกันสังคมไม่จ่ายก็จะถูกทวง...บางที่ก็หมุนเงินไม่ทัน อ้าว! ถึงกำหนดต้องจ่ายทั้งเงินเดือนลูกจ้าง จ่ายสวัสดิการพวกนี้ เงินจากที่ไปทำงานให้เขาก็กินเบิกไม่ได้...บางครั้งก็เหนื่อยเหมือนกัน...” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ ช, วันที่ 20 ธันวาคม 2561)

“บางครั้งบางคราวต้องยอมให้ทางการ (สำนักงานประกันสังคม...ผู้วิจัย) เขาทวงเหมือนกันนะ...มาอยู่กับเรา 1-2 เดือน ก็ออก เราก็ต้องรับคนใหม่ จ่ายเงินใหม่อีก...” (สัมภาษณ์สถานประกอบการ ง, วันที่ 7 มกราคม 2562)

ระดับความรู้และการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวตามกฎหมายว่าด้วยกองทุนประกันสังคม

แรงงานต่างด้าวที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวน 210 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อยู่ในช่วงอายุ 21-30 ปี มากที่สุด รองลงมาอยู่ในช่วงอายุ 31-40 ปี ส่วนใหญ่มีสัญชาติเมียนมา รองลงมาเป็นสัญชาติกัมพูชา และลาว ตามลำดับ แรงงานต่างด้าวส่วนใหญ่

มีสถานภาพสมรส โดยทุกคนทำงานในแผนกผลิต มีสถานภาพเป็นลูกจ้างรายวันมากที่สุด ทั้งนี้ แรงงานส่วนใหญ่มีระยะเวลาในการปฏิบัติงาน 2-5 ปี อาศัยในบ้านพักที่นายจ้างจัดให้โดยไม่คิดค่าเช่า จากการสอบถามความรู้เรื่องสิทธิแรงงานตามสิทธิประกันสังคมพบว่าแรงงานต่างด้าวมีความรู้เกี่ยวกับสิทธิการขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตนมากที่สุด โดยตอบถูกร้อยละ 95.7 ส่วนประเด็นที่แรงงานมีความรู้น้อยที่สุดคือการใช้สิทธิเบิกค่ารักษาพยาบาลของผู้ประกันตนซึ่งแรงงานส่วนใหญ่ยังเห็นว่าเบิกจ่ายกรณีเจ็บป่วยจากการทำงาน มีแรงงานตอบถูกในข้อนี้ร้อยละ 22.9 รายละเอียดดังตาราง 1 โดยแรงงานต่างด้าวสามสัญชาติมีความรู้สิทธิด้านประกันสังคมระดับมากจากคะแนนเต็ม 13 คะแนน ($\bar{X}$ 7.31, S.D.2.92)

ตาราง 1 จำนวนและร้อยละความรู้สิทธิด้านประกันสังคมของแรงงานต่างด้าว

ความรู้เรื่องสิทธิด้านประกันสังคม	ตอบถูก		ตอบผิด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. แรงงานต่างด้าวมีสิทธิขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตนเช่นเดียวกับแรงงานชาวไทย	201	95.7	9	4.3
2. กรณีท่านเพิ่งเข้าทำงานในสถานประกอบการที่ประเทศไทยเป็นครั้งแรก ท่านต้องขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตนภายใน 30 วัน	192	91.4	18	8.6
3. แรงงานต่างด้าวจะขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตนหรือไม่ขึ้นกับความสมัครใจ	69	32.9	141	67.1
4. กรณีท่านเปลี่ยนแปลงข้อมูลส่วนตัว เช่น คำนำนาน้ำชื่อ (นางสาว, นาง) ท่านต้องแจ้งให้นายจ้างทราบเพื่อสิทธิประโยชน์ด้านประกันสังคม	173	82.4	37	17.6
5. นายจ้างต้องแจ้งเปลี่ยนแปลงข้อมูลส่วนตัวของท่าน เช่น คำนำนาน้ำชื่อ (นางสาว, นาง) ให้สำนักงานประกันสังคมภายใน 15 วัน	113	53.8	97	46.2

ตาราง 1 จำนวนและร้อยละความรู้สิทธิด้านประกันสังคมของแรงงานต่างด้าว (ต่อ)

ความรู้เรื่องสิทธิด้านประกันสังคม	ตอบถูก		ตอบผิด	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
6. ท่านใช้สิทธิเบิกค่ารักษาพยาบาลได้ในกรณีเจ็บป่วยจากการทำงานเท่านั้น	48	22.9	162	77.1
7. ผู้ประกันตนที่เป็นผู้ขายสามารถใช้สิทธิรับเงินค่าคลอดบุตรสำหรับภรรยาที่จดทะเบียนสมรสตามกฎหมายหรือยืนยันการเป็นสามีภรรยากัน	135	64.3	75	35.7
8. กรณีผู้ประกันตนทุพพลภาพมีสิทธิได้รับเงินทดแทนการขาดรายได้	143	68.1	67	31.9
9. ผู้ประกันตนมีสิทธิได้รับเงินสงเคราะห์บุตรสำหรับบุตรที่อายุไม่เกิน 6 ปีบริบูรณ์ทุกเดือน	103	49.0	107	51.0
10. กรณีผู้ประกันตนเสียชีวิต ทายาทจะได้รับค่าทำศพ	110	52.4	100	47.6
11. บำนาญชราภาพจะจ่ายแก่ผู้ประกันตนที่จ่ายเงินสมทบตั้งแต่ 180 เดือน ขึ้นไป	78	37.1	132	62.9
12. บำเหน็จชราภาพจะจ่ายแก่ผู้ประกันตนที่จ่ายเงินสมทบน้อยกว่า 180 เดือน	80	38.1	130	61.9
13. กรณีผู้ประกันตนลาออกจากงาน มีสิทธิได้รับเงินทดแทนกรณีว่างงาน	90	42.9	120	57.1

ผลการวิจัยด้านการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวพบว่า ผู้ที่เข้ามาทำงานในจังหวัดปัตตานีได้รับการคุ้มครองตามสิทธิประกันสังคมระดับมากที่สุด ยกเว้นการได้รับเงินสงเคราะห์บุตรที่ได้รับการคุ้มครองระดับมาก รายละเอียดดังตาราง 2

ตาราง 2 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และแปลผลการคุ้มครองแรงงานต่างด้าว

การคุ้มครองแรงงานต่างด้าว	$\bar{x}$	S.D.	แปลผล
1. ท่านได้รับการขึ้นทะเบียนประกันสังคม	4.00	0.00	มากที่สุด
2. ถ้านายจ้างไม่ขึ้นทะเบียนประกันสังคมให้แก่ท่าน ท่านเคยยื่นคำร้องต่อเจ้าหน้าที่รัฐ ให้จัดซื้อท่านขึ้นทะเบียนประกันสังคม	3.60	0.67	มากที่สุด
3. ในระหว่างที่ท่านลาคลอดบุตร ท่านได้รับเงินค่าจ้างจากนายจ้าง	3.43	0.94	มากที่สุด
4. ท่าน/ภรรยาของท่านได้รับเงินค่าคลอดบุตรเหมาจ่ายจำนวน 13,000 บาท จากกองทุนประกันสังคม	3.53	0.76	มากที่สุด
5. ท่านได้รับเงินสงเคราะห์บุตร	3.08	1.44	มาก
6. เมื่อท่านป่วยเป็นไข้จนต้องเข้ารับรักษาที่สถานพยาบาล (ผู้ป่วยนอก) ท่านได้รับการรักษาฟรีจากสถานพยาบาลที่ท่านเลือกขึ้นทะเบียนใช้สิทธิประกันสังคม	3.81	0.42	มากที่สุด
7. ท่านเคยได้รับการบริการทางทันตกรรม กรณีถอนฟัน อุดฟัน ขูดหินปูน และผ่าฟันคุดในอัตราปีละ 900 บาท ตามสิทธิประกันสังคม	3.93	0.21	มากที่สุด
เฉลี่ยรวม	3.63	0.46	มากที่สุด

หมายเหตุ: คะแนนเต็ม 4 คะแนน

การเชื่อมโยงผลการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ

1. ระดับการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวในสถานประกอบการจังหวัดปัตตานี ผลการศึกษาทั้งในการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณยืนยันตรงกันว่าสถานประกอบการให้ความร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกองทุนประกันสังคม โดยสถานประกอบการมีหน้าที่ในการขึ้นทะเบียนให้แรงงานต่างด้าวเป็นผู้มีสิทธิตามข้อกำหนดของกองทุนฯ ให้คำปรึกษาแนะนำในการใช้สิทธิ ส่งหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการใช้สิทธิให้สำนักงานประกันสังคมจังหวัดปัตตานี ซึ่งการเข้าถึงสิทธิประกันสังคมแรงงานต่างด้าวเท่าเทียมกับแรงงานชาวไทยทุกประการ ขณะที่ผลการวิจัยเชิงปริมาณ

ที่รวบรวมข้อมูลจากแรงงานต่างด้าว 210 คน พบว่าพวกเขาได้รับการคุ้มครองจากกองทุนประกันสังคมระดับมากที่สุด

2. แนวปฏิบัติในการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวของนายจ้าง และเจ้าหน้าที่รัฐ กรณีการดำเนินการเพื่อให้มีการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวของภาครัฐนั้น มีการเผยแพร่ความรู้ในรูปของคู่มือ แผ่นพับซึ่งเป็นเอกสารที่อ่านง่าย โดยแปลเป็นภาษาพม่า ลาว และกัมพูชา มีเจ้าหน้าที่เข้าไปให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิกองทุนประกันสังคมในสถานประกอบการ และให้บริการให้คำแนะนำผ่านระบบโทรศัพท์ ทำให้สถานประกอบการสามารถให้บริการแก่แรงงานต่างด้าวตรงกับระเบียบข้อกำหนดของสำนักประกันสังคม ขณะเดียวกันนายจ้างก็มีหน้าที่นำส่งเงินสมทบเข้ากองทุนประกันสังคม หักเงินสมทบของลูกจ้างส่งเป็นเงินสมทบเข้ากองทุนประกันสังคม ตามกำหนดเวลา ลูกจ้างจึงสามารถเข้าถึงบริการตามสิทธิอันพึงมีพึงได้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยเชิงปริมาณที่มีการสอบถามระดับความรู้เกี่ยวกับสิทธิด้านประกันสังคมพบว่าลูกจ้างมีความรู้ระดับมาก

ข้อเสนอแนะต่อการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวในสถานประกอบการจังหวัดปัตตานี

1. ปรับปรุงระบบการให้บริการแก่ผู้ประกันตนในโรงพยาบาลที่แรงงานต่างด้าวขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตน (ส่วนใหญ่เป็นโรงพยาบาลรัฐ) ให้สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น ในบางกรณีแรงงานต่างด้าวเจ็บป่วยไม่มาก ระดับที่ช่วยเหลือตัวเองได้ ไม่ต้องนอนพักในโรงพยาบาล แรงงานบางส่วนเลือกที่จะไปใช้บริการคลินิก เนื่องจากบริการรวดเร็ว ไม่ต้องลงาน ดังนั้น หากมีการปรับระบบบริการของโรงพยาบาลจะทำให้แรงงานต่างด้าวใช้สิทธิประกันสังคมของตนเองได้อย่างเต็มที่

2. แรงงานต่างด้าวที่เพิ่งเดินทางเข้ามาทำงานในประเทศไทยส่วนใหญ่ไม่สามารถฟังและพูดภาษาไทยได้ จึงเกรงกลัวในการสอบถามถึงสิทธิของตนเอง และไม่เข้าใจสิทธิของตน ในสถานประกอบการขนาดใหญ่จะมีการมอบหมายรุ่นพี่ที่มีสัญชาติเดียวกันสามารถสื่อสารภาษาไทยได้คอยอธิบายให้ความรู้ ส่วนสถานประกอบการขนาดเล็ก และมีการหมุนเวียนแรงงานบ่อย จะมีปัญหาในการสื่อสาร ดังนั้น สำนักงานประกันสังคมควรมีเจ้าหน้าที่ที่คอยให้คำแนะนำเบื้องต้นได้ (ถึงแม้

มีเอกสารที่แปลแล้ว แต่แรงงานต่างด้าวมีระดับการศึกษาต่างกัน การใช้เอกสารจึงไม่สามารถให้ความรู้กับทุกกลุ่มได้)

3. แนวปฏิบัติในการใช้สิทธิในกองทุนประกันสังคมบางประเด็นยังคงมี ปัญหา เช่น การเบิกจ่ายเงินสงเคราะห์บุตรของผู้ประกันตนชายที่ต้องใช้ทะเบียนสมรส ทางสำนักงานประกันสังคมควรสร้างความร่วมมือกับกระทรวงการต่างประเทศ หรือสถานกงสุลของประเทศนั้นๆ อธิบายถึงการเตรียมเอกสารหลักฐานให้พร้อม ก่อนเข้ามาทำงานที่ประเทศไทย หรือหากมีการเปลี่ยนสถานภาพระหว่างการทำงาน ในประเทศไทยควรมีการดำเนินการจดทะเบียนสมรสให้ถูกต้อง และส่งหลักฐาน ให้สำนักงานประกันสังคมอย่างครบถ้วน หากแรงงานต่างด้าวมีหลักฐานเพียงพอ ครบถ้วน จะทำให้การดำเนินการตามระเบียบรวดเร็วยิ่งขึ้น

4. การเข้าถึงสิทธิบางประเภทของแรงงานต่างด้าว เช่น การรับบำนาญ ของแรงงานที่เกษียณอายุ หรือแรงงานต่างด้าวทุพพลภาพ หากแรงงานเหล่านั้น เดินทางกลับประเทศ และไม่สามารถกลับเข้ามาที่ประเทศไทยได้นั้น ควรมีการวางระบบ การเบิกจ่ายเงินบำนาญหรือเงินทดแทนการขาดรายได้ ค่าบริการทางการแพทย์ โดยจัดทำเป็นประกาศไว้อย่างชัดเจน และเน้นอำนวยความสะดวกแก่แรงงานเป็นหลัก

สรุปและอภิปรายผล

ผลการวิจัยพบว่าแรงงานต่างด้าวที่เข้ามาทำงานในจังหวัดปัตตานี (รวมทั้ง จังหวัดอื่นๆ ในประเทศไทย) ได้รับสิทธิการขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตนของกองทุน ประกันสังคมเช่นเดียวกับแรงงานไทย อย่างไรก็ตามมีข้อสะท้อนในมุมมองนายจ้าง ว่ากองทุนประกันสังคมนั้น ภาครัฐมุ่งหมายดูแลลูกจ้างให้มีความมั่นคงทั้งสุขภาพ และครอบครัว นายจ้างทั้งหลายยังคงต้องปฏิบัติตามกฎหมายดังกล่าว ไม่เช่นนั้น จะมีความผิด ข้อสะท้อนนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของประพัฒน์ ชัยพันธ์ และ คณะ (2558) ที่พบปัญหาการขึ้นทะเบียนประกันสังคมของแรงงานต่างด้าวคือนายจ้าง ไม่อยากขึ้นทะเบียนประกันสังคมเพราะเป็นต้นทุนในการว่าจ้างแรงงาน จากงานวิจัย ชิ้นนี้จึงนำไปสู่การพัฒนากระบวนการขึ้นทะเบียนของแรงงานต่างด้าวที่กระทรวงแรงงาน ร่วมมือกับกระทรวงมหาดไทย โดยแรงงานต่างด้าวจะต้องขอใบอนุญาตทำงานก่อน

จากนั้นจึงขึ้นทะเบียนประกันสังคม เมื่อระบบมีการเชื่อมต่อโดยฐานข้อมูลทำให้ตรวจสอบได้ง่ายขึ้น แรงงานต่างด้าวที่มีคุณสมบัติครบถ้วนก็จะได้ขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตนและขึ้นทะเบียนเป็นลูกจ้างภายใต้กองทุนเงินทดแทนในคราวเดียวกัน (นายจ้างส่งหลักฐานเพียงชุดเดียวไปยังสำนักงานประกันสังคมจังหวัดปัตตานี ก็จะได้รับ การขึ้นทะเบียนทั้งสองกองทุน) นอกจากนี้วิชัย โสสุวรรณจินดา (2561) ได้เสนอให้รวมสิทธิประโยชน์ของกองทุนประกันสังคมและกองทุนเงินทดแทนเข้าด้วยกันเนื่องจากปัจจุบันยังมีความเหลื่อมล้ำอยู่ โดยผลการวิจัยพบว่า ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเห็นว่ามีแนวทางที่เป็นไปได้ในการเชื่อมโยงสิทธิประโยชน์ของลูกจ้างตามกฎหมาย โดยในด้านการรักษาพยาบาลนั้น ให้ลูกจ้างใช้สิทธิจากกองทุนเงินทดแทนจนหมด ถ้ายังไม่หายจากการเจ็บป่วยก็ให้สามารถใช้สิทธิรักษาพยาบาลตามระบบประกันสังคมต่อไปได้ หรือให้ลูกจ้างใช้สิทธิตามระบบประกันสังคมได้เลย ทั้งนี้ให้สำนักงานประกันสังคมทำความเข้าใจความตกลงกับสถานพยาบาล

แรงงานต่างด้าวสามัญชาติมีความรู้สิทธิด้านประกันสังคมในภาพรวมระดับมาก ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับระดับความรู้เรื่องสิทธิแรงงานด้านประกันสังคม ไม่พบว่ามีการศึกษาในแรงงานต่างด้าวโดยตรง แต่งานวิจัยจะศึกษากับแรงงานที่เป็นคนไทย ตัวอย่างเช่น งานวิจัยของสิริภาญจน์ ศิริจันน์วาทกุล (2557) ที่ศึกษาเรื่องความรู้เกี่ยวกับสิทธิประโยชน์ทดแทนของผู้ประกันตนที่ทำงานในสถานประกอบการนิคมอมตะนคร จังหวัดชลบุรี เมื่อพิจารณาภาพรวมพบว่าผู้ประกันตนมีความรู้เกี่ยวกับสิทธิประโยชน์ 7 กรณีในระดับสูง โดยมีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 25.95 (จากคะแนนเต็ม 30 คะแนน) ส่วนงานวิจัยของ ศักระภีร์ วรวัฒน์ประัญญา (2554) ได้ทดสอบระดับความเข้าใจสิทธิของผู้ประกันตน พบว่า ผู้ประกันตนเข้าใจสิทธิพื้นฐานและกรณีสงเคราะห์บุตรระดับมาก ส่วนอีก 6 กรณีของผู้ประกันตนอยู่ในระดับน้อย-ปานกลาง โดยผู้วิจัยไม่ได้วิเคราะห์ภาพรวม อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยครั้งนี้ไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของรุ่งนภา ถานุญเรื่อง และสุชาติดา ภัยหลีกส์ (2558) ที่พบว่าผู้ประกันตนที่ปฏิบัติงานในโรงพยาบาลหนองบัวลำภูมีระดับความรู้เกี่ยวกับพระราชบัญญัติประกันสังคมพื้นฐานและความรู้เกี่ยวกับสิทธิประโยชน์กองทุนประกันสังคมทั้ง 7 กรณีอยู่ในระดับต่ำ โดยจากคำถามทั้งหมด 39 ข้อ คะแนนเฉลี่ยความรู้ เท่ากับ 13.99

นอกจากนี้ ผลการวิจัยพบว่าแรงงานต่างด้าวที่เข้ามาทำงานในจังหวัดปัตตานี ได้รับการคุ้มครองตามสิทธิประกันสังคมระดับมากที่สุด ยกเว้นการได้รับเงินสงเคราะห์บุตรที่ได้รับการคุ้มครองระดับมาก การที่ผลการวิจัยพบเช่นนี้ เนื่องด้วยมาตรการภาครัฐที่มุ่งปฏิบัติต่อแรงงานต่างด้าวให้สอดคล้องกับอนุสัญญาฉบับที่ 111 ว่าด้วยการเลือกปฏิบัติ (การจ้างงานและการประกอบอาชีพ) ค.ศ. 1958 (Convention No.111 Concerning Discrimination (Employment and Occupation), 1958) รัฐบาลไทยโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงาน ได้ให้สัตยาบันอนุสัญญาฉบับที่ 111 เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2560 โดยจะมีผลบังคับใช้ในอีก 12 เดือนถัดไปจากวันที่ให้สัตยาบัน การดำเนินการครั้งนี้เป็นการแสดงความมุ่งมั่นของประเทศโดยการให้พันธะสัญญาต่อประชาคมระหว่างประเทศที่จะดำเนินการเพื่อส่งเสริมโอกาสอันเท่าเทียมกันด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติในมิติต่างๆ ของการจ้างงานให้หมดไป อันเป็นหนทางไปสู่การบรรลุวาระงานที่มีคุณค่าและวาระเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ โดยอนุสัญญาฉบับที่ 111 กำหนดให้มีนโยบายและมาตรการระดับชาติเพื่อจัดการเลือกปฏิบัติและส่งเสริมโอกาสความเสมอภาคในการจ้างงานและการประกอบอาชีพ โดยมุ่งเน้นการจัดการเลือกปฏิบัติบนพื้นฐานของเชื้อชาติ สีผิว เพศ ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมือง สถานะทางสังคม สำหรับความหมายของการจ้างงานและการประกอบอาชีพตามอนุสัญญานี้จะครอบคลุมถึงการเข้าถึงการฝึกพัฒนาฝีมือแรงงาน การจ้างงานและการประกอบอาชีพบางประเภท รวมทั้งเงื่อนไขและสภาพการจ้าง (รัฐบาลไทย, 2560; กระทรวงการต่างประเทศ, 2560) และเป็นไปตามพระราชกำหนดการบริหารจัดการการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2560 ที่กำหนดให้แรงงานต่างด้าวที่เข้ามาทำงานในประเทศไทยจะต้องขึ้นทะเบียนถูกต้องตามกฎหมายจึงสามารถที่จะปฏิบัติงานได้ หากผู้ประกอบการนำแรงงานที่ผิดกฎหมายเข้ามาทำงานในสถานประกอบการ รัฐบาลมีการกำหนดถึงบทลงโทษ จับ ปรับหนักกับผู้เป็นนายจ้าง สถานประกอบการ และแรงงานต่างด้าวที่ทำผิดกฎหมาย เป็นเหตุที่ทำให้แรงงานต่างด้าวที่เข้ามาทำงานในสถานประกอบการไทยจะต้องดำเนินการยื่นขอใบอนุญาตทำงานภายใน 30 วัน ตามกฎกระทรวงแรงงาน ด้วยเหตุนี้ทำให้แรงงานต่างด้าวได้รับการดูแลตามสิทธิแรงงานต่างด้าวตามกฎหมายว่าด้วยกองทุนประกันสังคมในระดับมากที่สุด และ

ผลการวิจัยนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของศิริพร สัจจพันธ์ (2558) ที่พบว่าแรงงานต่างด้าวที่เข้าเมืองถูกกฎหมายส่วนใหญ่จะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายแรงงานของไทย และไทยได้ปฏิบัติตามสอดคล้องกับปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและอนุสัญญาที่เกี่ยวข้องที่ไทยได้ให้สัตยาบันแล้ว

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยพบว่าแรงงานต่างด้าวในจังหวัดปัตตานีได้รับการคุ้มครองตามสิทธิประกันสังคมระดับมากที่สุด ซึ่งการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวปฏิบัติที่รัฐบาลมุ่งให้แรงงานต่างด้าวได้รับการคุ้มครองเช่นเดียวกับแรงงานไทย อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติการเข้าถึงสิทธิยังมีปัญหาหลายประการ เช่น การเบิกจ่ายตามสิทธิสงเคราะห์บุตร หรือการคลอดบุตรของแรงงานชาย (ซึ่งเป็นแรงงานส่วนใหญ่ที่มาทำงานในจังหวัดปัตตานี) ต้องใช้หลักฐานทางราชการ การจะเดินทางไปทางกลับประเทศเพื่อไปเอาหลักฐาน หรือการดำเนินการแปลเอกสารถือเป็นความยุ่งยากและทำให้เสียเวลาในทัศนะของแรงงาน ดังนั้น สำนักงานประกันสังคมควรประสานงานกับหน่วยงานตรวจคนเข้าเมือง กระทรวงการต่างประเทศ แจ้งให้แรงงานทราบถึงแนวปฏิบัติในการเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายแรงงานขณะที่ทำงานในประเทศไทย และให้แรงงานเตรียมหลักฐานให้ครบถ้วนก่อนเดินทาง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบฐานข้อมูลคู่ขนานด้วยการสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานประกอบการ และรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามจากแรงงานต่างด้าวพร้อมๆ กัน ซึ่งจากผลการวิเคราะห์แบบสอบถามพบว่าแรงงานต่างด้าวมีระดับความรู้เรื่องประกันสังคมในบางประเด็นไม่ถึงร้อยละ 50 หากแต่นักวิจัยไม่ได้รวบรวมข้อมูลเชิงลึกว่าทำไมประเด็นเหล่านั้นแรงงานต่างด้าวจึงมีความรู้ไม่พอ ดังนั้น การวิจัยครั้งต่อไปควรออกแบบวิธีวิจัยแบบลำดับขั้นเชิงอธิบาย (The Explanatory Sequential Design) โดยรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณก่อน แล้วนำประเด็นที่น่าสนใจหรือมีผลกระทบสูงไปศึกษาต่อในเชิงคุณภาพเพื่อให้ได้ผลการวิจัยที่ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเชิงปริมาณผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากแรงงานที่สื่อสารภาษาไทยได้เข้าใจ หากแต่ยังไม่ทำการศึกษาแรงงานต่างด้าวที่ยังไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้

ระดับความเข้าใจถึงสิทธิประโยชน์ของกองทุนประกันสังคมทั้ง 7 กรณีของแรงงานกลุ่มนี้จึงอาจจะแตกต่างจากข้อมูลที่พบในงานวิจัยนี้ การวิจัยครั้งต่อไปจึงควรมีการแปลแบบสอบถามเป็นภาษาของแรงงานที่เป็นเป้าหมายของการวิจัย และให้ผู้เชี่ยวชาญในภาษานั้นๆ เป็นผู้ช่วยรวบรวมข้อมูล จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลจำแนกกลุ่มเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้แก้ปัญหาเฉพาะกลุ่มได้ตรงประเด็นยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมการจัดหางาน. (2561). สถิติจำนวนคนต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตทำงานคงเหลือทั่วราชอาณาจักร. สืบค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2562, จาก https://www.doe.go.th/prd/alien/statistic/param/site/152/cat/82/sub/76/pull/sub_category/view/list-label.
- กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ กระทรวงยุติธรรม. (2556). แผนสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2557-2561). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.
- กระทรวงการต่างประเทศ. (2560). ไทยยื่นสัตยาบันสารอนุสัญญา ILO ฉบับที่ 111 ว่าด้วยการเลือกปฏิบัติในการจ้างงานและอาชีพ ค.ศ. 1958 (พ.ศ. 2501) อย่างเป็นทางการ. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2561, จาก <https://gnews2.apps.go.th/news?news=1797>
- กันยปริณ ทองสามสี. (2562). การจัดสวัสดิการและการประกันสังคม. ปัตตานี: ฝ่ายเทคโนโลยีทางการศึกษา สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ธนาคารโลก. (2551). พลังบวกจากแรงงานข้ามชาติ: แนวโน้มด้านการย้ายถิ่นและบทเรียนเชิงนโยบายในอนุภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
- ประชา วสุประสาท. (2553). วาระนโยบายแรงงานข้ามชาติของประเทศไทย: เส้นทางสู่ความสามารถในการแข่งขันระยะยาว. กรุงเทพฯ: องค์การแรงงานระหว่างประเทศ.

- ประพัฒน์ชนม์ จริยพันธ์ และคณะ. (2558). การพัฒนาระบบการขึ้นทะเบียนประกันสังคม
แรงงานต่างด้าว 3 สัญชาติ. นนทบุรี: สำนักงานประกันสังคม. สืบค้นเมื่อ 12
มิถุนายน 2561, จาก [http://research.mol.go.th/2013/rsdat/prg/eachview.
php?okey=PISKKR7](http://research.mol.go.th/2013/rsdat/prg/eachview.php?okey=PISKKR7)
- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564). (2559). ราชกิจจา
นุเบกษา. เล่ม 133 ตอนที่ 115 ก. สืบค้นเมื่อวันที่ 2 มกราคม 2562, จาก
[http://www.ratchakitcha.soc.go.th/
DATA/PDF/2559/A/115/1.PDF](http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2559/A/115/1.PDF)
- พระราชบัญญัติประกันสังคม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2537. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 มกราคม 2561,
จาก <http://www.sso.go.th/sites/default/files/1.2web.htm>
- พระราชบัญญัติประกันสังคม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2542. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 มกราคม 2561,
จาก <http://www.sso.go.th/sites/default/files/1.3web.htm>
- พระราชบัญญัติประกันสังคม (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2558. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 มกราคม 2561,
จาก [http://www.sso.go.th/wpr/uploads/uploadImages/file/PRB\(1\).pdf](http://www.sso.go.th/wpr/uploads/uploadImages/file/PRB(1).pdf)
- พระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 มกราคม 2561, จาก
http://www.sso.go.th/sites/default/files/1.1web_0.htm
- พฤษ์ เกาถวิล. (2553). นโยบายการจัดการแรงงานข้ามชาติของไทย: จากความเกลียด
กลัวคนต่างชาติถึง (เหนือกว่า) สิทธิมนุษยชน. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง. 6(3),
1-29.
- รัฐบาลไทย. (2560). ไทยยื่นจดทะเบียนสัตยาบันสาร จ.111 ต่อ ILO พร้อมพิจารณา
เพิ่มอีก 2 ฉบับ. สืบค้นเมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2561, จาก [http://www.thaigov.
go.th/news/contents/details/4532](http://www.thaigov.go.th/news/contents/details/4532)
- รุ่งนภา ธานุญเรือง และสุชาดา ภัยหลีกถี้. (2558). ความรู้เรื่องสิทธิประโยชน์กองทุน
ประกันสังคมของผู้ประกันตนที่ปฏิบัติงานในโรงพยาบาลหนองบัวลำภู.
วารสารการพัฒนาสุขภาพชุมชน มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 3(3), 367-376.
- วิชัย โสสุวรรณจินดา. (2561). การเชื่อมโยงสิทธิประโยชน์ของลูกจ้างตามกฎหมายเงิน
ทดแทนและกฎหมายประกันสังคม. วารสารเกษมบัณฑิต. 19(1), 193-204.

- วิโรจน์ เจษฎาลักษณ์ และวสุพงศ์ คงพรปรารณา. (2558). การเรียกร้องสิทธิของแรงงานต่างด้าวเพื่อต่อรองกับนายจ้าง ในอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร. *Veridian E-Journal, Slipakorn University*. 8(2), 1064-1074.
- ศักระกัร วรวัฒน์ประปัญญา. (2554). การรับรู้สิทธิและความเข้าใจพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 ของผู้ประกันตนตามมาตรา 33 กรณีศึกษา: นิคมอุตสาหกรรมสมุทรสาคร จังหวัด สมุทรสาคร. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยธนบุรี*. 5(10), 4-15.
- ศิริพร สัจจนันท์. (2558). การคุ้มครองแรงงานต่างด้าวในประเทศไทย: กรณีศึกษา จังหวัดนนทบุรี. *วารสารสุขุขทัยธรรมมาธิราช*. 28(2), 139-154.
- สถานการณ์สิทธิมนุษยชนและแรงงานในประเทศไทย. (2560). *ศูนย์ข่าวกระทรวงการต่างประเทศ*. สืบค้นเมื่อวันที่ 14 ธันวาคม 2561, จาก <http://www.mfa.go.th/main/th/news3/6886/76550-สถานการณ์สิทธิมนุษยชนและแรงงานในประเทศไทย.html>
- สิริกาญจน์ ศิริโรจน์นวกุล. (2557). *ความรู้เกี่ยวกับสิทธิประโยชน์ทดแทนของผู้ประกันตนที่ทำงานในสถานประกอบการนิคมอมตะนครจังหวัดชลบุรี*. งานนิพนธ์หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร มหาบัณฑิตวิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- อมรรณ ศรีชูเปี่ยม. (2550). *รัฐไทยกับการนำนโยบายแรงงานต่างด้าวไปปฏิบัติ: ศึกษากรณีแรงงานประมง จังหวัดสมุทรสาคร*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรรัฐศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาการ ปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อิสระ ทองสามสี และอาคม ใจแก้ว. (2555). การวิจัยแบบผสมผสานวิธีการ. *วารสาร มทร.อีสาน*. 5(1), 114-123.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing among Five Approaches* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Creswell, J.W., & Plano Clark, V.L. (2011). *Design and Conducting Mixed Methods Research* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Faul, F., Erdfelder, E., Lang, A.-G., & Buchner, A. (2007). G*Power 3: a flexible statistical power analysis program for the social, behavioral, and biomedical sciences. *Behavior Research Methods*. 39, 175-191.

“ตุ๊กตาลูกเทพ”: กระบวนการเชื่อมโยงเครื่องรางของขลังไทย สู่สังคมเวียดนาม¹

Reborn Baby Dolls: An association process of Thai amulet into Vietnam society

ศิลปกิจ ตีชันติกุล²

Silapakit Teekantikun²

²สาขาวิชาสังคมศาสตร์

²Program in Social Sciences

²คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

²Faculty of Humanities and Social Sciences

²มหาวิทยาลัยขอนแก่น

²Khon Kaen University

บทคัดย่อ

บทความวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษากระบวนการเชื่อมโยงตุ๊กตาลูกเทพสู่การนับถือบูชาของผู้คนในสังคมเวียดนาม โดยทำการศึกษาตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ คือ (1) การค้นคว้าเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และ (2) การศึกษาภาคสนามเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ นอกจากนี้ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของบรูโน ลาตูร์ ที่ว่าด้วยเรื่อง “การเชื่อมโยงเข้าหากันของเครือข่าย-ผู้กระทำ” (association) ซึ่งเป็นแนวคิดย่อยในทฤษฎี “เครือข่าย-ผู้กระทำ” (actor-network theory) มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “เครื่องรางของขลัง/วัตถุมงคลไทยในสังคมเวียดนามร่วมสมัย” ซึ่งได้รับทุนวิจัยจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2562

ผลการวิจัยพบว่า ตุ๊กตาลูกเทพคือสิ่งประดิษฐ์ทางความเชื่อชนิดหนึ่ง ซึ่งแพร่หลายในสังคมไทยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 อย่างไรก็ตาม คนเวียดนามกลับมองว่าตุ๊กตาลูกเทพ ก็คือกุมารทองประเภทหนึ่ง หรือที่เรียกว่า “กุมารทองสายขาว” ส่วนตุ๊กตาลูกเทพที่มี “มวลดสารพี” ได้รับการเรียกว่า “กุมารทองสายดำ” สำหรับการประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่าตุ๊กตาลูกเทพนั้น มี “ตัวกระทำ” (actant) อยู่หลายตัว ประกอบด้วย 1 บริษัทผลิตตุ๊กตาเสมือนจริง 2 ช่างตัดเย็บเสื้อผ้าและทรงผม 3 ผู้ปลุกเสก 4 คาถาอาคม 5 ดวงจิต/ดวงวิญญาณ 6 ยันต์ 7 กระจก และ 8 มวลดสารพี อย่างไรก็ตาม “ตัวกระทำ” ที่มีบทบาทสำคัญในฐานะ “ผู้กระทำ” (actor) ก็คือ “ตุ๊กตาลูกเทพ” เพราะหากไม่ทำหน้าที่ตามที่ผู้เลี้ยงปรารถนา ก็จะสร้างความเสื่อมศรัทธาให้แก่ผู้เลี้ยงได้ ส่วนกระบวนการเชื่อมโยงตุ๊กตาลูกเทพสู่สังคมเวียดนามนั้น เกิดจาก “ตัวกระทำ” ต่างๆ ดังนี้ คือ 1 ผู้ค้า 2 นักล่าม 3 เพชฌัญญู และ 4 ลูกค้า อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า เพชฌัญญู ได้กลายมาเป็น ผู้กระทำ ที่แสดงบทบาทสำคัญในกระบวนการเชื่อมโยงดังกล่าว เพราะช่วยให้ผู้ค้าและลูกค้าสามารถติดต่อสื่อสารระหว่างกันได้อย่างรวดเร็วและไร้พรมแดน

คำสำคัญ : ตุ๊กตาลูกเทพ, การเชื่อมโยงเข้าหากันของเครือข่าย-ผู้กระทำ, สังคมเวียดนาม

Abstract

The objective of this research paper is to study an association process of Reborn Baby Dolls into Vietnam society. By using qualitative research methodology consists of (1) literature review and (2) fieldwork collecting data, using participatory observation and informal interviews as tools. In addition, also use Bruno Latour's concept of "association" as an analysis framework.

This research found that Reborn Baby Dolls has been prevalent in Thai society since 2015. However, it is a "Kumanthong" (one kind of Thai amulet) in Vietnamese's opinion or known as "Kumanthong white magic". And another that has "muon san phi", called "Kumanthong black magic". There are many "actants" in the process of invention Reborn Baby Dolls in which consisting of 1 Doll manufacturing companies 2 Dressmakers and hairstylist 3 Magic Professional 4 Montras 5 Soul 6 Yantra 7 Takut and 8 "muon san phi". However, "actant" that has an important as an "actor" is a Reborn Baby Dolls. The association process of Reborn Baby Dolls into the Vietnam society is caused by "actant" consists of trader, translator, Facebook, and customer. However, Facebook has become an "actor" in the association process, because it helps traders and customers rapidly and widely communicate.

Keywords: Reborn Baby Dolls, association process, Vietnam society

บทนำ

“ตุ๊กตาลูกเทพ” ถือเป็นเครื่องรางของขลัง (ชนิดใหม่) ที่เริ่มเป็นที่รู้จักและแพร่หลายในสังคมไทยมาตั้งแต่ปี 2558 โดยเฉพาะการปลุกกระแสความเชื่อจากหมอดูชื่อดัง (หมอแม็คชั่นเทพ) เจ้าของเฟซบุ๊กแฟนเพจ “บ้านลูกเทพ” โดยอ้างว่า เขาได้พบกับตุ๊กตาดตัวหนึ่งในช่วงกลางปี 2558 และได้ยินเสียงเรียกว่าต้องการไปอยู่ด้วย เขาจึงนำตุ๊กตาไปปลุกเสกกับพระอาจารย์ หลังจากนั้นไม่นานปรากฏว่าตุ๊กตาดตัวนั้นได้มอบโชคกลาง รวมทั้งนำแต่สิ่งดีๆ เข้ามาในชีวิต ต่อมาเริ่มมีผู้คนที่มีชื่อเสียงในสังคม เช่น ดารา นักร้อง ฯลฯ ได้หันมาเลี้ยงบูชา รวมทั้งบ่อยครั้งมีการถ่ายรูปคู่ “ตุ๊กตาลูกเทพ” ลงสังคมออนไลน์อีกด้วย จนทำให้เกิดเป็นกระแส “ตุ๊กตาลูกเทพฟีเวอร์” ขึ้นในสังคม (เมือง) ไทย (ผู้จัดการออนไลน์, 30 ม.ค. 2559) อย่างไรก็ตาม เมื่อเวลาผ่านไปได้ 3 ปี กระแสความนิยมหรือความศรัทธาที่มีต่อ “ตุ๊กตาลูกเทพ” ได้เริ่มลดน้อยถอยลงไป ในสังคม (เมือง) ไทย เพราะแทบไม่เห็นภาพคนอุ้มตุ๊กตาลูกเทพไปตามสถานที่ต่างๆ เหมือนช่วงหลายปีก่อนหน้านี้ (ไทยรัฐออนไลน์, 26 ก.ย. 2560)

ในขณะที่กระแสความนิยม “ตุ๊กตาลูกเทพ” ในสังคมไทย ค่อยๆ ลดระดับจากปรากฏการณ์สังคมสู่ความเชื่อส่วนบุคคลในวงจำกัด แต่ผู้วิจัยกลับพบว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” ของไทยได้กลายเป็นเครื่องรางของขลังที่ได้รับความนิยมศรัทธาอย่างมากของผู้คนเวียดนามในปัจจุบัน ซึ่งสามารถยืนยันได้จากข้อมูลภาคสนาม ทั้งจากงาน “พิธีไหว้ครู” ของพระรูปหนึ่งในอำเภอแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ และการประกอบพิธีกรรมของฤๅษี (ไทย) คนหนึ่งที่บ้านหลังหนึ่งในนครโฮจิมินห์ ประเทศเวียดนาม สำหรับ “พิธีไหว้ครู” ของพระที่จัดขึ้นที่วัดแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2562 ปรากฏว่ามีคนเวียดนามประมาณ 5-6 คนได้เดินทางมาร่วมพิธีด้วย และสังเกตเห็นว่ากลุ่มคนดังกล่าวมีการนำ “ตุ๊กตาลูกเทพ” หลากหลายขนาดมาด้วย โดยนำไปจัดวางไว้บนโต๊ะหนึ่งที่ตั้งอยู่ใกล้ๆ กับโต๊ะเครื่องหมู่บูชาหลักในพิธี พร้อมทั้งนำด้ายสายสิญจน์ที่เชื่อมต่อจากพระพุทธรูปมาผูกคล้องที่หัว “ตุ๊กตาลูกเทพ” ด้วย นอกจากนี้ หลังจบพิธีไหว้ครูคนเวียดนามยังขอให้พระรูปดังกล่าว ทำพิธีเปลี่ยนร่างหรือเชิญดวงวิญญาณจากตุ๊กตาดตัวเล็กให้มาอยู่ในตุ๊กตาดตัวที่ใหญ่ขึ้น (บันทึกสนามการสังเกต, 11 ก.ค. 2562) ส่วนพิธีกรรมของฤๅษีที่จัดขึ้นที่บ้านหลังหนึ่งในนครโฮจิมินห์

ประเทศเวียดนามนั้น ผู้วิจัยพบว่า แม่ท่านฤๅษีได้ประกอบพิธีกรรมในหลากหลายรูปแบบ เช่น ดูดวง สะเดาะเคราะห์ ลงนะหน้าทอง ผูกเส้นหี แต่การปลุกเสก “ตุ๊กตาลูกเทพ” ถือเป็นพิธีกรรมหลักที่ดำเนินไปอย่างยาวนานที่สุด คือ มีทั้งการอัญเชิญดวงวิญญาณเข้าร่าง “ตุ๊กตาลูกเทพ” การปลุกเสก “ตุ๊กตาลูกเทพ” ด้วยการลงยันต์ การเปลี่ยนร่างใหม่ให้กับ “ตุ๊กตาลูกเทพ” (บันทึกสนามการสังเกต, 10-11 ส.ค. 2562)

นอกจากนี้ หนังสือพิมพ์เวียดนามยังได้นำเสนอข่าวเกี่ยวกับ “ตุ๊กตาลูกเทพ” ของไทยอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2562 ที่ผ่านมานี้ หนังสือพิมพ์ได้เสนอข่าวการกระโดดตึกฆ่าตัวตายของหญิงสาวอายุ 24 ปีคนหนึ่ง ซึ่งภายหลังที่ตำรวจได้เข้าตรวจสอบห้องพักของเธอบนชั้น 17 ของตึกหุ่ยยาน์ใจกลางเมืองโฮจิมินห์ พบว่าผู้ตายได้เลี้ยงบูชา “ตุ๊กตาลูกเทพ” อยู่ด้วย จากข่าวดังกล่าวได้ก่อให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางในสังคมเวียดนาม โดยบางกระแสออกมาวิจารณ์ว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” น่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้เธอฆ่าตัวตาย (Trang Vũ, 21/02/2019 [2562]) อย่างไรก็ตาม แม้กระแสสังคมได้ออกมาวิพากษ์วิจารณ์การเลี้ยงบูชา “ตุ๊กตาลูกเทพ” ในลักษณะที่เป็นความเชื่อมกมาย แต่สำหรับคนบางกลุ่มในสังคมเวียดนามแล้ว พวกเขายังคงมีความเชื่อใน “ตุ๊กตาลูกเทพ” ของไทยอย่างเหนียวแน่น โดยเห็นได้จากข่าวสารดังกล่าว (ออกมาช่วงต้นปี พ.ศ. 2562) ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อความเชื่อของพวกเขาเลย (ข้อมูลภาคสนามที่ได้มาช่วงกลางปี พ.ศ. 2562) จากปรากฏการณ์ดังกล่าว นำไปสู่คำถามการวิจัยที่ว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” กลายเป็นเครื่องรางของขลังของผู้คนเวียดนามในปัจจุบันได้อย่างไร?

วัตถุประสงค์การวิจัย

บทความวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเชื่อมโยง “ตุ๊กตาลูกเทพ” สู่การนับถือบูชาของผู้คนในสังคมเวียดนาม

แนวคิดทฤษฎี

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของบรูโน ลาตูร์ ที่ว่าด้วยเรื่อง “การเชื่อมโยงเข้าหากันของเครือข่าย-ผู้กระทำ” (association) ซึ่งเป็นแนวคิดย่อยในทฤษฎี “เครือข่าย-ผู้กระทำ”³ (actor-network theory) มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ สำหรับทฤษฎี “เครือข่าย-ผู้กระทำ” นั้นเกิดขึ้นจากฐานคิดที่ให้ความสำคัญกับการแสดงออก ปฏิบัติการ เชื่อมโยง เปลี่ยนถ่ายระหว่างกันของสรรพสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ อมนุษย์ วัตถุสิ่งของ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า เป็นแนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องการปฏิบัติการของผู้กระทำผ่านเครือข่าย ดำรงอยู่ และไม่สามารถแยกออกจากเครือข่ายได้ ในงานของลาตูร์นอกจากปรากฏคำว่า “ผู้กระทำ” (actor) แล้วยังปรากฏคำว่า “ตัวกระทำ”⁴ (actant) อีกด้วย ตามนิยามของลาตูร์ “ผู้กระทำ” หรือ “ตัวกระทำ” หมายถึงสิ่งต่างๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทำหน้าที่หรือปฏิบัติการบางอย่างในการจัดจรร ปรับเปลี่ยน เคลื่อนย้าย ยึดโยง และปฏิบัติการอื่นๆ ในเครือข่ายที่เชื่อมโยงกัน อันส่งผลให้เกิดความรู้หรือสิ่งประดิษฐ์ (วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี) และอรรถระบอบของสิ่งนั้นให้มีเสถียรภาพในพื้นที่และเวลาหนึ่งได้ อย่างไรก็ตาม คำสองคำนี้มีความหมายที่แตกต่างกันคือ ในเครือข่ายหนึ่งๆ ที่ประกอบสร้างขึ้นจาก “ตัวกระทำ” หลากหลายตัว แต่ “ตัวกระทำ” ทั้งหมดในเครือข่ายดังกล่าวก็ไม่ได้เป็น “ผู้กระทำ” เหมือนกันทุกตัว สำหรับลาตูร์แล้ว “ผู้กระทำ” คือ “ตัวกระทำ” ที่มีบทบาท แสดงบทบาท ได้รับบทบาทในเครือข่าย หรือทำหน้าที่เป็นเครือข่ายโดยตัวมันเอง (Latour and Woolgar, 1979; Latour, 1987)

ส่วนแนวคิดของลาตูร์ที่ว่าด้วยเรื่อง “การเชื่อมโยงเข้าหากันของเครือข่าย-ผู้กระทำ” นั้น มีพื้นฐานที่มาจากการปฏิเสธแนวคิดการแพร่กระจายความรู้ (diffusionism) ออกสู่สังคม ที่แพร่หลายในวงการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งมักให้ความสำคัญกับ

³ แม้บรูโน ลาตูร์จะเป็นผู้ริเริ่มนำเสนอทฤษฎีดังกล่าว ด้วยการผลิตผลงานชิ้นสำคัญร่วมกับ Steve Woolgar ชื่อเรื่องว่า Laboratory Life (Latour and Woolgar, 1979) อย่างไรก็ตาม การที่ทฤษฎี “เครือข่าย-ผู้กระทำ” ได้รับการพัฒนาและกลายเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในเวลาต่อมานั้น ไม่ได้เกิดจากเขาเพียงคนเดียว แต่เกิดจากความร่วมมือกับนักคิด/เพื่อนร่วมงานคนอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มิเชล กัลลง (Michel Callon) และ จอห์น ลอร์ (John Law)

⁴ บรูโน ลาตูร์หยิบยืมคำนี้มาจากวงการสัตววิทยา

นักวิทยาศาสตร์และวิศวกรในฐานะผู้ค้นพบหรือสร้างสิ่งประดิษฐ์ อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของลาตูร์เขามองว่าข้อค้นพบหรือสิ่งประดิษฐ์เหล่านั้น ถูกสร้าง ถูกกระทำ ปรับเปลี่ยน สร้างใหม่จากตัวกระทำและผู้กระทำมากมายในกระบวนการแพร่กระจาย ดังกล่าวอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นเขาจึงเสนอว่าควรให้ความสำคัญกับการศึกษา กระบวนการเชื่อมโยงเข้าหากันของเครือข่าย-ผู้กระทำ (association) ทั้งที่เป็นมนุษย์ และวัตถุ ในกระบวนการจดจาร (transcription) การยักย้ายปรับเปลี่ยน (translation) และการประกอบสร้างกลไก (machination) ของการผลิตความรู้หรือสิ่งประดิษฐ์ เหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การให้ความสำคัญกับเครือข่าย-ผู้กระทำ ซึ่งมีบทบาท ในการปรับเปลี่ยนข้อค้นพบหรือสิ่งประดิษฐ์จนมีความเหมาะสมและกลายเป็นที่ยอมรับ (ดำรงอย่างมีเสถียรภาพ) ในสังคม (Latour, 1986; 1988)

ปฏิเสธไม่ได้ว่าที่ผ่านมาทฤษฎี “เครือข่าย-ผู้กระทำ” และแนวคิด “การเชื่อมโยง เข้าหากันของเครือข่าย-ผู้กระทำ” ถูกนำไปใช้ในการศึกษาข้อค้นพบหรือสิ่งประดิษฐ์ ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นหลัก⁵ อย่างไรก็ตาม ในบทความวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัย พยายาม (ทดลอง) นำแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวไปปรับใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ การนับถือบูชา “ตุ๊กตาลูกเทพ” ของผู้คนในสังคมเวียดนามปัจจุบัน ซึ่งดูเหมือนไม่น่าจะ เป็นไปได้ เพราะไม่ได้เกี่ยวข้องหรือถือเป็นผลผลิตทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่อย่างใด ถึงกระนั้นหากพิจารณา “ตุ๊กตาลูกเทพ” ในฐานะที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ชนิดหนึ่ง แม้จะเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางไสยศาสตร์ก็ตามที่ ซึ่งข้อมูลที่ได้มาจากภาคสนามชี้ให้เห็น ว่า แม้ “ตุ๊กตาลูกเทพ” ถูกสร้างขึ้นจากพระเกจิอาจารย์/ฤาษี ในเมืองไทย แต่เมื่อ แพร่กระจายเข้าไปสู่สังคมเวียดนามปรากฏว่า “เครือข่าย-ผู้กระทำ” ได้ทำการปรับ เปลี่ยน สร้างใหม่ เพื่อให้ “ตุ๊กตาลูกเทพ” มีความเหมาะสมและเป็นที่ยอมรับของผู้คน ในสังคมเวียดนาม เช่น การสักยันต์หรือแขวนตะกรุด การปลุกเสกใหม่ การเปลี่ยน

⁵ โปรดดูตัวอย่างงานของ Michel Callon. “Some elements of a sociology of translation: domestication of the scallops and the fishermen of St Brieuc Bay”. In John Law (editor) *Power, Action and Belief. A New Sociology of Knowledge?*, London, Routledge, 1986, pp.196-223.; Jensen, Casper Bruun. 2016. “Pipe Dreams: Sewage Infrastructure and Activity Trails in Phnom Penh”. *Ethnos* 82 (4): pp. 1-21

วางใหม่ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าสามารถนำแนวคิดทฤษฎีของลาตัวร์มาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์นี้ได้

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยเริ่มต้นด้วย (1) การค้นคว้าเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การค้นหาข่าวเกี่ยวกับ “ตุ๊กตาลูกเทพ” ที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ (ออนไลน์) ภาษาเวียดนาม รวมทั้งการติดตามสื่อสังคมออนไลน์ (เฟซบุ๊ก) ของผู้ค้าเครื่องรางของขลังไทยในเวียดนามด้วย (2) การศึกษาภาคสนาม โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ ด้วยการเดินทางติดตามผู้ให้ข้อมูลทั้งในประเทศไทย และประเทศเวียดนาม ผู้วิจัยเริ่มต้นเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นครั้งแรกด้วยการติดตามผู้ค้าและลูกค้ากลุ่มหนึ่ง ซึ่งเดินทางมาจากเวียดนามเพื่อมาร่วมพิธีไหว้ครูของพระเกจิรูปหนึ่งในอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ การเดินทางมาร่วมพิธีดังกล่าว เพราะผู้ค้าเกี่ยวข้องกับพระเกจิ ในฐานะผู้จัดจำหน่ายเครื่องรางของขลังเพียงรายเดียวในเวียดนาม ส่วนลูกค้ามาร่วมงานในฐานะลูกศิษย์ ที่เข้ามาบูชาเครื่องรางของขลังของพระเกจิ

ต่อมาผู้วิจัยได้เดินทางไปติดตามเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้ค้ารายใหม่ซึ่งเดินทางมาจากเมืองโฮจิมินห์ เพื่อมาร่วมงานไหว้ครูของพระเกจิรูปหนึ่งในอำเภอแม่ฮ่อง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ค้ากลุ่มนี้เกี่ยวเนื่องกับพระเกจิ ในฐานะผู้ค้าผูกขาดเช่นกัน นอกจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมแล้ว ผู้วิจัยพยายามทำการสัมภาษณ์ผู้ค้าแบบไม่เป็นทางการ แต่ทำได้เพียงช่วงเวลาสั้นๆ ดังนั้นข้อมูลที่ได้จึงไม่ค่อยประติดประต่อกัน จนกระทั่งเมื่อผู้วิจัยมีโอกาสร่วมวงหมุ่กระทะที่ร้านแกวสี่แยกช่วงสิงห์ในตัวเมืองเชียงใหม่ของค่ำวันเดียวกันนั้น ทำให้สามารถเก็บข้อมูลเพิ่มเติมมากขึ้น หลังจากนั้นไม่นานผู้วิจัยได้รับการติดต่อให้ไปเป็น “ล่าม” ให้กับกลุ่มผู้ค้าเวียดนามรายใหม่ ซึ่งจะเดินทางมาหาฤาษีตนหนึ่งในอำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์ การเดินทางไปครั้งนั้นทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสดังเกตุพิถีปลุกเสก “ตุ๊กตาลูกเทพ” นอกจากนั้นระหว่างเดินทางกลับขอนแก่น เพื่อมาขึ้นรถทัวร์ลงกรุงเทพฯ ผู้วิจัยสามารถสัมภาษณ์ผู้ค้าได้อีกด้วย

สำหรับการเก็บข้อมูลภาคสนามในประเทศเวียดนาม ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการติดตามท่านฤาษีคนเดิมไปที่เมืองโฮจิมินห์ ตามคำเชิญของผู้ค้าที่เคยมาหาท่านที่อาศรมเมื่อครั้งก่อน เนื่องจากการเดินทางไปเวียดนามครั้งแรก ทำให้ท่านฤาษีกังวลเรื่องการเข้าเมือง ดังนั้นจึงขอให้ผู้วิจัยเดินทางไปด้วยในฐานะล่าม จากสถานะดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลของผู้ที่มาเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมได้ง่ายขึ้น ต่อมาได้ติดตามพระเกจิ จากอำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่ไปยังเมืองโฮจิมินห์ ตามคำชักชวนของล่ามคนหนึ่งซึ่งรู้จักกัน ซึ่งผู้วิจัยได้ช่วยทำหน้าที่เป็นล่ามด้วย ทำให้สามารถเก็บข้อมูลได้อย่างที่ตั้งใจ (3) *การวิเคราะห์ข้อมูล* เมื่อได้ข้อมูลภาคสนามมาแล้ว ผู้วิจัยพยายามทำการแยกข้อมูลออกเป็นหัวข้อ/ประเด็นย่อยต่างๆ จากนั้นพยายามนำข้อมูลที่แยกไว้เชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีที่ได้ค้นคว้ามาเพื่อทำการนำเสนอเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาผลการวิจัยออกเป็นหัวข้อต่างๆ ดังนี้ คือ 1. สิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” 2. การประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” 3. กระบวนการเชื่อมโยง “ตุ๊กตาลูกเทพ” สู่สังคมเวียดนาม

1. สิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ”

ตามทัศนะของคนเวียดนามมองว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” ก็คือ “กุมารทอง” ประเภทหนึ่ง ดังนั้นการเรียกสิ่งประดิษฐ์ชนิดนี้ว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” จึงไม่เป็นที่แพร่หลายในสังคมเวียดนาม (สัมภาษณ์ล่ามหญิง, 25 ส.ค. 2562) ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของนักเขียนไทยบางคนที่มีมองว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” ก็คือ “กุมารทอง” ที่สร้างจากวัสดุสมัยใหม่ประเภทหนึ่งเท่านั้น ซึ่งการสร้าง “กุมารทอง” ในความเป็นจริงมีที่มาจากวัสดุที่หลากหลาย คือ 1. กุมารทองจากศพทารกที่แม่ตายทั้งกลม โดยการนำศพมาขี้ไฟให้แห้ง แล้วติดด้วยทองคำเปลว 2. กุมารทองจากศพทารกหรือศพเด็กที่ตายลงแต่ร่างกายไม่เน่าเปื่อย เรียกอีกชื่อว่า “ลูกกรอก” นำมาทาผงขมิ้นเพื่อรักษาร่างนั้นให้นานที่สุด 3. กุมารทองจากวัสดุอื่นๆ ที่เชื่อว่ามีพลังวิเศษ เช่น ผงเถาเถาของศพที่ตายโหงวันเสาร์เฝ้าวันอังคาร ดิน 7 ป้าข้าว หรือวัตถุมงคลและอาถรรพ์ต่างๆ เช่น งาช้าง

กระดุกคนตาย กระดุกเด็กอ่อน ไม่ถูกฟ้าผ่า ทองแดง ทองคำ ดีบุก ตะกั่ว ซึ่งมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “กุมาร” หรือ “กุมารี” (กฤษณะ พรหมณ์, 2558, หน้า 40-41)

สำหรับการสร้างกุมารทองจากตุ๊กตาเหมือนจริงนั้น สัมพันธ์กับอุตสาหกรรมตุ๊กตาที่พัฒนาขึ้น กล่าวคือ เริ่มต้นจากบริษัทเครื่องมือทางการแพทย์มีการสร้างหุ่นจำลองฝึกปฏิบัติทางการแพทย์ โดยเฉพาะหุ่นจำลองสำหรับฝึกปฏิบัติทางกุมารศาสตร์ ซึ่งเป็นหุ่นที่มีลักษณะเหมือนทารกหรือเด็กวัยต่างๆ แต่เนื่องจากเป็นหุ่นที่ขาดความละเอียดอ่อน ไร้อารมณ์ความรู้สึก ทำให้ในปี พ.ศ. 2533 กลุ่มศิลปินในสหรัฐอเมริกาที่ทำงานศิลปะแนวเหมือนจริง (realistic) มีแนวคิดที่จะสร้างสรรค์ตุ๊กตาในรูปแบบงานศิลปะที่ให้ความคล้ายคลึงเด็กทารกแรกเกิดตั้งแต่ 1 เดือน ถึง 3 ปี ให้ได้มากที่สุด ต่อมาในปี พ.ศ. 2545 ศิลปินกลุ่มนี้ได้นำตุ๊กตาเหล่านี้ออกวางจำหน่าย มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า “ตุ๊กตารีบอร์นแบบี้” หรือเรียกติดปากว่า “ตุ๊กตารีบอร์น” ทำให้บริษัทผลิตตุ๊กตารายใหญ่หลายรายหันมาผลิตในแบรนด์ของตัวเอง และความนิยมได้แพร่กระจายไปทั่วโลก จึงกลายเป็นที่มาของการนำตุ๊กตาเหมือนจริงหรือตุ๊กตารีบอร์นมาทำเป็น “ตุ๊กตาลูกเทพ” ของคนไทย (กฤษณะ พรหมณ์, 2558, หน้า 100-114)

ตามคำกล่าวอ้างของร่างทรงพระแม่อุมาเทวีหรือที่รู้จักกันในชื่อ “แม่หนิง” ยืนยันว่าเธอได้สร้าง “ตุ๊กตาลูกเทพ” ขึ้นเป็นตัวแรกเมื่อกว่า 13 ปีมาแล้ว (ประมาณ พ.ศ. 2547--ผู้วิจัย) โดยการนั่งสมาธิอธิษฐานจิต และตั้งชื่อให้ว่า “พลอย” (ตุ๊กตาผู้หญิง) ซึ่งเธอเชื่อว่าตุ๊กตาดังกล่าวได้ช่วยเปลี่ยนนิสัยของลูกชายจากเด็กเกเรให้กลายเป็นผู้ใหญ่ที่รับผิดชอบ เนื่องจากตุ๊กตาดังกล่าวมีต้นกำเนิดมาจากร่างทรงองค์เทพจึงเรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” แต่คนที่ปลุกกระแสและทำให้ “ตุ๊กตาลูกเทพ” โด่งดังขึ้นเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมในปี พ.ศ. 2558 หรือประมาณ 10 ปีหลังจากมีการสร้าง “ตุ๊กตาลูกเทพ” ตัวแรกขึ้นมา ก็คือ หมอแม็คซันเทพ หมอดูชื่อดัง จากนั้นจึงแพร่กระจายไปยังดารา นักร้อง คนในวงการบันเทิง จนกลายเป็นกระแสการเลี้ยง “ตุ๊กตาลูกเทพ” ขึ้นในสังคมไทย (ผู้จัดการออนไลน์, 2562)

แม้ร่างทรงพระแม่อุมาเทวีและหมอดู (หมอมแม็คชั่นเทพ) พยายามยืนยันว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” แตกต่างจาก “กุมารทอง” “ลูกกรอก” “กุมาร” “กุมารี่” ซึ่งใช้วัสดุจากส่วนประกอบของศพ ดิน 7 ป้าข้าว ผ้าห่อศพ ฯลฯ แต่ “ลูกเทพ” ทำมาจากตุ๊กตาที่สำคัญดวงวิญญาณที่สิงสถิตมีที่มาจาก “องค์เทพเทวา” จึงสามารถเลี้ยงได้เหมือนลูกคนหนึ่งพาไปเที่ยวหรือไปทำบุญร่วมกันได้ อีกทั้งไม่ต้องบูชาไว้บนหิ้ง ถวายน้ำแดง แต่งชุดไทยเหมือน “กุมารทอง” ทัวไป (ผู้จัดการออนไลน์, 2562) อย่างไรก็ตาม เมื่อ “ตุ๊กตาลูกเทพ” กลายเป็นความเชื่อที่แพร่หลายอย่างกว้างขวางในสังคม จึงยากที่จะรักษาดั้งเดิมหรือเนื้อหาเดิมไว้ได้ เพราะคนบางกลุ่มเชื่อว่า สามารถมีสิ่งอื่นจากภพภูมิอื่นเข้ามาสิงสถิตใน “ตุ๊กตาลูกเทพ” ได้ด้วย เช่น วิญญาณบุตรที่เคยแท้งทั้งแบบตั้งใจและไม่ตั้งใจ วิญญาณของทารกที่มีจิตใจบริสุทธิ์หรือมีคุณธรรม (กฤษณะ พราหมณ์, 2558, หน้า 131-136) ดังนั้นทำให้นักไสยศาสตร์บางแห่งมีการเสนอขาย “ตุ๊กตาลูกเทพ” รุ่นพิเศษ หรือที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพสายมาร” คือมีการนำ “มวลสารผี” ที่ได้จากกระตุกคนตาย ใส่ขวดแก้วเล็กๆ แล้วใส่ไว้ในตัวตุ๊กตา พร้อมทั้งอวดอ้างสรรพคุณว่าสามารถเพิ่มความขลังหรืออิทธิฤทธิ์ได้ (ผู้จัดการออนไลน์, 2562) ดังนั้นจึงไม่แปลกใจว่าทำไมคนเวียดนามจึงไม่นิยมเรียก “ตุ๊กตาลูกเทพ” แต่จะเรียก “กุมารทองสายขาว” หรือ “กุมารทองสายดำ” แทน

2. การประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ”

กล่าวได้ว่า ในกระบวนการประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” นั้น ปรากฏว่ามี “ตัวกระทำ” (actant) อยู่หลายตัวด้วยกัน ประกอบด้วย 1. บริษัทผลิตตุ๊กตาเหมือนจริง 2. ช่างตัดเย็บเสื้อผ้าและทรงผม 3. ผู้ปลุกเสก (พระเกจิ อาจารย์ไสยเวท ฤาษี ฯลฯ) 4. คาถาอาคม 5. ดวงจิต/ดวงวิญญาณ 6. ยันต์ 7. ตระกรุด และ 8. “มวลสารผี” (ถ้ากระตุก, น้ำมันพราย) “ตัวกระทำ” ต่าง ๆ เหล่านี้ บางตัวก็ยังคงสถานะเดิม แต่บางตัวมีการปรับเปลี่ยนสถานะไปสู่การเป็น “ผู้กระทำ” (actor) ซึ่งขึ้นอยู่กับการประกอบสร้าง “ตุ๊กตาลูกเทพ” ดังกล่าวว่าอยู่ใน “สายขาว” หรือ “สายดำ” รวมทั้งการประกอบสร้าง “ความขลัง” (เพิ่มเติม) ให้กับ “ตุ๊กตาลูกเทพ” และ “ร่างใหม่” ให้กับดวงวิญญาณด้วย

2.1 การประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพสายขาว”

การประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพสายขาว” นั้นสัมพันธ์กับดวงจิต/ดวงวิญญาณของ “องค์เทพเทวา” เป็นสำคัญ กล่าวคือไม่มีการนำดวงวิญญาณของเด็ก หรือ “มวลสารผี” มาเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบสร้าง ดังนั้น “ตัวกระทำ” จึงประกอบไปด้วย 1. บริษัทผลิตตุ๊กตาเสมือนจริง 2. ช่างตัดเย็บเสื้อผ้าและทรงผม 3. ผู้ปลุกเสก 4. คาถาอาคม 5. องค์เทพเทวา อย่างไรก็ตาม “ตัวกระทำ” ที่มีบทบาทสำคัญและกลายมาเป็น “ผู้กระทำ” ก็คือผู้ปลุกเสก เพราะเป็นผู้ทำให้ตุ๊กตาธรรมดากลายมาเป็นตุ๊กตาที่มีจิตวิญญาณ ดังเช่นกรณีของร่างทรงพระแม่อุมาเทวี ที่ทำการปลุกเสกด้วยการนั่งสมาธิตั้งจิตอธิษฐานขอให้องค์เทพเทวาลงมาสิงสถิตอยู่ในตุ๊กตา (ผู้จัดการออนไลน์, อ้างแล้ว) หรือกรณีของฤาษีตนหนึ่งที่อยู่ที่จังหวัดกาฬสินธุ์ คือ ท่านเริ่มต้นประกอบสร้าง “ตุ๊กตาลูกเทพ” ด้วยการสั่งซื้อตุ๊กตาเสมือนจริงจากร้านค้าแห่งหนึ่งที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นตุ๊กตาที่นำเข้าจากประเทศจีน ดังนั้นจึงเป็นตุ๊กตาในชุดเสื้อผ้าแบบจีน ท่านจึงขอให้ภรรยาตัดชุดแบบไทยอีสานใส่ให้ตุ๊กตาแทน เมื่อได้เวลาฤกษ์งามยามดี ท่านจึงทำพิธีปลุกเสกด้วยการสวดคาถาอาคม เพื่ออัญเชิญองค์เทพเทวาให้ลงมาสิงสถิตในตัวตุ๊กตา หลังจากผ่านการปลุกเสกแล้ว ตุ๊กตาดังนั้นก็กลายมาเป็น “ตุ๊กตาลูกเทพ” ทันที (สัมภาษณ์ท่านฤาษี, 18 ก.ค. 2562)

2.2 การประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพสายดำ”

การประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพสายดำ” จะเน้นที่ความขลังและอิทธิฤทธิ์ ดังนั้น “ตัวกระทำ” ที่กลายมาเป็น “ผู้กระทำ” ก็คือ ผู้ปลุกเสก และ มวลสารผี จากการสัมภาษณ์ผู้สร้าง “ตุ๊กตาลูกเทพสายดำ” คนหนึ่งที่จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ผู้วิจัยสามารถประติดประต่อเรื่องราวการประกอบสร้าง “ตุ๊กตาลูกเทพสายดำ” ได้ค่อนข้างชัดเจน กล่าวคือ เริ่มต้นจากผู้สร้างฯ คนดังกล่าว เดินทางไปหาพระเกจิ รูปหนึ่งในอำเภอแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีชื่อเสียงในการสร้าง “กุมารทอง” เพื่อหวังบุญขามาให้ช่วยในการทำมาค้าขาย ต่อมาได้พัฒนาไปสู่การเป็นลูกศิษย์ใกล้ชิด และมีส่วนสำคัญในการเป็นลูกมือช่วยพระเกจิ รูปดังกล่าวสร้าง “ตุ๊กตาลูกเทพสายดำ” คือ ตอนแรกมีร้านค้าเครื่องรางของขลังที่กรุงเทพฯ ส่งตุ๊กตามาให้พระเกจิ ปลุกเสก ด้วยการเรียกวิญญาณเด็กทั่วไปให้เข้าสิงในตุ๊กตาในฐานะ

ที่เป็น “กุมารทอง” แบบหนึ่ง แต่ต่อมาจากความต้องการของ “ลูกค้า” ที่อยากเห็นความขลังและอิทธิฤทธิ์ ทำให้ผู้สร้างฯ ต้องช่วยพระเกจิฯ หา “มวลสารดี” ด้วยการเดินทางไปหาสับประเหรอตามป่าช้าหรือวัดต่างๆ เพื่อขอให้ช่วยเก็บเศษเถ้ากระดูกเด็กไว้ให้ หลังจากที่ได้มาก็นำไปใส่ขวดแก้วเล็กๆ ใส่ไว้ในตัวตุ๊กตา หากเป็นตุ๊กตาตัวเล็กก็จะใส่ในหลอดแก้ว แว่นไว้ที่คอตุ๊กตาคลายตระกุด จากนั้นก็เป็นหน้าที่ของพระเกจิฯ ในการทำพิธีปลุกเสกเรียกวิญญาณเด็กคนนั้นให้เข้ามาสิงอยู่ในตุ๊กตาตัวนั้น นอกจากนี้ หาก “ลูกค้า” บางคนที่ต้องการความขลังมากขึ้นไปอีก ก็จะขอให้สับประเหรอแอบตัดเนื้ออวณมและเนื้อหน้าท้องของศพเด็กมาเคี้ยวเป็น “น้ำมันพราย” ใส่ไว้ในตัวตุ๊กตาด้วย (สัมภาษณ์ผู้สร้างฯ, 8 มิ.ย. 2562)

กล่าวได้ว่า คนเวียดนามนิยมบูชา “ตุ๊กตาลูกเทพ” ทั้งสายขาวและสายดำ บางคนเคยบูชาตุ๊กตาลูกเทพสายขาวมาก่อน แต่มาเปลี่ยนเป็นตุ๊กตาลูกเทพสายดำ เพราะอยากเห็นอิทธิฤทธิ์ของตุ๊กตาลูกเทพมากขึ้น ดังตัวอย่างของผู้ค้ารายย่อยคนหนึ่งจากจังหวัดอานซาง (ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มปากแม่น้ำโขงทางภาคใต้เวียดนาม) เดิมที่เขาทำงานเป็นผู้ช่วยพยาบาลอยู่ที่โรงพยาบาลแห่งหนึ่งในจังหวัดอานซาง ด้วยภาระงานที่หนักและสถานะลูกจ้างชั่วคราวที่ไม่มีความมั่นคงในชีวิต ทำให้เขาเริ่มสนใจ “ตุ๊กตาลูกเทพ” เพราะเชื่อว่าจะช่วยให้ชีวิตของเขาดีขึ้น แต่ด้วยราคาในตอนนั้นสูงถึงตัวละ 16 ล้านด่ง (ประมาณ 24,000 บาท) ลูกจ้างเงินเดือนน้อยอย่างเขาจึงไม่สามารถซื้อมาเลี้ยงบูชาได้ เขาจึงตัดสินใจใช้เวลาว่างจากงานประจำ ไปช่วยผู้ค้ารายหนึ่งในจังหวัดอานซางขาย “ตุ๊กตาลูกเทพ” จนวันหนึ่งผู้ค้านั้นได้ขาย “ตุ๊กตาลูกเทพ” ตัวหนึ่งให้กับเขาในราคาถูกเขาเห็นว่าที่ขายให้เพราะไม่มีคนซื้อ ต่อมาเขาได้เปลี่ยนมาเป็นผู้ค้าย่อยให้กับผู้ค้าสายดำคนหนึ่งจากนครโฮจิมินห์ ด้วยเห็นว่าผู้บูชาสายดำมักขอสิ่งใดก็สมปรารถนา เขาจึงตัดสินใจเปลี่ยนมาบูชาสายดำ โดยขอให้พระเกจิฯ สายดำรูปหนึ่งในจังหวัดเฮียงใหม่เป็นผู้ปลุกเสก จากนั้นมาเมื่อเขาขอสิ่งใดก็มักสมปรารถนา โดยเฉพาะเรื่องการขายของเขาจึงตัดสินใจลาออกจากงานประจำ มาเป็นผู้ค้าย่อย “ตุ๊กตาลูกเทพสายดำ” อย่างเต็มตัว (สัมภาษณ์ผู้ค้าย่อย, 11 ก.ค. 2562)

2.3 การประกอบสร้าง “ความขลัง” (เพิ่มเติม) ให้กับ “ตุ๊กตาลูกเทพ”

แม้ความนิยม “ตุ๊กตาลูกเทพ” ของคนเวียดนามจะแตกต่างกัน คือมีการแบ่งเป็น “สายขาว” และ “สายดำ” อย่างไรก็ตาม การสักยันต์หรือแขวนตะกรุดให้กับ “ตุ๊กตาลูกเทพ” กลายเป็นสิ่งที่เหมือนกันของทั้ง 2 สาย เพราะต่างต้องการประกอบสร้าง “ความขลัง” เพิ่มเติมให้กับ “ตุ๊กตาลูกเทพ” ที่ตนเองบูชา ดังนั้น “ตัวกระทำ” ที่มีบทบาทสำคัญในฐานะ “ผู้กระทำ” ในกระบวนการประกอบสร้างนี้ก็คือ ผู้ปลุกเสก และยันต์หรือตะกรุด จากการติดตามท่านฤาษีไปประกอบพิธีกรรมที่นครโฮจิมินห์ ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า มีลูกค้าจำนวนมากขอให้ท่านฤาษีสักยันต์ให้กับตุ๊กตาลูกเทพสายขาวของตนเอง บางคนขอให้สักบริเวณแขนและขา บางคนก็ขอให้สักเต็มทั้งตัว หลังจากสักเสร็จยังต้องสวดปลุกเสกเพิ่มความขลังให้ด้วย ดังนั้น เวลาที่ใช้ไปเกินกว่าครึ่งหนึ่งจากการประกอบพิธีกรรมอื่นๆ ก็คือ การสักยันต์เพิ่มความขลังให้กับ “ตุ๊กตาลูกเทพ” (บันทึกสนามการสังเกต, 10-11 ส.ค. 2562) ซึ่งไม่ต่างจากพระเกจิ รูปหนึ่งจากจังหวัดเชียงใหม่ ที่ผู้ค้าสายดำนิมนต์ไปประกอบพิธีกรรมที่นครโฮจิมินห์ ช่วงกลางเดือนสิงหาคม 2562 ที่ผ่านมามีลูกค้านำ “ตุ๊กตาลูกเทพ” สายดำของตน มาขอให้พระเกจิ สักยันต์และสวดปลุกเสกความขลังให้เช่นเดียวกัน (สัมภาษณ์นักกล่าว, 25 ส.ค. 2562)

2.4 การประกอบสร้าง “ร่างใหม่” ให้กับดวงวิญญาณ

การประกอบสร้าง “ร่างใหม่” ให้กับดวงวิญญาณ ถือเป็นปฏิบัติการที่มี “ตัวกระทำ” ที่กลายเป็น “ผู้กระทำ” หลักก็คือ ผู้ปลุกเสก และตุ๊กตาเสมือนจริง การประกอบสร้างนี้สัมพันธ์กับกำลังทรัพย์ของผู้เช่าบูชา กล่าวคือ ผู้เช่าที่มีความต้องการเลี้ยง “ตุ๊กตาลูกเทพ” ไม่ว่าจะเป็นสายขาวหรือสายดำ ตอนแรกมักเช่าบูชาตัวที่มีขนาดเล็ก แต่หลังจากได้โชคลาภจากการเลี้ยงแล้ว มักต้องการเปลี่ยนร่างหรือเปลี่ยนตุ๊กตาเสมือนจริงตัวใหม่ให้มีขนาดใหญ่ขึ้น เพราะยิ่งตุ๊กตาดำโตขึ้นก็จะยิ่งเหมือนเด็กเล็กมากขึ้นด้วย จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย ทั้งในงานพิธีไหว้ครูของพระเกจิ รูปหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่และงานพิธีกรรมของฤาษีคนหนึ่งในนครโฮจิมินห์ สิ่งที่สังเกตเห็นก็คือ มีลูกค้านำตุ๊กตาลูกเทพตัวเก่ามาขอให้ปลุกเสกเปลี่ยนวิญญาณเข้าไปสิงในตุ๊กตาลูกเทพตัวใหม่ เป็นต้นว่า ภายหลังจากเสร็จพิธีไหว้ครูของพระเกจิ ปราภฏ

ว่าผู้ค้ารายย่อยจากจังหวัดอานซาง เวียดนาม ได้เข้าไปขอให้ท่านทำการเปลี่ยนร่าง ด้วยการทอกระดาษเรียกวิญญาณจากตุ๊กตาตัวเล็กเข้าไปลงในตุ๊กตาตัวใหญ่ ที่ลูกค้าฝากมาจากเวียดนาม (บันทึกสนามการสังเกต, 11 ก.ค. 2562) เช่นเดียวกับท่านฤาษีที่มีลูกค้าสาวอายุราว 20 ปีเศษ มาขอให้เปลี่ยนร่างใหม่ให้กับตุ๊กตาลูกเทพของตน จากตุ๊กตาขนาดเล็กแบบพวงกุญแจ เปลี่ยนเป็นตุ๊กตาตัวใหญ่ขึ้น แต่ก่อนจะเปลี่ยนนั้น ได้ขอให้ท่านฤาษีสื่อสารกับวิญญาณก่อนว่าต้องการมาสิงอยู่ในตุ๊กตาตัวใหม่ที่ใหญ่กว่าเดิมหรือไม่ เมื่อท่านฤาษีบอกว่าวิญญาณต้องการ ลูกค้าจึงยินยอมให้ทำการเรียกวิญญาณและเปลี่ยนร่างใหม่ได้ (บันทึกสนามการสังเกต, 10-11 ส.ค. 2562)

กล่าวสรุปได้ว่า ในการประกอบสร้างสิ่งประดิษฐ์ที่เรียกว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” นั้น “ตัวกระทำ” ที่ถือได้ว่าเป็น “ผู้กระทำ” หลักก็คือ “ผู้ปลุกเสก” ไม่ว่าจะเป็นพระเกจิหรือท่านฤาษี จริงอยู่ที่ “ตัวกระทำ” อื่นสามารถปรับเปลี่ยนมาเป็น “ผู้กระทำ” ได้บ้าง เช่น “องค์เทพเทวา” “มวลสารผี” “ตุ๊กตาเสมือนจริง” แต่จะเห็นได้ว่าในกระบวนการประกอบสร้างทั้งหมด หากขาดการทำหน้าที่หรือแสดงบทบาทของผู้ปลุกเสก กระบวนการประกอบสร้างดังกล่าวก็ถือว่าไม่สมบูรณ์ เพราะไม่ว่าการประกอบสร้างตุ๊กตาลูกเทพสายขาว หรือสายดำ รวมทั้งการประกอบสร้างความขลังให้กับตุ๊กตาลูกเทพด้วยการสักยันต์ หรือการเปลี่ยนร่างใหม่จำเป็นต้องมีผู้ปลุกเสกแสดงบทบาทหลักเสมอ

3. กระบวนการเชื่อมโยงตุ๊กตาลูกเทพสู่สังคมเวียดนาม

จากการสัมภาษณ์ผู้ค้าหลักรายหนึ่งได้ทราบว่า แม้เธอไม่แน่ใจว่าตุ๊กตาลูกเทพเข้าไปในเวียดนามตั้งแต่เมื่อไหร่ แต่เธอยืนยันได้ว่าตุ๊กตาลูกเทพเข้าไปเมืองฮานอยทางภาคเหนือเวียดนามก่อน อาจจะเป็นหญิงที่ชื่อ “ฮ่วยย” หรือไม่ก็เป็นหญิงที่ชื่อ “จาง” เป็นคนนำเข้าไป ส่วนคนที่เลี้ยงก็จะปิดบังมิดชิด ต่อมาจึงแพร่หลายไปยังเมืองโฮจิมินห์ทางภาคใต้เวียดนาม และเริ่มมีการเปิดเผยอย่างกว้างขวางมาได้ราว 3 ปี (ประมาณ พ.ศ. 2560-2562) ปัจจุบันผู้ค้าตุ๊กตาลูกเทพในเวียดนามมีอยู่เป็นจำนวนมาก เฉพาะรายใหญ่มีไม่ต่ำกว่า 10 ราย ส่วนรายเล็กมีอีกนับไม่ถ้วน (สัมภาษณ์ผู้ค้าหลัก, 11 ก.ค. 2562) อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการเชื่อมโยงตุ๊กตาลูกเทพสู่สังคมเวียดนาม ไม่ได้มีเพียงผู้ค้าเท่านั้น แต่ยังมี “ตัวกระทำ” อื่นๆ ร่วมด้วย คือ ผู้ปลุกเสก

ตุ๊กตาลูกเทพ นักล่าม เฟซบุ๊ก ลูกค้า ที่สำคัญจะเห็นว่าเฟซบุ๊กได้เข้ามาทำหน้าที่หรือมีบทบาทหลักในฐานะ “ผู้กระทำ” ที่ส่งผลให้ตุ๊กตาลูกเทพแพร่หลายมากขึ้นในเวียดนามปัจจุบัน

3.1 ผู้ค้าหลัก

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ผู้ค้าทั้งหลักและย่อยมีเป็นจำนวนมากในเวียดนามปัจจุบัน และด้วยข้อจำกัดที่ไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลของผู้ค้าทุกรายได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอนำเสนอข้อมูลผู้ค้าหลักเป็นบางกรณี ซึ่งผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลได้เท่านั้น

3.1.1 ผู้ค้าหลักที่ชื่อว่า “จาง”

“จาง” หญิงอายุ 30 ปี พื้นเพเป็นคนฮานอย หลังจากแต่งงานกับชายไทย เธอจึงย้ายตามสามีมาอยู่ที่กรุงเทพฯ จากนั้นจึงเริ่มต้นหารายได้ด้วยการขายเครื่องสำอางออนไลน์ ช่วงวันหยุดสามีมักพาเธอไปทำบุญไหว้พระที่วัดอยู่เป็นประจำ ทำให้เธอเริ่มสนใจในวัตถุมงคลและเครื่องรางของขลังไทย ประกอบกับเมื่อประมาณ 5 ปีก่อน (พ.ศ. 2558) กระแสตุ๊กตาลูกเทพกำลังดังมากในสังคมไทย เธอจึงเกิดความคิดในการนำตุ๊กตาลูกเทพเข้าไปขายในเวียดนาม จากการสอบถามข้อมูลจากคนที่รู้จัก ทำให้เธอรู้ว่ามีอาจารย์คนหนึ่งชื่อว่าอาจารย์เทพ (เดิมบวชเป็นพระอยู่ที่วัดแห่งหนึ่งในจังหวัดปทุมธานี แต่ปัจจุบันได้สึกจากพระ และออกไปตั้งสำนักอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่) มีชื่อเสียงในการปลุกเสกตุ๊กตาลูกเทพมาก เธอจึงเดินทางไปบูชาตุ๊กตาลูกเทพจากพระรูปดังกล่าวเพื่อนำไปขายในเวียดนาม ปรากฏว่าขายดีมาก เพราะลูกค้าติดใจในความขลัง คือขอโชคลาภได้ตามปรารถนา ต่อมาเมื่อชื่อเสียงของพระรูปดังกล่าวเริ่มติดตลาดเวียดนาม ทำให้มีผู้ค้าเวียดนามรายอื่นเดินทางมาบูชาตุ๊กตาลูกเทพจากพระรูปดังกล่าวเช่นกัน เธอจึงยื่นข้อเสนอขอเป็นผู้จัดจำหน่ายแต่เพียงรายเดียวในเวียดนาม แต่ปรากฏว่าพระรูปดังกล่าวไม่รับข้อเสนอของเธอ เธอจึงหันไปหาพระอีกรูปหนึ่งที่อยู่วัดแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่แทน (สัมภาษณ์นักล่าม, 7 เม.ย. 2562)

ปัจจุบันเธอกลายเป็นผู้ค้าหลักในเวียดนามของพระรูปดังกล่าว โดยมีผู้จัดการคัมภีร์ชาวติเป็นตัวแทนจำหน่ายและจัดส่งสินค้าให้กับเธอที่กรุงเทพฯ จากนั้นเธอจะส่งสินค้าไปเก็บไว้ที่บ้านของเธอที่นครโฮจิมินห์ ซึ่งเธอได้จ้างพนักงานไว้

คนหนึ่งเพื่อรับสินค้าและจัดส่งสินค้าให้ลูกค้า นอกจากนี้เธอยังมีผู้ร่วมงานอีกหลายรายที่กระจายอยู่ตามจังหวัดใหญ่ๆ ของเวียดนาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งนครฮานอย และนครโฮจิมินห์ เพื่อหาลูกค้าให้เธอ และจะได้เงินส่วนแบ่งราว 20 เปอร์เซ็นต์จากราคาสินค้าที่ขายได้ (สัมภาษณ์นักล่าม, 7 เม.ย. 2562)

3.1.2 ผู้ค้าหลักที่ชื่อว่า “ห่ามี”

“ห่ามี” หญิงอายุ 27 ปี พื้นเพเป็นคนโฮจิมินห์ เดิมทีเธอเปิดร้านขายเสื้อผ้าแฟชั่นทั่วไป ต่อมาเมื่อประมาณ 3 ปีก่อน (พ.ศ. 2560) มีหญิงชื่อ “หั่ง” (สาวเวียดนามแต่งงานกับคนจีนมาเลย์ เนื่องจากสามีชอบเล่นเครื่องรางไทย เธอจึงกลายมาเป็นผู้ค้าในมาเลเซีย) รู้จักกันผ่านทางเฟซบุ๊ก ได้ชักชวนเธอเป็นตัวแทนจำหน่ายตุ๊กตาลูกเทพที่โฮจิมินห์ ซึ่งเป็นตุ๊กตาลูกเทพที่เชื่อบูชามาจากอาจารย์เทพ (พระรูปหนึ่งในจังหวัดปทุมธานี) นอกจากจะเป็นตัวแทนจำหน่ายแล้ว เธอยังเลี้ยงตุ๊กตาลูกเทพของอาจารย์เทพด้วย เนื่องจากหวังขอโชคลาภเช่นกัน โดย “หั่ง” เป็นคนขายให้ตัวหนึ่งในราคา 16 ล้านด่ง (ประมาณ 24,000 บาท) มารู้ทีหลังว่า “หั่ง” เช่ามาแค่ 5,000 บาท แต่เธอนำมาขายแพงมาก หลังจากเป็นตัวแทนจำหน่ายได้ประมาณ 1 ปี “ห่ามี” จึงแยกตัวออกจาก “หั่ง” กลายมาเป็นผู้ค้าหลักแทน ด้วยไม่ยอมเช่าตุ๊กตาลูกเทพจากอาจารย์เทพมาขาย เพราะกลัวไปขัดผลประโยชน์ของ “หั่ง” เธอจึงจำเป็นต้องหาอาจารย์ปลุกเสกคนใหม่ หลังจากค้นหาผ่านทางเฟซบุ๊ก เธอจึงรู้ว่ามีพระเกจิ รูปหนึ่งในอำเภอแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ มีชื่อเสียงด้านการปลุกเสกตุ๊กตาลูกเทพสายดำ เธอจึงส่งชายชื่อ “ต่วน” เดินทางมาเชียงใหม่เพื่อเชาบูชาตุ๊กตาลูกเทพจากพระเกจิรูปดังกล่าว โดยการว่าจ้างนักล่ามหญิงคนหนึ่งจากจังหวัดขอนแก่น ให้ทำหน้าที่ในการนำทางและล่าม (สัมภาษณ์ผู้ค้าหลัก, 11 ก.ค. 2562)

ต่อมาเมื่อ “ต่วน” ตัดสินใจเลิกทำงานให้เธอ เธอจึงขอให้นักล่ามหญิงทำหน้าที่สั่งตุ๊กตาลูกเทพแทน หลังจากค้าขายระหว่างกันได้ราว 1 ปี ปรากฏว่าเกิดเรื่องไม่คาดคิดขึ้นเมื่อพระเกจิ รูปดังกล่าวโดนตำรวจจับกุมในหลายข้อหา (สัมภาษณ์เนตร, 8 มิ.ย. 2562) แต่จากการสอบถามผู้ค้าหลักได้ความว่า ท่านได้เลิกปลุกเสกตุ๊กตาลูกเทพแล้ว และหันไปนั่งกรรมฐานอยู่คนเดียวแทน (สัมภาษณ์ผู้ค้าหลัก, 11 ก.ค. 2562) ส่วนนักล่ามหญิงบอกเพียงว่ามีปัญหาเรื่องเงินๆ ทองๆ จึงเลิกสั่งตุ๊กตาลูกเทพจากท่าน

แต่หันไปหาพระเกจิ อีกรูปหนึ่งในอำเภอแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่แทน โดยมีลูกศิษย์ของพระเกจิ คนเก่าเป็นคนสร้างตุ๊กตาลูกเทพ แล้วนำไปให้พระเกจิ รูปใหม่ปลุกเสกแทน จากนั้นมีการส่งตุ๊กตาลูกเทพลงไปที่บริษัทส่งออกที่กรุงเทพฯ เพื่อส่งไปให้ “ห่ามี” ที่โฮจิมินห์ ซึ่งเธอไม่ได้ขายเพียงลำพัง แต่จะมีตัวแทนจำหน่ายกระจายอยู่ทั่วไปในหลายจังหวัด เช่น โฮจิมินห์ ฮานอย ฮานซาง ดานัง ฯลฯ เธออาจแตกต่างจากผู้ค้าหลักรายอื่น เพราะขายตุ๊กตาลูกเทพให้กับตัวแทนจำหน่ายในราคาขายส่ง ส่วนราคาขายปลีกเป็นเรื่องที่ตัวแทนจำหน่ายสามารถกำหนดได้เอง อย่างไรก็ตามเนื่องจากปัจจุบันมีผู้ค้าหลักหลายรายและแข่งขันกันอย่างดุเดือด ทำให้ต้องกำหนดราคาขายเหมือนกันทุกตัวแทนจำหน่าย (สัมภาษณ์นักล่าม, 7 เม.ย. 2562)

3.1.3 ผู้ค้าหลักที่ชื่อว่า “อาเตวียด” และ “อาลี”

“อาเตวียด” หญิงอายุ 29 ปี แต่งงานแล้ว พันเพเป็นคนโฮจิมินห์ และ “อาลี” หญิงอายุ 27 ปี ยังไม่แต่งงาน พันเพเป็นคนดานัง แต่อาศัยอยู่โฮจิมินห์ เดิมทีเธอทั้งสองคนเป็นตัวแทนจำหน่ายให้กับผู้ค้าหลักในนครโฮจิมินห์ หลังจากที่ทั้งคู่รู้จักกันผ่านทางเฟซบุ๊ก จึงชักชวนกันแยกตัวออกมาขายตุ๊กตาลูกเทพด้วยกัน ทำให้พวกเธอทั้งคู่ต้องหาผู้ปลุกเสกรายใหม่ เพราะไม่ต้องการไปขัดประโยชน์ของผู้ค้าหลักรายเดิม จากนั้นไม่นาน “อาลี” เกิดไปถูกชะตากับตุ๊กตาลูกเทพตัวหนึ่งที่ฤาษีจากจังหวัดกาฬสินธุ์ลงไว้ในเฟซบุ๊ก พวกเขาจึงตัดสินใจเดินทางมาหาฤาษีที่กาฬสินธุ์เพื่อขอเช่าบูชาตุ๊กตาลูกเทพตัวดังกล่าว พร้อมทั้งขอให้ฤาษีปลุกเสกและลงยันต์ตุ๊กตาที่พวกเธอซื้อหามาจากกรุงเทพฯ อีกไม่น้อยกว่า 20 ตัวด้วย ดังนั้นแม้พวกเธอบูชาตุ๊กตาลูกเทพจากท่านฤาษีไปเพียงตัวเดียวในราคา 5,000 บาท แต่ก็สัญญาว่าหากขายตุ๊กตาลูกเทพที่ค้างอยู่หมด ก็จะหันมารับตุ๊กตาลูกเทพของท่านฤาษีไปขายแบบผูกขาดเพียงเจ้าเดียวในเวียดนาม

เป็นที่น่าสังเกตว่า ส่วนใหญ่ผู้ค้าหลักหรือผู้ค้าย่อยก็คือผู้เลี้ยงบูชาตุ๊กตาลูกเทพด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ผู้ค้าหลักที่ชื่อ “ห่ามี” ปรากฏว่าเธอเลี้ยงตุ๊กตาลูกเทพไว้ 3 ตัว คือ ตัวแรกมีอาจารย์เทพเป็นผู้ปลุกเสก ส่วนอีกสองตัวที่เหลือมีพระเกจิอดีตเจ้าอาวาสวัดแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่เป็นผู้ปลุกเสก เธอเล่าด้วยความภาคภูมิใจว่า หลังจากได้ตุ๊กตาลูกเทพตัวแรกมา เธอก็ขอพรจากตุ๊กตาลูกเทพว่า

ขอให้เธอสามารถหาเงินซื้อบ้านใหม่ให้ได้ภายใน 1 ปี ปรากฏว่าภายในปีนั้นเอง เธอสามารถหาเงินซื้อบ้านในราคา 4 พันล้านด่ง (ประมาณ 6 ล้านบาท) ได้สำเร็จ โชคลาภที่ได้มายิ่งทำให้เธอมีความเชื่อถือในตุ๊กตาลูกเทพมากยิ่งขึ้น และหลังจากได้ตุ๊กตาลูกเทพสองตัวหลังกมา เธอก็ถูกหวยอยู่เป็นประจำ (สัมภาษณ์ผู้ค้าหลัก, 11 ก.ค. 2562) จากการที่เธอออกมาเน้นย้ำถึงโชคลาภที่ได้จากตุ๊กตาลูกเทพอยู่บ่อยๆ ยิ่งกลายเป็นการสร้างแรงจูงใจและโน้มน้าวใจลูกค้าได้เป็นอย่างดี

3.2 “เฟซบุ๊ก”: ช่องทางติดต่อระหว่าง “ผู้ค้า” และ “ลูกค้า”

ตามคำกล่าวของนักล่ามหญิง เธอสะท้อนให้เห็นว่า “เฟซบุ๊ก” ได้กลายมาเป็นช่องทางสำคัญในการเชื่อมโยงตุ๊กตาลูกเทพสู่สังคมเวียดนาม โดยเห็นได้จากกรณีของผู้ค้าหลักที่ชื่อ “จาง” ซึ่งถือเป็นรายแรกๆ ที่ประกาศขายตุ๊กตาลูกเทพผ่านทางเฟซบุ๊ก และปรากฏว่ามีลูกค้าเข้ามาติดต่อขอซื้อเป็นจำนวนมาก จากนั้นจึงปรากฏว่าผู้ค้าหลักรายอื่นๆ เริ่มมีการนำ “เฟซบุ๊ก” มาใช้เป็นช่องทางในการขายตุ๊กตาลูกเทพเช่นกัน จนกระทั่ง “เฟซบุ๊ก” ได้กลายเป็นช่องทางหลักของการค้าขายตุ๊กตาลูกเทพไปแล้ว ในปัจจุบัน (สัมภาษณ์นักล่าม, 7 เม.ย. 2562) ดังนั้น เมื่อผู้วิจัยลงชื่อเข้าใช้เฟซบุ๊กและติดตามเฟซบุ๊กของผู้ค้าหลักเหล่านั้น จึงพบว่าผู้ค้าแทบทุกรายจะมีการลงรูปตุ๊กตา ลูกเทพ เนื่องจากรูปลักษณะภายนอก (ร่าง) ของตุ๊กตามีผลสำคัญต่อการตัดสินใจซื้อของลูกค้า รวมทั้งมีการเขียนคำเชิญชวนให้ลูกค้าซื้อหรือแม่ๆทั้งหลายรับ “ลูก” ไปเลี้ยงดู จากตัวอย่างเฟซบุ๊กของผู้ค้าหลักรายหนึ่ง ปรากฏว่านอกจากลงรูปแล้ว เธอยังเขียนข้อความเชิญชวนไว้ด้วยว่า “ลูกสาวแต่งตัวทำผมน่ารักน่าชังเช่นนี้ พ่อแม่คนไหนติดอกติดใจรีบไปเลี้ยงดูได้ละ ลูกเป็นสายดำแต่อยู่ในโอวาทมาก ติดตามอาจารย์มานานักแล้ว อาจารย์เห็นว่าลูกอยู่ในโอวาท จึงให้สิ่งอยู่ในร่างสวยและลงนะหน้าทองให้ด้วย ร้านไสยเครื่องรางของขลังกำลังให้เขาบูชา พร้อมของแถมน้ำมันเพิ่มพลังขวดใหญ่ ในโอกาสวันไหว้พระจันทร์ที่จะถึงนี้” (Allie Nguyen, 6 ก.ย. 2562)

นอกจาก “เฟซบุ๊ก” ถูกใช้เป็นช่องทางในการโฆษณาสินค้าแล้ว “เฟซบุ๊ก” ยังถูกใช้เป็นช่องทางของการปรึกษารื้อระหว่างผู้ค้าและลูกค้าในลักษณะข้ามพรมแดนอีกด้วย เนื่องจากลูกค้าไม่ได้มีแค่คนเวียดนามในประเทศเวียดนามเท่านั้น แต่ยังมีคนเวียดนามที่ไปอยู่ในอีกหลายประเทศทั่วโลก เช่น มาเลเซีย ไต้หวัน เกาหลีใต้

ฮ่องกง ฯลฯ ผู้ค้ารายหนึ่งเล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ลูกค้าของเธอไม่ใช่มีแค่ที่เวียดนาม อย่างรายหนึ่งเป็นหญิงเวียดนามที่ไปแต่งงานอยู่กินกับสามีเกาหลีที่ประเทศเกาหลีได้ ก่อนหน้านั้นเป็นลูกค้าประจำของผู้ค้าอีกรายหนึ่ง แต่เนื่องจากเป็นตุ๊กตาลูกเทพ สายขาว ทำให้ไม่ค่อยเห็นผลในการขอโชคลาภนัก เขาจึงขอมาเป็นเพื่อน (add friend) กับเธอ เพื่อขอคำแนะนำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทำอย่างไรจึงจะขอโชคลาภได้เร็ว เธอจึงแนะนำไปว่าให้หันมาเลี้ยงตุ๊กตาลูกเทพสายดำแทน เพราะจะให้โชคลาภเร็วกว่า ในที่สุดลูกค้าคนดังกล่าวก็ตัดสินใจซื้อตุ๊กตาลูกเทพจากเธอไปเลี้ยงหนึ่งตัว (สัมภาษณ์ ผู้ค้าหลัก, 11 ก.ค. 2562)

3.3 ใครคือกลุ่มลูกค้า?

จากการสัมภาษณ์นักล่ามพบว่า ลูกค้าเวียดนามที่นิยมเลี้ยงบูชาตุ๊กตาลูกเทพ ส่วนใหญ่เป็นคนที่ประกอบธุรกิจหรือค้าขาย ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจอยู่บนความเสี่ยงนานาประการ ดังนั้นคนเหล่านี้จึงกลายเป็นคนกลุ่มหลักที่ต้องการขอโชคลาภจากตุ๊กตาลูกเทพ ส่วนกลุ่มรองลงมาเป็นลูกค้าที่เคยมีประสบการณ์ทั้งลูกหรือทำแท้งมาก่อน และกลุ่มสุดท้ายเป็นกลุ่มที่เลี้ยงเพราะชอบหรือเลี้ยงตามกระแสสังคม (สัมภาษณ์นักล่าม, 25 ส.ค. 2562) ข้อมูลจากนักล่ามมีความสอดคล้องกับข้อมูลของผู้วิจัย ซึ่งเก็บรวบรวมได้จากลูกค้าที่มาหาท่านฤาษีเมื่อคราวไปทำพิธีที่นครโฮจิมินห์ คือผู้วิจัยพบทั้งลูกค้าที่เป็นเจ้าของร้านก๋วยเตี๋ยวหญิงทั้งลูก และวัยรุ่นชาย (เพศที่สาม)

3.3.1 กรณีเจ้าของร้านก๋วยเตี๋ยว

เจ้าของร้านก๋วยเตี๋ยวเป็นชายหญิงคู่หนึ่ง อายุของทั้งคู่อยู่ในราว 50 ปีเศษ ราวต้นปี พ.ศ. 2562 เขาทั้งคู่เดินทางมาท่องเที่ยวที่ประเทศไทย จากคำแนะนำของไกด์ทัวร์ในเรื่องโชคลาภ ทำให้พวกเขาตัดสินใจซื้อตุ๊กตาลูกเทพจากอาจารย์ท่านหนึ่ง ซึ่งในช่วง 2-3 เดือนแรกที่เริ่มเลี้ยง ปรากฏว่ามีลูกค้าเข้ามาอุดหนุนร้านก๋วยเตี๋ยวของพวกเขาอย่างเนืองแน่น จนล้นถ้วยชามแทบไม่ทัน แต่หลังจากนั้นมา ปรากฏว่าแทบไม่มีลูกค้ามาอุดหนุนเลย ชายก๋วยเตี๋ยวในแต่ละวันเพียงขอแค่ได้ทุนคืนก็ยังยาก แม้จะพยายามเช่นอาหารคาวหวานแก่ตุ๊กตาลูกเทพทุกมื้อ ชื่อหาของเล่นมาให้เล่น แต่สถานการณ์การค้าขายของพวกเขาไม่ดีขึ้นเลย เมื่อรู้ข่าวว่ามีอาจารย์มาจากเมืองไทย

พวกเขาเลยมาขอความช่วยเหลือ หลังจากที่ท่านฤษีนั่งอธิษฐานจิตสื่อสารกับวิญญาณที่สิงอยู่ในตุ๊กตาลูกเทพ จึงทราบความว่าวิญญาณของตนเคยเปลี่ยนเงา จึงอยากได้เพื่อนตัวอื่นมาอยู่ด้วย ท่านฤษีจึงแนะนำให้เข้าบูชากุมารทองสามจุก (รูปปั้นเนื้อทองแดง) ของตนให้ไปอยู่เป็นเพื่อน หลังจากนั้นจึงจะมีโชคกลาง เสงๆ รวยๆ มีลูกค้าเข้ามาอุดหนุนเนืองแน่นเช่นเดิม (บันทึกสนามการสังเกต, 10-11 ส.ค. 2562)

3.3.2 กรณีหญิงแท้งลูก

หญิงแท้งลูกคนหนึ่ง อายุ 30 ปีเศษ (มากับสามีอายุ 40 ปีเศษ) มาขอให้ท่านฤษีดูว่า มีวิญญาณของลูกสาวและลูกชายที่ตนเองเคยแท้ง ติดตามวนเวียนอยู่ใกล้ๆ ตัวเองและสามีหรือไม่ เพราะมีความรู้สึกหนักตัวเหมือนมีใครมานั่งอยู่บนหลัง หลังจากที่ท่านฤษีนั่งอธิษฐานจิตครู่หนึ่ง จึงบอกว่ามีวิญญาณติดตามอยู่จริง พวกเขาจึงขอให้ท่านฤษีทำพิธีเรียกวิญญาณ ให้มาสิงในตุ๊กตาเด็กหญิงและเด็กชายที่พวกเขานำมาด้วย จากนั้นท่านฤษีได้ทำพิธีปลุกเสกเรียกวิญญาณ ด้วยการให้หญิงนั่งอุ้มตุ๊กตาเด็กหญิง ส่วนสามีให้นั่งอุ้มตุ๊กตาเด็กชาย แล้วมีการนำสายสิญจน์มาคล้องที่ตุ๊กตาและคนทั้งคู่ หลังจากท่านฤษีนั่งหลับตาพนมมือสวดคาถาอยู่ครู่ใหญ่ ในที่สุดท่านลืมนึกขึ้นพร้อมกล่าวว่า วิญญาณได้เข้าสิงในตุ๊กตาเรียบร้อยแล้ว ก็ขอให้พ่อแม่นำไปเลี้ยงดูให้ดี แล้วเขา (วิญญาณ) จะให้โชคให้ลาภ เสงๆ รวยๆ (บันทึกสนามการสังเกต, 10-11 ส.ค. 2562)

3.3.3 กรณีวัยรุ่นชาย (เพศที่สาม)

วัยรุ่นชาย (เพศที่สาม) อายุ 17 ปี เรียนอยู่ที่โรงเรียนมัธยมแห่งหนึ่ง เขาเลี้ยงตุ๊กตาลูกเทพขนาดเล็กมาได้หลายเดือนแล้ว วันที่ที่มาหาท่านฤษีเนื่องจากลูก (ตุ๊กตาลูกเทพ) ของเขาไม่พูดจากับเขามา 3-4 วันแล้ว จึงอยากให้คุณฤษีช่วยหาสาเหตุดังกล่าวให้ด้วย ท่านฤษีจึงรับตุ๊กตาลูกเทพจากมือวัยรุ่นชายมาไว้กับตัว จากนั้นจึงนั่งหลับตาอธิษฐานจิตอยู่ครู่หนึ่ง จึงกล่าวออกมาว่า วิญญาณเขาต้องการเปลี่ยนร่างใหม่ เพราะอยู่ร่างเก่ามานานแล้ว วัยรุ่นชายหายไปพักใหญ่จึงกลับมาพร้อมตุ๊กตาตัวใหม่ที่ใหญ่กว่าเดิม พร้อมให้คุณฤษีช่วยสอบถามวิญญาณว่าชอบร่างใหม่นี้หรือเปล่า หลังจากนั้นอธิษฐานจิต ท่านฤษีก็ตอบว่าชอบ วัยรุ่นชายจึงขอให้ท่านฤษีทำพิธีเปลี่ยนร่างใหม่ให้กับลูกของตน (บันทึกสนามการสังเกต, 10-11 ส.ค. 2562)

กล่าวได้ว่า ในกระบวนการเชื่อมโยงตุ๊กตาลูกเทพเข้าสู่สังคมเวียดนามนั้น ผู้ค้าได้อาศัย “เฟซบุ๊ก” เป็นช่องทางการสื่อสารที่สำคัญในการติดต่อกับลูกค้า ไม่ว่าจะเป็นการลงโฆษณา เขียนคำเชิญชวน รวมทั้งการให้คำปรึกษาหารือ ดังนั้นทำให้การเลี้ยงบูชาตุ๊กตาลูกเทพได้แพร่หลายไปยังลูกค้ากลุ่มต่างๆ อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มคนค้าขายที่หวังในโชคลาภ รวมทั้งกลุ่มหญิงแห่งลูก (ทั้งไม่ตั้งใจและตั้งใจ) ที่สามารถใช้ตุ๊กตาลูกเทพเป็นสิ่งทดแทนหรือชดเชยความรู้สึกผิดของตนเอง และกลุ่มผู้ชาย (เพศที่สาม) ที่สามารถแสดงบทบาทการเป็นพ่อแม่ได้

สรุปและอภิปรายผล

“ตุ๊กตาลูกเทพ” ถือได้ว่าเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางไสยศาสตร์ที่ถูกสร้างขึ้นจากร่างทรงท่านหนึ่งมาตั้งแต่ปี 2547 และเริ่มเป็นที่แพร่หลายในสังคมไทยมาตั้งแต่ปี 2558 จากการปลุกกระแสของหมอดูท่านหนึ่ง ต่อมาผู้ค้าเครื่องรางของขลังไทย (คนเวียดนาม) ได้นำ “ตุ๊กตาลูกเทพ” เข้าไปแพร่กระจายในสังคมเวียดนาม ทำให้คนเวียดนาม (บางกลุ่ม) หันมานับถือบูชา “ตุ๊กตาลูกเทพ” จนกลายเป็นกระแสวิพากษ์วิจารณ์ในสังคมเวียดนามปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม จากข้อค้นพบในระดับปรากฏการณ์สะท้อนให้เห็นว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” ที่มีการนับถือบูชาในเวียดนาม มีความแตกต่างจากการนับถือบูชาในประเทศไทย เพราะปรากฏว่ามีการเพิ่มเติมบางสิ่งอย่างเข้าไปเพื่อให้สัมผัสได้ถึง ความขลัง/ศักดิ์สิทธิ์ตามข้อเรียกร้องของลูกค้า เช่น การปลุกเสกใหม่ การเปลี่ยนร่างใหม่ การสักยันต์ หรือการแขวนเครื่องรางจำพวกตะกรุด พระเครื่อง มวลสารผี (ถ้ากระดูกน้ำมันพราย)

จากข้อค้นพบในระดับปรากฏการณ์ดังกล่าว สามารถนำมาสู่การยกระดับการวิเคราะห์เชิงแนวคิดทฤษฎี ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของลาตัวร์ที่ว่าข้อค้นพบหรือสิ่งประดิษฐ์เหล่านั้น ถูกสร้าง ถูกกระทำ ปรับเปลี่ยน สร้างใหม่จากตัวกระทำและผู้กระทำมากมายในกระบวนการแพร่กระจายดังกล่าวอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะในกระบวนการเชื่อมโยงเข้าหากันของเครือข่าย-ผู้กระทำ (association) ซึ่งจะเห็นได้ว่าการปรับเปลี่ยน “ตุ๊กตาลูกเทพ” เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของผู้คน (บางกลุ่ม) ในสังคมเวียดนามได้นั้น เกิดจาก “ตัวกระทำ” ที่หลากหลาย ประกอบด้วย บริษัทผลิตตุ๊กตา

เสมือนจริง ช่างตัดเย็บเสื้อผ้าและทำทรงผม ผู้ปลุกเสก (พระเกจิ อาจารย์ไทยเวท ฤาษี ฯลฯ) คาถาอาคม ดวงจิต/ดวงวิญญาณ ยันต์ ตระกรุด และ “มวลงสารผี” (เฝ้ากระดูก น้ำมนต์พราย) อย่างไรก็ตาม “ผู้กระทำ” (actor) ที่แสดงบทบาทสำคัญก็คือ “ตุ๊กตาลูกเทพ” ที่ผ่านการปลุกเสกปรับเปลี่ยนจากสายขาวมาเป็นสายดำ นอกจากนี้สื่อสังคมออนไลน์ที่มีชื่อว่า “เฟซบุ๊ก” ยังแสดงบทบาทสำคัญในฐานะ “ผู้กระทำ” ที่เป็นตัวเชื่อมให้ผู้ค้าและลูกค้า ใช้เป็นช่องทางในการติดต่อ ปรับเปลี่ยน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของลูกค้ามากที่สุด

เหตุผลที่ผู้วิจัยมองว่า “ตุ๊กตาลูกเทพ” และ “เฟซบุ๊ก” มีบทบาทสำคัญในฐานะ “ผู้กระทำ” หลักในกระบวนการเชื่อมโยงก็คือ

ประการแรก ตุ๊กตาลูกเทพ แม้จะต้องผ่านการปลุกเสกจากผู้ปลุกเสก และเพิ่มอิทธิฤทธิ์ความขลังต่างๆ ด้วยการใส่ “มวลงสารผี” สักยันต์ หรือคลั่งตระกรุด แต่หากตุ๊กตาลูกเทพไม่ได้ทำหน้าที่หรือแสดงอิทธิฤทธิ์ต่างๆ เช่น ไม่ให้โชคให้ลาภ แก่ผู้เลี้ยงดู ไม่ให้ตามสิ่งที่ผู้เลี้ยงขอหรือบนบาน ก็จะส่งผลต่อความเชื่อมศรัทธา ดังนั้นในความเป็นจริง จึงพบว่าผู้เลี้ยงบางคนนำตุ๊กตาลูกเทพมาขายคืนให้ผู้ค้า หลังจาก que เลี้ยงไปได้ระยะหนึ่ง แล้วไม่เห็นผลตามที่ปรารถนาไว้ หรือบางรายเปลี่ยนไปเลี้ยง ตุ๊กตาลูกเทพสายดำ แทนสายขาวที่เคยเลี้ยงมา เพราะหวังว่าจะเห็นอิทธิฤทธิ์และเห็นผลสำเร็จในสิ่งที่ตนเองปรารถนาเร็วขึ้น

ประการที่สอง หากไม่มีสื่อสังคมออนไลน์ที่ชื่อ “เฟซบุ๊ก” การเชื่อมโยงตุ๊กตาลูกเทพเข้าสู่สังคมเวียดนามอาจทำได้ในขอบเขตจำกัด คือในลักษณะเดินทางมาเที่ยวในประเทศไทย หลังจากได้รับการแนะนำจากไกด์ทัวร์หรือล่าม ลูกทัวร์คนเวียดนามก็จะเข้ามาชากลับไปเวียดนาม ซึ่งกล่าวได้ว่า มีลักษณะจำกัดอยู่ในระดับปัจเจก แต่การสื่อสารผ่านทาง “เฟซบุ๊ก” มีลักษณะขยายวงกว้างในระดับสังคมมากกว่า ที่สำคัญยังสามารถเชื่อมโยงกับลูกค้าในลักษณะไร้พรมแดนอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กฤษณะ พรหมมณ. (2558). *ปาฏิหาริย์ ตุ๊กตาลูกเทพ อัศจรรย์แห่งศรัทธา* บันดาล
โชคลาภ สมปราวณา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ย่อนรอย.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2562). “ตุ๊กตาลูกเทพ” เรามาถึงจุดนี้กันได้ยังไง? (30 ม.ค. 2559)
สืบค้นเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2562 จาก [https://mgronline.com/daily/
detail/9590000010569](https://mgronline.com/daily/detail/9590000010569)
- ไทยรัฐออนไลน์. (2560). “แม่จ๋าอย่าทิ้งหนู! ตุ๊กตาลูกเทพ เครื่องรางเรียกทรัพย์นำโชค
หมดความเชื่อแล้วหรือ?” สืบค้นเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2562 จาก [https://
www.thairath.co.th/news/1080327](https://www.thairath.co.th/news/1080327)
- Allie Nguyen. (2562). *Facebook: Album Littles Angel by Magic of Amulet*.
สืบค้นเมื่อวันที่ 6 กันยายน 2562.
- Latour, Bruno and Woolgar, Steven. (1979). *Laboratory Life*. Princeton:
Princeton University Press.
- Latour, Bruno. (1986). “The Power of Associations” In John Law (editor) *Power,
Action and Belief. A New Sociology of Knowledge?*, Sociological
Review Monograph, Keele, pp. 261-277.
- Latour, Bruno. (1987). *Science in Action: How to follow Scientists and Engineers
through Society*. Milton Keynes: Open University Press.
- Latour, Bruno. (1988). *The Pasteurization of France*. Harvard University Press
- Trang Vũ. (2562). “Cô gái rơi từ chung cư The Gold View: Nghĩ đến cái chết từ
trước, trong nhà để nhiều bùa chú”. (หญิงสาวตกคอนโดฯ เดอะโกลด์วิว:
ครุ่นคิดถึงความตายมาก่อนหน้า, ภายในห้องเก็บเครื่องรางของขลังไว้จำนวนมาก)
สืบค้นเมื่อวันที่ 23 สิงหาคม 2563, จาก [https://www.tinmoi.vn/co-
gai-roi-tu-chung-cu-the-gold-view-nghi-den-cai-chet-tu-truoc-trong-
nha-de-nhieu-bua-chu-011511272.html](https://www.tinmoi.vn/co-gai-roi-tu-chung-cu-the-gold-view-nghi-den-cai-chet-tu-truoc-trong-nha-de-nhieu-bua-chu-011511272.html)

สัมภาษณ์

ล่าม. [สัมภาษณ์]. หญิงอายุ 35 ปี, บ้านหลังหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น; 7 เมษายน 2562
ผู้สร้าง “ตุ๊กตาลูกเทพสายดำ”. [สัมภาษณ์]. ชายอายุ 32 ปี, บ้านหลังหนึ่งในจังหวัด
เชียงใหม่; 8 มิถุนายน 2562.

สามเณร. [สัมภาษณ์]. อายุ 17 ปี, วัดแห่งหนึ่งในอำเภอแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่;
8 มิถุนายน 2562.

ผู้ค้าขาย. [สัมภาษณ์]. ชายอายุ 35 ปี, งานไหว้ครูของพระรูปหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่;
11 กรกฎาคม 2562.

ผู้ค้าหลัก. [สัมภาษณ์]. หญิงอายุ 27 ปี, งานไหว้ครูของพระรูปหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่;
11 กรกฎาคม 2562.

บันทึกสนามการสังเกต. “พิธีไหว้ครู” ของพระเกจิ, วัดแห่งหนึ่งในอำเภอแห่งหนึ่งของ
จังหวัดเชียงใหม่; 11 กรกฎาคม 2562.

ฤาษีตนหนึ่ง. [สัมภาษณ์]. ชายอายุ 47 ปี, อาศรมแห่งหนึ่งในจังหวัดกาฬสินธุ์;
18 กรกฎาคม 2562.

บันทึกสนามการสังเกต. “พิธีกรรม” ของฤาษี, บ้านหลังหนึ่งในนครโฮจิมินห์ ประเทศ
เวียดนาม; 10-11 สิงหาคม 2562.

ล่าม. [สัมภาษณ์]. หญิงอายุ 35 ปี, บ้านหลังหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น; 25 สิงหาคม 2562

การปลูกฝังพฤติกรรมลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนในครัวเรือน

คนเมืองอีสาน:

กรณีศึกษาเทศบาลนครขอนแก่น

Carbon Emission Reduction Behaviors Cultivation of the Thai-Isan Urban Households: The Case Study of Khon Kaen Municipality

ธนพฤษช์ ชามะรัตน์^{1*}, เอ็ดวิน บี.พี. เด ยอง² และ ลุค ดับบลิว.เจ. คนิพเพนเบิร์ก³
Thanapauge Chamaratana^{1*}, Edwin B.P. De Jong² and Luuk W.J. Knippenberg³

¹ สาขาวิชาสังคมศาสตร์

¹ Department of Social Sciences

¹ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์,

¹ Faculty of Humanities and Social Sciences

^{2,3} ภาควิชามานุษยวิทยาและพัฒนศึกษา

^{2,3} Department of Anthropology and Development Studies

¹ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

¹ Khon Kaen University, Thailand

^{2,3} มหาวิทยาลัยรัดบาว ไนเมเก้น, ประเทศเนเธอร์แลนด์

^{2,3} Radboud University Nijmegen, the Netherlands.

*Core-Respondent Author /E-mail: thanacha@kku.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษาจำนวนมากแสดงให้เห็นว่าประชากรหนึ่งในสามของโลกที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองมีการดำเนินกิจกรรมที่ปล่อยก๊าซคาร์บอนออกมา โดยคิดเป็นสัดส่วน 71-76% ของกิจกรรมที่ปล่อยก๊าซคาร์บอนทั่วโลกในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ดังนั้น การมีพฤติกรรมที่ลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนจึงมีความสำคัญต่อการรักษาสภาพแวดล้อม

ในระดับโลกรวมถึงในภาคอีสานของประเทศไทย การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงมุ่งเน้นศึกษา การปลูกฝังพฤติกรรมลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนในครัวเรือนคนอีสานที่อาศัย ในเขตเมือง โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 24 คนที่เลือกแบบเจาะจงจาก 4 ชุมชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น ในปีพุทธศักราช 2561 วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและจัดหมวดหมู่ข้อมูล ด้วยโปรแกรม ATLAS.ti ผลการศึกษา พบว่า พฤติกรรมลดการปล่อยก๊าซคาร์บอน ของครัวเรือนคนเมืองอีสานเป็นผลที่เกิดจากการปลูกฝังผ่านกิจกรรมการรีไซเคิล และการจัดการขยะของครัวเรือน โดยการริเริ่มการเป็นเมืองคาร์บอนต่ำนั้นมีความ เกี่ยวข้องกับปฏิบัติการของครัวเรือนและชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งการคัดแยกขยะ จากต้นทางและการกำจัดขยะอินทรีย์ในครัวเรือน นอกจากนี้ยังพบว่าเครือข่ายชุมชน มีความสำคัญที่จะช่วยให้ชุมชนมีระบบจัดการขยะที่ดีซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนเป็น สังคมคาร์บอนต่ำอย่างยั่งยืน ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐควรอยู่ในฐานะการเป็นผู้อำนวยความสะดวก มากกว่าการเป็นผู้เล่นหลักในเครือข่ายชุมชน นอกจากนี้ควรมีการเสริม พลังเครือข่ายทางสังคมโดยเชื่อมต่อความร่วมมือและการวางแผนร่วมกันเพื่อเพิ่ม ประสิทธิภาพสู่การเป็นเมืองคาร์บอนต่ำ ขณะเดียวกันรัฐบาลไทยควรส่งเสริมการรีไซเคิล ขยะ การจัดการขยะ และการยกระดับคุณภาพชีวิตเพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมคาร์บอน ต่ำที่ยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ : การลดการปล่อยก๊าซคาร์บอน, พฤติกรรมคนเมือง, ครัวเรือนคนเมืองอีสาน

Abstract

Much literature shows that one-third of the population lives in urban areas released about 71–76% of the global carbon emission in the last few years. Thus, behaviors on reducing carbon emission are crucial for global conservation and including the Isan region, Thailand. This study focuses on an investigation on carbon emission reduction cultivated behaviors of Isan city dwellers. Using a qualitative study, we conducted 24 in-depth interviews of 4 communities in Khon Kaen city, Thailand. We use a purposive sample for data collection in 2018. Data analyses were analyzed for content analysis, which was organized by the ATLAS.ti software program. The results show that carbon emission reduction behaviors of Isan city households were influenced and cultivated by the recycling practices and waste management. As the low carbon city initiative involved household practices, these are in particular on waste recycling from the onset and organic waste disposal. Moreover, we found that the community networks can promote the best community practices, and waste management activities that meet a transition to a sustainable low carbon society. Therefore, government agencies should be in the position of facilitators, not being a key player in the community network. In addition, social networks should be empowered by connecting collaboration and joint planning to increase efficiency in a low-carbon city. At the same time, the Thai government should continue to promote a policy of waste recycling, waste management, and the improvement of quality of life in order to move towards a sustainable low-carbon society.

Keywords: Carbon emission reduction, urban people behaviors, Thai-Isan urban households

บทนำ

การลดปริมาณการปล่อยก๊าซคาร์บอน พฤติกรรมของผู้คน และพื้นที่เขตเมือง ถือเป็นสามสิ่งที่ทำนายสำหรับการเป็นเมืองคาร์บอนต่ำ (Low Carbon City) จากการประชุมระดับโลกที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในเดือนธันวาคม 2558 ที่ประชุมมีวาระสำคัญหนึ่ง คือ ข้อเสนอการพัฒนาสังคมคาร์บอนต่ำ (Low Carbon Societies) ภายใต้ข้อตกลงปารีส (Paris Agreement) เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ในวาระที่ 21 (UNFCCC, 2015) มีหลักฐานจำนวนมากแสดงให้เห็นว่าอุณหภูมิเฉลี่ยทั่วโลกเพิ่มขึ้น 2 องศาเซลเซียส ซึ่งเป็นระดับอุณหภูมิที่สูงกว่าระดับอุณหภูมิอุตสาหกรรม ดังนั้น การลดปริมาณการปล่อยก๊าซคาร์บอนจึงเป็นเรื่องสำคัญของมนุษยชาติที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของโลกนับตั้งแต่ช่วงกลางศตวรรษที่ 21

จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองเพิ่มขึ้นกว่า 55% ในปี 2014 และคาดว่าจะเพิ่มมากถึง 68% ในปี 2050 (United Nations, 2019) ทั้งนี้ เป็นที่คาดการณ์ว่ากิจกรรมที่เกิดขึ้นในเขตเมืองกว่า 71–76% เป็นกิจกรรมที่ปล่อยก๊าซคาร์บอนออกมา (IPCC, 2014) เมื่อพิจารณาถึงความต้องการที่จะลดปริมาณคาร์บอนและการบรรเทาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของเมือง มีนักวิชาการหลายสำนักเห็นตรงกันและได้กำหนดวิธีแก้ไขปัญหาสมาอย่างเพื่อผลักดันสู่การเป็นเมืองคาร์บอนต่ำ ได้แก่ การพัฒนาเทคโนโลยี การลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตผู้คน (Milner, Davies and Wilkinson, 2012; Tan et al. 2017; Doren et al. 2018; Roberts et al. 2018) โดยการแก้ปัญหาสองวิธีแรกจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรและการลงทุนที่มีมูลค่าสูง ทั้งยังอาจก่อให้เกิดผลกระทบอื่นตามมาอีกด้วย แต่ในการแก้ปัญหาด้วยวิธีที่สาม ถือว่าเป็นการแก้ที่ต้นน้ำ (Upstream) มีการลงทุนต่ำในแง่ของทรัพยากรและงบประมาณ อาจเห็นผลช้าในระยะเวลายาวนาน แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ทำหายนุชนิยในทุกสังคม เพราะการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้คน โดยเฉพาะ “คนเมือง” (Urban People) ไม่ใช่เรื่องง่ายเลย เพราะคุณลักษณะสำคัญของการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตต้องเริ่มต้นในระดับชุมชน ผ่านแรงผลักดันระดับครัวเรือน และการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของปัจเจกชน (Moriarty and Wang, 2014)

งานวิจัยที่ผ่านมาให้ผลการศึกษาว่าชีวิตประจำวัน (Everyday Life) ของมนุษย์ถือเป็นหนึ่งในแหล่งปล่อยการปล่อยก๊าซคาร์บอนที่สำคัญ Jiang, Ding, and Liu (2019) ได้เสนอว่าค่านิยมที่มุ่งเน้นการปรับตัวของคนเข้าสู่ธรรมชาติและค่านิยมแบบส่วนรวมต่างส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อการลดปริมาณการปล่อยก๊าซคาร์บอน เช่นเดียวกับ Ding et al. (2018) ที่ชี้ว่าพฤติกรรมการดำเนินชีวิตของมนุษย์ล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อความพยายามในการลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนเพื่อสร้างความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การใช้พลังงานสีเขียวและการจัดการของเสีย รวมไปถึงผลการศึกษาล่าสุดขึ้นในประเด็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของมนุษย์ในพฤติกรรมลดการปล่อยก๊าซคาร์บอน (Dhakal 2009; Swim, Clayton and Howard 2011; Fan et al. 2013) ส่วน Chen (2016) ก็สนับสนุนความคิดที่ว่าวิถีชีวิตของมนุษย์ได้รับประโยชน์อย่างมากจากโครงสร้างทางสังคมและความตั้งใจของผู้คนในการลดการปล่อยก๊าซคาร์บอน ดังนั้น การส่งเสริมพฤติกรรมลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนถือเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน (Sustainable Urban Development)

ในขณะที่ต่างประเทศมีการศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาด้วยมิติทางสังคมดังกล่าว กรณีของประเทศไทยกลับพบว่าการศึกษาในประเด็นการลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนส่วนใหญ่มุ่งศึกษาในประเด็นการพัฒนาสู่การเป็นเมืองคาร์บอนต่ำด้วยการแก้ไขแบบกระแสหลักสองวิธี คือ การพัฒนาเทคโนโลยี และการลงทุนโครงสร้างพื้นฐาน โดยเน้นไปที่การพัฒนาระบบการเป็นเมืองคาร์บอนต่ำ และการวัดและประเมินการเป็นเมืองคาร์บอนต่ำ (Phdungsilp 2010; Chomaitong and Perera 2014; Pimpuang and Kessomboon, 2018; Sununta, Kongboon, and Sampattagul 2019) ตลอดจนข้อค้นพบในเชิงพยากรณ์ที่ว่าประเทศไทยจะกลายเป็นเมืองคาร์บอนต่ำภายในปีพุทธศักราช 2573 (Winyuchakrit et al, 2011) ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งจะเป็นงานในเชิงเทคนิคซึ่งขาดมิติในทางสังคม และการมีส่วนร่วมของผู้คนที่เป็สมาชิกของสังคม

ดังนั้น เพื่อเป็นการเติมเต็มองค์ความรู้ในการแก้ไขปัญหาการปล่อยก๊าซคาร์บอนของผู้คนในเขตเมือง ผู้วิจัยจึงมุ่งความสนใจไปยังการสำรวจการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนเมืองอีสาน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีส่วนในการปล่อยก๊าซคาร์บอนในปริมาณที่สูงกว่าคนในพื้นที่อื่น (Chamaratana et.al, 2019) โดยงานวิจัยนี้เลือกพื้นที่เทศบาลนคร

ขอนแก่นเป็นตัวแทนของภาคอีสานเนื่องจากเป็นเมืองสำคัญของภาค มีอัตราการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจสูงขึ้นแบบก้าวกระโดดตามนโยบายกระจายศูนย์กลางการเมืองการปกครองของรัฐบาล รวมทั้งถูกพัฒนาตามนโยบายการพัฒนาให้เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในภูมิภาค ทำให้เมืองขอนแก่นกลายเป็นศูนย์กลางของเศรษฐกิจ การศึกษา และการพัฒนาภูมิภาค จากการเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองขอนแก่นส่งผลต่อการพัฒนาเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพ สังคมชุมชน รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมเมืองมามากกว่าสามทศวรรษ โดยบทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอผลการศึกษาการปลูกฝังพฤติกรรมลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนในครัวเรือนคนเมืองอีสาน ภายใต้คำถามการวิจัยหลัก คือ การพัฒนาคนเมืองอีสานให้มีพฤติกรรมลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนควรทำได้อย่างไร

แนวคิดพื้นฐานของการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดทางสังคมวิทยาอย่างการบริโภคและชีวิตประจำวัน (Paterson and Strippel, 2006) เป็นฐานรากสำคัญในการเชื่อมโยงกับพฤติกรรมลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกับการเพิ่มขึ้นของกิจกรรมของมนุษย์ โดยการศึกษาเกี่ยวกับการปล่อยก๊าซคาร์บอนที่ผ่านมารอบคอบในสองประเด็น ประเด็นแรก มุ่งความสำคัญไปที่การรับรู้เชิงเทคนิคของวงจรการปล่อยพลังงานต่ำ และ ประการที่สองมุ่งเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเพื่อพัฒนาสู่การเป็นชุมชนคาร์บอนต่ำ (Milner, Davies, and Wilkinson, 2012; Moriarty and Wang 2014) อย่างไรก็ตาม มีการศึกษาบางส่วนที่ทำโดยใช้เครื่องมือศึกษาที่มุ่งเน้นการศึกษาชุมชนเพื่อให้เข้าใจ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในแต่ละบริบททางสังคม โดย Reynolds (2010) ได้เสนอแนวคิดในการลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบุคคล เพื่อทำความเข้าใจในความสามารถของแต่ละบุคคลในการลดการปล่อยก๊าซคาร์บอน ความคิดนี้พยายามเสนอกระบวนการสำคัญ 2 กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการทำความเข้าใจและประเมินผลการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางสังคมและการต่อต้าน การเปลี่ยนแปลงในระดับครัวเรือน

มุมมองนี้ถูกพูดถึงอย่างกว้างขวางโดย Paterson และ Strippel (2006) ที่เชื่อว่าการบริโภคและชีวิตประจำวันเป็นหนึ่งในสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการปล่อยก๊าซคาร์บอน แม้แนวคิดดังกล่าวได้แสดงตัวอย่างของการกระทำร่วมกันที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในมุมมองของนักทฤษฎีทางสังคม จากมุมมองของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต นอกจากนี้ยังมีการสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมบริโภคซึ่งแสดงถึงความเข้าใจในมิติการพัฒนาทั้ง 2 มิติ ตั้งแต่กลางปี 1950 งานวิจัยที่เกี่ยวกับวิวัฒนาการของพฤติกรรมบริโภคแสดงให้เห็นว่าจำนวนของกิจกรรมในชีวิตประจำวันมีความเกี่ยวข้องกับสินค้าที่ถูกผลิต รวมไปถึงวิวัฒนาการของรูปแบบการบริโภคที่นักวิชาการสายมาร์กซิสต์ค่อนข้างจะเชื่อว่าผู้บริโภคต้องการความปรารถนามากกว่าความต้องการจำเป็นพื้นฐานซึ่งกระตุ้นให้เกิดการบริโภคจำนวนมาก (Ritzer and Jurgenson, 2010)

ในมุมมองของนักเศรษฐศาสตร์เสรีนิยม วิทธานิพนธ์ของ Galbraith (1985 อ้างถึงใน Heiskanen et al, 2010) ชื่อ “สังคมที่ร่ำรวย รัฐอุตสาหกรรมใหม่ เศรษฐศาสตร์และวัตถุประสงค์สาธารณะ” ได้ให้เหตุผลว่าอำนาจและชื่อเสียงของบริษัทขนาดใหญ่ นำมาซึ่งการผลิตและการบริโภคจำนวนมาก ดังนั้นเขาจึงกล่าวว่า “เมื่อมีความต้องการมากขึ้น การทำให้พวกเขาพึงพอใจ คนที่เกิดใหม่” ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับผู้บริโภคคือ ระบบทุนนิยม ยังคงซึ่งพลังงานการบริโภคและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วหลังจากสงคราม ได้รับการตอบสนองความต้องการอย่างน้อยในระดับความต้องการของผู้บริโภค แม้ช่วงหลังจะมีความพยายามในการรวมศูนย์ของสังคมผู้บริโภคเกิดขึ้น ความสำคัญในการเพิ่มการปล่อยคาร์บอน นี่เป็นหนึ่งในรูปแบบหลักของความเข้มข้นของคาร์บอนที่อยู่ในวิถีชีวิตประจำวันโดยมุ่งเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของแต่ละบุคคล (Heiskanen et al, 2010)

หนึ่งในทัศนคติที่แพร่หลายในเรื่องพฤติกรรมบริโภค คือ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในลักษณะของการถูกเหยียดหยาม นั่นอาจเป็นเพราะนิยามของการบริโภค โดยนักวิชาการสำนักวิจัยสังคมแห่งมหาวิทยาลัยแฟรงก์เฟิร์ต (Frankfurt School) ที่กล่าวหาพฤติกรรมบริโภคว่าเป็น “ความต้องการที่ผิดพลาด” นับเป็น

สิ่งที่ไม่เชื่อถือในลัทธิทุนนิยมผู้บริโภค (Capitalism Consumer) เนื่องจากพฤติกรรม
การบริโภคเป็นศูนย์กลางของความเข้มข้นของการดำเนินชีวิตสมัยใหม่ ดังนั้น
จึงต้องทำการเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้บริโภคปลายน้ำ (End-user) (Middlemiss, 2008)
นอกจากนี้ Milner, Davies and Wilkinson (2012) ได้เสนอนิยามคำว่า “รูปแบบใหม่
ของวัฒนธรรมที่ไม่เคยมีมาก่อนและวัฒนธรรมที่แตกต่าง” ขณะที่สำนักมาร์กซิสต์
ได้วิพากษ์ว่า สังคมที่ปราศจากบาป (Prelapsarian) ถือเป็นจุดเริ่มต้นของลัทธิทุนนิยม
ผู้บริโภค ซึ่งการบริโภคจำนวนมากได้วิวัฒนาการและกลายเป็นการสะท้อน
การเปลี่ยนแปลงด้วยตนเองมากขึ้น นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงของบุคคลในสังคม
(Currie, 1994)

โครงสร้างทางสังคมหลายช่วงถูกตั้งสมมติฐานว่า พฤติกรรมสามารถเปลี่ยน
บริบทของการปล่อยก๊าซคาร์บอนได้ (Kurz et al, 2015) ในทางตรงกันข้ามนิยามของ
“วิถีชีวิต” ยังมีความเกี่ยวข้องกับ “ชนชั้น” นอกจากนี้ยังอ้างถึงวัตถุประสงค์ทางวัฒนธรรมและ
การเปลี่ยนแปลง เมื่อพิจารณาสิ่งเหล่านี้ จึงเกิดการเปลี่ยนกลุ่มทางสังคมให้เป็น
ศูนย์กลางของรูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามทัศนะของ Bourdieu (1986)
นอกจากนี้โครงสร้างทางสังคมและปัจเจกบุคคลได้ถูกนำมาใช้วัดพฤติกรรมของ
วัฒนธรรมย่อย การปฏิสัมพันธ์ของกลุ่ม และกิจกรรม (Jameson, 1995) นอกจากนี้
Ji, Zhang, and Yang (2017) พบว่าการลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนด้วยการกำหนดค่า
ของระดับการเปลี่ยนแปลงของผู้บริโภค ส่วนงานของ Liang, Feng, and Xu (2015)
ก็เผยให้เห็นถึงความสำคัญของการลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนบนพื้นฐานของเครือข่าย
ที่ถูกเชื่อมโยงระหว่างกันในชุมชน

ในขณะที่ Chen et al (2016) สนใจศึกษาการลดเครือข่ายการปล่อยก๊าซ
คาร์บอนซึ่งเป็นความพยายามระหว่างเมือง ชุมชน และครัวเรือน การศึกษาก่อนหน้านี้
เกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายโดยใช้พันธะทางสังคมระหว่างบุคคลและกลุ่ม พบว่า
เครือข่ายดังกล่าวช่วยบรรเทาผลกระทบด้านมลพิษลงได้ (Ibrahim and Law, 2014;
Chamaratana et.al, 2019) มีการกำหนดทิศทางการลดการปล่อยก๊าซคาร์บอน
ระหว่างอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) และอัตลักษณ์ของตนเอง (Self-Identity)
ความจำเป็นต่อ “ความเป็นปัจเจกบุคคลนิยม” กับเมืองที่ซ้อนกันซึ่งมีการเชื่อมโยง

ระหว่างความหมายเชิงสัญลักษณ์ และอัตลักษณ์ของปัจเจกบุคคล เมื่อพิจารณาถึงบทบาทของเครือข่าย (Khan, 2013) พบว่ากลุ่มชนชั้นสูงมีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงในการเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นเมืองคาร์บอนต่ำ และนักวิจารณ์ เช่น Paterson and Strippel (2010) จึงหันมาให้ความสนใจกับเครือข่ายทางสังคมพื้นฐาน โดยเฉพาะกลุ่มการลดก๊าซคาร์บอนและการลดคาร์บอนส่วนบุคคล โดยพื้นฐานซึ่งร่วมกันตามแนวทางปฏิบัติทางสังคม

กล่าวโดยสรุป การลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนของผู้คนในเขตเมืองนั้นสัมพันธ์กับวิถีชีวิตประจำวันของมนุษย์ (Moriarty and Wang 2014; Chen 2016; Ding et al. 2018; Jiang, Ding, and Liu, 2019) โดยธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงในสังคมสมัยใหม่นั้นขึ้นอยู่กับคุณค่าและพฤติกรรมทางสังคมเพื่อสนองความต้องการของพวกเขา (Heiskanen, 2010) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมุ่งเน้นศึกษาพฤติกรรมลดการปล่อยคาร์บอนของคนเมืองอีสาน ซึ่งเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมมนุษย์ในมิติการปลูกฝังพฤติกรรมของคนในครัวเรือนและชุมชนเมืองอีสาน โดยใช้ชุมชนเมืองในเทศบาลนครขอนแก่นเป็นตัวแทนในการศึกษา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งศึกษาการปลูกฝังพฤติกรรมลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนของคนเมืองอีสาน ในพื้นที่ 4 ชุมชนในเทศบาลนครขอนแก่น ประกอบด้วย ชุมชนโนนหนองวัด ชุมชนบ้านบะขาม ชุมชนเคหะขอนแก่น และชุมชนบ้านหัวถนน โดยชุมชนเหล่านี้เป็นชุมชนที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาสู่การเป็นเมืองคาร์บอนต่ำของเทศบาลนครขอนแก่น เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม (Participatory and Non-participatory Observation) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 24 คน ซึ่งเป็นผู้นำชุมชน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำชุมชน (อสม.) และประชาชนทั่วไปในชุมชนที่ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive) โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกคือ มีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน ทำนุถุศลในชุมชนมาไม่น้อยกว่า 3 ปี และเป็นสมาชิกเครือข่ายการเป็นเมืองคาร์บอนต่ำ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างปีพุทธศักราช 2560-2561

ในการรวบรวมรายละเอียดข้อมูล ผู้วิจัยใช้สมุดบันทึก เครื่องบันทึกเสียง และ กล้องถ่ายรูปเพื่อรวบรวมข้อมูลโดยได้รับอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญดังกล่าวถูกถอดความเพื่อเตรียมการวิเคราะห์ข้อมูล การสัมภาษณ์ ใช้ภาษาไทยและแปลเป็นภาษาอังกฤษโดยผู้วิจัยในระหว่างการบันทึกข้อมูลภาคสนาม ข้อมูลที่ถูกถอดความถูกนำไปบันทึกในโปรแกรม Microsoft Word การศึกษาครั้งนี้ ใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) (Hsieh and Shannon, 2005) ร่วมกับ โปรแกรม ATLAS.ti ผ่านกระบวนการ 4 ขั้นตอนคือ การวิเคราะห์ข้อความ การเข้ารหัส การจัดหมวดหมู่ข้อมูล และการเชื่อมโยงเครือข่ายความสัมพันธ์ ก่อนนำไปตีความ และเรียบเรียงผลการวิจัย (Bailey, 2008)

ส่วนการตรวจสอบคุณภาพของข้อมูล ใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อให้แน่ใจว่าข้อมูลมีความถูกต้องแม่นยำและมีความน่าเชื่อถือ (Breitmayer, Ayres, and Knafli, 1993) การศึกษานี้ให้ความสำคัญกับตรวจสอบ รูปแบบของข้อมูลที่คล้ายคลึงและแตกต่างกันซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล สำคัญในพื้นที่วิจัย ข้อคำถามการสัมภาษณ์ถูกถามในระยะเวลาที่แตกต่างกันเพื่อ ตรวจสอบเกี่ยวกับการถ่ายโอนและความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Thomas and Magilvy, 2011) นั่นคือ ผู้วิจัยทำการตรวจสอบย้อนกลับเพื่อป้องกันการคลาดเคลื่อนของข้อมูล และเพื่อให้มั่นใจในความน่าเชื่อถือของข้อมูล ก่อนนำไปวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ และสร้างข้อสรุปต่อไป (Rust and Cooil, 1994)

ผลการวิจัย

1. บริบททั่วไปของการศึกษา

เมืองขอนแก่นสร้างขึ้นตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2340 ปัจจุบันขอนแก่นถูกยกให้เป็นเมืองสำคัญของภาคอีสาน เพราะมีอัตราการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ สูงขึ้นแบบก้าวกระโดดตามนโยบายกระจายศูนย์กลางการเมืองการปกครองของรัฐบาล และนโยบายการพัฒนาให้เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในภูมิภาค (กฤษฎา ปัจจำเนย์ และ ธนพลกฤษ์ ชามะรัตน์, 2561) การเติบโตอย่างรวดเร็วของเมืองส่งผลต่อการพัฒนาเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการถูกยกให้เป็นศูนย์กลางการเงินและการธนาคารในภาคตะวันออกเฉียง

เจียงเหวือ เมืองขอนแก่นยังถือเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาของภูมิภาค เป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยขอนแก่นซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยชั้นนำของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นมหาวิทยาลัยที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาค นอกจากนี้การพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐานทำให้เมืองขอนแก่นกลายเป็นศูนย์กลางด้านการขนส่ง อุตสาหกรรม สุขภาพ การศึกษา และการปกครองของประเทศไทย และยังมีความได้เปรียบทางด้านที่ตั้งของเมืองซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์เชื่อมโยงระหว่างเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก - ตะวันตก (EWEC) กับภูมิภาคอินโดจีน สอดรับกับแผนงานการพัฒนายุทธศาสตร์การพัฒนาและความร่วมมือระหว่างประเทศ (SDICP) ทั้งยุทธศาสตร์การสร้างความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) และยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจลุ่มน้ำอิรวดี - เจ้าพระยา - แม่น้ำโขง (ACMECS) นอกจากนี้พื้นที่ขอนแก่นยังตั้งพาดผ่านถนนมิตรภาพ และเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก - ตะวันตก (East-West Economic Corridors: EWEC) ซึ่งถือเป็นถนนสายหลักที่เชื่อมต่อขอนแก่นกับภูมิภาคต่าง ๆ (Glassman และ Sneddon 2003)

ในส่วนของผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (18 คน จาก 24 คน) มีอายุระหว่าง 25 ถึง 65 ปี ส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยมี 5 คนที่สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี และมีหนึ่งคนที่สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาโท ด้านการประกอบอาชีพ ในแต่ละชุมชนจะมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นผู้นำชุมชน ชุมชนละ 1 คน และเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำชุมชน (อสม.) ชุมชนละ 1 คน ซึ่งทั้งสองกลุ่มถือเป็นงานที่ทำโดยจิตอาสา เนื่องจากมีค่าตอบแทนเพียงเล็กน้อย แต่อาศัยรายได้จากอาชีพอื่น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการทำธุรกิจส่วนตัวในชุมชน โดยมีรายได้อยู่ระหว่าง 25,000 - 40,000 บาท

2. การปลูกฝังพฤติกรรมลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนของคนเมืองขอนแก่น

2.1 จุดเริ่มต้นปัญหาขยะกับความทะเยอทะยานของโครงสร้าง

เมื่อพิจารณาถึงการทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมและโน้มน้าวให้สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่จะนำไปสู่การเป็นเมืองคาร์บอนต่ำและเมืองปลอดขยะ ผู้วิจัยพบว่า เทศบาลนครขอนแก่นเป็นหน่วยงานแรกที่เริ่มนำนโยบายเกี่ยวกับเมืองสีเขียว

มาใช้ในระดับชุมชนโดยอาศัยความร่วมมือจากชุมชนในเขตเทศบาล โดยในปี พุทธศักราช 2556 มีการนำนโยบายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการจัดการขยะมาปฏิบัติ เกิดขึ้นภายใต้กลยุทธ์ “ชุมชนเล็กภายใต้เทศบาลใหญ่” เพื่อลดปัญหาการเข้าถึงพื้นที่ ชุมชนที่มีหลายขั้นตอนตามประสิทธิภาพการทำงานของหน่วยงานราชการ โดยสร้างความร่วมมือระหว่างสมาชิกชุมชนร่วมกับเทศบาลนครซึ่งให้การสนับสนุนจัดการทางด้าน สิ่งแวดล้อมและการลดปริมาณการปล่อยคาร์บอน ซึ่งเครือข่ายชุมชนถูกสร้างขึ้น โดยการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน การสนับสนุนจากสาธารณะ และกิจกรรม ที่มีบทบาทสำคัญในการลดการปล่อยก๊าซคาร์บอน

การก้าวสู่การเป็น “เมืองคาร์บอนต่ำที่ไร้ขยะ” ของเทศบาลนครขอนแก่น ช่วยให้เกิดการลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนในเขตชุมชนเมือง โครงการดังกล่าวให้ความสำคัญกับพฤติกรรมที่เน้นลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนซึ่งเชื่อมโยงกับการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานของเทศบาลนครและเครือข่ายชุมชน นอกจากนี้ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญแสดงให้เห็นถึงวิธีการแก้ไขปัญหาด้านการจัดการขยะของชุมชน ทั้ง 4 ชุมชน เริ่มมาจากการที่ชุมชนเมืองมีการขยายตัวส่งผลให้ปริมาณขยะเพิ่มมากขึ้น เกินกว่าความสามารถในการจัดการขยะของเทศบาลนคร อีกทั้งเทศบาลยังมีระบบ การคัดแยกขยะที่ไม่มีประสิทธิภาพและมีการร่วมมือกับพันธมิตรซึ่งเป็นผู้เก็บขยะของ ชุมชนในระดับต่ำ ผลพวงเหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาการกำจัดขยะที่ไม่มีประสิทธิภาพ ปริมาณของเสียในชุมชนที่เพิ่มขึ้นจึงมีผลเชิงลบต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชนและ เป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมให้เกิดสังคมชุมชนคาร์บอนต่ำที่มีประสิทธิภาพ

ต่อมาในปีพุทธศักราช 2558 ได้เกิดข้อพิพาทเรื่องการกำจัดขยะมูลฝอย ของเทศบาลนครกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณบ่อพักขยะ ณ บ้านคำบอน อำเภอเมือง ขอนแก่น ซึ่งเป็นจุดพักขยะแบบเปิดโล่งที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดขอนแก่น การประท้วงเกิดขึ้นเนื่องจากชาวบ้านไม่ต้องการให้ทางเทศบาลนครขอนแก่นนำขยะมาพักไว้ที่จุดดังกล่าวอีกต่อไป เนื่องจากขยะมูลฝอยจำนวนมากถูกนำมาเก็บไว้โดยไม่มีการจัดการ ที่เหมาะสมและมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ การประท้วงส่งผลให้บ่อพักขยะถูกปิดชั่วคราวราวสองสัปดาห์ ส่งผลให้ชุมชนในเขตเมืองขอนแก่นมีปริมาณขยะตกค้าง เป็นจำนวนมากและส่งกลิ่นเหม็นน่าเป็นที่รบกวนประชาชนในชุมชนเป็นอย่างมาก

ผู้นำชุมชนเมืองหลายแห่งจึงแสดงความกังวลเกี่ยวกับการกำจัดขยะในพื้นที่ที่ไม่ได้แยกประเภทขยะก่อนกำจัด แต่ละครั้วเรือนมีการทิ้งขยะผสมกันระหว่างขยะเปียกกับขยะประเภทอื่น ทำให้เกิดกลิ่นเหม็นและมลพิษทางขยะในชุมชน อีกทั้งการกำจัดขยะส่วนใหญ่ยังต้องขออนุญาตจากทางเทศบาลนคร รวมถึงต้องขอความเห็นชอบจากชุมชนและบุคคลในพื้นที่ ซึ่งทำให้ต้องใช้ระยะเวลาการกำจัดขยะมากขึ้น

เมื่อปัญหาขยะสะสมเกิดขึ้นมากขึ้น ชุมชนต่าง ๆ จึงเริ่มตระหนักถึงการจัดการขยะ สะท้อนได้จากความรู้สึกรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลในปัจจุบันที่รู้สึกสะดวกสบายมากขึ้น หลังจากชุมชนของพวกเขามีการจัดการขยะในชุมชน ผู้วิจัยพบว่าชุมชนทั้ง 4 แห่งมีเครือข่ายจัดการขยะ มีการสนับสนุนสาธารณะ และการฝึกอบรมเพื่อคัดแยกขยะ โครงการนี้เป็นความร่วมมือระหว่างชุมชน ศูนย์สนับสนุนการจัดการขยะชุมชน เทศบาลนครขอนแก่น และสำนักงานสิ่งแวดล้อมจังหวัดขอนแก่น ดังที่ กฤตภาส ได้เล่าประสบการณ์เกี่ยวกับกิจกรรมการจัดการขยะว่า

“...ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2556 ทางเทศบาลให้ความสนใจการแก้ปัญหาขยะมูลฝอยเนื่องจากพวกเขามีค่าใช้จ่ายในการจัดการขยะที่สูงขึ้น การจัดการขยะเน้นการฝึกอบรมเกี่ยวกับการคัดแยกขยะภายใต้เครือข่ายชุมชน โครงการนี้ดำเนินการร่วมกับเจ้าหน้าที่จากสำนักงานสิ่งแวดล้อมจังหวัดขอนแก่นซึ่งสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนของเรา มีผู้ฝึกสอนหลายคนซึ่งรวมถึงคณะกรรมการชุมชนและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)...” (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2561)

2.2 ขยะ: โจทย์ยากของคนเมือง

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกคนให้การสนับสนุนการฝึกอบรมเรื่องการจัดการขยะซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการเมืองคาร์บอนต่ำและเมืองไร้ขยะ จุดนี้เป็นเรื่องสำคัญของทางเทศบาลนครขอนแก่นในการให้การสนับสนุนทางด้านการเงิน สนับสนุนโครงการฝึกอบรมทั้งทางด้านบุคลากรและความรู้เกี่ยวกับการคัดแยกขยะ นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการขยะซึ่งช่วยเสริมนโยบายที่เข้มงวดสำหรับการ

ควบคุมและจัดการขยะในระดับชุมชน และเป็นจุดเริ่มต้นของการนำองค์ความรู้และ
วิธีปฏิบัติไปสู่ครัวเรือนของตนเองและเพื่อนบ้าน

แม้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจะมีความคิดเห็นหลากหลายเกี่ยวกับข้อเสนอแนะเพื่อ
ปรับปรุงการจัดการขยะของเมืองคาร์บอนต่ำ แต่จุดร่วมสำคัญของการปลูกฝังความคิด
เรื่องการลดก๊าซคาร์บอน คือ การจัดการขยะในครัวเรือน ด้วยความที่พวกเขาเติบโตขึ้น
มาภายใต้เงื่อนไขที่จำกัด และการสร้างระดับความไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่าง
เทศบาลนครกับชุมชนเพื่อเพิ่มความร่วมมือในการเปลี่ยนแปลงวิถีการจัดเก็บขยะจึงมี
ความสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมกรจัดการขยะของครัวเรือน ทั้งนี้
ในความเป็นจริงบางครัวเรือนไม่ได้ตระหนักถึงการคัดแยกขยะ ดังนั้น จึงเป็นความ
ท้าทายสำหรับชุมชนในการขยายแนวคิดการคัดแยกขยะและสนับสนุนการจัดการขยะ
ที่มีประสิทธิภาพให้แก่ครัวเรือนในชุมชน เนื่องจากปัญหาการจัดการขยะเป็นเรื่องที่ไม่มี
ใครอยากยุ่งด้วย นักวิจัยพบว่าในช่วงแรกมีเพียงอาสาสมัครสาธารณสุขประจำชุมชน
(อสม.) เท่านั้นที่ดำเนินการกิจกรรมคัดแยกขยะ และมีครัวเรือนในชุมชนเพียง 1 ใน 3
ของแต่ละชุมชนที่ทำการคัดแยกขยะก่อนกำจัด ดังคำบอกเล่าของ อูรา ผู้นำชุมชนแห่ง
หนึ่งสะท้อนว่า

“...ช่วงการคัดแยกขยะครั้งแรกในชุมชน มันค่อนข้างยากสำหรับ
พวกเราที่จะดำเนินโครงการ สมาชิกบางคนไม่เคยทำกิจกรรมนี้มาก่อน
อีกอย่างครัวเรือนจ่ายเงินเพียง 10-20 บาท ต่อเดือนให้เทศบาลก็สามารถ
กำจัดขยะได้แล้ว พวกเขาเลยไม่ค่อยสนใจโครงการ จากที่พูดมา
มันเลยยากสำหรับอสม. ที่จะชักชวนให้ชาวบ้านทำตาม รวมถึงรวบรวม
ขยะและคัดแยกขยะที่อยู่ตามถนนและครัวเรือน...” (สัมภาษณ์เมื่อวันที่
15 กันยายน 2561)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนใหญ่ เผยถึงความกังวลเกี่ยวกับโครงการขยะที่อาจมีผล
ต่อการจัดการขยะในเครือข่ายชุมชนว่า ในช่วงแรกมีเพียงบางครัวเรือนที่ตระหนักถึง
การคัดแยกขยะและการเก็บขยะ เช่น การแยกพลาสติก แก้วน้ำ ไม้ วัสดุอิเล็กทรอนิกส์
และอื่น ๆ นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญยังร่วมกับเครือข่ายชุมชนเพื่อกระตุ้นให้ครัวเรือน

รวบรวมและคัดแยกขยะ การรวบรวมขยะในครัวเรือนประกอบด้วยสองส่วนหลักคือ การรีไซเคิล (ระบบการรวบรวม) และการแปรรูปใหม่ (ข้อกำหนดเบื้องต้นสำหรับการรีไซเคิล) เช่น มีครัวเรือน 15 ครัวเรือนในชุมชนหัวถนนที่มีการเก็บและคัดแยกขยะทั้งในครัวเรือนและพื้นที่สาธารณะ

2.3 การรับรู้และมีส่วนร่วมของครัวเรือนคนเมืองขอนแก่น

จากข้อมูลของ อสม. พวกเธอเชื่อว่าจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยเฉพาะการแสวงหาความร่วมมือกันระหว่างสมาชิกในชุมชนในการคัดแยกขยะในครัวเรือน เช่น หากชุมชนสนับสนุนถุงขยะหรือถังขยะสำหรับทุกครัวเรือน มันจะง่ายขึ้นในการกำจัดขยะในชุมชน ดังตัวอย่างที่พบในชุมชนบ้านปะขามและชุมชนโนนหนองวัด ที่มีระบบจัดเก็บขยะในระดับชุมชน สมาชิกชุมชนและเครือข่ายมีการจัดการขยะที่หลากหลาย ในขณะที่ผู้คนส่วนใหญ่เริ่มปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และหันมาให้ความสนใจกับการกำจัดขยะในครัวเรือน โดยเฉพาะขยะอินทรีย์ สิ่งนี้ถือเป็นข้อค้นพบที่น่าสนใจเนื่องจากมีชุมชนไม่กี่แห่งที่มีระบบการจัดเก็บขยะมากกว่าการกำจัดด้วยการเผาในพื้นที่บ้านหรือชุมชนของพวกเขา กระบวนการนี้สามารถลดมลพิษฝุ่นละอองที่ไหลลงสู่แหล่งน้ำในชุมชนและในเขตเมือง ในแง่ของการกำจัดขยะอินทรีย์ กระบวนการนี้มีความสะดวกอย่างมากที่จะรวบรวมและคัดแยกขยะเพื่อทำการรีไซเคิลในชุมชน การใช้ความสัมพันธ์เครือข่ายในการจัดการขยะถือเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีประสิทธิภาพเพื่อทำให้เกิดการเป็นชุมชนคาร์บอนต่ำ ประเด็น “คอกขยะอินทรีย์” ในชุมชนนี้ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างเครือข่ายการจัดการขยะของชุมชนเมืองในเขตเทศบาลนครขอนแก่นอีกด้วย

นอกจากนี้ ในบางชุมชนยังมีการแปรรูปปุ๋ยอินทรีย์ทั้งในรูปของปุ๋ยเม็ดและน้ำหมักชีวภาพ เป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ช่วยสร้างรายได้เสริมให้กับคนในชุมชนอีกด้วย ผลที่เกิดขึ้นคือ บางชุมชนได้รับการยอมรับว่าพวกเขาสามารถจัดการขยะอินทรีย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้เครือข่ายของพวกเขา และยังสะท้อนว่าผ่านความคิดเห็นของ จุฑา ผู้นำชุมชนแห่งหนึ่งว่า

“...ในตอนแรกพวกเราเก็บขยะทุกวัน เอามาไว้ในคอกขยะ แล้วช่วยกันแยกขยะ เช่น อาหาร ไม้ พลาสติกและสิ่งของอิเล็กทรอนิกส์ พวกขยะอินทรีย์จะแยกเพื่อเตรียมแปรรูปเป็นปุ๋ยและน้ำหมักชีวภาพ ช่วงแรกให้แปรรูปปุ๋ยแล้วเอาไปใช้ในฟาร์มของตนเองและเพื่อนบ้าน หากมีจำนวนมากเราจะนำไปขายเชิงพานิชในชุมชนของเรา ซึ่งผลิตภัณฑ์ที่ได้ตอนนี้ได้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน สำหรับขยะพลาสติก เราทำการขายให้แก่ร้านขายของเก่า” (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2561)

ในระหว่างการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยยังพบว่าในชุมชนมีธนาคารขยะ (Waste-Recycle Bank) ซึ่งได้รับการสนับสนุนของเทศบาลนครขอนแก่น โครงการนี้มีชุมชนเข้าร่วมทั้งสิ้น 95 ชุมชนโดยให้ชุมชนบริหารจัดการตนเองภายใต้การกำกับดูแลของเทศบาลนครขอนแก่น โดยธนาคารขยะมี จรรยา เป็นประธานโครงการธนาคารขยะ และ อูรา เป็นเลขานุการ และมี ด้อย เป็นนายทะเบียน โดยธนาคารขยะในชุมชน จะทำการรับสมัครสมาชิกซึ่งเป็นคนในชุมชน และรับซื้อขยะเพื่อนำไปขายเป็นขยะรีไซเคิล โดยครัวเรือนจะนำขยะไปขายให้กับธนาคารขยะ ขยะเหล่านั้นจะเปลี่ยนไปเป็นรายได้ให้แก่ครัวเรือนของสมาชิกชุมชน ทั้งนี้รายได้จากการขายขยะจะอยู่ในบัญชีของครัวเรือนสมาชิกและให้สมาชิกสะสมรายได้จากการขายขยะเรื่อย ๆ ตัวอย่างเช่น ครัวเรือนสมาชิกบางส่วนขายขยะและสร้างรายได้ประมาณ 300 บาท พวกเขาซึ่งเป็นสมาชิกของธนาคารขยะเมื่อครบหกเดือนจะสามารถถอนออกมาได้ ผู้ให้ข้อมูลระบุอีกบางกรณี เมื่อครัวเรือนสมาชิกมีสมาชิกในครัวเรือนเสียชีวิต พวกเขาได้รับเงินฌาปนกิจจากธนาคารขยะสูงถึง 2,000 บาท โดยหักจากค่าขยะในบัญชีแม้ว่าสมาชิกครัวเรือนที่เป็นสมาชิกอยู่จะเสียชีวิต แต่ครัวเรือนของเขายังสามารถถอนเงินออกได้ ทั้งนี้หากธนาคารขยะชุมชนมีสมาชิกเพิ่มขึ้นในอนาคต อาจมีการเพิ่มเติมรูปแบบการจ่ายเงินคืนให้กับสมาชิก จากหลักการดังกล่าวนับเป็นแรงจูงใจให้ครัวเรือนต่าง ๆ มีการคัดแยกขยะ และรวบรวมขยะรีไซเคิลมาอบให้เครือข่ายชุมชนเป็นประจำทุกเดือนเพื่อสะสมเงินในบัญชีของครัวเรือน และคิดว่าเป็นประโยชน์ดีกว่าเอาขยะที่เกิดขึ้น

ในครัวเรือนทั้งไปเลย ๆ ดังคำบอกเล่าของ บานเย็น สมาชิกของเครือข่ายชุมชนแห่งหนึ่ง ที่ชื่อว่า...

“...ในช่วงเริ่มต้นสมาชิกชุมชนไม่สนใจเข้าร่วมโครงการนี้ เครือข่ายชุมชนของเราทำการคัดแยกขยะและขายให้แก่ธนาคารขยะ พวกเขาจะไม่ได้รับเงินกลับคืนทันที แต่เงินของพวกเขาจะยังอยู่ในบัญชีของพวกเขาที่เปิดไว้กับธนาคาร เราคิดว่าโครงการนี้ช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือน เช่น บางครอบครัวได้รับเงินฉาบปก 2,000 บาท เมื่อสมาชิกในครัวเรือนเสียชีวิต...” (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2561)

กล่าวได้ว่าโครงการดังกล่าวถือเป็นการส่งเสริมการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ช่วยลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนในเขตเมืองลงได้เช่นกัน

สรุปและอภิปรายผล

จากผลการศึกษาข้างต้นอาจกล่าวได้ว่าพฤติกรรมลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนของครัวเรือนคนเมืองขอนแก่นเป็นผลที่เกิดจากการปลูกฝังผ่านกิจกรรมการรีไซเคิล และการจัดการขยะของครัวเรือน โดยการริเริ่มการเป็นเมืองคาร์บอนต่ำนั้นมีความเกี่ยวข้องกับปฏิบัติการของครัวเรือนและชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งการคัดแยกขยะจากต้นทางและการกำจัดขยะอินทรีย์ในครัวเรือน นอกจากนี้ยังพบว่าเครือข่ายชุมชนมีความสำคัญที่จะช่วยให้ชุมชนมีระบบจัดการขยะที่ดีซึ่งจะชว่นนำไปสู่การเปลี่ยนเป็นสังคมคาร์บอนต่ำอย่างยั่งยืน

การที่ชุมชนเมืองทั้งสี่ชุมชนพยายามปลูกฝังให้คนในชุมชนมีพฤติกรรมลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนผ่านการปฏิบัติการในครัวเรือน รวมไปถึงการใช้เครือข่ายกลุ่มและสมาชิกชุมชน อาจกล่าวได้ว่าชุมชนคาร์บอนต่ำถูกสร้างขึ้นผ่านเงื่อนไขสองประการ ได้แก่ การรีไซเคิลขยะ และการจัดการขยะในครัวเรือน ก่อนยกระดับสู่การเป็นปฏิบัติการของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Reynolds (2010), Winyuchakrit et al. (2011), Moriarty and Wang (2014), Klungboonkrong, Jaensirisak, and Satiennam

(2016), Tan et al. (2017), Pimpuang and Kessomboon (2018) เมื่อวิเคราะห์ความเป็นชุมชนคาร์บอนต่ำ Middlemiss and Parrish (2010) เห็นว่าปฏิบัติการของชุมชนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับรากหญ้า (Grassroot) และในระดับโครงสร้างทางสังคม (Social structure) ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับ Moloney, Horne, and Fien (2010) ที่พบว่า การเปลี่ยนไปสู่ชุมชนคาร์บอนต่ำควรให้ความสำคัญกับเรื่องของพฤติกรรมกรบริโภค ปฏิบัติการของผู้บริโภคและบรรทัดฐานหรือค่านิยมที่ทำให้เกิดการบริโภค

การศึกษาจำนวนมากเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการจัดการขยะในชุมชนเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล (Neuvonen et al. 2014; Liang, Feng, and Xu, 2015; Chen 2016; Ji, Zhang, and Yang 2017; Ding et al. 2018) เพื่อเปลี่ยนวิถีชีวิตที่ยั่งยืนเกิดขึ้นได้ในเครือข่ายชุมชน มุมมองดังกล่าวเป็นการทำความเข้าใจการจัดการปฏิบัติการในชุมชน เช่น มีหลักฐานที่ชัดเจนที่มุ่งให้เกิดพฤติกรรมที่รับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมด้วยการจัดการขยะที่มีศักยภาพสูง (Young 2000) และยังมีนักวิจัยบางคนที่ต้องการพัฒนาความเข้าใจแนวทางพฤติกรรมที่จำเป็นและเครือข่ายทางสังคม (Heiskanen et al, 2010) การศึกษารังนี้พบว่า การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล อุปสรรคทางสังคมและข้อตกลงทางสังคมเป็นเงื่อนไขสำคัญที่สนับสนุนการจัดตั้งชุมชนคาร์บอนต่ำ

ความพยายามลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนควรมุ่งเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชุมชนและเครือข่ายทางสังคม (Axsen and Kurani, 2012) การกระทำของชุมชนสามารถรับรองได้ว่าแนวทางปฏิบัติอื่น ๆ กิจกรรมการจัดการขยะ และโครงสร้างทางสังคมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนผ่านชุมชนคาร์บอนต่ำ นอกจากนี้จากการศึกษาก่อนหน้านี้ชี้ให้เห็นว่าการขาดการควบคุมในชุมชนเกี่ยวกับการลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนอาจเกิดขึ้นได้ เช่น เครือข่ายของเสีย ข้อมูล และการรีไซเคิล (Chen et al. 2014) จากข้อมูลของ Moloney, Horne, and Fien (2010) พบว่า เครือข่ายการจัดการขยะของชุมชนเชื่อมโยงระหว่างเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องในการเปลี่ยนผ่านและรวมถึงโปรแกรมผลลัพธ์ที่สอดคล้องกับ Ho, Matsuoka, and Gomi (2013) ที่แสดงให้เห็นถึงกลยุทธ์การพัฒนาเมืองคาร์บอนต่ำในมาเลเซียซึ่งพบว่าการปล่อยก๊าซเรือนกระจกที่ในเขตเมืองมีแนวโน้มลดลง

ข้อค้นพบจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ยังแสดงให้เห็นว่า เครือข่ายชุมชนของการคัดแยกขยะ การมีส่วนร่วม การสนับสนุน และบทบาทของประชาชนสามารถนำไปสู่การเป็นสังคมคาร์บอนต่ำอย่างยั่งยืน เช่นเดียวกับการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า การกำกับดูแลเครือข่ายเกิดขึ้นแบบผสมผสานทั้งทางนโยบายและเครือข่ายการพัฒนาที่ดีในระดับเมือง (Heiskanen et al. 2010; Khan 2013) ซึ่งส่งผลต่อการสร้างความยั่งยืนให้แก่ชุมชน ตรงกันข้ามกับผลการศึกษาของ Hausknost et al. (2018) ที่ได้แย้งว่า ธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์ของ “เมืองคาร์บอนต่ำ” จะมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาจากบนลงล่าง (Top-down development) พวกเขามีแนวโน้มที่จะลดเขตเทศบาลเมืองคาร์บอนต่ำในการเปลี่ยนแนวทางปฏิบัติทางสังคมและนโยบายคาร์บอน ในระดับเทศบาล ความพยายามส่วนใหญ่มุ่งไปที่เครือข่ายชุมชนในการจัดการขยะและการรีไซเคิล

แม้จะมีความคล้ายคลึงกันอย่างมากของชุมชนที่อธิบายไว้ข้างต้น แต่ความสัมพันธ์เครือข่ายที่แข็งแกร่งดูเหมือนจะเพิ่มขึ้นเพื่อสนับสนุนพฤติกรรมลดการปล่อยก๊าซคาร์บอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกำลังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ว่าการเกิดขึ้นของเครือข่ายมีแนวโน้มที่จะเพิกเฉยต่อ “การกระจายอำนาจ” จากหน่วยงานเทศบาลและชุมชน (Peters, Fudge and Sinclair, 2010) การศึกษาในปัจจุบันจำนวนมาก Chomaitong and Perera (2014), Ibrahim and Law (2014), Liang, Feng, and Xu (2015) ระบุปัจจัยสำคัญในการลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนในชุมชนเพื่อลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ทั่วโลก และพฤติกรรมลดปริมาณการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์จะเกิดขึ้นควบคู่กันไปกับการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงชุมชน เทศบาลและโครงสร้างทางสังคมอาจเสริมสร้างการปฏิบัติ นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเครือข่ายชุมชนยังเกิดขึ้นเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนต่อปฏิบัติการของชุมชนที่จะนำไปสู่การสร้างชุมชนคาร์บอนต่ำต่อไป

ท้ายที่สุด ผลการวิจัยในครั้งนี้ได้เปิดโอกาสสำหรับการดำเนินการตามนโยบายอย่างต่อเนื่องเพื่อลดพฤติกรรมลดการปล่อยก๊าซคาร์บอน เพื่อสร้างเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง ความแข็งแกร่งของการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายช่วยส่งเสริมกิจกรรมการจัดการขยะซึ่งจะถูกนำมาใช้อย่างเต็มที่เพื่อให้เกิดการลดการปล่อยก๊าซคาร์บอน หน่วยงานภาครัฐควรอยู่ในฐานะการเป็นผู้อำนวยความสะดวก มากกว่าการเป็นผู้เล่น

หลักในเครือข่ายชุมชน อีกทั้งควรมีบทบาทในการจัดการขยะมูลฝอยในเมือง สนับสนุนทางการเงิน ความรู้ และกระบวนการดำเนินงาน นอกจากนี้การเสริมพลังเครือข่ายทางสังคมจำเป็นต้องมีการเชื่อมต่อเพื่อสร้างความร่วมมือและการวางแผนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพสู่การเป็นเมืองคาร์บอนต่ำ รัฐบาลไทยควรส่งเสริมการรีไซเคิลขยะ การจัดการขยะ และการยกระดับคุณภาพชีวิตซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมคาร์บอนต่ำที่ยั่งยืนต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “The Perception of Carbon Emission Reduction of Isan Urban People” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย ประเภทการวิจัยร่วมกับมหาวิทยาลัยชั้นนำในต่างประเทศ 400 อันดับแรกของโลก จาก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปีงบประมาณ 2562

เอกสารอ้างอิง

- กฤษฎา บัจจาเนย์ และธนพฤกษ์ ชามะรัตน์. (2561). “ผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองด้านการเข้าถึงและครอบครองสินทรัพย์ทุนของครัวเรือนแรงงานข้ามเมืองขอนแก่น”, *วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี*. 5 (2) : 101-126.
- Axsen, Jonn, and Kenneth S. Kurani. (2012). “Social Influence, Consumer Behavior, and Low-Carbon Energy Transitions.” *Annual Review of Environment and Resources* .37 (1): 311–340. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-062111-145049>.
- Bailey, Julia. (2008). “First steps in qualitative data analysis: transcribing.” *Family Practice*. 25 (2): 127–131. <https://doi.org/10.1093/fampra/cmn003>.
- Bourdieu, Pierre. (1986). *Distinction: A Social Critique of the judgement of Taste*. London: Routledge.

- Breitmayer, Bonnie J., Lioness Ayres, and Kathleen A. Knaf. (1993). "Triangulation in qualitative research: Evaluation of completeness and confirmation purposes", *Journal of Nursing Scholarship*. 25 (3): 237–243. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1547-5069.1993.tb00788.x>.
- Chamaratana, Thanapauge; Lukk W. J. Knippenberg, Edwin B. P. De Jong, Phuttarak Prabnok, Kritsada Phatchaney, and Rasita Dasri. (2019). "Tri-Patterns of Community Network for Carbon Emission Reduction in Thai-Isan Urban." *Journal of Physics: Conference Series*. 1340: 1-16. <https://doi:10.1088/1742-6596/1340/1/012045>
- Chen, Guangwu, Thomas Wiedmann, Yafei Wang, and Michalis Hadjikakou. (2016). "Transnational city carbon footprint networks – Exploring carbon links between Australian and Chinese cities", *Applied Energy* .184: 1082–1092. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2016.08.053>.
- Chen, Hong, Ruyin Long, Wenjing Niu, Qun Feng, and Ranran Yang. (2014). "How does individual low-carbon consumption behavior occur? – An analysis based on attitude process." *Applied Energy*. 116: 376–386. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2013.11.027>.
- Chen, Mei-Fang. (2016). "Extending the theory of planned behavior model to explain people's energy savings and carbon reduction behavioral intentions to mitigate climate change in Taiwan—moral obligation matters." *Journal of Cleaner Production*. 112: 1746–1753. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.07.043>.
- Chomaitong, Surawut, and Ranjith Perera. (2014). "Adoption of the low carbon society policy in locally-governed urban areas: experience from Thai municipalities." *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change*. 19 (8): 1255–1275. <https://doi.org/10.1007/s11027-013-9472-0>.

- Currie, Mark. (1994). "The hectic quest for prelapsarian man: The Adamic myth in late Auden." *Critical Survey*. 6(3): 355–360.
- Dhakal, Shobhakar. (2009). "Urban energy use and carbon emissions from cities in China and policy implications." *Energy Policy*. 37(11): 4208–4219. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.05.020>.
- Ding, Zhihua, Xin Jiang, Zhenhua Liu, Ruyin Long, Zinan Xu, and Qingren Cao. (2018). "Factors affecting low-carbon consumption behavior of urban residents: A comprehensive review." *Resources, Conservation and Recycling*. 132: 3–15. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2018.01.013>.
- Doren, van Doren, Peter PJ Driessen, Hens Runhaar, and Mendel Giezen. (2018). "Scaling-up low-carbon urban initiatives: Towards a better understanding." *Urban Studies*. 55 (1): 175–194. <https://doi.org/10.1177/0042098016640456>.
- Douglas, Mary. (2003). "The consumer's revolt", In *The Consumption Reader edited by D.B. Clarke, MA Doel and K.M.L. Housiaux* (eds), pp. 144–149. London: Routledge.
- Fan, Jing-Li, Hua Liao, Qiao-Mei Liang, Hirokazu Tatano, Chun-Feng Liu, and Yi-Ming Wei. 2013. "Residential carbon emission evolutions in urban–rural divided China: An end-use and behavior analysis." *Applied Energy*. 101: 323–332. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2012.01.020>.
- Fudge, Shane, and Michael Peters. (2009). "Motivating carbon reduction in the UK: The role of local government as an agent of social change." *Journal of Integrative Environmental Sciences*. 6 (2): 103–120. <https://doi.org/10.1080/19438150902732101>.

- Glassman, Jim, and Chris Sneddon. (2003). "Chiang Mai and Khon Kaen as Growth Poles: Regional Industrial Development in Thailand and Its Implications for Urban Sustainability." *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 590 (1): 93–115. <https://doi.org/10.1177/0002716203257075>.
- Hausknost, Daniel, Willi Haas, Sabine Hielscher, Martina Schäfer, Michaela Leitner, Iris Kunze, and Sylvia Mandl. (2018). "Investigating patterns of local climate governance: How low-carbon municipalities and intentional communities intervene in social practices." *Environmental Policy and Governance*. 28 (6): 371–382. <https://doi.org/10.1002/eet.1804>.
- Heiskanen, Eva, Mikael Johnson, Simon Robinson, Edina Vadovics, and Mika Saastamoinen. (2010). "Low-carbon communities as a context for individual behavioural change." *Energy Policy* .38 (12): 7586–7595. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.07.002>.
- Ho, Chin Siong, Yuzuru Matsuoka, and. Kei Gomi. (2013). "Low carbon urban development strategy in Malaysia e The case of Iskandar Malaysia development corridor." *Habitat International* .37: 43–51. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2011.12.018>.
- Hsieh, Hsiu-Fang, and Sarah E. Shannon. (2005). "Three Approaches to Qualitative Content Analysis." *Qualitative Health Research* .15 (9): 1277–88. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>.
- Ibrahim, Mansor H., and Siong Hook Law. (2014). "Social capital and CO₂ emission—output relations: A panel analysis." *Renewable and Sustainable Energy Reviews* .29: 528–534. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2013.08.076>.

- IPCC. (2014). "Climate Change 2014: Impacts, Adaptation and Vulnerability." In *Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, edited by M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden and C.E. Hanson. Cambridge University Press, Cambridge: UK.
- Jameson, Fredric. (1995). *Postmodernism, or The Cultural Logic of Late Capitalism*. London: Verso.
- Ji, Jingna, Zhiyong Zhang, and Lei Yang. (2017). "Carbon emission reduction decisions in the retail/dual-channel supply chain with consumers' preference." *Journal of Cleaner Production* .141: 852–867. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.09.135>.
- Jiang, Xin, Zhihua Ding, and Rong Liu. (2019). "Can Chinese residential low-carbon consumption behavior intention be better explained? The role of cultural values." *Natural Hazards* .95 (1): 155–171. <https://doi.org/10.1007/s11069-018-3461-2>.
- Khan, Jamil. (2013). "What role for network governance in urban low carbon transitions?." *Journal of Cleaner Production*. 50: 133–139. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.11.045>.
- Klungboonkrong, Pongrid, Sittha Jaensirisak, and Thaned Satiennam. (2016). "Potential performance of urban land use and transport strategies in reducing greenhouse gas emissions: Khon Kaen case study, Thailand." *International Journal of Sustainable Transportation*. 11 (1): 36–48. <https://doi.org/10.1080/15568318.2015.1106249>.
- Kurz, Tim, Benjamin Gardner, Bas Verplanken, and Charles Abraham. (2015). "Habitual behaviors or patterns of practice? Explaining and changing repetitive climate-relevant actions", *WIREs Clim Change*. 6 (1): 113–128. <https://doi.org/10.1002/wcc.327>.

- Liang, Sai, You Feng, and Ming Xu. (2015). "Structure of the Global Virtual Carbon Network: Revealing Important Sectors and Communities for Emission Reduction." *Journal of Industrial Ecology*. 19 (2): 307-320. <https://doi.org/10.1111/jiec.12242>.
- Lury, Cella. (1996). *Consumer Culture*. Cambridge: Polity Press.
- Middlemiss, Lucie. (2008). "Influencing individual sustainability: a review of the evidence on the role of community-based organisations." *International Journal of Environment and Sustainable Development* .7 (1): 78–93. <https://doi.org/10.1504/IJESD.2008.017898>.
- Middlemiss, Lucie, and Bradley D. Parrish (2010). "Building capacity for low-carbon communities: The role of grassroots initiatives." *Energy Policy* .38(12): 7559–7566. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.07.003>.
- Milner, James, Michael Davies, and Paul Wilkinson. (2012). "Urban energy, carbon management (low carbon cities) and co-benefits for human health." *Current Opinion in Environmental Sustainability* .4 (4): 398–404. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2012.09.011>.
- Moloney, Susie, Ralph E. Horne, and John Fien. (2010). "Transitioning to low carbon communities—from behaviour change to systemic change: Lessons from Australia." *Energy Policy* .38 (12): 7614–7623. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.06.058>.
- Moriarty, Patrick, and Stephen Jia Wang. (2014). "Low-carbon Cities: Lifestyle Changes are Necessary", *Energy Procedia* .61: 2289–2292. <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2014.12.439>.
- Neuvonen, Aleks, Tuuli Kaskinen, Juha Leppanen, Satu Lahteenoja, Roope Mokka, and Maria Ritola. (2014). "Low-carbon futures and sustainable lifestyles: A backcasting scenario approach." *Futures* 58: 66–76. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2014.01.004>.

- Paterson, Matthew, and Johannes Stripple. (2010). "My Space: Governing Individuals' Carbon Emissions." *Environment and Planning D: Society and Space*. 28 (2): 341–362. <https://doi.org/10.1068/d4109>.
- Peters, Michael, Shane Fudge, and Philip Sinclair. (2010). "Mobilising community action towards a low-carbon future: Opportunities and challenges for local government in the UK." *Energy Policy*. 38 (12): 7596–7603. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2010.01.044>.
- Phdungsilp, Aumnad. (2010). "Integrated energy and carbon modeling with a decision support system: Policy scenarios for low-carbon city development in Bangkok." *Energy Policy*. 38 (9): 4808–4817. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.10.026>.
- Pimpuang, Thinadda, and Pattapong Kessomboon. (2018). "Evaluation of a Locally-developed Zero Waste Management Curriculum for Primary School Pupils in KhonKaen Municipality Schools, KhonKaen Province, Thailand." *EnvironmentAsia*. 11 (2): 118–127. <https://doi.org/10.14456/ea.2018.27>.
- Reynolds, Lucy. (2010). "The sum of the parts: Can we really reduce carbon emissions through individual behaviour change?." *Perspectives in Public Health*. 130 (1): 41–46. <https://doi.org/10.1177/1757913909354150>.
- Ritzer, George, and Nathan Jurgenson. (2010). "Production, Consumption, Prosumption: The nature of capitalism in the age of the digital 'prosumer'." *Journal of Consumer Culture*. 10 (1): 13–36. <https://doi.org/10.1177/1469540509354673>.
- Roberts, Cameron, Frank W. Geels, Matthew Lockwood, Peter Newell, Hubert Schmitz, Bruno Turnheim, and Andy Jordan. (2018). "The politics of accelerating low-carbon transitions: Towards a new research agenda." *Energy Research & Social Science*. 44: 304–311. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2018.06.001>.

- Rust, Roland T., and Bruce Cool. (1994). "Reliability Measures for Qualitative Data: Theory and Implications." *Journal of Marketing Research* .31 (1): 1–14. <https://doi.org/10.1177/002224379403100101>.
- Sununta, Netchanakan, Ratchayuda Kongboon, and Sate Sampattagul. (2019). "GHG evaluation and mitigation planning for low carbon city case study: Dan Sai Municipality." *Journal of Cleaner Production*.228: 1345–1353. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.03.297>.
- Swim, Janet K., Susan Clayton, and George S. Howard. (2011). "Human behavioral contributions to climate change: Psychological and contextual drivers." *American Psychologist*. 66 (4): 251–264. <http://dx.doi.org/10.1037/a0023472>.
- Tan, Sieting, Jin Yang, Jinyue Yan, Chewtin Lee, Haslenda Hashim, and Bin Chen. (2017). "A holistic low carbon city indicator framework for sustainable development." *Applied Energy*.185: 1919–1930. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2016.03.041>.
- Thomas, Eileen, and Joan K. Magilvy. (2011). "Qualitative Rigor or Research Validity in Qualitative Research." *Journal for Specialists in Pediatric Nursing* .16 (2): 151–155. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6155.2011.00283.x>.
- UNFCCC. (2015). *Framework Convention on Climate Change*. Accessed September 20, 2019. <https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf>.
- United Nations. (2019). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision (ST/ESA/SER.A/420)*. New York: United Nations. Accessed September 20, 2019. <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>.

- Winyuchakrit, Porphimol, Bundit Limmeechokchai, Yuzuru Matsuoka, Kei Gomi, Mikiko Kainuma, Junichi Fujino, and Maiko Suda. (2011). "Thailand's low-carbon scenario 2030: Analyses of demand side CO₂ mitigation options." *Energy for Sustainable Development* .15 (4): 460–466. <https://doi.org/10.1016/j.esd.2011.09.002>.
- Young, Raymond De. (2000). "Expanding and Evaluating Motives for Environmentally Responsible Behavior." *Journal of Social Issues*. 56 (3): 509–526. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00181>.

ตัวแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในภาคอีสาน

Environmental Management Model of Isan Buddhist Temple

พุทธรักษ์ ปราบนอก,¹ ธนพฤกษ์ ชามะรัตน์,² วชรพล ศิริสุวิไล,³ เด่นพงษ์ แส่นคำ,⁴
วุฒิชัย สว่างแสง,⁵ ปรีชา บุตรรัตน์,⁶ ลำเจิน สุริยวงศ์,⁷ พระครูสุธีร์จริยวัฒน์⁸
และ พระมหาสมบัติ ทวีคุณ⁹

Puttharak Prabnok,¹ Thanapauge Chamaratana,² Watcharapon Sirisuwilai,³

Denpong Saenkum,⁴ Wuttichai Sawangsang,⁵ Preecha Butrat,⁶

Lamngeune Souliyavong,⁷ Phrakhrusutheejaraiyawat⁸

and Phramaha Sombat Taweekoon⁹

^{1,2,3,4,5,6,7} คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

^{1,2,3,4,5,6,7} Faculty of Humanity and Social Science

^{1,2,3,4,5,6,7} มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^{1,2,3,4,5,6,7} Khon Kaen University

^{8,9} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

^{8,9} Mahamakuta Buddhist University Isan Campus

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอตัวแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดอีสาน ศึกษาด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมกับพระภิกษุ ผู้นำชุมชน และตัวแทนหน่วยงานของรัฐ ในสามจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวม 21 ราย ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา โดยใช้โปรแกรม ATLAS.ti ช่วยในการวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า ตัวแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในภาคอีสาน ประกอบด้วยปัจจัยหลัก 3 ประการ ได้แก่ (1) ผู้กระทำการในการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัด ประกอบด้วย ผู้กระทำระดับปัจเจกบุคคล ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน คนในชุมชน และผู้กระทำระดับกลุ่ม

ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข (2) ความสามารถในการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัด ได้แก่ การนำเอาทรัพยากรในชุมชนเข้ามาใช้เพื่อขับเคลื่อนการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางกายภาพ ทุนมนุษย์ และทุนทางสถาบัน และ (3) แรงจูงใจในการอนุรักษ์และจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด ประกอบด้วยแรงจูงใจภายใน ได้แก่ การกระทำตามหน้าที่ของสงฆ์ตามพระวินัย การเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ความเชื่อหรือระบบคุณค่าที่ผู้คนมีต่อสิ่งแวดล้อม และแรงจูงใจภายนอก ได้แก่ การสร้างมูลค่าจากของเหลือใช้ แรงจูงใจจากการประกวดแข่งขัน

คำสำคัญ : การจัดการสิ่งแวดล้อม, ตัวแบบการจัดการ, วัดอีสาน

Abstract

The objective of this article is to present the environmental management model of Isan Buddhist temples. In-depth interviews and non-participatory observations were employed to elicit data from three communities of three provinces in Northeastern Thailand. ATLAS.ti software program was used to analyze data. Results showed that the environment model of the Isan model consisted of three elements. The first element was agencies (stakeholders) which include two levels of (1) individual agencies who were monks, community leaders, and people in the community, and (2) collective agencies who were government organizations, the elderly group, and public health volunteers. The second element was management ability including social capital, cultural capital, physical capital, human capital, and institutional capital. The third element was two motivations: internal and external. These two were seen conserving the management. The internal motivation was from the monk action with dharma discipline, perception of environmental values, capital, and the belief or public values to the environment. The external motivation was value building of the waste and environmental competition.

Keywords: environmental management, management model, Isan Buddhist temple

บทนำ

ในยุคปัจจุบัน ปัญหาสิ่งแวดล้อมนับเป็นประเด็นสำคัญที่ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาเป็นอันดับต้น ๆ ในปัญหาเกือบทั้งหมดในแง่ของสังคมมนุษย์ จุดเริ่มต้นของปัญหาสิ่งแวดล้อมอาจเกิดจากการนำเสนอภาวะวิกฤตของสิ่งแวดล้อมที่กำลังเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ โดยนักวิทยาศาสตร์และนักสังคมศาสตร์ต่างเชื่อว่าปัจจุบันนี้ในยุคที่การดำรงอยู่และพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศของโลกอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์มองตนเองเป็นศูนย์กลางของจักรวาลและมีทัศนะว่า ทรัพยากรต่าง ๆ ที่อยู่ในโลกสามารถจัดสรรและนำมาใช้ประโยชน์ได้ มนุษย์ได้ใช้และดูดซับทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกเพื่อประกอบกิจกรรมและอำนวยความสะดวกเพื่อความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ (รังสรรค์ สุธำภา, 2560) พฤติกรรมและกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตดังกล่าวของมนุษย์ล้วนก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เช่น ภาวะโลกร้อน การเปลี่ยนแปลงทางเคมีของชั้นบรรยากาศ มหาสมุทร ดิน น้ำ และป่าไม้ ตลอดจนการสูญพันธุ์ของสัตว์ (Joe Myers, 2016) การเพิ่มขึ้นของปริมาณขยะ เป็นต้น ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เพราะมนุษย์ได้นำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการแสวงหาประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อตอบสนองความต้องการในทุก ๆ ด้าน โดยการนำเอาทรัพยากรทางธรรมชาติมาดัดแปลงให้เป็นเทคโนโลยีเพื่อใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่าง ๆ การกระทำดังกล่าวก่อให้เกิดความเสียหายต่อทางธรรมชาติ ระบบนิเวศถูกทำลาย ในที่สุดก็ส่งผลกระทบต่อารดำรงชีวิตของมนุษย์ รวมถึงสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่อาศัยอยู่บนโลก มนุษย์จึงดำรงชีวิตด้วยความทุกข์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การจัดการสิ่งแวดล้อมจึงเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของประเทศ เพื่อให้สภาพแวดล้อมน่าอยู่และเป็นมิตรแก่มนุษย์มากยิ่งขึ้น จะเห็นได้จากรัฐบาลได้ลงทุนด้านงบประมาณในนโยบายหลักที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสุขภาพ สังคมและสิ่งแวดล้อม เพราะหากไม่มีการเข้าไปสร้างความตระหนักและสำนึกถึงต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมจะทำให้สภาพแวดล้อมของประเทศทรุดโทรมลงมากขึ้นและส่งผลกระทบต่อารดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การแก้ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมไม่ใช่หน้าที่ของใครคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นหน้าที่ของทุกคนที่มีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคม จึงจะเกิดผลและ

มีประสิทธิภาพ ดังนั้น การจะแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืนจึงจำเป็นที่จะต้องมีการสร้างความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อก่อให้เกิดการตระหนักรู้ อันจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมนั่นเอง

องค์กรทางศาสนานับเป็นองค์กรสำคัญแห่งหนึ่งในสังคม โดยเฉพาะวัดซึ่งเป็นตัวแทนสำคัญขององค์กรพุทธศาสนา ชาวไทยส่วนใหญ่ให้การยอมรับว่า วัดเป็นเสมือนศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน เพราะวัดเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมที่สำคัญทางศาสนา เช่น การทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา การปฏิบัติธรรม งานพิธีทั้งที่เป็นงานมงคลและอวมงคล เช่น การอุปสมบท และงานศพ เป็นต้น เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป วัดเองก็ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมเช่นเดียวกัน จะเห็นได้จากวิถีชีวิตที่เร่งรีบนิยมความสะดวกสบายแลรวดเร็วในปัจจุบัน ทำให้วิถีการทำบุญของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไปเช่นเดียวกัน เช่น ความนิยมในการถวายอาหารสำเร็จรูปหรืออาหารถุง การถวายสังฆทานแบบถังสำเร็จรูปที่บรรจุสิ่งของที่ไม่มีคุณภาพและกลายเป็นของเสีย หรือแม้กระทั่งค่านิยมที่ปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน เช่น การใช้พวงหรีดดอกไม้สดที่ยากต่อการกำจัดและไม่สามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้ ส่งผลให้เกิดขยะที่ต้องนำไปกำจัดเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งการจตุรฐที่มีส่วนผสมของสารเคมีทำให้เกิดความหอมซึ่งคว้นธูปนั้นเต็มไปด้วยสารก่อมะเร็ง พฤติกรรมเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของพระสงฆ์ พุทธศาสนิกชน รวมทั้งสภาพแวดล้อมในวัด (สำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2562)

การพัฒนาการจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการดูแลสุขภาพอนามัยทั้งทางกายและทางใจของพระภิกษุสงฆ์สามเณรและประชาชนทั่วไป โดยเน้นการจัดการสิ่งแวดล้อมด้านการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนโดยเฉพาะอย่างยิ่งท้องถิ่นและชุมชน สามารถพัฒนาให้เป็นตัวอย่างที่ดีด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมให้กับวัดหน่วยงานหรือผู้สนใจอย่างเป็นรูปธรรม (สำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2562) เพื่อให้ศาสนสถานมีสิ่งแวดล้อมที่ดีเหมาะกับการปฏิบัติศาสนกิจและเกิดเครือข่าย

ในการช่วยขยายองค์ความรู้ให้กับชุมชนผ่านผู้นำทางศาสนาซึ่งเป็นที่เคารพเลื่อมใสของชุมชนส่งผลให้มีคุณภาพชีวิตด้านสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น ดังนั้น ประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยต้องการนำเสนอในที่นี้ ก็คือ วัดมีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างไร โดยจะตอบคำถามสำคัญคือบทบาทของชุมชนกับวัดในการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนภายในวัดเป็นไปอย่างไร ทั้งนี้ก็เพราะว่าตัวแบบของการจัดการสิ่งแวดล้อมควรเป็น การเชื่อมประสานกันของผู้มีบทบาทในสังคม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดในฐานะแหล่งผลิตขยะอันเนื่องมาจากงานบุญบั้ง หรือการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีความเรียบง่ายและรวดเร็วตามสมัยนิยมบั้ง อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สิ่งแวดล้อมภายในวัดเสียหาย และยังส่งผลต่อชุมชนเช่นการเผาศพ การเผาทำลายต้นไม้ ไม้ไผ่ สิ่งเหล่านี้วัดจะมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเองอย่างไร และวัดจะสร้างความสัมพันธ์กับองค์กรอื่น ๆ ในการจัดการสิ่งแวดล้อมวัดได้อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาตัวแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในภาคอีสาน โดยพิจารณาจาก 3 มิติ คือ ตัวแสดงหรือผู้กระทำการ ความสามารถ และแรงจูงใจในการจัดการ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีหน่วยการวิเคราะห์เป็นปัจเจกบุคคล (Individual) เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 21 คน ประกอบด้วยพระภิกษุ ผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานรัฐ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดอีสานสามแห่งที่ประสบความสำเร็จในเรื่องดังกล่าวและเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปของสาธารณะชน ในพื้นที่จังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ และหนองบัวลำภู ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง ตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลด้วยวิธีสามเส้า (Triangulation) ทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content

Analysis) โดยใช้โปรแกรม ATLAS.ti ช่วยในการวิเคราะห์ สรุปและนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการพัฒนากรอบแนวคิดการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อม (Environmental Management) โดยมีสาระสังเขปเริ่มจาก Jolly (1978) ที่ได้ให้คำนิยามของการจัดการสิ่งแวดล้อมเอาไว้ว่า “สารัตถะของการจัดการสิ่งแวดล้อม คือ กระบวนการในการดำเนินการตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น มีส่วนที่ให้ประโยชน์ตามความต้องการของมนุษย์ขั้นต่ำหรือมากกว่าในอนาคต” ฉะนั้น การจัดการสิ่งแวดล้อมจึงเป็นหน้าที่สำคัญของมนุษย์ที่จะเข้าไปมีบทบาทหลักในฐานะที่มนุษย์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมากมาย การจัดการสิ่งแวดล้อมจึงต้องเป็นเรื่องสำคัญอันดับต้น ๆ เพื่อที่จะทำให้มนุษย์ตระหนักว่า ทำอย่างไร เราถึงจะใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นให้มีผลกระทบในทางลบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด ดังนั้นการจัดการสิ่งแวดล้อมจึงหมายถึง การที่มนุษย์เองตระหนักได้ว่า มนุษย์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากมายและไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงการใช้สิ่งแวดล้อมไปได้ แต่มนุษย์จะต้องมีการวางแผน และกำหนดขอบเขตไว้ว่า มนุษย์จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไร จึงจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์อย่างสูงสุด และทำให้การบุกรุกหรือการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

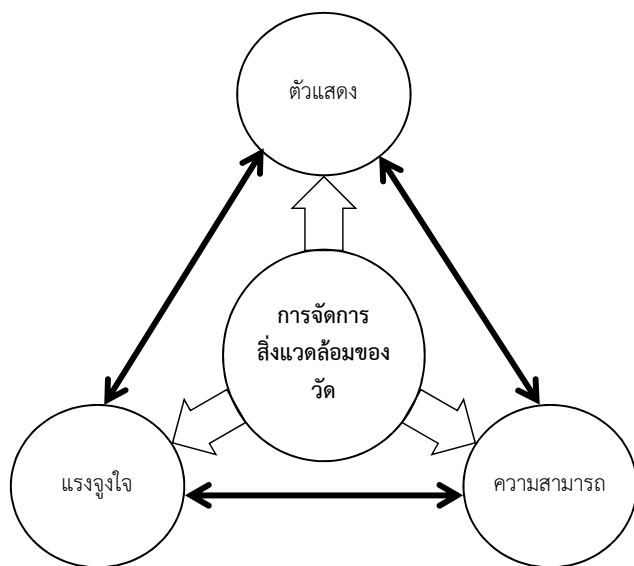
ทางด้าน Barrow (2006) ได้อธิบายเอาไว้ว่า มุมมองของการจัดการสิ่งแวดล้อมในแง่หนึ่งนั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับการบริหารทางการเมืองและยังเป็นศิลปะในการตัดสินใจที่ตีบนพื้นฐานของหลักฐานที่เชื่อถือได้ การจัดการสิ่งแวดล้อมสามารถได้รับอิทธิพลจาก 3 มุมมอง ได้แก่ (1) High-tech, non-green to light-green environmentalism เป็นการอนุรักษ์และการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยใช้เทคโนโลยีขั้นสูงซึ่งอาจมีข้อโต้แย้งว่าเป็นแนวทางที่แก้ไขแบบเร่งด่วน ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นแนวทางหรือวิธีการที่ขัดแย้งกับหลักการของสิ่งแวดล้อม โดยเป็นการเข้าไปแก้ไขธรรมชาติมากกว่าที่จะทำงานร่วมกันกับธรรมชาติ (2) Rational, mid-green, relatively shallow

environmentalism กลยุทธ์นี้นับว่ามีความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก ไม่ได้ปฏิเสธการใช้เทคโนโลยี แต่ก็มีคามระมัดระวังมากขึ้น ซึ่งเห็นว่า ในโลกที่มีผู้คนหนาแน่น มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันการใช้เทคโนโลยีอย่างระมัดระวังเป็นสิ่งสำคัญ และ (3) Romantic, dark-green or deep environmentalism แนวทางมักจะเน้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและจริยธรรม เช่น การสนับสนุนการใช้ศาสนาหรือความเชื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม แนวคิดนี้ส่วนมากมักจะต่อต้านการใช้เทคโนโลยี โดยแนวทางสำคัญที่จะทำให้สิ่งแวดล้อมในระดับชุมชนเกิดการจัดการที่ยั่งยืนและเป็นไปในทิศทางที่ควรจะเป็นไปนั้น ควรเป็นไปตามแนวทางที่ 2 และแนวทางที่ 3 ที่มุ่งใช้เทคโนโลยีอย่างระมัดระวังประกอบกับฐานของชุมชนที่เอื้อต่อการให้ความรู้ ฐานคิด และคติทางศาสนาเข้ามามีบทบาทสำคัญในส่วนนี้ด้วย ถือได้ว่าการจัดการตามทิศทางของแนวทางที่ 2 และแนวทางที่ 3 นี้เอง จะเป็นการบูรณาการการใช้เทคโนโลยีอย่างจำเริญให้เข้ากันได้กับการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง (Campos-Silva, & Peres, 2016)

ในขณะที่การให้ความสำคัญกับพื้นฐานของชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมนั้นพบได้ทั่วไปอย่างหลากหลาย เช่น การอนุรักษ์บนฐานของชุมชน (CBC) การจัดการบนฐานของชุมชน (CBM) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติบนฐานของชุมชน (CBNRM) และรวมถึงโครงการพัฒนาแบบบูรณาการการอนุรักษ์ (ICDPs) (Berkas, 2004; Campos-Silva, & Peres, 2016; Riehl, B., Zerriffi, & Naidoo, 2015) ส่วนในสภาพแวดล้อมของเมือง เทศบาลสามารถสนับสนุนความพยายามที่นำโดยพลเมืองหรือพัฒนาและส่งเสริมความคิดริเริ่ม เช่น การทำสวนชุมชน การปลูกต้นไม้ การกำจัดสิ่งมีชีวิตรุกราน และการอนุรักษ์ดิน น้ำ และพื้นที่สีเขียว นี่เป็นเพียงตัวอย่างเล็กน้อย ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นได้รับการส่งเสริมสำหรับทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายในทุกสภาพแวดล้อมและภูมิศาสตร์ (Bennett, etc., 2018) ในบทความเรื่อง “Environmental stewardship: A conceptual review and analytical framework” ของ Bennett และคณะ (2018) ได้นำเสนอกรอบการบูรณาการเพื่อการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับปัจจัยหลัก 3 ประการ ได้แก่ ตัวแสดงหรือผู้กระทำการ ความสามารถ และแรงจูงใจในการจัดการ ซึ่งได้รับ

อิทธิพลจากบริบททางสังคมและนิเวศวิทยา และมาบรรจบกันเพื่อสร้างผลลัพธ์ด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม

เพื่อให้ผลการวิจัยออกมาในทิศทางที่ควรจะเป็นนั้น ผู้วิจัยจึงจะใช้กรอบแนวคิดข้างต้นเป็นกรอบในการวิเคราะห์ เพื่อค้นหาตัวแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในภาคอีสาน และเพื่อที่จะได้นำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อวัดอื่นๆ และเป็นกรอบนโยบายสำหรับภาครัฐและเอกชนทั่ว ๆ ไป โดยสิ่งที่ผู้วิจัยสนใจในการวิจัยครั้งนี้คือการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมของวัดบนฐานของการบูรณาการร่วมกันของชุมชนที่แสดงออกผ่านปัจจัยหลัก 3 ประการคือ ตัวแสดงหรือผู้กระทำ การ ความสามารถ และแรงจูงใจในการจัดการ โดยพิจารณาว่าตัวแสดงหรือผู้กระทำใดบ้างที่มีบทบาทต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด และผู้กระทำเหล่านั้นมีความสามารถในการใช้ทรัพยากรของชุมชนได้มากน้อยเพียง และถูกขับเคลื่อนด้วยแรงจูงใจใดบ้างในการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในภาคอีสาน ทั้งนี้ สามารถเขียนกรอบแนวคิดการวิจัยดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ผลการวิจัย

ในการนำเสนอผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอฉายภาพบริบททั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 21 คน รวมไปถึงสาระสังเขปของบริบทชุมชน จากนั้นจึงจะนำเสนอผลการศึกษาที่เป็นตัวแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในภาคอีสาน ตามลำดับต่อไป

1. บริบททั่วไปของการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ออกเป็น 3 จังหวัด แต่ละจังหวัดจะเลือกพื้นที่ชุมชนและวัดที่ได้รับรางวัลจากสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 10 ในการประกวดวัดสิ่งแวดล้อมดีเด่น ซึ่งทำให้ผู้วิจัยได้พื้นที่ในการศึกษา 3 พื้นที่ รายละเอียดเกี่ยวกับบริบททั่วไป มีดังนี้

พื้นที่แรกที่ทำการศึกษาคือวัดสี่แยกสมเด็จ ตั้งอยู่บ้านสี่แยกสมเด็จ หมู่ที่ 6 ตำบลสมเด็จ อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นวัดสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย โดยที่ตั้งของวัดนั้นจะเป็นที่ตั้งที่อยู่ท้ายชุมชนของบ้านสี่แยกสมเด็จ หมู่ที่ 6 แต่บริบทโดยรอบของวัดนั้นเป็นเขตกึ่งเมืองกึ่งชนบท กล่าวคือ เป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตเทศบาลตำบลสมเด็จซึ่งตั้งอยู่ในตัวอำเภอสมเด็จ แต่วิถีชีวิตโดยทั่วไปของชาวบ้านรายรอบยังเป็นวิถีชีวิตที่เป็นแบบชนบทและเมืองผสมผสานกันไป การบ่งบอกว่าพื้นที่นี้เป็นเมืองก็คือมีการตั้งศูนย์ราชการ ธนาคาร ห้างสรรพสินค้า โรงเรียนและอาคารพาณิชย์ต่าง ๆ แต่อีกด้านหนึ่งวิถีชีวิตของชาวบ้านยังเป็นวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์ แม้จะมีการเข้ามาของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมก็ตามเรายังเห็นว่าวิถีชีวิตของผู้นั้นในบ้านสี่แยกสมเด็จยังมีรูปแบบของเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมอยู่ และวิถีชีวิตด้านวัฒนธรรมและความเชื่อยังเป็นวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับวิถีการดำรงชีพที่กล่าวมาในส่วนของประชากรนั้นโดยทั่วไปบ้านสี่แยกสมเด็จหลายหมู่บ้านไม่ค่อยจะมีประชากรแฝง เพราะไม่ใช่พื้นที่เศรษฐกิจอุตสาหกรรม ส่วนมากเป็นประชากรในพื้นที่ จึงเห็นได้ว่าวิถีการดำรงชีพและวิถีวัฒนธรรมจึงไม่ค่อยมีการปรับเปลี่ยนไปเท่าใดนัก แต่ถึงกระนั้นกลับพบว่าชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนลักษณะของวิถีชีวิตประจำวันไป คือใช้ชีวิตที่เริ่มปรับไปในทิศทางของสังคมเมืองโดยเฉพาะคนรุ่นหนุ่มสาว ทำให้เกิดปัญหามลพิษ ปัญหายาเสพติด ปัญหาสิ่งแวดล้อมตามมา แต่ก็ไม่ถือว่ามากเพราะชุมชนควบคุมได้เนื่องจากมีผู้นำที่ดี และมีคนในชุมชนร่วมมือกันตลอด โดยเฉพาะบ้าน วัด โรงเรียน

จะเป็นการสร้างความร่วมมือในการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน นอกจากนี้ องค์การที่สำคัญมาก คือ หน่วยงานเทศบาล

ลักษณะของชุมชนกิ่งเมืองกิ่งชนบทเช่นนี้ปรากฏในอีกหนึ่งพื้นที่ที่เราทำการศึกษาคือวัดศรีบุญเรือง ตำบลบ้านไผ่ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ซึ่งบริบททั่วไปจะมีลักษณะเหมือนกันกับวัดสี่แยกสมเด็จ แต่แตกต่างกันตรงที่ว่าวัดศรีบุญเรืองเป็นวัดที่อยู่ในเขตกิ่งเมืองกิ่งชนบทที่กำลังจะเกิดการพัฒนาไปเป็นเมืองมากกว่า ดังนั้นปัญหาหลัก ๆ ที่ตามมาคือปัญหาอันเนื่องมาจากผลกระทบของการพยายามพัฒนาเมือง เช่น สิ่งแวดล้อม การคมนาคม และผลกระทบต่อปัญหาสุขภาพชุมชน อย่างไรก็ตามจากการศึกษาทำให้เห็นว่าบริบทของชุมชนบ้านข้าพัฒนาซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดศรีบุญเรืองนั้น เป็นพื้นที่ที่มีความพร้อมในด้านการพัฒนาเป็นพื้นที่ทำอุตสาหกรรมมากกว่า ประกอบกับการเป็นเส้นทางผ่านไปยังจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดอื่น ๆ อีกหลายจังหวัด จึงทำให้ชุมชนรายรอบวัดศรีบุญเรืองมีวิถีชีวิตของผู้คนที่อาจจะต่างไปจากชุมชนสี่แยกสมเด็จ แต่ที่เหมือนกันคือชุมชนมีระบบการบริหารจัดการที่ชัดเจนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนกับวัดและหน่วยงานอื่น ๆ

อย่างไรก็ตามสำหรับพื้นที่สุดท้ายที่ทำการศึกษาคือพื้นที่ของวัดศิริมงคล อำเภอสรีบุญเรือง จังหวัดหนองบัวลำภู ซึ่งเป็นพื้นที่ที่แตกต่างจากสองพื้นที่แรก เพราะชุมชนรายรอบยังเป็นชนบทอยู่ ดังนั้นสภาพบริบทโดยทั่วไปจึงทำให้เห็นว่าวัดศิริมงคลมีความสัมพันธ์กับชุมชนในการใช้ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมในการขับเคลื่อนชุมชนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้การสร้างกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนรายรอบวัดศิริมงคลนั้น ยังเป็นการขยายขอบเขตของกิจกรรมต่าง ๆ เข้ามาสู่วัดด้วย โดยเฉพาะในเรื่องของการจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดโดยชุมชนจะเป็นผู้ริเริ่มกระทำแล้วขยายผลมาสู่วัด ในส่วนต่อไปผู้วิจัยจะนำเสนอผลเชิงลึกจากการลงพื้นที่ภาคสนามทั้งสามพื้นที่ต่อไป

ในส่วนของผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (16 คน จาก 21 คน) มีอายุระหว่าง 35 – 65 ปี ส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีเพียง 6 คนที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นพระสงฆ์จำนวน 6 คน แบ่งออกเป็นเจ้าอาวาส 3 รูป และพระลูกวัด 3 รูป จากวัดต้นแบบด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมในจังหวัดกาฬสินธุ์ ขอนแก่น และหนองบัวลำภู ที่กล่าวถึง

แล้วในข้างต้น ในแต่ละชุมชนจะมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นประธานชุมชน ชุมชนละ 1 คน และคณะกรรมการชุมชน ชุมชนละ 2 คน ส่วนมากประกอบอาชีพส่วนตัว เช่น ค้าขาย หรือประกอบกิจการอื่น ๆ และเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐจำนวน 6 คน

2. ตัวแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในภาคอีสาน

การพิจารณาตัวแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในภาคอีสาน โดยพิจารณาในมิติของตัวแสดงหรือผู้กระทำ การ ความสามารถ และแรงจูงใจในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ผู้กระทำการในการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัด

ตัวแสดงในการพิทักษ์รักษาและจัดการสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ผู้กระทำการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งอาจเป็นบุคคล กลุ่ม หรือเครือข่ายของผู้กระทำก็ได้ (Wolf, Brinkley & Romolini, 2013) ในการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดนั้น ตัวแสดงหรือผู้กระทำที่เป็นปัจเจกบุคคลสำคัญก็คือพระภิกษุ ที่จะต้องทำหน้าที่ในการรักษา ดูแล และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมภายในวัดอยู่เสมอ เช่น การจัดให้บริเวณวัดเป็นพื้นที่ใช้สอยอย่างเป็นระเบียบ การปิดกวาดลานวัดเพื่อนำเอาขยะอินทรีย์ประเภทใบไม้ไปหมักไปรวมกันไว้ ณ บริเวณใดบริเวณหนึ่ง การนำเอาเศษดอกไม้ที่ให้พระเสร็จแล้วไปเป็นปุ๋ยตามโคนต้นไม้ ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า “การอนุรักษ์โดยตัวกระทำเชิงปัจเจกบุคคล” (Individual stewardship actions) ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นประจำในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว และประกอบกับการกระทำโดยเป็นข้อบัญญัติของพระวินัยว่าด้วยการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่รวมทั้งอากาศ น้ำ ดิน ป่าไม้ และสัตว์ป่า เช่น ห้ามไม่ให้พระภิกษุขุดขวางการเจริญเติบโตของต้นไม้ โดยการห้ามไม่ให้พระภิกษุสร้างกุฏิ วิหารหลังใหญ่เกินไป และไม่ให้มีชายคายื่นไปกีดขวางการเจริญเติบโตของพืชพันธุ์ที่อยู่ใกล้เคียง (พระมหาสำนวน โยแก้ว, 2544: 136 - 137) ในกรณีของวัดสี่แยกสมเด็จ อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ เจ้าอาวาสก็มีนโยบายว่าไม่สร้างอาคารเสนาสนะอื่นใดแล้ว เพราะเสนาสนะที่มีอยู่ก็เพียงพอและมากแล้วกับการทำวัตรปฏิบัติของพระภิกษุ โดยเจ้าอาวาสกล่าวว่า “หน้าที่สำคัญคือจะต้องมีการอนุรักษ์ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมภายในวัด โดยเฉพาะพื้นที่สีเขียว จะต้องรักษาดูแลในฐานะของพระสงฆ์ และไม่สร้างเสนาสนะเกินความจำเป็นตามบัญญัติในพระวินัย” (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2562) เช่นเดียวกันกับวัดศรีบุญเรือง

อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น เจ้าอาวาสได้ให้พระสงฆ์แต่ละรูปในวัดดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในเขตที่ตนอาศัยและมีการแบ่งส่วนความรับผิดชอบต่าง ๆ ให้กับพระในวัดช่วยกันดูแล กล่าวได้ว่า ในการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัด ผู้กระทำที่เป็นปัจเจกบุคคลที่มีความเด่นชัดที่สุด ก็คือ พระภิกษุ โดยการกระทำดังกล่าวเป็นการกระทำตามปกติในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว ผนวกกับการใช้ข้อบังคับของพระวินัยและนโยบายของเจ้าอาวาสทำให้พระภิกษุในฐานะผู้กระทำที่เป็นปัจเจกบุคคลตระหนักที่จะจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดให้ดียิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ตัวแสดงหรือผู้กระทำอีกอย่างหนึ่งก็คือผู้กระทำที่เป็นกลุ่มในการดำเนินการพิทักษ์รักษาและการจัดการสิ่งแวดล้อมนั้นสามารถดำเนินการร่วมกันโดย “กลุ่ม” หรือ “ชุมชน” เพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปหรือแม้แต่พื้นที่ส่วนกลาง (Krasny & Tidball, 2012) ในที่นี้ พื้นที่ส่วนกลาง ก็คือ “วัด” นั่นเอง โดยผู้กระทำที่เป็นกลุ่มอาจร่วมกันตัดสินใจในการทำงานร่วมกันหรือมีการใช้มาตรการการจัดการสิ่งแวดล้อมร่วมกันด้วย (Bennett et al, 2018) ดูเหมือนว่า ผู้กระทำในลักษณะของกลุ่มจะมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด เช่น วัดศรีบุญเรือง มีโครงการลานธรรม ลานวิถีไทย ชุมชนคุณธรรมขับเคลื่อนด้วยพลังบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) และ มีศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่เปิดสอนแก่เยาวชนที่อยู่ในชุมชนนั้น เพื่อสร้างกิจกรรมเผยแผ่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ส่วนชุมชนคุณธรรมขับเคลื่อนด้วยพลังบวร ประกอบด้วยหมู่บ้าน วัด โรงเรียน ได้มาร่วมทำกิจกรรมปลูกต้นไม้ พิธีสมุนไพรร และ ทำความสะอาดภายในวัดเป็นประจำ หรือ ถ้ามีการจัดงานภายในบริเวณวัด หลังจากงานเสร็จแล้วก็จะพากันคัดแยกขยะต่าง ๆ เพื่อนำไปขายนำเงินมาใช้เป็นค่าน้ำ ค่าไฟ และ ใช้จ่ายอย่างอื่นภายในวัด เช่นเดียวกับวัดสี่แยกสมเด็จ นอกจากทางวัดจะจัดการสิ่งแวดล้อมเองแล้ว ยังได้รับความร่วมมือกับชุมชนด้วย เช่น โรงเรียน หมู่บ้าน และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ เช่น เทศบาล อาสาสมัครสาธารณสุข และโรงเรียนผู้สูงอายุ เป็นต้น ส่วนใหญ่การจัดการสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ภายในวัดนั้นจะเป็นการร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชนมากกว่า เช่น กิจกรรมการเยี่ยมบ้านนักเรียนนั้น เมื่อเยี่ยมบ้านเสร็จแล้ว คณะครูและนักเรียนจะมารวมกันที่วัดแล้วทำกิจกรรมร่วมกันภายในวัด เช่น เก็บกวาดขยะ ทำความสะอาดตามศาสนสถานภายในวัด นอกจากนี้ ในส่วนของ

โรงเรียนผู้สูงอายุนั้น ท่านเจ้าอาวาสมีหลักการในการพัฒนาคือ ใช้หลักธรรมเป็นตัวอย่างให้ผู้สูงอายุรู้สึกผ่อนคลายและตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ แล้วคอยนำพาผู้สูงอายุปฏิบัติกิจกรรม เช่น การฝึกทำเครื่องใช้สอยจากเศษวัสดุ การฝึกใช้เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ อย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ในส่วนของอาสาสมัครสาธารณสุขนั้นก็จะเข้ามาดูแลสิ่งแวดล้อมภายในวัดทุกเดือน มาตรวจหาลูกน้ำยุงลาย หรือกำจัดแหล่งที่จะเป็นสถานที่เพาะพันธุ์ยุงลาย ตลอดจนทำความสะอาดบริเวณวัด เช่น ห้องน้ำ ศาลา และอาคารโรงครัว เป็นต้น กล่าวได้ว่า ผู้กระทำที่เป็นกลุ่ม สังคม หรือการรวมตัวกันนั้น ทำให้เกิดการผลักดันการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดบนฐานของความร่วมมือกันอย่างแนบแน่น และนำไปสู่การพยายามเสริมสร้างความยั่งยืนต่อไป ในส่วนของผู้กระทำที่เป็นเครือข่ายผู้พิทักษ์สิ่งแวดล้อมนั้น ยังถือว่าไม่มีความชัดเจน แต่ทั้งนี้ก็ถือว่า การจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดยังเป็นไปในทิศทางที่ชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จในเบื้องต้น ภายใต้การร่วมมือของชุมชนแม้ว่าจะไม่ได้มีเครือข่ายของผู้พิทักษ์สิ่งแวดล้อมที่เป็นเครือข่ายอย่างมั่นคงก็ตาม

2.2 ความสามารถในการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัด

ความสามารถในการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในภาคอีสานนั้น พิจารณาจากปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสามารถในการจัดการสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การใช้ทรัพยากรของชุมชน เช่น การมีโครงสร้างพื้นฐานที่ดี การมีเทคโนโลยีที่เหมาะสม และอื่น ๆ เมื่อพิจารณาจากผลการวิจัยแล้วนั้นจะเห็นว่า วัดในภาคอีสานที่เป็นวัดต้นแบบของการจัดการสิ่งแวดล้อมนั้น ได้นำเอาทรัพยากรในชุมชนเข้ามาใช้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขับเคลื่อนการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางกายภาพ ทุนมนุษย์ และทุนทางสถาบัน สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของระบบคิดหรือค่านิยมที่สังคมมีร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นความไว้วางใจ ความมีน้ำใจ ความสามัคคี ในระดับปัจเจกบุคคล ระดับองค์กร และสถาบันทางชุมชน ที่ตั้งอยู่บนบรรทัดฐานของสังคมที่มีการยอมรับระเบียบ กฎกติกา จนนำไปสู่การร่วมมือกันในการสร้างกลุ่มต่าง ๆ หรือการสร้างเครือข่ายในระดับหลวม ๆ ขึ้นสำหรับการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด โดยวัดมีการเชื่อมต่อการนำทุนเหล่านี้มาทำให้เกิดประสิทธิภาพมากที่สุดกับการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดนั้น

ได้อาศัยผู้กระทำการสำคัญในระดับปัจเจกคือพระภิกษุที่เป็นเจ้าอาวาส และผู้นำชุมชน ไม่ว่าจะเป็นประธานชุมชนหรือผู้ใหญ่บ้าน นอกจากนี้เจ้าอาวาสวัดยังได้อาศัยความร่วมมือกับผู้กระทำการในระดับกลุ่มให้เข้ามามีบทบาทต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดด้วย เช่น กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขที่เข้ามาตรวจลูกน้ำยุงลาย และทำความสะอาดหอน้ำ และโรงครัวของวัดสี่แยกสมเด็จในทุก ๆ สัปดาห์ หรือกลุ่มผู้สูงอายุของชุมชนบ้านข้าพัฒนาที่เข้ามาร่วมกันทำกิจกรรมและจัดการสิ่งแวดล้อมในเรื่องขยะและภูมิทัศน์ต่าง ๆ ในวัดศรีบุญเรือง อำเภอบ้านไผ่เป็นประจำ ดังที่ประธานชุมชนบ้านข้าพัฒนาได้เล่าว่า

“ถ้าท่านเจ้าอาวาสสั่งมาว่าวันนี้มีงาน ให้มาร่วมกันทำความสะอาดบริเวณวัด ผมก็ไปส่งข่าวประชาสัมพันธ์และรวบรวมผู้คนมาช่วยกัน ถ้าเป็นงานใหญ่ ๆ คนก็จะมามาก แต่ถ้าเป็นวันธรรมดาทั่ว ๆ ไป พวกผมกับกลุ่มผู้สูงอายุก็มาอยู่ประจำอยู่แล้ว เพราะท่านเจ้าอาวาสให้ความสำคัญกับเรื่องนี้เราก็ต้องมาช่วยกัน อีกอย่างวัดก็เป็นวัดที่เข้าร่วมโครงการกับสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 10 ก็ต้องทำเป็นประจำอยู่แล้ว” (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2562)

ข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงการเข้ามามีบทบาทของทุนมนุษย์ และทุนสถาบัน ที่เป็นกรอบในการวางแผนให้วัดมีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น เช่น วัดศรีมงคล อำเภอศรีบุญเรืองก็ได้รับแรงผลักดันโดยมาจากการเสริมอำนาจหน่วยงานและทางเลือกที่มีให้กับการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด เช่น การเข้ามามีบทบาทของหน่วยงานเทศบาล เจ้าคณะอำเภอฯ ผู้ว่าราชการจังหวัด และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด สำนักงานสาธารณสุข ที่เข้ามาสร้างโครงการและติดตามอยู่เสมอ สิ่งเหล่านี้ช่วยเชื่อมโยงผู้คนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดให้เกิดผลลัพธ์เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม นอกจากนี้ ทุนทางสถาบันยังนำเอาทุนทางกายภาพเข้ามาเป็นส่วนช่วยในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดด้วย เช่น การนำถังขยะที่มีการคัดแยกการทิ้งขยะมาให้กับทางวัด เป็นต้น และยังมีการนำเอาทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ด้วย เช่น การณรงค์ของท่านเจ้าอาวาสที่มุ่งให้ชาวบ้านหันไปใช้สิ่งที่เคยปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีต เช่น การให้ใช้วัสดุธรรมชาติ

ที่ย่อยสลายได้เองในการทำบุญตามจารีตประเพณีของชาวอีสาน การทำบุญถวายอาหารด้วยการใส่ปิ่นโตมาวัดแทนการใช้ถุงพลาสติก หรือการมีนโยบายให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนการเคารพศพด้วยพวงหรีดที่เป็นดอกไม้ หรือวัสดุที่ไม่สามารถย่อยสลายได้ มาเป็นวัสดุที่ใช้ประโยชน์ได้ เช่น ปรับเปลี่ยนให้เป็นเครื่องใช้ไฟฟ้า ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นการถวายวัดเท่านั้นแต่ยังเป็นการนำไปบริจาคต่อให้องค์กรและหน่วยงานอื่น ๆ ต่อไปอีกด้วย แสดงให้เห็นถึงการคงความสำคัญของวัฒนธรรมการเคารพศพไว้ แต่เปลี่ยนจากการเคารพด้วยสิ่งที่เป็นมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมให้กลายมาเป็นสิ่งที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และเกิดประโยชน์ใช้สอยต่อผู้คนและองค์กรทางสังคมอื่น ๆ ต่อไป

ทั้งนี้ ความสามารถในการใช้ทรัพยากรชุมชนเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดสามารถสรุปได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การใช้ทรัพยากรชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด

ทรัพยากรที่ใช้	ลักษณะของการใช้
ทุนทางสังคม	มีความร่วมมือกันในระดับชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด เช่น วัด บ้าน ชุมชน จะมีส่วนร่วมในการคัดแยกขยะ และทำกิจกรรมร่วมกันโดยไม่ให้มีการเผาและพยายามใช้ประโยชน์จากการจัดการขยะให้ได้มากที่สุด แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่มีประโยชน์ต่อกัน
ทุนทางวัฒนธรรม	มีการแสดงธรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในโอกาสที่เหมาะสมและส่งเสริมให้ใช้วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เช่น ในงานบุญข้าวประดับดินจะให้นั่งใช้แต่ใบตอง และวัสดุตามธรรมชาติที่ย่อยสลายได้ ส่วนภัตตาหารที่นำมาถวายพระทางวัดเน้นให้ใช้ปิ่นโต ห้ามใส่ถุงพลาสติกมาถวายเพื่อลดปริมาณการใช้ถุงพลาสติก แสดงให้เห็นถึงบทบาทของทุนทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม
ทุนทางกายภาพ	มีการใช้วัตรกรรมทั้งแบบดั้งเดิมและแบบใหม่ เช่น การย่อยสลายขยะอินทรีย์โดยไม่เผา แต่จะนำไปเป็นปุ๋ยให้ต้นไม้แทนซึ่งพบได้ในทุก ๆ วัด หรือในส่วนของงานวัตรกรรมรูปแบบใหม่ก็คือการใช้หลักการคัดแยกขยะก่อนนำไปสู่การจัดการขยะในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนมีบ่อแยกไขมันออกจากน้ำก่อนที่จะปล่อยน้ำเสียออกจากโรงครัวของวัด

ตารางที่ 1 การใช้ทรัพยากรชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด (ต่อ)

ทรัพยากรที่ใช้	ลักษณะของการใช้
ทุนมนุษย์	ผู้กระทำให้โดดเด่นคือ เจ้าอาวาสวัดมีความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมมุ่งให้วัดเป็นที่พักผ่อน และเป็นທີ່ที่ญาติโยมพึ่งพาได้ ตลอดทั้งเป็นผู้นำในการขับเคลื่อนการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด และชุมชนก็มีผู้นำชุมชนที่มุ่งมั่นสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ให้ชาวบ้านมีความตระหนักรู้และร่วมมือในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด เพราะเชื่อว่า วัดคือพื้นที่ที่ทุกคนเข้ามาใช้ร่วมกัน
ทุนทางสถาบัน	การเสริมอำนาจหน่วยงานและทางเลือกที่มีให้กับการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดเช่น การเข้ามามีบทบาทของหน่วยงานเทศบาล ผู้ปกครองคณะสงฆ์ระดับต่าง ๆ นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด สำนักงานสาธารณสุข ซึ่งหน่วยงานเหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความตระหนักรู้และกระตุ้นเตือนให้วัดมีการจัดการสิ่งแวดล้อมให้เกิดความยั่งยืนต่อไปได้

กล่าวได้ว่า วัดต้นแบบของการจัดการสิ่งแวดล้อมในภาคอีสานมีความสามารถในการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยใช้ทรัพยากรชุมชนให้เกิดความคุ้มค่า และมีการเชื่อมโยงถึงกัน การเชื่อมโยงเหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงค่านิยม ความร่วมมือร่วมใจกันในการสร้างฐานที่มั่นคงให้เกิดขึ้นผ่านทุนทางสังคมที่แสดงให้เห็นถึงการได้ประโยชน์ร่วมกันผ่านทุนทางสังคม กล่าวคือ วัดเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคมและทุนอื่นๆ ตลอดจนการนำเอาการใช้ประโยชน์ดังกล่าวเข้ามาเป็นตัวขับเคลื่อนและพัฒนา เช่น การร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ การประชาสัมพันธ์ผ่านการอบรมสั่งสอนด้วยการเทศนา การให้ประชาชนทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด ถือได้ว่าวัดยังเป็นต้นแบบในการให้ความรู้กับประชาชน แต่ในขณะเดียวกันประชาชนก็เป็นผู้เริ่มการจัดการสิ่งแวดล้อมแล้วขยายผลเข้าสู่วัดด้วยเช่นกัน

2.3 แรงจูงใจในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด

คำถามสำคัญอย่างหนึ่งที่จำเป็นต้องตอบก็คือ อะไรเป็นแรงจูงใจในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด แรงจูงใจเหล่านี้อาจนิยามง่าย ๆ ว่าเป็นเหตุผลหรือโครงสร้างของแรงจูงใจที่เป็นตัวขับเคลื่อนและผลักดันให้เกิดการอนุรักษ์และจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด โดยทั่วไปแล้ว เราจะสามารถแบ่งประเภทของแรงจูงใจออกเป็น 2 ประเภทด้วยกันคือ แรงจูงใจภายใน และแรงจูงใจภายนอก (Ryan, & Deci, 2000) แรงจูงใจภายใน หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นจากความพึงพอใจของตนเองตามธรรมชาติ แม้ไม่มีสิ่งจูงจูงรางวัลมาเป็นตัวทำให้สนใจ แม้ว่าในแง่หนึ่งแรงจูงใจภายในนั้นมีอยู่ในตัวบุคคล แต่ในอีกแง่หนึ่ง แรงจูงใจภายในนั้นมีอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และกิจกรรมด้วย ส่วนแรงจูงใจภายนอก หมายถึง การทำกิจกรรมเพียงเพื่อความเพลิดเพลินของกิจกรรมเองมากกว่าคุณค่าของตัวมันเอง กล่าวอีกนัยหนึ่ง แรงจูงใจภายนอกคือการทำกิจกรรมเพื่อบรรลุผลลัพธ์ที่จะนำมาซึ่งผลประโยชน์บางอย่างให้มนุษย์ต้องทำกิจกรรมนั้น ๆ (Ryan, & Deci, 2000: 56, 60) เมื่อพิจารณาผลการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดทำให้เราได้เห็นว่า แรงจูงใจทั้งสองประการนี้ต่างมีบทบาทสำคัญของการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งสามารถพิจารณาได้ดังนี้

2.3.1 แรงจูงใจภายใน

เมื่อพิจารณาแรงจูงใจภายในจะพบว่าเป็นสิ่งที่อยู่แล้วในตัวของผู้กระทำ อันอาจเกิดขึ้นมาจากความรู้สึกเห็นคุณค่าที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ หรืออาจจะเป็นการเห็นคุณค่าของสิ่งเหล่านั้นจากฐานความคิด ความเชื่อ และทัศนคติส่วนตัวของผู้กระทำทั้งที่เป็นปัจเจกและกลุ่ม ดังที่เจ้าอาวาสวัดสี่แยกสมเด็จเจ้าอาเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ กล่าวเอาไว้ว่า

“การปลูกต้นไม้คือการสร้างรากฐานของความร่มเย็น และรากฐานของความสมดุลทางธรรมชาติ เพราะต้นไม้ให้ร่มเงา ให้อากาศ ให้อาหาร และเป็นบ้านให้กับสัตว์น้อยใหญ่ด้วย จึงรณรงค์ให้ชาวบ้านทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้” (สัมภาษณ์เมื่อ 22 มิถุนายน 2562)

คำกล่าวดังกล่าวทำให้เห็นว่า ท่านมองว่า มนุษย์ในฐานะผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น หน้าที่สำคัญที่ตามมาคือมนุษย์จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดูแลและหวงแหนต่อทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นจริยธรรมสำคัญที่มนุษย์ต้องรู้กันทุกคน ตามนัยนี้ Worrell และ Appleby (2000) กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า “...แง่มุมทางจริยธรรมของผู้พิทักษ์...ให้การสนับสนุนที่ชัดเจนมีเหตุผลและมีจริยธรรมสำหรับการปฏิบัติต่อทรัพยากรธรรมชาติและโลกธรรมชาติ” แนวความคิดเรื่องการอนุรักษ์และจัดการโดยยึดหลักจริยธรรมได้รับการตรวจสอบและกล่าวถึงกันอย่างกว้างขวางในปรัชญาสิ่งแวดล้อม (environmental philosophy) (Fernandes, & Guiomar, 2016) กล่าวง่าย ๆ ก็คือ แรงจูงใจภายในที่ทำให้เจ้าอาวาสหรือพระในฐานะผู้กระทำเข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดนั้น ก็เพียงเพราะมันเป็นสิ่งที่จะทำให้การกระทำของผู้กระทำถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องอยู่แล้ว โดยไม่ได้หวังผลจากสินจ้างรางวัลอื่นใด แรงจูงใจภายในนี้อาจเป็นการที่ผู้กระทำในฐานะมนุษย์มีความกังวลซึ่งเห็นแก่เผ่าพันธุ์ของตนเองในรุ่นต่อ ๆ ไป หรืออาจมาจากความเข้าใจในสิ่งที่ถือเป็นความสัมพันธ์ที่ถูกต้องระหว่างมนุษย์กับสิ่งอื่นในโลกธรรมชาติ (Chan et al., 2016) หรือถ้าหากใช้มุมมองของจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม (Environmental Ethics) อาจจะทำให้พบว่า แรงจูงใจภายในนี้มาจากสิ่งที่เรียกว่า จริยศาสตร์ที่ไม่ถือเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง และจริยศาสตร์ที่ถือเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง ซึ่งแรงจูงใจภายในที่เป็นไปเช่นนั้นจึงเป็นการเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่เพราะว่าเราเห็นคุณค่าในสิ่งอื่นแล้วค่อยมาให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และจัดการสิ่งแวดล้อมซึ่งลักษณะอย่างหลังเป็นลักษณะของแรงจูงใจภายนอก

2.3.2 แรงจูงใจภายนอก

Bennett และคณะ (2018) อธิบายว่า แรงจูงใจภายนอกเป็นความร่วมมืออันเนื่องมาจากปัจจัยอื่น ๆ เช่น การเสริมแรงทางสังคม (social reinforcements) หรือผลประโยชน์อื่น ๆ ทางเศรษฐกิจ ซึ่งเขาเองได้จำแนกปัจจัยภายนอกนี้ออกเป็น 2 อย่างด้วยกัน ประการแรก คือ การเล็งเห็นมูลค่าหรือประโยชน์ที่จะได้มาจากการจัดการและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ประการที่สองคือการมีเงื่อนไขเกี่ยวกับการให้รางวัล การสนับสนุน หรือการกำหนดบทลงโทษซึ่งอาจจะเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม หรือกฎหมาย เมื่อพิจารณา

ในบริบทของวัดในภาคอีสานพบว่า วัดมีแรงจูงใจภายนอกจากการได้เงินมาใช้จ่ายจากการจัดการขยะโดยวิธีการคัดแยกขยะ กล่าวคือ เมื่อคัดแยกขยะออกเป็นส่วนต่าง ๆ ก็จะสามารถนำเอาขยะรีไซเคิลไปขายได้ เมื่อนำไปขายแล้วก็จะได้นำเงินมาใช้สอยต่าง ๆ ในวัด เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ เป็นต้น แรงจูงใจภายนอก ในกรณีนี้มีความสัมพันธ์กันอย่างหลวม ๆ กับแรงจูงใจภายในเพราะพระสงฆ์ได้นำเอาแนวคิดนี้ไปสร้างนโยบายขยะบุญโดยให้ชาวบ้านร่วมบริจาคขยะรีไซเคิลแทนการบริจาคเงิน อันเป็นการจัดการขยะที่ขยายไปสู่ชุมชนด้วย นอกจากนี้ยังมีการประดิษฐ์เครื่องใช้สอยจากเศษวัสดุเหลือใช้ และมีการนำเอาเศษอาหารที่เหลือจากวัดไปให้กับสัตว์เลี้ยงในชุมชนด้วย ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า แรงจูงใจภายนอกประเภทแรกนี้ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายไปที่ความต้องการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดอย่างจริงจัง แต่เป็นการเล็งเห็นประโยชน์ร่วมกันระหว่างวัดและชุมชน จึงช่วยกันทั้งวัดและชุมชนในแสวงหาประโยชน์ที่ตนต้องการ แต่ทว่าประโยชน์ดังกล่าวกลับเป็นส่วนช่วยให้เกิดการจัดการสิ่งแวดล้อมขึ้นด้วย ส่วนแรงจูงใจภายนอกที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือเงื่อนไขกฎหมายและรางวัล ซึ่งพบว่าวัดในภาคอีสานให้ความสำคัญกับรางวัลของโครงการประกวดจากสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 10 เป็นสำคัญ ซึ่งทั้งสามวัดต่างก็ให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกันว่ากิจกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดแม้จะเป็นกิจของพระสงฆ์อยู่แล้วก็ตาม แต่เมื่อมีการประกวดของสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 10 เข้ามาก็ทำให้วัดตระหนักถึงความสำคัญในการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเองมากขึ้น โดยชุมชนจะเข้ามามีบทบาทร่วมกับพระสงฆ์

ทั้งนี้ แรงจูงใจภายในและแรงจูงใจภายนอกของผู้กระทำการในการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดอีสานดังกล่าวสามารถสรุปได้ดังตารางที่ 2

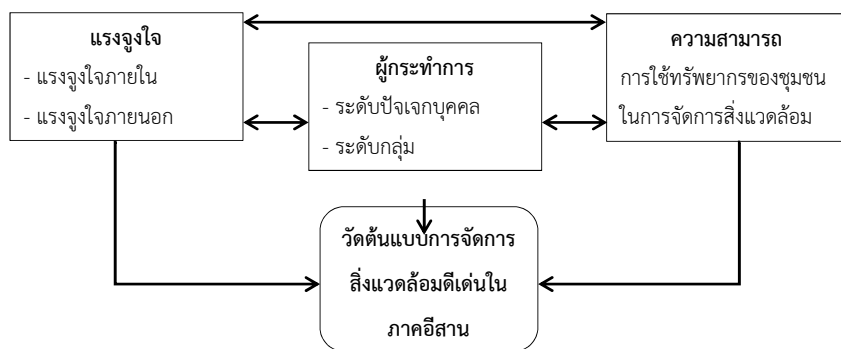
ตารางที่ 2 แรงจูงใจภายในและแรงจูงใจภายนอกของผู้กระทำการในการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดอีสาน

ประเภทของแรงจูงใจ	ผู้กระทำการ	กิจกรรมจากแรงจูงใจ
แรงจูงใจภายใน	ระดับปัจเจกบุคคล	• พระสงฆ์มีแรงจูงใจภายในในการจัดการสิ่งแวดล้อม เพราะมองเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมเอง และยังมองว่าการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะช่วยให้สัตว์น้อยใหญ่ได้อาศัยธรรมชาตินี้ต่อไป • ผู้คนรู้สึกถึงการได้ทำบุญในวัดเพราะการรักษาสิ่งแวดล้อม เช่น การช่วยทำความสะอาดบริเวณวัด เก็บกวาดขยะ เป็นเหมือนการทำบุญ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพึงพอใจส่วนตัว ความเชื่อ คุณค่า และระบบจริยธรรมที่มีอยู่ในตัวของแต่ละคน
	ระดับกลุ่ม	• กลุ่มมีความตระหนักถึงการรักษาสิ่งแวดล้อม เพราะมองเห็นความพึงพอใจของกลุ่มเองในการจัดการและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น กลุ่มผู้สูงอายุที่มาทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชนวัดศรีบุญเรือง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่นโดยมีกิจกรรมเกี่ยวกับการทำความสะอาด และดูแลรักษาสภาพแวดล้อมของวัดช่วยกัน

ตารางที่ 2 แรงจูงใจภายในและแรงจูงใจภายนอกของผู้กระทำการในการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดอีสาน (ต่อ)

แรงจูงใจภายนอก	ระดับปัจเจกบุคคล	- เจ้าอาวาสตระหนักรู้ในการจัดการสิ่งแวดล้อม เพราะการเข้าร่วมโครงการการจัดการสิ่งแวดล้อมกับสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 10 ตลอดจนการจัดการแยกขยะและนำเอาขยะรีไซเคิลที่ขายได้มาแปรเป็นเงินใช้จ่ายในวัด - ผู้คนที่ได้รับการส่งเสริมและกระตุ้นจากเจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อม เช่น การนำเอาเศษวัสดุเหลือใช้จากวัดไปประดิษฐ์สิ่งของใช้และแปรเป็นมูลค่าสำหรับใช้จ่ายได้ด้วย นอกจากนี้ยังมีการจัดการเศษอาหารที่นำไปเลี้ยงสัตว์เลี้ยงด้วย
	ระดับกลุ่ม	กลุ่มทั้งที่เป็นบ้าน วัด โรงเรียน และกลุ่มอื่น ๆ มีความตระหนักถึงผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นกับการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัด เช่น วัดได้อาศัยกลุ่มสังคมต่าง ๆ ในการขับเคลื่อนการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดอันเนื่องมาจากการเข้าร่วมโครงการประกวดวัดสิ่งแวดล้อมดีเด่นกับสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 10 ด้วย

กล่าวได้ว่าปัจจัยเรื่องแรงจูงใจทั้งแรงจูงใจภายในและแรงจูงใจภายนอกต่างเป็นเรื่องที่อยู่เบื้องหลังของความสำเร็จของการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในภาคอีสาน โดยเฉพาะแรงจูงใจภายนอกที่ชี้ให้เห็นว่า มีกิจกรรมหลากหลายที่ไม่ได้มุ่งไปที่ผลลัพธ์โดยตรงต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม แต่สิ่งเหล่านั้นกลับเป็นตัวช่วยในการจัดการและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีการนำเอากิจกรรมเหล่านั้นไปเชื่อมโยงการทำงานบุญตามหลักพุทธศาสนาก็เป็นอย่างหนึ่งที่จะขับเคลื่อนให้การจัดการสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น โดยเฉพาะการที่ผู้คนรู้จักที่จะนำเอาสิ่งของเหลือใช้ซึ่งจะก่อให้เกิดมลพิษ มาเปลี่ยนเป็นประโยชน์ใช้สอยของผู้คนได้ ทั้งนี้ สามารถเขียนเป็นแผนภาพความคิดได้ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 ตัวแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดของภาคอีสาน

สรุปและอภิปรายผล

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะทำการอภิปรายผลการวิจัยที่ได้กล่าวไว้แล้ว เพื่อที่จะชี้ให้เห็นรายละเอียดที่ลึกและกว้างมากขึ้นทั้งในแง่ของทฤษฎี และในแง่ของการปฏิบัติ เนื่องจากว่าวัดเป็นพื้นที่ของการสร้างมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกันกับชุมชน ซึ่งอาจเกิดภายในวัดเองหรือส่งผลกระทบต่อชุมชนด้วย จากผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าวัดมีความพยายามที่จะส่งเสริมและลงมือปฏิบัติการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง โดยการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดนี้ประกอบไปด้วยปัจจัยหลักสามประการคือ ประการแรก ผู้กระทำการ อันได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน กลุ่ม อสม. กลุ่มผู้สูงอายุ หน่วยงานภาครัฐ เช่น เทศบาล และโรงเรียน เป็นต้น ประการที่สองได้แก่ความสามารถในการนำเอาทุนทางสังคมมาใช้ เช่น ทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม ทุนมนุษย์ และทุนอื่น ๆ ส่วนประการที่สามก็คือ แรงจูงใจอันได้แก่แรงจูงใจภายในและแรงจูงใจภายนอก ซึ่งเมื่อพิจารณาให้ลึกในรายละเอียดแล้วนั้นก็จะพบว่า จุดเริ่มต้นของการที่ทำให้ผู้กระทำการต่าง ๆ ออกมาเคลื่อนไหวหรือจัดการสิ่งแวดล้อมนั้นมาจากแรงจูงใจเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงจูงใจภายในของพระสงฆ์อันเป็นเรื่องปกติที่จะต้องจัดการ ดูแล รักษาสิ่งแวดล้อมภายในวัดตามพระวินัยอยู่แล้ว และนอกจากนี้พระสงฆ์ยังเห็นคุณค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่าเป็นสิ่งมีคุณค่าในตัวของมันเอง และเป็นสิ่งมีคุณค่าสำหรับสิ่งมีชีวิตน้อยใหญ่อื่น ๆ ด้วย กล่าวได้ว่า ปัจจัยภายในเหล่านี้เองแสดงออกมา

ในลักษณะของแรงงูใจที่มาจากมุมมองเชิงจิตวิทยาของผู้กระทำการโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้กระทำการเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมผ่านมุมมองทางจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมด้วยกันทั้งสิ้น สอดคล้องกับคำอธิบายของโสวิทย์ บำรุงภักดิ์ และพระวิมาน คัมภีร์ปัญญา (2561) ได้เสนอเอาไว้ว่า พุทธศาสนามีหลักการที่เกื้อกูลต่อระบบนิเวศทั้งส่วนที่เป็นระบบทางชีวภาพและกายภาพ และพุทธศาสนากล่าวว่ามนุษย์ไม่ใช่ศูนย์กลางของสรรพสิ่ง สิ่งอื่นจึงมีสิทธิที่จะไม่ถูกทำลายโดยมนุษย์ มนุษย์ควรมีการดูแลรักษา พืชพันธุ์ อนุรักษ และเป็นมิตรต่อระบบนิเวศ ดังนั้น พุทธศาสนาจึงเสนอหลักการที่มีส่วนเกื้อกูลต่อระบบนิเวศ (นิเวศเชิงพุทธ) มีอยู่ 7 หลักการ คือ (1) วิถีการดำรงชีพที่เกื้อกูล (2) การกระทำที่เป็นเชิงปฏิบัติ (3) การอนุรักษ (4) การฟื้นฟู (5) การพัฒนาวิถีคุณธรรม (6) การพึ่งพาอาศัยกัน (7) สภาวะธรรมในระบบนิเวศ และมีพุทธพจน์รับรองดังที่ปรากฏในธัมมปัทมสูตร อรรถกถาขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เรื่องพระเถระแก่ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงถนอมป่า แต่อย่าตัดต้นไม้”(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526) ซึ่งต้นไม้เป็นระบบนิเวศที่พบเห็นและเข้าใจได้อย่างง่าย และพระพุทธศาสนาเห็นว่าระบบนิเวศเป็นปัจจัยที่มีความเกื้อกูลกัน กล่าวได้ว่าพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับระบบนิเวศในลักษณะที่ทุกอย่างเป็นองค์รวม ด้วยเหตุนี้แรงงูใจภายในอันเกิดขึ้นจากระบบคิด ค่านิยม คติความเชื่อของพระสงฆ์ และพุทธศาสนิกชนเอง ได้หล่อหลอมให้ผู้คนได้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม จึงนำไปสู่การเกิดขึ้นของผู้กระทำที่เป็นผู้นำทางด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ที่เป็นผู้นำได้ชักชวนชาวบ้านให้ตระหนักต่อปัญหาเหล่านี้ ผ่านกิจกรรม ผ่านการเทศนาอบรม และประเพณีที่ยังฝังตรึงอยู่กับวิถีชีวิตที่เป็นธรรมชาติ และไม่ได้พึงพิงตามกระแสโลกทุนนิยม ที่ต่างเร่งผลิตและแข่งขันกันในทุก ๆ เรื่อง และอีกทางหนึ่งก็ผ่านประธานชุมชน ไปยังชาวบ้าน แรงงูใจภายในจึงเป็นการขยายออกไปในรูปแบบของความสัมพันธ์ที่เป็นเส้นตรง เช่น พระสงฆ์ - ชาวบ้าน หรือ พระสงฆ์ - ผู้นำชุมชน - ชาวบ้าน

ดังนั้น แม้ว่าการพัฒนาชุมชนโดยรอบวัดทั้งสามจังหวัดในภาคอีสาน มีความพยายามที่จะพัฒนาให้ชนบทเป็นเมืองมากขึ้น อันจะนำมาซึ่งการพัฒนาทางด้านวัตถุ และวิถีชีวิตของผู้คนที่เร่งรีบและตอบสนองของความเร่งรีบด้วยการใช้สอยสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างง่ายดาย แม้แต่การไปทำบุญทำทานที่วัดก็ตามก็เป็นไปในทิศทาง

ที่มุ่งไปยังการอำนวยความสะดวกให้กับตนเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาเมืองจึงตามมาด้วยปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ อาจเกิดคำถามว่าการมีวิถีชีวิตที่เร่งรีบเช่นนี้ส่งผลกระทบต่อวัดแน่นอนว่า หากเราอาศัยคำอธิบายของมาร์กซ์ที่ว่ามนุษย์ที่ทำงานในระบบทุนนิยมจะเป็นผู้แปลกแยกจากตัวตนของตนเอง ด้วยเหตุนี้เขาจึงมักจะพยายามค้นหาความบรรเทาเบาบางความแปลกแยกนี้ มาร์กซ์ได้อาศัยตัวอย่างหนึ่งว่า ศาสนาเป็นอีกประการสำคัญที่จะช่วยปลอบประโลมใจให้มนุษย์รู้สึกแปลกแยกน้อยลงชั่วคราวชั่วคราว ด้วยเหตุนี้เมื่อมนุษย์ทำงานมากขึ้นความแปลกแยกยิ่งมากขึ้นและการร้องเรียกหาสิ่งปลอบประโลมใจก็ยิ่งมากขึ้น ศาสนาจึงเป็นตัวละครสำคัญในส่วนนี้ แม้ในสังคมไทยวัดหรือพุทธศาสนาก็ได้กลายมาเป็นสิ่งซึ่งช่วยปลอบประโลมใจผู้คนทั้งหลาย ทว่าการเข้าวัดก็มีใช่เป็นไปเช่นเดิม แต่การเข้าวัดของผู้คนในยุคนี้ต่างเป็นการทำเพื่อความสบายใจ เป็นการทำเพื่อมุ่งหวังผลตอบแทนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า กิจกรรมและพิธีกรรมต่าง ๆ ของศาสนาก็เป็นไปในทิศทางของวัฒนธรรมประดิษฐ์ที่สร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์มากกว่าความเข้าใจในสาระของพิธีกรรม เช่น การวางพวงหรีดดอกไม้เคารพศพ การสร้างเสนาสนะที่ใหญ่โต การทำบุญโรงทานที่หวังอยากให้บริจาคทานอย่างมาก สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่ทำให้ผู้คนในยุคนี้ได้ปลดปล่อยความทุกข์ออกไปชั่วคราวชั่วคราว และยังนำเอาวัฒนธรรมแบบใหม่ ๆ เข้าไปในวัดด้วย เช่น การเคารพศพด้วยพวงหรีดดอกไม้ การทำโรงทานที่ตามมาด้วยขยะ หรือแม้แต่การสร้างเสนาสนะที่ใหญ่โต สิ่งเหล่านี้เป็นการทำให้สิ่งแวดล้อมของวัดเสื่อมโทรมด้วยกันทั้งสิ้น (พุทธรักษ์ ปราบนอก, 2562) แต่ดูเหมือนว่า วัดทั้งสามวัดต่างก็มีแนวทางในการรับมือกับปัญหาเหล่านี้ นั่นก็คือภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสที่ใช้แรงงูใจภายในของตนเองให้เกิดประโยชน์ผนวกกับการนำเอาทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ในการทำบุญประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งทุนทางวัฒนธรรมเหล่านั้น ล้วนแต่เป็นการกระทำบนฐานของการเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมด้วยกันทั้งสิ้น อย่างกรณีของบุญข้าวสาก ข้าวประดับดิน ที่หลายวัดได้เปลี่ยนจากการห่อใบตองเป็นการห่อสำเร็จรูปด้วยถึงพลาสติกบ้าง โฟมบ้าง แต่วัดทั้งสามแห่งนี้ยังคงรูปแบบของการทำตามวัฒนธรรมดั้งเดิม แสดงให้เห็นถึงการนำเอาทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ ซึ่งทุนทางวัฒนธรรมนี้เป็นสิ่งที่เรียกว่าแรงงูใจภายนอก

เพราะเป็นเรื่องที่แยกขาดจากการจัดการสิ่งแวดล้อม แต่มีผลโดยตรงต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ส่วนเรื่องของแนวคิดส่วนบุคคลของเจ้าอาวาสเป็นแรงจูงใจภายใน ดังนั้นสิ่งสำคัญที่สุดคือการมีแรงจูงใจภายในและแรงจูงใจภายนอกที่สร้างความมั่นคงต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี และที่สำคัญสำหรับคำอธิบายของข้อค้นพบนี้ก็คือว่า วัดยังคงมีสถานะเป็นศูนย์รวมชุมชนอยู่ แม้ว่าชุมชนจะเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์มากเพียงใดก็ตาม แต่สิ่งที่จะช่วยธำรงความเป็นหนึ่งกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ก็คือ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง (พระสงฆ์) ที่สามารถนำเอาทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ได้โดยไม่ได้เจาะจงไปที่การจัดการสิ่งแวดล้อมโดยตรง แต่การจัดการสิ่งแวดล้อมเหล่านั้น จะถูกแสดงออกมาจากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากทุนทางวัฒนธรรมนั้น ๆ ดังนั้นหากอาศัยคำอธิบายว่าคนที่ผู้คนต่างวิ่งตามกระแสทุนนิยมและวัดเองก็ต้องปรับตามนั้น และท้ายที่สุดแล้วผลกระทบจากกิจกรรมของมนุษย์ก็จะส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม แต่ทั้งนี้ผลการวิจัยชี้ว่าทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสที่มาจากแรงจูงใจภายในคือเจ้าอาวาสมีทัศนคติที่มุ่มมองทางจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมแบบใดแบบหนึ่งนั้น ต่างก็เป็นกระบวนการบังอันสำคัญที่จะทำให้เกิดการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมต่อไป

นอกจากภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสที่ใช้แรงจูงใจภายในของตนเองให้เกิดประโยชน์ ผนวกกับการนำเอาทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ในการทำบุญประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ อันเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมแล้วนั้น ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่ามีแรงจูงใจภายนอกเช่นกัน ที่มีอิทธิพลและบทบาทสำคัญต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด เช่น การจัดการคัดแยกขยะโดยนำขยะรีไซเคิลไปขายแล้วเปลี่ยนให้ขยะเป็นมูลค่าใช้สอยได้เกิดขึ้น หรือการประดิษฐ์สิ่งใช้สอยจากของเหลือใช้ ตลอดจนการเปลี่ยนพวงหรีดเคารพศพจากดอกไม้มาเป็นของใช้ที่ใช้สอยประโยชน์ได้ โดยสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้คนต้องการประโยชน์ใช้สอยจากตัววัตถุ ที่ทำให้ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมลดลงไปได้ กล่าวคือสามารถลดปริมาณขยะหรือมลพิษที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมตามมาสอดคล้องกับข้อค้นพบของ Chamaratana et al. (2019) ที่ชี้ว่ากิจกรรมที่มีส่วนส่งเสริมเครือข่ายของการรักษาสิ่งแวดล้อมคนเมือง เช่น การจัดระบบการจัดการขยะ และการรีไซเคิลขยะ ทำให้เกิดแรงจูงใจให้คนในชุมชนเมืองร่วมแรงร่วมใจเพื่อพัฒนาชุมชน

ของตนสู่การเป็นเมืองคาร์บอนต่ำ นอกจากนี้แรงจูงใจภายนอกอีกประการหนึ่งก็คือแรงจูงใจอันเนื่องมาจากการให้รางวัลจากการประกวดวัดที่มีการจัดการสิ่งแวดล้อมดีเด่น ซึ่งแรงจูงใจภายนอกอันเนื่องมาจากการให้รางวัลจากการประกวดถือว่าเป็นแรงจูงใจสำคัญที่จะทำให้การขับเคลื่อนการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดในประเด็นอื่น ๆ มีความก้าวหน้าไปได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยที่นำเสนอมาข้างต้น ผู้วิจัยขอเสนอแนะประเด็นที่อาจเป็นประโยชน์ต่อทางคณะสงฆ์ นั่นก็คือ การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดควรเป็นนโยบายที่คณะสงฆ์ควรจะทำให้มีความสำคัญและถือเป็นนโยบายเร่งด่วน เพราะปัญหาสิ่งแวดล้อมส่งผลกระทบต่อทุกองค์กรในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัดซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของสังคมไทยควรจะทำให้มีความสำคัญต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมต่างๆ ภายในวัดให้เหมาะสม หากวัดมีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดีย่อมกลายเป็นสถานที่ที่น่ารื่นรมย์เหมาะแก่การเป็นที่พักพิงและแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดยังอาจจะเป็นตัวอย่างของชุมชนในการมีความคิดริเริ่มที่จะเข้าไปจัดการสิ่งแวดล้อมในครัวเรือนอีกด้วยอันจะส่งผลดีต่อสังคมตามลำดับ ในงานวิจัยนี้ ยังมีประเด็นที่ควรทำการจะทำการวิจัยในโอกาสต่อไป โดยมุ่งเน้นไปที่การแสวงหาวิธีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพราะผลการวิจัยได้นำเสนอไปแล้วข้างต้นว่า ตัวแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ มี 3 ประการคือ ตัวผู้กระทำการ แรงจูงใจและความสามารถในการใช้ทรัพยากรชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม ในแต่ละปัจจัยนั้นก็สามารถที่จะทำการวิจัยต่อไปในเชิงลึกมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- พระมหาสำนวน ไยแก้ว. (2544). *วินัยของพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม*. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พุทธรักษ์ ปราบนอก. (2562). ปัญหาภาวะโลกร้อนของวัดในพุทธศาสนา. *มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์*, 36(2), 163-175.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2526). *พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 4*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- รังสรรค์ สุคำภา. (2560). จริยศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อมกับการเมืองด้านสิ่งแวดล้อม: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ. *วารสารเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา*, 17(1), 137-169.
- โสวิทย์ บำรุงภักดี และพระวิมาณ คัมภีร์ปัญญา. (2561). ความเกื้อกูลต่อระบบนิเวศตามหลักทางพุทธศาสนา. *มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์*, 35(3), 129-151.
- Barrow, C. (2006). *Environmental management for sustainable development*. New York: Routledge.
- Bennett, N. J., Whitty, T. S., Finkbeiner, E., Pittman, J., Bassett, H., Gelcich, S., & Allison, E. H. (2018). Environmental stewardship: A conceptual review and analytical framework. *Environmental management*, 61(4), 597-614.
- Berkes, F. (2004). Rethinking community based conservation. *Conservation biology*, 18(3), 621-630.
- Campos-Silva, J. V., & Peres, C. A. (2016). Community-based management induces rapid recovery of a high-value tropical freshwater fishery. *Scientific reports*, 6, 34745.
- Chamaratana, Thanapauge; Lukk W. J. Knippenberg, Edwin B. P. De Jong, Phuttarak Prabnok, Kritsada Phatchaney, and Rasita Dasri. (2019). "Tri-Patterns of Community Network for Carbon Emission Reduction in Thai-Isan Urban." *Journal of Physics: Conference Series* 1340: 1-16. <https://doi:10.1088/1742-6596/1340/1/012045>

- Chan, K. M., Balvanera, P., Benessaiah, K., Chapman, M., Díaz, S., Gómez-Baggethun, E., ... & Luck, G. W. (2016). Opinion: Why protect nature? Rethinking values and the environment. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(6), 1462-1465.
- Fernandes, J. P., & Guiomar, N. (2016). Environmental ethics : driving factors beneath behavior, discourse and decision-making. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 29(3), 507-540.
- Joe Myers. (2016). *What is the Anthropocene? And why does it matter?*. Retrieved October 6, 2018, from <https://www.weforum.org/agenda/2016/08/what-is-the-anthropocene-and-why-does-it-matter/>.
- Jolly, V. (1978). The Concept of Environmental Management. In Dest Bandhu, Veena Bhardwaj, J.L. Bhat. (Ed.). *Managing the Environment* (pp. 23 - 47). New Delhi: Indian Environmental Society.
- Krasny, M. E., & Tidball, K. G. (2012). Civic ecology: a pathway for Earth Stewardship in cities. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 10(5), 267-273.
- Miles, M. B., Huberman, A. M., Huberman, M. A., & Huberman, M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. London: Sage.
- Riehl, B., Zerriffi, H., & Naidoo, R. (2015). Effects of community-based natural resource management on household welfare in Namibia. *PloS one*, 10(5), e0125531.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary educational psychology*, 25(1), 54-67.
- Wolf, K. L., Blahna, D. J., Brinkley, W., & Romolini, M. (2013). Environmental stewardship footprint research: linking human agency and ecosystem health in the Puget Sound region. *Urban Ecosystems*, 16(1), 13-32.

Worrell, R., & Appleby, M. C. (2000). Stewardship of natural resources: definition, ethical and practical aspects. *Journal of agricultural and environmental ethics*, 12(3), 263-277.

การใช้สื่อดิจิทัลเพื่อส่งเสริมสุขภาพ

To use of digital media to promote health

พฤกษา เกษมสารคุณ¹, บงกชกร หงส์สาม²
และ กันตพิชญ์ ศักดิ์สวัสดิ³
Phrugsa Gasemsarakoon¹, Bongkotchakon Hongsam²
and Kuntapitch Saksawat³
^{1,2,3}มหาวิทยาลัยการกีฬาแห่งชาติ วิทยาเขตลำปาง
^{1,2,3}Thailand National Sports University Lampang Campus

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาการเปิดรับ การแสวงหาข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อดิจิทัล ตลอดจนความรู้ และพฤติกรรมการป้องกันฝุ่น PM 2.5 เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) รูปแบบการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research Method) โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เก็บข้อมูลจากจากประชาชนที่มีอายุระหว่าง 18 – 60 ปี ในพื้นที่ทั้ง 19 ตำบล ของอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง จำนวน 400 ตัวอย่าง ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างที่ใช้ความน่าจะเป็น (Probability Sampling) เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multi-Stage Sampling) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป สถิติที่ใช้ ได้แก่ สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการศึกษาพบว่า 1 กลุ่มตัวอย่างมีการเปิดรับและการแสวงหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับฝุ่น PM 2.5 อยู่ในระดับสูง โดยกลุ่มตัวอย่างเปิดรับข้อมูลจากสื่อดิจิทัลวันละครั้ง ผ่านสื่อ Facebook มากที่สุด รองลงมาคือสื่อ Line และสื่อ Application ต่าง ๆ ตามลำดับ 2 ความคิดเห็นต่อการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ PM 2.5 ผ่านสื่อดิจิทัลอยู่ในระดับที่ดี เมื่อพิจารณารอบด้านพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นที่ดีต่อความสะดวกต่อการเข้าถึงข้อมูลมากที่สุด รองลงมาคือด้านการให้ข้อมูลข่าวสาร

ที่เข้าใจง่าย และการให้ข้อมูลข่าวสารที่มีความรวดเร็ว ตามลำดับ ส่วนในระดับปานกลาง คือ ด้านสีสันสวยงามน่าสนใจ และด้านข้อมูลถูกต้องเชื่อถือได้ 3 ด้าน ความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับฝุ่น PM 2.5 พบว่าอยู่ในระดับที่สูงมาก โดยเฉพาะในเรื่องความรู้ความเข้าใจว่าฝุ่น PM 2.5 คืออะไร สาเหตุและอันตรายของฝุ่น PM 2.5 และ 4 พฤติกรรมการป้องกันตนเองจากฝุ่น PM 2.5 พบว่า มีการป้องกันตนเองจากฝุ่น PM 2.5 อยู่ในระดับที่สูง โดยพบการป้องกันตนเองด้วยวิธีการใส่หน้ากากกรองฝุ่นมากที่สุด และวิธีการที่ใช้น้อยที่สุดมีเพียง 2 วิธี คือ วิธีการฉีดน้ำเพื่อบรรเทาฝุ่น และการใช้เครื่องฟอกอากาศ อาจเป็นเพราะเป็นวิธีการที่ยุ่งยาก และมีค่าใช้จ่ายสูง

คำสำคัญ : สื่อดิจิทัล, สื่อสารสุขภาพ, ฝุ่น PM 2.5, การป้องกันตนเองจากฝุ่น PM 2.5

Abstract

This research aimed to study exposure Seeking information through digital media As well as knowledge And PM 2.5 dust prevention behavior is quantitative research. (Quantitative Research) A survey research method by using questionnaires. (Questionnaire) Data were collected from 400 people aged between 18 - 60 years in 19 sub-districts of Muang District, Lampang Province by using probability sampling method, selecting a multi-step sample (Multi-Stage Sampling) analyzed the data using percentage, mean and standard deviation.

The results of the study showed that 1 The samples were at high levels of exposure and seeking information about PM 2.5 dust. The samples were most exposed to information from digital media once a day via Facebook media, followed by Line media and various application media, respectively. Good level When considering all aspects, it was found that the sample group had the most opinion on ease of access to information. Followed by the provision of information that is easy to understand. And providing information with speed, respectively, in the medium level, colorful, interesting and information is correct and reliable. 3 Knowledge and understanding of PM 2.5 dust information was found to be at a very high level. Especially in the knowledge and understanding of what PM 2.5 dust is, causes and dangers of dust PM 2.5 and 4 Self-protection behavior from PM 2.5 dust found that self-protection from PM dust 2.5 is high Found to protect themselves by wearing a dust mask the most and the least used method, there are only 2 methods: water spray to relieve dust. And the use of air purifiers Maybe it's because it's a tricky approach. And has a high cost.

Keywords: Digital media, Communication health, PM 2.5 dust, Self-protection from PM 2.5 dust

บทนำ

ในยุค “ดิจิทัล” ที่ทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต เพราะสื่อดิจิทัลเข้ามา มีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันของทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะ การใช้โทรศัพท์มือถือหรือสมาร์ทโฟนในปัจจุบัน เครื่องมือสื่อสารที่ไม่ได้เป็นเพียงแค่ โทรศัพท์ แต่เป็นเครื่องมือที่ใช้เชื่อมต่อสังคมโลกในรูปแบบสังคมออนไลน์ การติดต่อ รับส่งข้อมูลข่าวสารทางข้อความ ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหวและเสียง ผ่านช่องทาง สื่อออนไลน์ เช่น Line Facebook YouTube Messenger และ Application ของแต่ละ หน่วยงาน ดังนั้น สื่อดิจิทัลจึงเป็นช่องทางหรือเครื่องมือสำคัญในการเรียนรู้ รับทราบ ข้อมูลข่าวสารสถานการณ์สังคม สภาพแวดล้อมที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต และช่วยส่งเสริมสุขภาพให้มีความปลอดภัย โดยเฉพาะปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตมนุษย์ ก็คือ “อากาศ”

อากาศเป็นสิ่งสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดบนโลก การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางอากาศทุกอย่างเช่น การตัดไม้ทำลายป่า สภาพ ความชื้นในอากาศ การเกิดไฟไหม้ป่า กระบวนการผลิตในโรงงานอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดหมอกควัน ฝุ่นละอองและก๊าซพิษ เหล่านี้ย่อมส่งผลต่อการดำรงชีวิตอย่าง หลีกเลี่ยงไม่ได้ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2558) ศึกษาว่าเมื่อมนุษย์และสัตว์ หายใจเอาอากาศที่สกปรกที่มีฝุ่นละอองหมอกควันก๊าซต่าง ๆ ตลอดจนสารเป็นพิษเข้าไป ในร่างกาย จะทำให้ร่างกายเจริญเติบโตไม่เต็มที่ และเป็นสาเหตุของโรคต่าง ๆ เช่น โรคเกี่ยวกับระบบหายใจ โรคมะเร็งที่ปอด โรคหลอดเลือดแข็ง โรคหัวใจ ปอด มีนัง ไขเป็นเลือด เป็นต้น อากาศเสียยังเป็นอันตรายต่อระบบหายใจของพืชโดยตรง ส่งผล ต่อการเจริญเติบโตของพืชชะงักงัน เห็นได้จากต้นไม้ที่ปลูกที่มีการจราจรรณาแน่น มักจะแคระแกร็นมีการเจริญเติบโตช้าหรือตาย สำหรับสถานการณ์สภาพอากาศ ประเทศไทย ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2562 เกิดปรากฏการณ์ฝุ่นปกคลุมอย่างหนาแน่น ทุกคน จึงได้รู้จักฝุ่น PM 2.5 ที่ปรากฏอยู่บนสื่อแทบทุกแขนง ฝุ่น PM 2.5 (Particulate matter with diameter of less than 2.5 micron) เป็นฝุ่นละอองขนาดเล็กมากที่มีขนาดเล็กกว่า 2.5 ไมครอน เป็น 1 ใน 8 ตัววัดมาตรฐานคุณภาพอากาศในบรรยากาศ เทียบได้ว่า มีขนาดประมาณ 1 ใน 25 ส่วนของเส้นผ่านศูนย์กลางเส้นผมมนุษย์ เป็นฝุ่นที่มีขนาดเล็ก

มากจนคนจมูกของมนุษย์ไม่สามารถกรองได้ จึงแพร่กระจายเข้าสู่ทางเดินหายใจ กระแสเลือด และเข้าสู่อวัยวะอื่น ๆ ในร่างกายได้ ตัวฝุ่นเป็นพาหะนำสารแคดเมียม โปรท โลหะหนัก และสารก่อมะเร็งอื่น ๆ เป็นสาเหตุของผลกระทบด้านสุขภาพทั้งระยะสั้นและระยะยาว เช่น อาการไอ จาม หรือภูมิแพ้ ผู้ที่เป็นภูมิแพ้ฝุ่นอยู่แล้ว จะยิ่งถูกกระตุ้นให้เกิดอาการมากขึ้น ผิวหนังปวดแสบปวดร้อน เกิดลมพิษ ก่อให้เกิดโรคทางเดินหายใจเรื้อรัง โรคหลอดเลือดและหัวใจ โรคปอด หรือมะเร็งปอด สำหรับผู้ที่ร่างกายแข็งแรงเมื่อได้รับฝุ่น PM 2.5 อาจจะไม่ส่งผลกระทบให้เห็นในช่วงแรกๆ แต่หากได้รับติดต่อกันเป็นเวลานาน หรือสะสมในร่างกาย สุดท้ายก็จะก่อให้เกิดอาการผิดปกติของร่างกายในภายหลัง (กรมควบคุมมลพิษ, 2562) ทั้งองค์การอนามัยโลก หรือ World Health Organization (WHO) กำหนดให้ฝุ่น PM 2.5 จัดอยู่ในกลุ่มที่ 1 ของสารก่อมะเร็ง ประกอบกับรายงานของธนาคารโลก (World Bank) ที่ระบุว่าประเทศไทยมีผู้เสียชีวิตจากมลพิษทางอากาศมากถึง 50,000 ราย ส่งผลไปถึงระบบเศรษฐกิจ รวมไปถึงค่าใช้จ่ายจำนวนมากที่ต้องสูญเสียรักษาพยาบาลผู้ป่วยจากมลพิษทางอากาศนี้ (กระทรวงสาธารณสุข, 2562)

จึงทำให้หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น กระทรวงสาธารณสุข กรมควบคุมโรค กรมควบคุมมลพิษ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถานพยาบาลของรัฐบาลและเอกชน สื่อมวลชน สถานศึกษา และหนึ่งในความเคลื่อนไหวใหญ่ กรีนพีซ ประเทศไทย ร่วมกับ มูลนิธินิติธรรมสิ่งแวดล้อม, มูลนิธิบูรณะนิเวศ, มูลนิธิชีววิถี (BIOTHAI) มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค, Friend Zone, เมลด์เคย์, Climate Strike Thailand และภาคประชาชน ร่วมเดินรณรงค์ “พอทันที ขออากาศดีคืนมา” เพื่อสนับสนุนให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจต่ออันตรายผลกระทบ การป้องกันดูแลตัวเองอย่างถูกวิธี เพื่อลดความทุกข์ทรมาน และค่าใช้จ่ายในการรักษา ตลอดจนรู้และเข้าใจถึงปัญหาฝุ่น PM 2.5 ที่เกิดขึ้นจาก 4 สาเหตุ ได้แก่ 1. แหล่งกำเนิด จากการจราจร การเผาไหม้ในที่โล่ง การทำกิจกรรมของประชาชน การดำเนินงานภาคอุตสาหกรรม 2. สภาพอากาศ สภาพการณ์ผกผันของอุณหภูมิ (Temperature Inversion) ที่มักเกิดขึ้นในฤดูหนาว ที่ชั้นความเย็นอยู่ภายใต้ถูกกักอยู่ภายใต้ชั้นความร้อนแปลงสภาพเป็นฝ้าซี กักกันให้ฝุ่นไม่สามารถลอยสูงได้ 3. สภาพพื้นที่ ด้วยลักษณะ

ทางภูมิศาสตร์ที่เป็นแอ่ง ไม่เอื้อต่อการเจือจางมลพิษ รวมด้วยผังเมือง การวางตัว การก่อสร้างที่ทำให้การระบายอากาศไม่ดี และ 4. พื้นที่สีเขียว ตามองค์การอนามัยโลก (WHO) ระบุให้สัดส่วนพื้นที่สีเขียวต่อประชากร 1 คน คือ 9 ตร.ม. แต่สำหรับด้วยการขยายตัวของสังคมเมือง กลับมีสัดส่วนพื้นที่สีเขียวไม่ถึง 3 ตร.ม. ต่อประชากร 1 คน น้อยกว่ามาตรฐานของ WHO ถึง 3 เท่า (พิสุทธิ เพียรมนกุล, 2562) จากสถานการณ์ ความรุนแรงของฝุ่น PM 2.5 จึงจำเป็นต้องสื่อสาร เผยแพร่ให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจถึงสาเหตุการเกิดที่ถูกต้อง เพื่อนำไปสู่การร่วมมือปฏิบัติลดฝุ่น PM 2.5

สื่อดิจิทัลจึงถูกนำมาใช้ เป็นเครื่องมือการสื่อสารให้ข้อมูลความรู้ สาเหตุ อันตราย ผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนวิธีการป้องกันตนเองจากฝุ่น PM 2.5 เนื่องด้วยคุณสมบัติของสื่อดิจิทัลที่สามารถสื่อสารข้อมูลในวงกว้างได้ในเวลาอันรวดเร็ว เข้าถึงข้อมูลได้สะดวกในทุกสถานที่ทุกเวลา มีความสวยงามเข้าใจง่าย และเสียค่าใช้จ่ายน้อย (วรุณ อ่อนน้อม, 2555) อาทิเช่น วิดีโอ YouTube ที่ให้ความรู้ ความเข้าใจอันตรายของ ฝุ่น PM 2.5 เมื่อเข้าสู่ร่างกาย รูปภาพกราฟฟิกเกี่ยวกับ ฝุ่น PM 2.5 ที่ส่งผ่านกันทาง Line และ Facebook และยังมีหน่วยงานทั้งภาครัฐและ เอกชนได้สร้าง Application เพื่อให้ความรู้และตรวจวัดคุณภาพอากาศแบบ Real time เช่น Air Visual, Air4 Thai, Air Matters, BreezoMeter, Airveda, Plume Air Report และ Air Quality: Real time AQI (Pollution Control Department, 2019) ซึ่งทุกคน สามารถรับข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวกับฝุ่น PM 2.5 ผ่านทางสื่อดิจิทัลเหล่านี้ได้ตลอดเวลา ในทุกสถานที่

สถานการณ์ปัญหาฝุ่น PM_{2.5} ในประเทศไทย ในปีพ.ศ. 2562-2563 จากข่าว ที่ปรากฏผ่านสื่อมวลชน พบว่า ภาคเหนือเป็นพื้นที่ที่มีปริมาณฝุ่น PM 2.5 เกินค่ามาตรฐานสูงสุด โดยเฉพาะพื้นที่จังหวัดลำปางมีหมอกควันปกคลุมตลอดเวลา ซึ่งเป็นฝุ่นละอองขนาดเล็กลอยต่ำคลุมพื้นที่ ที่เกินค่ามาตรฐานมาก อยู่ในระดับสีแดง ต่อเนื่องกันเป็นเวลา 9 วันติดต่อกัน (ไทยโพสต์, 2563) แม้จะมีการเร่งแก้ไขปัญหา ฝุ่น PM 2.5 ด้วยวิธีการต่าง ๆ แต่เนื่องด้วยลักษณะสภาพอากาศที่หนาวเย็น สภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบล้อมรอบด้วยภูเขา มีลักษณะเป็นแอ่งแผ่นดินหรืออ่าง เรียกว่า “อ่างลำปาง” จึงทำให้อากาศและฝุ่น PM 2.5 ไม่สามารถระบายหรือถ่ายเท

ออกไปได้ ประกอบกับปัญหาการลักลอบจุดไฟเผาป่าอย่างต่อเนื่อง การเผาวัชพืช การเผาในที่โล่ง ส่งผลให้เกิดเขม่าควันไฟเป็นบริเวณกว้าง ทั้งในพื้นที่เป็นที่ตั้งของโรงงานปูนซีเมนต์ และโรงไฟฟ้าถ่านหิน เหมือนถ่านหิน ทำให้มีฝุ่นละอองขนาดเล็กฟุ้งกระจายในอากาศเป็นจำนวนมาก ยิ่งส่งผลต่อค่าฝุ่น PM 2.5 ในระดับสูงมากขึ้น

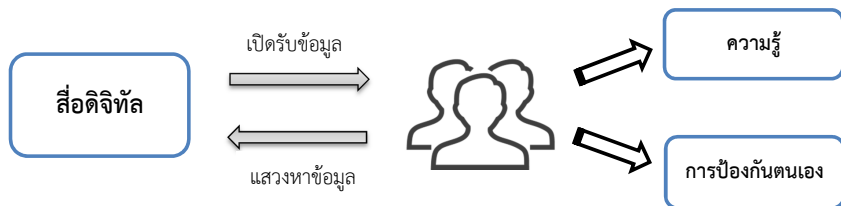
จากสาเหตุดังกล่าวย่อมมีผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนในจังหวัดลำปาง อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการเปิดรับ การแสวงหาข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อดิจิทัล ตลอดจนความรู้ความเข้าใจ และพฤติกรรมการป้องกันตนเองจากฝุ่น PM 2.5 ของประชาชนลำปาง ซึ่งเป็นพื้นที่ประสบปัญหาฝุ่น PM 2.5 สูงเป็นอันดับต้นของประเทศไทย เพื่อนำผลการศึกษานี้เป็นแนวทางให้หน่วยงานด้านส่งเสริมสุขภาพต่าง ๆ นำไปพัฒนารูปแบบ การนำเสนอข้อมูล ผ่านสื่อดิจิทัลอย่างมีประสิทธิภาพ ให้น่าสนใจ ดึงดูดใจให้ประชาชนสนใจรับข้อมูล มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และนำไปสู่การดูแลป้องกันโรค ส่งเสริมตนเองให้มีสุขภาพดี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับของการเปิดรับ การแสวงหาข้อมูลข่าวสารฝุ่น PM 2.5 ของประชาชนใน อ.เมือง จ.ลำปาง
2. เพื่อศึกษาระดับความรู้และพฤติกรรมการป้องกันอันตรายจากฝุ่น PM 2.5 ของประชาชนใน อ.เมือง จ.ลำปาง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การใช้สื่อดิจิทัลเพื่อส่งเสริมสุขภาพ มีกรอบแนวคิดและตัวแปรที่มีความสัมพันธ์ในการวิจัย ดังนี้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงพฤติกรรมการเปิดรับ การแสวงหาข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และ พฤติกรรมการป้องกันตนเองจากฝุ่น PM 2.5 ของประชาชนใน อ.เมือง จ.ลำปาง
2. หน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ สามารถนำข้อมูลไปพัฒนาช่องทางการสื่อสาร รวมถึงรูปแบบการเสนอข้อมูลข่าวสาร เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้และป้องกันตนเองจากฝุ่น PM 2.5 หรือการรักษาสุขภาพจากมลพิษอื่น ๆ

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การใช้สื่อดิจิทัลเพื่อส่งเสริมสุขภาพ” การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ระดับการเปิดรับ การแสวงหาข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และพฤติกรรมการป้องกันตนเองจากฝุ่น PM 2.5 ผ่านสื่อดิจิทัล ของประชาชนใน อ.เมือง จ.ลำปาง โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการสำรวจ วัดตัวแปรเพียงครั้งเดียว (One-shot Descriptive Study) มีขั้นตอน ดังนี้

1. วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

1.1 การกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง เนื่องจากทราบจำนวนประชากรที่แน่นอนจากข้อมูลสำนักทะเบียนจังหวัดลำปาง จึงคำนวณกลุ่มตัวอย่างตามสูตร Yamane (1973) คือ

$$n = \frac{N}{1 + Ne^2} \rightarrow n = \frac{\text{ขนาดประชากร (233,447)}}{\text{ขนาดประชากร (233,447)} * \text{ความน่าจะเป็นของความผิดพลาด(0.05^2)}} \rightarrow n = 399.99$$

ดังนั้น กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาค้นครั้งนี้เท่ากับ 400 ตัวอย่าง

1.2 วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง 400 ตัวอย่าง ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างที่ใช้ความน่าจะเป็น (Probability Sampling) เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multi-Stage Sampling)

1.2.1 เลือกตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) กำหนดกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุระหว่าง 18 - 60 ปี ที่อาศัยอยู่ทั้ง 19 ตำบล ของอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

1.2.2 กำหนดสัดส่วนกลุ่มตัวอย่างจากทั้ง 19 ตำบลเท่ากัน ได้ตำบลละ 22 ตัวอย่าง ดังนั้นกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้เท่ากับ 418 ตัวอย่าง

1.2.3 เลือกตัวอย่าง โดยประสานขอเข้าไปเก็บแบบสอบถามที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบลทั้ง 19 ตำบล ด้วยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accident Sampling) จำนวน 418 ตัวอย่าง ที่กำหนดไว้จนได้ครบตามจำนวนภายในระยะเวลา 1 เดือน (1 - 30 มิถุนายน 2563)

1.2.4 ตรวจสอบความถูกต้องครบถ้วนของแบบสอบถาม และคัดเลือกแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ สามารถนำไปวิเคราะห์ข้อมูลได้ 400 ชุด

2. เครื่องมือที่ใช้ศึกษา

2.1 การสร้างเครื่องมือ ผู้วิจัยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ประกอบด้วยคำถามปลายปิด (Close-ended Question) และคำถามปลายเปิด (Opened-ended Question) แบ่งเป็น 4 ส่วน ดังนี้ 1.) คำถามเกี่ยวกับลักษณะทางประชากร 2.) คำถามเกี่ยวกับการเปิดรับ การแสวงหาข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อดิจิทัล โดยใช้คำถามแบบประเมินค่าระดับของตัวแปร 6 ระดับ ใช้มาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale method) โดยระดับการวัดข้อมูลประเภท อันตรภาค (Interval Scale) 3.) คำถามเกี่ยวกับความรู้ ความเข้าใจเรื่องฝุ่น PM 2.5 จำนวน 15 ข้อ โดยใช้คำถามแบบประเมินค่าระดับของตัวแปร 2 ระดับ 4.) คำถามเกี่ยวกับพฤติกรรม การป้องกันตนเองจากฝุ่น PM 2.5 โดยใช้คำถามแบบประเมินค่าระดับของตัวแปร 6 ระดับ ใช้มาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale method) โดยระดับการวัดข้อมูลประเภทอันตรภาค (Interval Scale)

2.2 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบหาความเที่ยงตรง (Validity) และความเชื่อถือได้ (Reliability) ของแบบสอบถาม โดยผ่านผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน มีค่า OIC เท่ากับ 0.75 และนำโครงร่างงานวิจัยผ่าน คณะกรรมการเต็มชุด (Full board) จริยธรรมการวิจัยเกี่ยวกับมนุษย์ วิทยาลัยพยาบาล

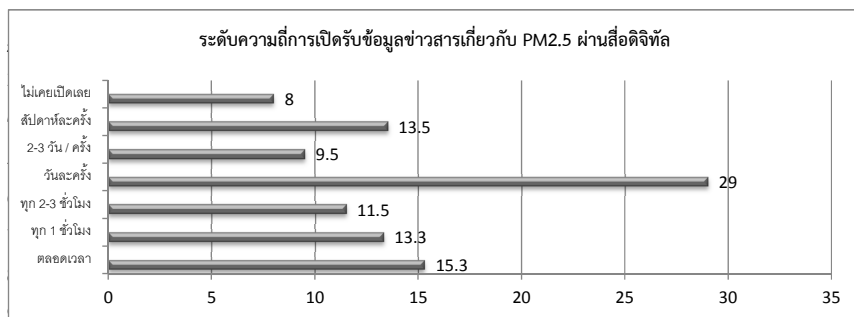
บรมราชชนนี นครลำปาง เลขที่โครงการวิจัย 066/2563 วันที่รับรอง 2 เมษายน 2563 วันหมดอายุ 2 เมษายน 2564 จากนั้นนำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของคณะกรรมการ ไปทดสอบใช้จริงกับผู้ตอบแบบสอบถาม เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปหาค่าสัมประสิทธิ์ความเชื่อมั่น (Reliability Coefficient Alpha) โดยการหาสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson Correlation Product Moment)

ผลการศึกษา

งานวิจัยเรื่อง “การใช้สื่อดิจิทัลเพื่อส่งเสริมสุขภาพ” สามารถสรุปผลการศึกษาได้ ดังนี้

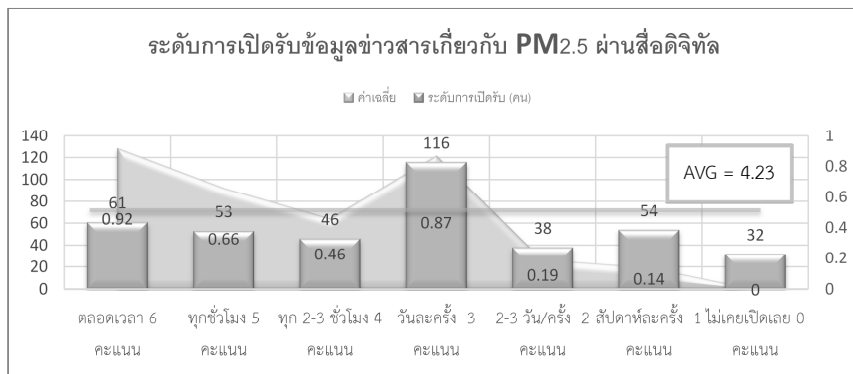
1. ระดับของการเปิดรับ การแสวงหาข้อมูลข่าวสารฝุ่น PM 2.5 ของประชาชนในอ.เมือง จ.ลำปาง

1.1 กลุ่มตัวอย่างมีระดับความถี่การเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับฝุ่น PM 2.5 จากสื่อดิจิทัลวันละครั้ง คิดเป็นร้อยละ 29.0 รองลงมาเปิดรับข้อมูลข่าวสารตลอดเวลา คิดเป็นร้อยละ 15.3 และมีการเปิดรับข้อมูลข่าวสารสัปดาห์ละครั้ง คิดเป็นร้อยละ 13.5 โดยมีกลุ่มตัวอย่างที่ไม่เคยเปิดรับข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อดิจิทัลเลย คิดเป็นร้อยละ 8.0 ตามลำดับ

แผนภูมิที่ 1 ระดับความถี่การเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ PM 2.5 ผ่านสื่อดิจิทัล

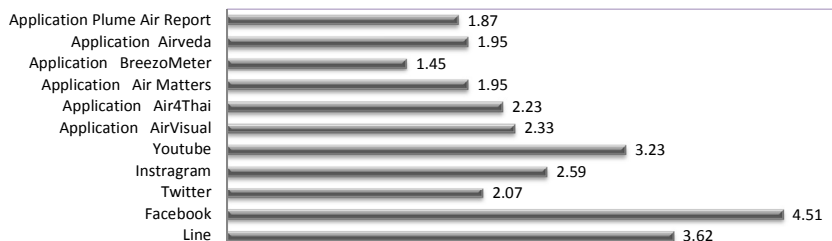
1.2 ผลวิเคราะห์ระดับความถี่การเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับฝุ่น PM 2.5 จากสื่อดิจิทัลจากแผนภูมิที่ 2 แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างมีระดับการเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับฝุ่น PM 2.5 ในระดับที่สูง คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.23

แผนภูมิที่ 2 ระดับการเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ PM 2.5 ผ่านสื่อดิจิทัล

1.3 การเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ PM 2.5 ผ่านสื่อดิจิทัล ใช้คำถามแบบประเมินค่า (Rating scale method) ระดับของตัวแปร 6 ระดับ (น้อยมาก น้อย ปานกลาง น้อย น้อยมาก ไม่เคยเลย) โดยระดับการวัดข้อมูลประเภทอันตรภาค (Interval Scale) ผลการศึกษาพบว่าสื่อดิจิทัล 3 อันดับแรก ที่กลุ่มตัวอย่างเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับฝุ่น PM 2.5 มากที่สุด คือ Facebook มีค่าเฉลี่ย 4.51 Line มีค่าเฉลี่ย 3.62 และ YouTube มีค่าเฉลี่ย 3.23 ตามลำดับ ในขณะที่สื่อ Application ทุกช่องทางเป็นสื่อดิจิทัลที่กลุ่มตัวอย่างเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับฝุ่น PM 2.5 น้อยที่สุด โดยเฉพาะ Application Plume Air Report และ Application BreezoMeter มีค่าเฉลี่ยการเปิดรับข้อมูลข่าวสารที่ 1.87 และ 1.45 ตามลำดับ

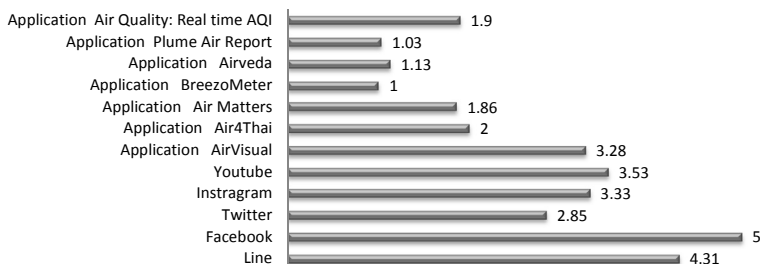
ช่องทางการเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ PM2.5 ผ่านสื่อดิจิทัล

แผนภูมิที่ 3 ค่าเฉลี่ยจำแนกตามช่องทางการเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ PM 2.5 ผ่านสื่อดิจิทัล

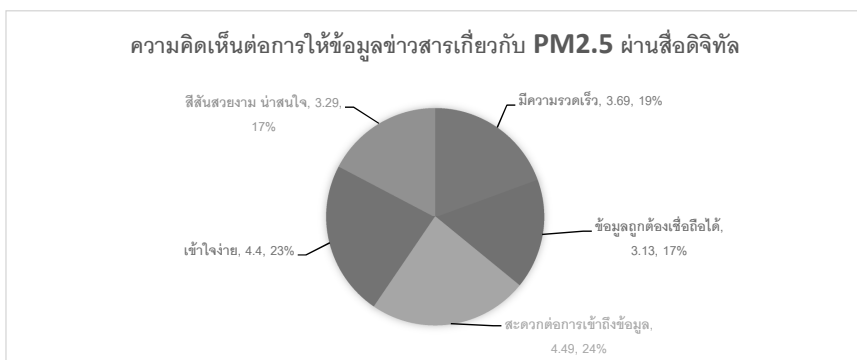
1.4 ช่องทางการแสวงหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับฝุ่น PM 2.5 ผ่านสื่อดิจิทัล พบว่ากลุ่มตัวอย่างแสวงหาข้อมูลข่าวสารจากสื่อ Facebook มากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 5.00 รองลงมาคือสื่อ Line คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.31 และ สื่อ YouTube คิดเป็นค่าเฉลี่ย 3.53 โดยสื่อดิจิทัลที่กลุ่มตัวอย่างมีความต้องการเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับฝุ่น PM 2.5 น้อยที่สุด คือ สื่อ Application ทุกช่องทาง โดยเฉพาะ Application Plume Air Report และ Application BreezoMeter มีค่าเฉลี่ยที่ 1.03 และ 1.00 ตามลำดับ

การแสวงหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ PM2.5 ผ่านสื่อดิจิทัล

แผนภูมิที่ 4 ค่าเฉลี่ยจำแนกตามการแสวงหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ PM 2.5 ผ่านสื่อดิจิทัล

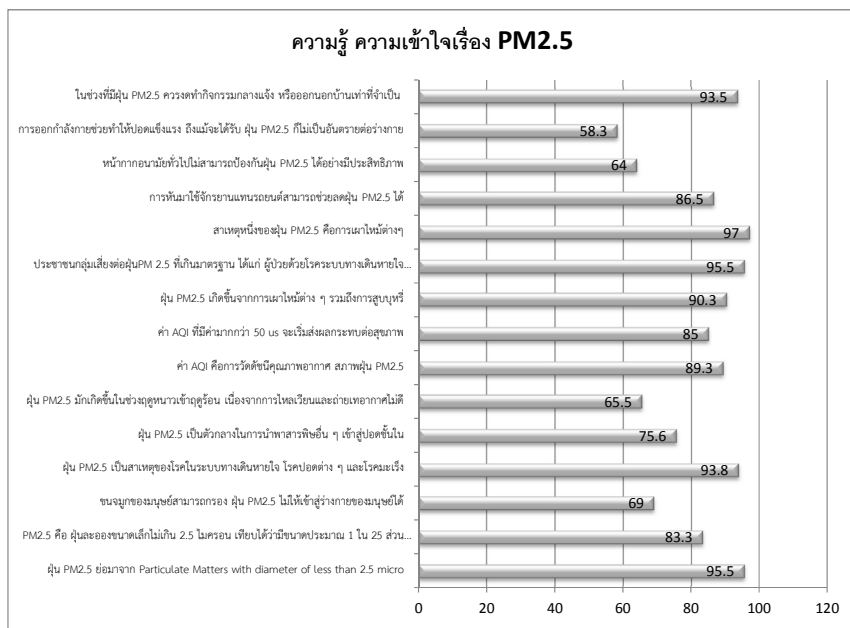
1.5 ความคิดเห็นต่อการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ PM 2.5 ผ่านสื่อดิจิทัล พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นอยู่ในระดับดี โดยมีความคิดเห็นที่ดีด้านความสะดวกต่อการเข้าถึงข้อมูลมากที่สุด คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.49 รองลงมาคือด้านการให้ข้อมูลข่าวสารที่เข้าใจง่าย คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.40 และการให้ข้อมูลข่าวสารที่มีความรวดเร็ว คิดเป็นค่าเฉลี่ย 3.69 ซึ่งกลุ่มตัวอย่างมีระดับความคิดเห็นในระดับปานกลางในด้านสีสันสวยงามน่าสนใจ และด้านข้อมูลถูกต้องเชื่อถือได้ คิดเป็นค่าเฉลี่ย 3.29 และ 3.13 ตามลำดับ

แผนภูมิที่ 5 ความคิดเห็นต่อการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ PM 2.5 ผ่านสื่อดิจิทัล

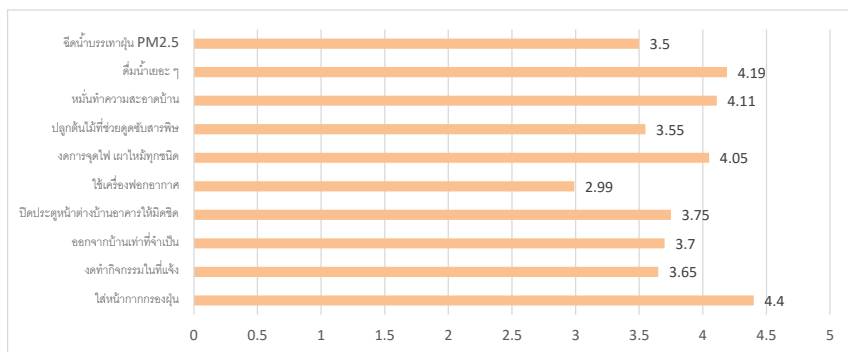
2. ระดับความรู้และพฤติกรรมการป้องกันอันตรายจากฝุ่น PM 2.5 ของประชาชนใน อ.เมือง จ.ลำปาง

2.1 ระดับความรู้ ความเข้าใจเรื่องฝุ่น PM 2.5 จากสื่อดิจิทัล วัดโดยใช้คำถามแบบประเมินค่าระดับของตัวแปร 2 ระดับ (ใช่/ไม่ใช่) จำนวน 15 ข้อ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า กลุ่มตัวอย่างมีความรู้ ความเข้าใจในระดับที่สูงมาก เพราะกลุ่มตัวอย่างสามารถตอบคำถามที่วัดความรู้ ความเข้าใจเรื่องฝุ่น PM 2.5 ถูกต้องมากกว่าร้อยละ 55 ในทุกข้อคำถาม โดยเฉพาะในเรื่องความรู้ความเข้าใจว่าฝุ่น PM 2.5 คืออะไร สาเหตุการเกิดฝุ่น PM 2.5 และอันตรายจากฝุ่น PM 2.5 ซึ่งกลุ่มตัวอย่างมีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องมากกว่าร้อยละ 90 รองลงมา คือ เรื่องการป้องกันตนเองจากฝุ่น PM 2.5 ด้วยวิธีการต่าง ๆ มีระดับความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องมากกว่าร้อยละ 70

แผนภูมิที่ 6 ความรู้ ความเข้าใจเรื่อง PM2.5

2.2 พฤติกรรมการป้องกันตนเองจากฝุ่น PM 2.5 พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการป้องกันตนเองจากฝุ่น PM2.5 ด้วยวิธีการต่างๆ ในระดับสูง โดยเฉพาะการป้องกันตนเองด้วยวิธีการใส่หน้ากากกรองฝุ่น ที่ค่าเฉลี่ย 4.40 รองลงมา คือ การดื่มน้ำในปริมาณที่มากขึ้น และการหมั่นทำความสะอาดบ้านเพื่อลดฝุ่น คิดเป็นค่าเฉลี่ย 4.19 และ 4.11 ตามลำดับ มีเพียง 2 วิธีการ ที่มีค่าเฉลี่ยจัดอยู่ในระดับปานกลาง คือ การป้องกันตนเองด้วยวิธีการฉีดน้ำเพื่อบรรเทาฝุ่น และการใช้เครื่องฟอกอากาศ คิดเป็นค่าเฉลี่ย 3.50 และ 2.99 ตามลำดับ ในขณะที่การป้องกันตนเองจากฝุ่น PM 2.5 ด้วยวิธีการอื่น ๆ อยู่ในระดับที่สูง

แผนภูมิที่ 7 พฤติกรรมการป้องกันตนเองจากฝุ่น PM 2.5

อภิปรายผล

1. ระดับการเปิดรับ และการแสวงหาข้อมูลข่าวสารฝุ่น PM 2.5 ของประชาชนใน อ.เมือง จ.ลำปาง

กลุ่มตัวอย่างมีการเปิดรับและแสวงหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับฝุ่น PM 2.5 อยู่ในระดับสูง โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการเปิดรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อดิจิทัลวันละครั้ง โดยรับข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อ Facebook มากที่สุด รองลงมาคือสื่อ Line และสื่อ Application น้อยที่สุด แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างมีความตื่นตัวในการเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับฝุ่น PM 2.5 เนื่องจากข่าวสารที่สื่อมวลชนนำเสนอขึ้นนั้น จังหวัดลำปางเป็นพื้นที่ที่มีปริมาณฝุ่นละออง PM 2.5 ในระดับที่สูงเกินค่ามาตรฐานติดต่อกันหลายวัน จึงทำให้กลุ่มตัวอย่างสนใจและมีความกระตือรือร้นต่อการเปิดรับข้อมูลข่าวสารดังกล่าว เพราะมีความเกี่ยวข้องกับตนเองโดยตรง หรือเป็นประเด็นที่คนรอบตัวให้ความสนใจ หากตนไม่ทราบข้อมูลจะทำให้ไม่สามารถไปร่วมพูดคุยได้ สอดคล้องกับแนวคิดของ เบคเกอร์ (Becker) อ้างถึงใน สุจิตรา ลิขินทร (2558) สรุปว่าการเปิดรับข้อมูล (Information Receptivity) กล่าวคือ บุคคลจะเปิดรับข่าวสารก็เพื่อให้ทราบข้อมูลที่ตนเองสนใจ อยากรู้ สนใจ หากมีข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับตนเองก็จะให้ความสนใจที่จะอ่านและฟังมากเป็นพิเศษและการเปิดรับประสบการณ์ (Experience Receptivity)

กล่าวคือ บุคคลที่จะเปิดรับข่าวสารเพราะต้องการกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพื่อเป็นการผ่อนคลายอารมณ์ หรือแสดงความเป็นพรรคพวกเดียวกัน

สื่อดิจิทัลที่กลุ่มตัวอย่างเปิดรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับฝุ่น PM 2.5 มากที่สุด คือ Facebook Line และ YouTube ตามลำดับ ในขณะที่สื่อ Application เป็นช่องทางที่กลุ่มตัวอย่างเปิดรับข้อมูลข่าวสารน้อยที่สุด สังเกตว่าสื่อดิจิทัลที่กลุ่มตัวอย่างมีการเปิดรับข้อมูลข่าวสารมากที่สุด เป็นสื่อดิจิทัลที่ใช้ในชีวิตประจำวันมากที่สุด เพราะสะดวกและรวดเร็วในการเปิดรับข่าวสารต่าง ๆ ครอบคลุมการใช้งานทั้งในการติดต่อสื่อสารในเรื่องส่วนตัวและการทำงาน สอดคล้องกับงานวิจัยของ เอมิกา เหมมินทร์ (2559) ได้ศึกษาเรื่องพฤติกรรมการใช้และความคิดเห็นเกี่ยวกับผลที่ได้จากการใช้สังคมออนไลน์ ผลการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่ประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร มีประสบการณ์ในการใช้สังคมออนไลน์ 3 ปี ขึ้นไป โดยสังคมออนไลน์ที่ใช้บ่อยที่สุดคือ Facebook และ Line ช่องทางที่ใช้สังคมออนไลน์ คือผ่านทาง Smartphone ใช้ในการติดต่อเรื่องงาน เรื่องส่วนตัวและติดตามข่าวสารสถานการณ์ในสังคม ในขณะที่สื่อ Application เป็นช่องทางที่สร้างขึ้นเพื่อจุดประสงค์ใดจุดประสงค์หนึ่งเฉพาะเรื่อง ผู้ใช้ต้องมีความรู้ความเข้าใจอย่างมากในการที่จะเข้าถึงข้อมูลได้ ทั้งชื่อของ Application ที่ต้องสะกดอย่างถูกต้อง รูปแบบ หัวข้อ การใช้งานต่าง ๆ รวมถึงได้รับข้อมูลเพียงเรื่องฝุ่น PM 2.5 นี้ เท่านั้น จึงทำให้กลุ่มตัวอย่างคิดว่ายาก ยุ่งยาก ซับซ้อนเกินไปในการเปิดรับข้อมูลจากสื่อ Application นี้

การแสวงหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับฝุ่น PM 2.5 ผ่านสื่อดิจิทัล พบว่า 3 อันดับแรกที่กลุ่มตัวอย่างแสวงหาข้อมูลข่าวสารมากที่สุด ได้ Facebook, Line, YouTube ตามลำดับ และสื่อดิจิทัลที่กลุ่มตัวอย่างใช้แสวงหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับฝุ่น PM 2.5 น้อยที่สุด คือ สื่อ Application สอดคล้องกับผลการศึกษาสื่อที่กลุ่มตัวอย่างเปิดรับข้อมูลข่าวสารมากที่สุด 3 อันดับ เป็นไปตามผลการศึกษาของ ภัทร พรหมมารักษ์ (2559) พบว่าการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการสื่อสารภายใต้ภาวะวิกฤตพบว่า Facebook เป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพและผู้นิยมใช้สูงสุดในการเปิดรับข่าวสาร ทั้งยังสอดคล้องกับ อัจฉริยา พุ่งแจ้ง (2560) ถึงการเลือกรับและการเลือกใช้ (Selective Exposure) ในแต่ละวันเรารับสารจากแหล่ง (Source) ต่าง ๆ จำนวนมาก แต่เรามีเวลาและ

ความสามารถจำกัดในการรับสารจากแหล่งต่าง ๆ ดังนั้นเรามักจะเลือกรับ หรือเลือกใช้สารจากแหล่งที่เสนอความคิด ที่สอดคล้องกับทัศนคติที่สอดคล้องกับความคิดและพฤติกรรมของเรา และการเลือกจดจำ (Selective Retention) หลังจากบุคคลให้ความสนใจ เลือกรับรู้ และตีความข่าวสารที่สอดคล้องกับทัศนคติตนแล้ว บุคคลยังเลือกจดจำเนื้อหาสาระของสารในส่วนที่ต้องการจำ ขณะเดียวกันก็มักจะลืมข่าวสารที่ไม่ตรงกับความต้องการของตนเอง ทั้งนี้สื่อ Facebook, Line และ YouTube เป็นสื่อดิจิทัลที่คนในสังคมใช้จนเกิดเป็นความเคยชินในชีวิตประจำวัน ต่างกับสื่อ Application ที่คนมักจะละเลย หรือลืมใช้ เพราะไม่สอดคล้องกับรูปแบบการใช้งานในชีวิตประจำวัน

ความคิดเห็นต่อการให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ PM 2.5 ผ่านสื่อดิจิทัลจัดอยู่ในระดับดี โดยกลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นที่ดีในด้านความสะดวกต่อการเข้าถึงข้อมูลมากที่สุด รองลงมาคือด้านการให้ข้อมูลข่าวสารที่เข้าใจง่าย และการให้ข้อมูลข่าวสารที่มีความรวดเร็ว ซึ่งกลุ่มตัวอย่างมีระดับความคิดเห็นในระดับปานกลางในด้านสีสันสวยงามน่าสนใจ และด้านข้อมูลถูกต้องเชื่อถือได้ สอดคล้องกับ ภัทร พรหมมารักษ์ (2559) คุณสมบัติของสังคมออนไลน์ที่ประชาชนชอบมากที่สุด คือ สะดวกทำให้สามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็ว มีความสวยงาม ด้วยคุณสมบัตินี้จึงทำให้ผู้รับสารเลือกเปิดรับ และแสวงหาข้อมูลข่าวสาร ผ่านทางสื่อดิจิทัลมากกว่าสื่อประเภทอื่น เพราะความได้เปรียบในด้านของความสะดวกต่อการเข้าถึงข้อมูล การเข้าถึงข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว ข้อมูลข่าวสารเข้าใจง่าย เพราะมีทั้งภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว เสียง และข้อความ แต่ข้อด้อยอย่างหนึ่งของสื่อดิจิทัลคือ ด้านข้อมูลถูกต้องเชื่อถือได้ เนื่องจากทุกคนก็สามารถเข้าไปสร้างเนื้อหาข้อมูลต่าง ๆ และเผยแพร่ได้ โดยที่ผู้ส่งสารนั้นอาจไม่ได้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ หรือมีการตรวจสอบข้อมูล ข้อเท็จจริงก่อนเผยแพร่ออกไป ดังนั้น การรับสารผ่านสื่อดิจิทัลจึงต้องใช้วิจารณญาณในการเสพข้อมูลข่าวสารทุกครั้ง

2. ระดับความรู้และพฤติกรรมการป้องกันอันตรายจากฝุ่น PM 2.5 ของประชาชน

ระดับความรู้ของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อข้อมูลข่าวสารเกี่ยวฝุ่น PM 2.5 อยู่ในระดับที่สูงมาก เนื่องจากเป็นเรื่องใกล้ตัวและส่งผลกระทบโดยตรงต่อกลุ่มตัวอย่างซึ่งเนื้อหาข้อมูลข่าวสารที่น่าเสนอผ่านสื่อดิจิทัลนั้น นำเสนอข้อเท็จจริงความรู้เรื่องฝุ่น PM 2.5 ประเด็นต่าง ๆ อย่างครบถ้วน ทั้งสาเหตุ อันตราย ผลกระทบด้านต่าง ๆ ตลอดจนวิธีการป้องกันตัวเองจากฝุ่น PM 2.5 จึงทำให้กลุ่มตัวอย่างมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องฝุ่น PM 2.5 ได้อย่างถูกต้องในระดับสูง สอดคล้องกับงานวิจัยของ ณัฐนรี ไชยภักดี (2557) เรื่อง การเปิดรับข่าวสาร ความรู้ ทศนคติ และพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในโครงการ 7 สี ปันรักให้โลก ของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร มีความรู้เกี่ยวกับโครงการ 7 สี ปันรักให้โลกในระดับสูง เนื่องจากปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนในทุกช่วงอายุที่ต้องร่วมมือกัน หากทุกคนร่วมมืออย่างแท้จริงและจริงจังก็สามารถป้องกัน รักษา รวมถึงฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศให้ดียิ่งขึ้น โดยสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7 ได้มีส่วนร่วมในการประกาศเจตนารมณ์เป็นสื่อกลางในการสร้างความรู้ ความเข้าใจให้ทุกคนตระหนักถึงสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กำลังเกิดขึ้นเนื่องจากโครงการดังกล่าวเป็นโครงการของสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7 ซึ่งถือว่าเป็นโครงการที่มีการณรงค์ ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อโทรทัศน์ ซึ่งเป็นสื่อที่เข้าถึงประชาชนได้ง่ายที่สุด จึงส่งผลให้อาชีพกับความรู้เกี่ยวกับโครงการ 7 สี ปันรักให้โลกสูง

กลุ่มตัวอย่างป้องกันตนเองจากฝุ่น PM 2.5 ด้วยวิธีการต่าง ๆ ในระดับสูง เพราะกลุ่มตัวอย่างรับรู้อันตราย ความรุนแรง และภาวะคุกคามจากฝุ่น PM 2.5 ทั้งยังรับรู้ถึงความจำเป็นของการป้องกันตนเองจากฝุ่น PM 2.5 ด้วยวิธีการต่าง ๆ สอดคล้องกับแบบจำลองความเชื่อด้านสุขภาพของ Rosenstock (1966 อ้างถึงใน Kemm and Close 1995) แบบจำลองนี้ประกอบด้วยมโนทัศน์ที่เกี่ยวกับการรับรู้ของบุคคล คือ 1) การรับรู้โอกาสเสี่ยง 2) การรับรู้ความรุนแรง 3) การรับรู้ภาวะคุกคาม และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเป็นไปได้ของการปฏิบัติพฤติกรรม ประกอบด้วย 2 ปัจจัยย่อย ที่มีผลต่อโอกาสที่จะปฏิบัติพฤติกรรมของบุคคล ได้แก่ 1) การรับรู้ประโยชน์ (Perceive benefits) และ 2) การรับรู้อุปสรรค (Perceive barriers) อาจกล่าวได้ว่า การรับรู้หรือความเชื่อด้าน

สุขภาพของบุคคล เป็นปัจจัยสำคัญในการกระตุ้นหรือจูงใจให้บุคคลปฏิบัติพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพ ทั้งนี้ความเป็นไปได้ในการปฏิบัติจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับ การรับรู้โอกาสเสี่ยง ความรุนแรง อุปสรรค และการรับรู้ประโยชน์ของการกระทำ ในขณะที่ปัจจัยกระตุ้นการปฏิบัติ เช่น การกระตุ้นเตือน การให้ข้อมูลที่ชัดเจน การสร้างความตระหนักจะเป็นสิ่งเน้นย้ำให้บุคคลปฏิบัติพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพได้ดียิ่งขึ้น จุดน่าสังเกต คือ การป้องกันตนเองด้วยวิธีการฉีดน้ำเพื่อบรรเทาฝุ่น และการใช้เครื่องฟอกอากาศมีค่าเฉลี่ยในระดับปานกลาง ในขณะที่การป้องกันด้วยวิธีการอื่นมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับที่สูง อาจเป็นเพราะ 2 วิธีดังกล่าว มีความยุ่งยาก และมีค่าใช้จ่ายสูง

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

การใช้สื่อดิจิทัลเพื่อส่งเสริมสุขภาพ ในกรณีฝุ่น PM 2.5 นั้น เมื่อวิเคราะห์ผลการศึกษาทั้งหมด พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับการเปิดรับ และแสวงหาข้อมูลข่าวสารจากสื่อดิจิทัลในระดับสูงจากช่องทางที่ใช้ประจำ เกิดเป็นความเคยชิน จุดเด่นของสื่อดิจิทัลคือสะดวกรวดเร็วในการเข้าถึงข้อมูลมากทั้งการเปิดรับและการแสวงหาข้อมูลต่าง ๆ นอกจากนี้องค์ประกอบของสื่อดิจิทัล ได้แก่ ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว วิดีโอ เสียง ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจได้ง่าย ทำให้กลุ่มตัวอย่างรู้เข้าใจอันตราย ผลกระทบจากฝุ่น PM 2.5 และป้องกันตนเองจากภัยของฝุ่น PM 2.5 ได้อย่างถูกต้อง

ดังนั้น การใช้สื่อดิจิทัลเพื่อส่งเสริมสุขภาพ เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจ และให้ความร่วมมือในการดูแลสุขภาพ สามารถทำได้โดยเพิ่มช่องทางสื่อดิจิทัลที่สอดคล้องกับรูปแบบการใช้ชีวิตประจำวัน รวมถึงเพิ่มความถี่การให้ข้อมูลข่าวสาร เพราะในสถานการณ์ที่จะนำไปสู่สภาวะวิกฤตด้านสุขภาพ การให้ความรู้เกี่ยวกับการรับมือ หรือการสื่อสารข้อมูลและตอบกลับในรูปแบบต่าง ๆ ในขณะเกิดภาวะวิกฤตมีส่วนช่วยในการป้องกัน หรือบรรเทาความรุนแรงได้อย่างทันทั่วทั้งที่ เพราะเมื่อเกิดภาวะวิกฤต ผู้ได้รับผลกระทบย่อมต้องการคำอธิบาย วิธีการแก้ปัญหา ดังนั้นผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงสาธารณสุข กรมควบคุมโรค กรมอนามัย กรมการแพทย์ ตลอดจนสื่อมวลชน จึงต้องมีการเตรียมการวางแผนเพื่อการสื่อสารด้านสุขภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนให้น้อยที่สุด นั่นคือ การใช้ช่องทางการ

สื่อสารผ่านสังคมออนไลน์ที่มีผู้ติดตามในช่องทางต่าง ๆ ในการสื่อสารเพื่อเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างรวดเร็วและตรงจุด

เอกสารอ้างอิง

กรมควบคุมมลพิษ. (2562). ข้อมูลดัชนีคุณภาพอากาศ (ออนไลน์). สืบค้นเมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2562. จาก http://www.pcd.go.th/info_serv/air_pm25.html.

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (2560). *มลพิษทางอากาศ (ออนไลน์)*. สืบค้นเมื่อ วันที่ 24 พฤศจิกายน 2562. จาก <https://datacenter.deqp.go.th>.

[illegible]

ณัฐนรี ไชยภักดี. (2557). *การเปิดรับข่าวสาร ความรู้ ทักษะชีวิต และพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในโครงการ 7 สี บันจี้ให้โลก*. การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

พิสุทธิ เพียรมนกุล. (2562). สาเหตุที่แท้จริงของ PM 2.5 เรือนรู้ เข้าใจ ป้องกัน ไม่ตื่นตระหนก (ออนไลน์). สืบค้นเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2562. จาก <https://www.prachachat.net/public-relations/news-286021>.

ภัทร พรหมมารักษ์. (2559). การศึกษากลยุทธ์การสื่อสารและการจัดการในภาวะวิกฤตของธุรกิจร้านอาหารผ่านสื่อดิจิทัล. การค้นคว้าอิสระปริญญาโท มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี กรุงเทพมหานคร.

ไทยโพสต์ออนไลน์. จาก <https://www.thaipost.net/main/detail/55817>.

วรุฒิ อ่อนน้อม. (2555). ปรากฏการณ์ทางการสื่อสารยุคดิจิทัล (The communication phenomenon in digital age). วารสารวิชาการสมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย, 18(2), 212 – 220.

- สุจิตรา ลีอินทร. (2558). การเปิดรับข่าวสาร ทักษะคติ พฤติกรรมการใช้บริการและความภักดีของผู้บริโภคที่มีต่อสถานีบริการน้ำมัน พีทีที ไลฟ์ สเตชั่น (PTT Life Station). วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน สาขาวิชาการจัดการสื่อสารองค์กร. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- อัจริยา พุ่งแจ้ง. (2560). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกใช้บริการผ่านทางสื่อออนไลน์. การค้นคว้าอิสระปริญญาโทบริหารบัณฑิต คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เอมิกา เหมมินทร์. (2556). พฤติกรรมการใช้และความคิดเห็นเกี่ยวกับผลที่ได้จากการใช้เครือข่ายสังคมออนไลน์ (Social Media) ของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- Kemm, J. and Close, A. (1995). *Health promotion, Theory and practice*. London : Macmillan Press Ltd.
- Thailand's most social power brand 2019 จัดอันดับแบรนด์ทรงพลังบนโลกโซเชียลมีเดียประจำปี. (2562). สืบค้นเมื่อวันที่ 10 มกราคม 2563. จาก <http://thothsocial.com/thailands-social-power-brand-2019>.

การศึกษาทักษะการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียนชาวไทยในระดับ
อุดมศึกษา ที่เรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศ
An Investigation of Critical Thinking Skills
in Thai EFL University Learners

ภัสรา นามแสง¹ และ อภิศักดิ์ สุขยิ่ง²

Pasara Namsaeng¹ and Apisak Sukying²

^{1,2}การสอนภาษาอังกฤษ

^{1,2}Program in English Language Teaching

^{1,2}ภาควิชาภาษาตะวันตกและภาษาศาสตร์

^{1,2}Department of Western Languages and Linguistics

^{1,2}มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

^{1,2}Mahasarakham University

บทคัดย่อ

การคิดวิเคราะห์ (Critical thinking: CT) มีความสำคัญต่อการศึกษาและการทำงานอย่างยิ่ง ดังจะสังเกตได้ว่า ผู้ที่มีทักษะการคิดวิเคราะห์จะสามารถทำความเข้าใจ นำไปใช้วิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมิน และตีความหมายของข้อมูลต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ทักษะการคิดวิเคราะห์สามารถส่งเสริมได้โดยการเรียนการสอนในชั้นเรียนร่วมกับปัจจัยสนับสนุนทักษะการคิดวิเคราะห์อื่นๆ และการประเมินทักษะการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียนสามารถทำได้โดยการใช้แบบประเมินมาตรฐาน (Standard assessment) และแบบประเมินเพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะ (In-house assessment) การศึกษาวิจัยนี้ได้สร้างแบบประเมินทักษะการคิดวิเคราะห์ของตนเองเพื่อวัดทักษะการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียนชาวไทยในระดับอุดมศึกษาที่เรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศ ซึ่งเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถาม (Questionnaire) และ

การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล (In-depth interview) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้รับการตรวจสอบความถูกต้อง (Validity) และความน่าเชื่อถือ (Reliability) โดยผู้เชี่ยวชาญและผู้ตอบแบบสอบถามกลุ่มย่อยก่อนที่จะทำการศึกษาจริง ผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่า ทักษะการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียนชาวไทยในระดับอุดมศึกษาที่เรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศทั้ง 7 ทักษะ อยู่ระหว่าง ปานกลาง ถึง สูง และทักษะการคิดวิเคราะห์โดยรวมคิดเป็น ร้อยละ 74 ทักษะที่มีคะแนนสูงที่สุดคือ การค้นหาความจริง (Truth-seeking skill) การเปิดใจ (Open-minded skill) และความอยากรู้อยากเห็น (Inquisitive skill) ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่าทักษะที่มีคะแนนต่ำที่สุดคือ ความเป็นระบบระเบียบ (Systematic skill) และ ความมั่นใจ (Confident skill) และผลการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่า ทักษะการคิดวิเคราะห์มีความสอดคล้องกับ ภูมิหลังของผู้เรียน บริบทในชั้นเรียน และพฤติกรรมการเรียน ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่าวัฒนธรรมไทย บริบทการเรียนการสอน และลักษณะการอบรมเลี้ยงดู ค่อนข้างจะส่งผลต่อทักษะการคิดวิเคราะห์ นอกจากนี้ยังพบว่าวิธีการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือและการอภิปรายกลุ่มเป็นกลไกในการส่งเสริมทักษะการคิดวิเคราะห์ของผู้เรียนชาวไทยในระดับอุดมศึกษาที่เรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศอีกด้วย

คำสำคัญ : การคิดวิเคราะห์, ผู้เรียนชาวไทยในระดับอุดมศึกษาที่เรียนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศ, การเรียนรู้แบบร่วมมือ

Abstract

Critical Thinking (CT) is an important skill required by higher education and employment. With CT skills, critical thinkers can comprehend, apply, analyze, synthesize, evaluate, and interpret the meaning of information. CT can be cultivated through teaching and learning, and other related factors, which can be assessed by both standard and in-house assessments. Therefore, the current study created a critical thinking self-assessment questionnaire to assess Thai EFL university learners' critical thinking skills. The research instruments were the questionnaire and in-depth interviews. The research instruments were checked their validity and reliability by experts and a different group of participants before the main study. The quantitative findings indicated that the seven CT skills of Thai EFL university participants were intermediate to high, and the overall CT skill was 74%. Specifically, the highest-scoring critical thinking skills were truth-seeking, open-minded, and inquisitive skills, respectively. By contrast, systematic and confident skills received the lowest scores. The qualitative results indicated that the participants' critical thinking skills relied on their background, classroom context, and learning behaviors. Indeed, the Thai culture, the teaching and learning context, and child-rearing background are likely to influence critical thinking skills. Collaborative learning is suggested as a mechanism to promote critical thinking in Thai EFL university learners.

Keywords: critical thinking, Thai EFL university learners, collaborative learning

Introduction

Critical thinking (CT) is a fundamental skill required by many educational institutions and employers (Changwong, Sukkamart, & Sisan, 2018). CT consists of many subskills such as being systematic, judicious, analytical, confident, open-minded, truth-seeking, and inquisitive. With these subskills, it leads to the ability to gain knowledge and comprehension, apply, analyze, synthesize, and evaluate. CT skills involve both cognitive and metacognitive strategies; however, CT weighs more on metacognitive knowledge since it deals with strategic knowledge, task knowledge, and self-knowledge (Anderson & Krathwohl, 2001; Facione, 2016a model of NeuroHIV. Clinical Relevance/ Applications: Despite the success of antiretroviral therapy in treating HIV, patients still suffer from structural brain abnormalities and mild but progressive neurocognitive decline. In vivo imaging biomarkers along with neurobehavioral parameters can be of utmost importance in evaluation of neurprotective therapies in animal models of HIV. Materials and Methods: Longitudinal MRI and behavior assays (rota-rod and open field; Phakiti, 2018). CT has been defined as a thinking process that the individual deploys into their thought by combining all skills to solve problems (Walker, 2003). It has also been defined as an ability to judge something purposefully and logically (Walker, 2003). A critical thinker has clear ideas, is logical and thoughtful, searches for the facts, and is open to new alternatives (Facione, 2016)a model of NeuroHIV. Clinical Relevance/ Applications: Despite the success of antiretroviral therapy in treating HIV, patients still suffer from structural brain abnormalities and mild but progressive neurocognitive decline. In vivo imaging biomarkers along with neurobehavioral parameters can be of utmost importance in evaluation of neurprotective therapies in animal models of HIV. Materials and Methods: Longitudinal MRI and behavior assays (rota-rod and open field. Finally, critical

thinking is viewed as a psychological process, involving assumption, evaluation, and conclusion, and the ability to resolve a problem (Petress, 2004). The current study defines CT as an ability to judge something logically by using an intrinsic psychological process.

The characteristics of critical thinking proposed by Facione (2016) a model of NeuroHIV. Clinical Relevance/ Applications: Despite the success of antiretroviral therapy in treating HIV, patients still suffer from structural brain abnormalities and mild but progressive neurocognitive decline. In vivo imaging biomarkers along with neurobehavioral parameters can be of utmost importance in evaluation of neurprotective therapies in animal models of HIV. Materials and Methods: Longitudinal MRI and behavior assays (rota-rod and open field include sub-skills such as being systematic, judicious, analytical, confident, open-minded, truth-seeking, and inquisitive. These sub-skills allow an individual to interpret, analyze, evaluate, infer, explain, and self-regulate oneself when thinking. These sub-skills are also indicators of a critical learner. However, learners do not always have the same level of critical thinking. Anderson and Krathwohl's taxonomy (2001) proposed six levels of critical thinking (from easiest to hardest) which are knowledge, comprehension, application, analysis, synthesis, and evaluation. Some individuals may be on the fundamental level of critical thinking (be able to know) or on the highest level of critical thinking (be able to evaluate). More recently, Wilson (2016) adjusted these levels to remembering, understanding, applying, analyzing, evaluating, and creating, respectively. The creating level was added as Wilson (2016) reasoned that it goes beyond the evaluating level.

Critical thinking (CT) can be fostered through personal, environmental, and educational factors. In regards to education, CT is important in both native language (L1), and English as a foreign language (EFL) contexts and has been

added to the widely adopted the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). Since CEFR is a guiding basis for measuring the overall language proficiency of the language learners, CT can be assessed alone through either the standard test or in-house assessments (Mahapoonyanont, 2012; Silalahi, 2017; Council of Europe, 2020). Mahapoonyanont (2012) suggested that critical thinking can be fostered via the teaching methodology, teaching and learning materials and the classroom atmosphere. Motivation, intention, and attitude of the student can also affect their critical thinking skills. Finally, personal factors, such as status and child-rearing, may also affect CT, but the individual is unlikely to be able to control such factors (Mortellaro, 2015). Indeed, it has been shown that individuals with more life experiences, better academic scores, a higher education, and are well-disciplined, have greater critical thinking (Mortellaro, 2015).

There is clear evidence that CT can be scaffolded through the teaching methodology. Slameto (2017) the Bachelor Education In-service Teachers Program (BEITP) found that the student's critical thinking can be developed by implementing creative activities in the classroom. Moreover, student-related factors such as motivation, readiness and prior knowledge must still be taken into account (Slameto, 2017). Walker (2003) suggested three tactics for facilitating CT in the classroom. First, higher-level thinking questions such as asking for explanation, comparison, and clarification, will encourage students to think more broadly. Second, leading discussions in the classroom can foster a tension that will drive the student to think critically and search for evidence to support their arguments. Finally, written assignments will help students to explain the issue in detail, think logically, and comply with ideas in an orderly manner.

Previous studies also indicated a positive relationship between CT and language learning (Kusumoto, 2018; Nikoopour, Amini & Nasiri, 2011; Nosratinia & Zaker, 2015). The language learning approach such as English language learners' autonomy, creativity, and vocabulary learning strategies were found to have a positive effect on the CT skills in Australian language learners, and the English language learners' autonomy is the best indicator of CT skills (Nosratinia & Zaker, 2015). In an Iranian study, it also found that direct and indirect language learning strategies such as cognitive, metacognitive, and social strategies significantly correlated with CT. In contrast, other learning strategies such as memory, compensation, and affective factors had no relationship with CT (Nikoopour, Amini & Nasiri, 2011). Moreover, active learning through CLIL (the Content and Language Integrated Learning) was also found to increase the Japanese language learners' CT skills (Kusumoto, 2018).

Standard assessments and in-house assessments can both be used to measure CT skills (Franco, Costa, & da Silva Almeida, 2018; Sarigoz, 2012). Standard assessments are designed by specific institutions to measure individuals at an international level. Examples of standard assessments are the Halpern Critical Thinking Assessment (HCTA), which was initially proposed by Halpern in the U.S.A then expanded and translated to other countries such as Belgium, Ireland, Spain, and China, the Cornell Critical Thinking Test (CCTT), the California Critical Thinking Dispositions Inventory (CCTDI), the California Thinking Skills Test (CCTST), the Critical Thinking Assessment Battery (CTAB), ETS Tasks in Critical Thinking, and the Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal (WGCTA). However, some of the mentioned tests have been shown to be unreliable or biased (Dwyer & Walsh, 2020; Franco, Costa, & da Silva Almeida, 2018). In-house assessments of critical thinking are designed for a specific

purpose or area. For example, Indah and Kusuma (2016) assessed Indonesian students' critical thinking by using a rubric consisting of five elements: argument, content, evidence, organization, and conclusion. Sarigoz (2012) also used an in-house assessment in which Japanese high school students were asked to complete a critical thinking self-assessment questionnaire. These studies revealed that both Indonesian and Japanese high school students have low critical thinking skills.

CT is important in both L1 and EFL contexts. Over 40 European countries have acknowledged the importance of critical thinking in language learning, and CT skills are one of the criteria of the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) (Silalahi, 2017; Council of Europe, 2020). As such, teaching methods must be used in language learning classrooms that will facilitate the development of CT skills. In American high school students, specific instructional activities appear to promote CT by improving thinking concepts, the ability to think of alternatives, and the ability to link relevant information (Hove, 2011). In Iran, Vaseghi & Barjesteh (2012) studied critical thinking in students with high and low English proficiency skills. The results found that the level of language proficiency was not related to critical thinking skills. Several studies in China, Taiwan, Turkey, and Iran have also shown that the Group Reading Strategy can promote critical thinking (Wang & Seepho, 2017) among which the most frequently used are group discussion, concept mapping, and analytical questioning. The study aims to explore learners' voice and learning experience in the pedagogical contributions of these strategies to the development of critical thinking skills in Chinese EFL (English as a Foreign Language; Tung & Chang, 2009; Bedir, 2013; Zoghi, Mustapha & Maasum, 2010).

In Thai EF setting, there are few studies about CT and CT skills that appear to be relatively low. Changwong and his colleagues (2018) assessed the CT skills of high school students in over ten provinces and found that the overall score of CT was about 36.5%, which is considered very low. As a result, the 'PUCSC Model' was developed to teach CT, and this model appeared to improve CT skills (Changwong et al., 2018). At the university level, Ploysangwal (2018) assessed the critical thinking skills of Thai undergraduate students in twelve private universities in the capital city of Thailand through an analytical and critical reading test. The result also indicated that undergraduate students have a low level of CT. There is little known about the critical thinking skills in other parts of the country, such as northeastern Thailand. The research of CT in northeastern Thailand will raise awareness for both teachers and learners about critical thinking instruction in the classroom by determining and embedding it into all subject disciplines. As such, the current study examined the CT skills of Thai EFL university learners in northeastern Thailand. Two research questions were formulated:

1. To what extent do Thai EFL university learners have critical thinking skills?
2. What are the factors influencing Thai EFL university learners' critical thinking skills?

Research Methodology

Research design

A mixed-method research design was used. Quantitative data were collected from a questionnaire measuring participants' critical thinking skills, and qualitative data were obtained from an in-depth interview on factors influencing critical thinking. All 61 participants were asked to complete the 35

items of the critical thinking self-assessment questionnaire, and seven participants were randomly selected to be interviewed.

Participants and Setting

The participants were 61 university students from one Thai university in northeastern Thailand, aged between 18-22 years old. There were 40 females, 18 males, and three other genders. All participants were second-year English major students and were considered to be a homogenous group as their learning natures, characteristics, and language competencies were similar to one another. The participants had not previously assessed their critical thinking skills.

Research instruments

Critical thinking self-assessment questionnaire

The critical thinking self-assessment questionnaire consisted of two parts. The notion of self-assessment questionnaire was adapted from Sarigoz (2012). According to Sarigoz, the self-assessment questionnaire differs from other types of assessment because it involves the learners' emotions. When learners make a self-assessment, their feelings will be positive regarding the result of their own critical thinking skills. The first part is general information, which includes gender, faculty, Grade Point Average (GPA), and the number of hours studying English per week. For the second part, the current study used an in-house assessment by creating a critical thinking self-assessment questionnaire using the characteristics of CT provided by Facione (2016) a model of NeuroHIV. Clinical Relevance/ Applications: Despite the success of antiretroviral therapy in treating HIV, patients still suffer from structural brain abnormalities and mild but progressive neurocognitive decline. In vivo imaging

biomarkers along with neurobehavioral parameters can be of utmost importance in evaluation of neuroprotective therapies in animal models of HIV. Materials and Methods: Longitudinal MRI and behavior assays (rota-rod and open field and Anderson and Krathwohl's taxonomy (2001). The questionnaire consisted of seven characteristics: systematic, judicious, analytical, confident, open-minded, truth-seeking, and inquisitive. Five questions were formed for each characteristic, resulting in 35 items. The participants were asked to rate their level of critical thinking from 1 to 5 on a Likert scale (1= very low, 2=low, 3= medium, 4= high, and 5= very high).

In-depth interview

The interview questions were in line with the critical thinking self-assessment questionnaire to gain more insightful data. Seven participants were randomly selected to be interviewed. Prepared and unprepared questions were used to assess the factors that are likely to influence critical thinking skills.

Data Collection

Research Instrument Validity

The validity of the questionnaire was assessed using the Index of Item-Objective Congruence (IOC). There were seven experts, and all experts had at least ten years of experience working in English Language teaching in the university. Six experts had obtained the academic title of Assistant Professor, and five experts obtained a PhD in the English language. The score range of IOC is from -1 to +1: -1 Incongruent, 0 Questionable, +1 Congruent. As shown in Table 1, the IOC average score for the questionnaire was 0.71, which is valid. Four items scored under 0.5 and were revised according to the expert's suggestion.

Table 1: IOC Score by Seven Experts

Items	Critical thinking skills	IOC Score by Seven Experts	Result
1-5	Systematic	0.71	Valid
6-10	Judicious	0.77	Valid
11-15	Analytical	0.91	Valid
16-20	Confident	0.54	Valid
21-25	Open-minded	0.57	Valid
26-30	Truth-seeking	0.63	Valid
31-35	Inquisitive	0.83	Valid
Average IOC Score		0.71	Valid

Pilot Study

The questionnaire was translated into the Thai language and was again validated by the same experts. Using the learners' mother tongue helps to wave language burdens and to maximize the responses. The questionnaires were piloted by seven students to determine if they understood the questionnaire and rated the items correctly.

Completing the Critical Thinking Self-Assessment Questionnaire

The 61 participants were required to complete the critical thinking self-assessment questionnaire within 30 minutes.

In-depth Interview

After completing the questionnaire, seven participants were randomly selected for the in-depth interview. Each interview session lasted approximately 20 minutes with voice recording. The scope of the interview included factors influencing critical thinking in Thai EFL university participants. The interview

helped triangulate the data collected through the questionnaire, in which the participants can show their perspectives or provide new insights that were not found in the questionnaire. Also, using the native language of the participants helped wave language burdens. Figure 1 shows the data collection procedure for the current study.

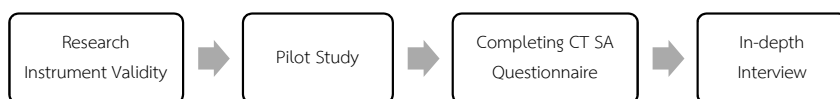

Figure 1: Data Collection Procedure

Data Analysis

The data from student's critical thinking self-assessment in forms of the five-point Likert rating scale was calculated as a percentage, mean and standard deviation (S.D.). The Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) was used to analyze the data. The data from the in-depth interview was analyzed by content analysis. Then, an experienced inter-coder verified the data. The theme of the qualitative data was based on the collected qualitative data.

Results

In relation to Research Question 1, Figure 2 shows the CT skills of Thai EFL university participants for seven characteristics. The top-three highest scores were being open-minded (4.00 or 80%), inquisitive (3.88 or 77.60%), and judicious (3.82 or 76%), respectively. The three lowest mean scores were being systematic (3.40 or 68%), confidence (3.50 or 70%), and analytical (3.64 or 72.8%), respectively. The overall CT skill of Thai EFL university participants was 3.71 or 74.2%.

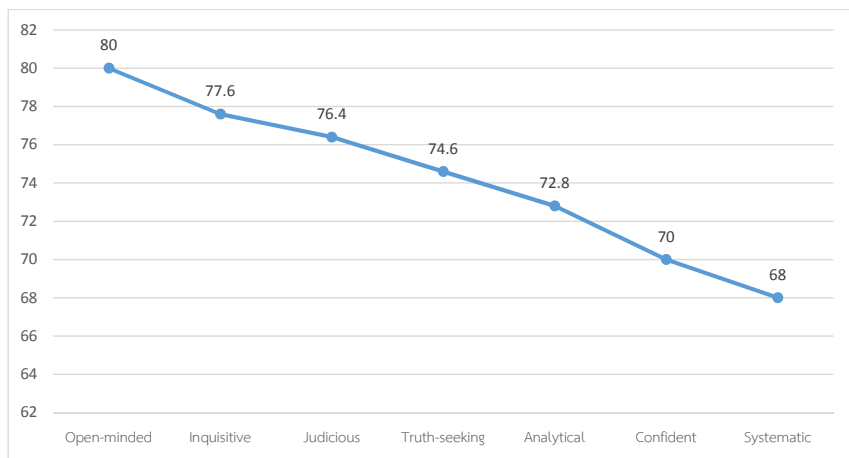

Figure 2: Thai EFL university participants' critical thinking skills

The university grading system evaluation proposed by Khon Kaen University (2015) is shown in Table 2. Based on this system, it appears that scores on the individual CT aspects range between “Fairly good” (72.8% for analytical) and “Excellent” (80% for open-mindedness) levels. The overall score for critical thinking was 74.2% which is considered a Grade B (or “good”).

Table 2 The CT scores and their interpretation

Grade	Score	Interpretation
A	80-100	Excellent
B+	75-79	Very good
B	70-74	Good
C+	65-69	Fairly good
C	60-64	Fair
D+	55-59	Poor
D	50-54	Very poor
F	Below 50	Fail

To answer Research Question 2, the transcriptions of the semi-structured interview were collected from the seven participants. The content was transcribed and then translated into English and verified by an expert and an English native speaker. The in-depth interview data were coded and verified through several readings to develop theoretical themes and aspects. Table 3 shows the factors influencing Thai EFL university participants' critical thinking. Overall, the learners believed that their background, classroom context, and learning behaviors affect their critical thinking skills.

Table 3 Participants' perceptions of the factors influencing their critical thinking skills.

	Learners' Background	Classroom Contexts	Learning behaviors
Interviewee 1	- I am self-funded, and I have to work while studying. Consequently, it is quite difficult for me to catch the lesson in class. I feel like I have no time to critically think about one specific thing.	-	-
Interviewee 2	-	- When studying alone, I barely understand it; however, can I understand and think more when surrounded by peers. My classmates like sharing ideas and knowledge in the class; in which it helps build my creativity.	- I am quite a slow reader, and I somehow do not understand the thing clearly after reading. Thus, I am not confident to express my ideas sometimes.
Interviewee 3	-	- I think the courses should be more embedded with critical thinking skills. - My classmates do not talk, discuss, or critique enough during class time, in which it may block them to see the higher perspective. - The number of learners in the classroom is quite high. Then teaching and learning management is difficult, in which it can be a burden in promoting critical thinking in the classroom.	- I have a sense of involvement in the class, and I believe that studying hard is my main responsibility.
Interviewee 4	-	- I think multidisciplinary learning may help the learners to cover other aspects. For instance, if the English major learners work with the sociology major learners, the learners can analyze the information more critically because of more information supplied from different perspectives. - I think time providing in the classroom maybe not sufficient for the learners to generate critical thinking skills. - The number of learners in the classroom is too big.	-

Table 3 Participants' perceptions of the factors influencing their critical thinking skills.

	Learners' Background	Classroom Contexts	Learning behaviors
Interviewee 5	-	- Interesting things such as new vocab, new stories, new ideas, and new knowledge make the learners stimulate thinking skills more. When friends are sharing ideas, it makes me feel great to distribute my great ideas too.	- I am quite complicated compared with my classmates. When studying, I have to be very concentrated before getting the meaning of the message. Then I can start thinking after full comprehension. I need more time than others and am being disturbed easily by noise.
Interviewee 6	-	- I think the teacher should provide more time for learners to think deliberately and critically. Thus, critical thinking in the classroom will begin from that. - I believe there are too many subjects in each semester that the learners need to meet the objectives. During the examination period, I prefer memorizing the content of the subject course rather than critically thinking.	- I found myself have a fabulous idea when drawing a mind mapping. - I like to classroom to be quiet the most. - I considered myself as a fast learner but liked to keep silent in the class.
Interviewee 7	-	- I think the learning atmosphere, such as active learning may help the learners think creatively, especially problem-solving tasks. - Apart from textbooks, other learning materials such as PowerPoint Presentations, pictures, games, etc. may stimulate university learners to think more. - I think it would be better for us to be equal in the classroom whereas students and teacher can exchange their ideas and knowledge. It builds my confidence and braveness to share ideas and think out of the box.	- When studying alone, I always have marvelous ideas.

Discussion

The results showed that the overall CT skill of Thai EFL university participants was 74%, which translated to a Grade B meaning that the participants have good critical thinking skills; however, it was not that high. This result is consistent with previous findings (Ploysangwal, 2018). The current study also indicated that open-minded, inquisitive, and judicious skills were the three highest CT skills found in Thai EFL university participants. The main factors influencing Thai EFL participants' critical thinking were identified as Thai culture, the teaching and learning context, and child-rearing background.

The influence of Thai culture

The culture was identified as one of the factors that influence Thai EFL participants' critical thinking. The score of the open-minded skill is the highest among the seven essential thinking skills in Thai EFL participants. Indeed, the openness attitude underpinning the Thai society makes Thai people be able to accept the differences among groups of people living in the same area. Also, with some support from the Ministry of Education of Thailand, multicultural education is included in the Thai curriculum. As such, students are naturally exposed to the diversity of cultures, nations, and ethics living in Thailand, which leads to openness within their school community. In addition to multiculturalism, multireligious and multiracial aspects are also encouraged, which is evident in Southern Thailand with Thai Buddhism and Thai Muslim students (Arphattananon, 2018; Awang et al., 2016). Altogether, with deep-rooted social norms, the openness attitude in Thai people is very well shaped.

The low scores on confident skills may also be partly explained by Thai culture. Indeed, the hierarchy of Thai society and emphasis on modesty may reduce the participants' confidence and systematic skills. Previous studies

showed that age might play an essential role in showing confidence. For instance, new staff members of Thai organizations always rely on the more experienced staff members and will always respect older people and avoid challenging the authority of older people. Especially in the public organization, the employers will not take a risk to confidently express some ideas without strong support from the seniority of the organization (Pimpa, 2012; McCann & Giles, 2007). The following interview excerpt supports this claim:

"I am quite a slow reader, and I somehow do not understand the thing clearly after reading. Thus, I am not confident to express my ideas sometimes," Interviewee 2.

The influence of teaching and learning context

The teaching and learning context plays an essential role in critical thinking in Thai EFL university participants. The score of the inquisitive skill is the second-highest, and this skill can be influenced by the teaching and learning context. As tertiary education students, the learners were required to be inquisitive in nature to solve a problem or task. A previous study indicated that an inquisitive mind is the fundamental characteristic of university learners (Dangchamroon, 2016). To become a university learner in the highly competitive universities, the universities need to carefully select the most appropriate and qualified undergraduates. Thus, it is no doubt that university learners are likely to be inquisitive as a basic qualification.

While studying in the classroom, the university learners were familiar with the teacher-centred approach, in which the teacher is believed to be the source of knowledge. The learners are told to follow the guidance without arguing. However, balancing the authority in the classroom will be better for their critical thinking skills. The following excerpt indicates that a teacher acting as a facilitator may encourage critical thinking in the learners:

“I think it would be better for us to be equal in the classroom whereas students and teacher can exchange their ideas and knowledge. It builds my confidence and braveness to share ideas and think out of the box,” Interviewee 7.

Apart from the role of teacher, classroom management such as the number of the learners in the class, studying time, learning atmosphere, content, the integration of multidisciplinary learning, and support from the classmates can also foster critical thinking skills. In one class, there are usually about forty learners, and the class lasts about one and a half hours, which is considered a big class with limited time. If the lesson is focused on a theoretical subject, the size and duration of the class may not affect teaching and learning. However, these factors are likely to have a greater impact on skill-based subjects such as listening, speaking, reading, and writing. A large number of learners in the class can cause several problems that can negatively affect the development of critical thinking. For example, learners may have a little time to practise with their classmates, as indicated in the following interview excerpts:

“The number of learners in the classroom is quite high. Then teaching and learning management is difficult, in which it can be a burden in promoting critical thinking in the classroom,” Interviewee 3.

“The number of the learners in the classroom is too big,” Interviewee 4.

A large class can also affect time management, and learners may have less time to practice critical thinking in the classroom. The below excerpt supports this claim:

“I think time providing in the classroom maybe not sufficient for the learners to generate the critical thinking skill,” Interviewee 4.

“I think the teacher should provide more time for learners to think deliberately and critically. Thus, critical thinking in the classroom will begin from that,” Interview 6.

The teaching pedagogy is also an essential factor to consider. The learners’ critical thinking can be influenced by the support from their classmates, learning atmosphere, the learning content, and teaching materials. Critical thinking is encouraged when the content is new, integrating, and exciting, as illustrated below:

“When studying alone, I barely understand it; however, I can understand and think more when surrounded by peers. My classmates like sharing ideas and knowledge in the class; in which it helps build my creativity,” Interviewee 2.

“I think multidisciplinary learning may help the learners to cover other aspects. For instance, if the English major learners work with the sociology major learners, the learners can analyze the information more critically because of more information supplied from different perspectives,” Interviewee 4.

“Interesting things such as new vocab, new stories, new ideas, and new knowledge make the learners stimulate thinking skills more. When friends are sharing ideas, it makes me feel great to distribute my great ideas too,” Interviewee 5.

“I think the learning atmosphere, such as active learning may help the learners think creatively, especially problem-solving tasks,” Interviewee 7.

“Apart from textbooks, other learning materials such as PowerPoint Presentations, pictures, games, etc. may stimulate the university learners to think more,” Interviewee 7.

Moreover, too many subjects may affect learners' achievements. With the massive information on each subject that the learners need to work on, they tend to prefer memorizing rather than thinking. This claim is supported by the following interview excerpt:

"I think there are too many subjects in each semester that the learners need to meet the objectives. During the examination period, I prefer memorizing the content of the subject course rather than critically thinking," Interviewee 6.

The influence of child-rearing context

The learner's background can also influence critical thinking. For example, the systematic skill was the participants' lowest-scoring skill. The poor systematic skills may be explained by Thai children being interdependent with their other family members. Indeed, the elderly persons of the family affect the child's choices of education (Pimpa, 2005; Tulananda, Young & Roopnarine, 1994) and the child's guardians are likely to plan their future. Consequently, the children are unable to systematically plan ahead for their life. By contrast, in the US, children can legally become emancipated from their family members and may, therefore, need to plan ahead in terms of financial self-support, jobs, or healthcare (Sprianu et al., 2018; Public Counsel, 2013). Another example of the child-rearing context can be explained through the failure of financial planning. A previous study showed that over 62% of the older people in Thailand have a misconception about retirement planning due to several factors, including careless planning at a young age (Bank of Ayudhya Public Company Limited, 2018; Chaiphath, 2019; Vittayaamnuyakoon, 2018). This suggests that planning and systematic skills may not be sufficiently emphasised in Thai childhood and, therefore, Thai people are not mastered in preparation.

The child-rearing context can also impact learning behaviours in the classroom. It was previously demonstrated that Thai undergraduate learners have avoidance learning behaviour, such as fear to ask a question and shyness of expression (Phoewhawm, 2017). Students tend to avoid asking questions and expressing their opinions or ideas in the classroom because they are afraid that they might make mistakes. Thus, they were not likely to be confident, which also indicates that their learning behaviour and child-rearing context could be factors affecting their confidence skills (Phoewhawm, 2017). Confidence can be fostered by group discussion, which encourages the learners to engage in the classroom. The learners can freely ask and answer the questions within a supportive environment among their peers (Yoosabai, 2008; Kasemsap and Lee, 2015; think-aloud experiments and semi-structured interviews. The research results reveal different typologies of reading strategies adopted by lower and higher level English proficient students, illuminating how they utilized these strategies differently. Typologies of reading strategies utilized between students of higher and lower English proficiency levels were similar. There was no significant difference in the overall use of reading strategies between the higher and lower level English proficient students, excluding retrieval strategies that were employed more frequently by higher level students than those students with lower English proficiency. The higher level students utilized almost all subscales of strategies (excluding memory strategies Vongkrachang, 2015).

The child-rearing context can also be reflected through the learners' differences. For example, the learners may be taught to be quiet and follow their guardians' instructions *per se*. Consequently, learners may prefer to be in a quiet classroom rather than nosy one. Child-rearing context can be various leading to several types of learners' differences, for example, the learners may understand and think better with visual aids, or the learners may think of a fantastic idea when being alone. The following excerpts support this claim:

“I need more time than others and am being disturbed,” In interviewee 5.

“I found myself have a fabulous idea when drawing a mind mapping,” Interviewee 6.

“I considered myself as a fast learner but liked to keep quiet in the class,” Interviewee 6.

“When studying alone, I always have marvelous ideas,” Interviewee 7.

In summary, Thai culture, teaching and learning contexts, and child-rearing background are the factors influencing critical thinking skills in Thai EFL university participants. Given the different rearing backgrounds of the learners under the Thai culture, the teaching and learning context is likely to be the most crucial factor affecting the participants' critical thinking. The teacher can design a classroom to facilitate CT skills by considering the number of the learners in the class, time provided, learning atmosphere, learning supports, interesting learning topics, and the integration of the multidisciplinary learning fields. Together, these factors will foster learners' critical thinking.

Conclusion

This current study assessed the critical thinking skills of Thai EFL university learners. The findings indicated that Thai EFL university learners have an intermediate level of critical thinking skills (74%). The top-three highest scores of critical thinking were truth-seeking, open-minded and inquisitive skills, respectively. The lowest scores were obtained on systematic and confidence skills. The learners reported that their critical thinking skills rely on their background, classroom context, and learning behaviors. The factors influencing the participants' critical thinking are likely to include the Thai culture, the

teaching and learning context, and the child-rearing background. Overall, this study highlighted the need to further develop CT skills in Thai EFL university participants, particularly confidence and systematic skills. Moreover, understanding the level of the learner's critical thinking, and the factors affecting this level, provides a holistic view of the learners' abilities, which can help practitioners can determine the most appropriate teaching and learning activities for the learners. The use of collaborative learning may be a particularly useful method to promote critical thinking in Thai EFL learners.

Recommendation

First, the sample size could be increased and could include students at other education levels, such as primary and secondary education. Future studies should also focus on techniques to promote critical thinking skills and improve teaching methods. Finally, the term "critical thinking" may be difficult for participants to fully understand and, thus, a simpler term may be employed.

References

- Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Longman.
- Arphattananon, T. (2018). Multicultural education in Thailand. *Intercultural Education*, 29(2), 149-162.
- Awang, J., Khareng, M., Rahman, Z. A., Machae, R., & Ismail, K. (2016). Social Interaction: A Study on the Openness Attitude of Both Religion Believers towards the Other Believers in Southern Thailand. *Asian Social Science*, 12(7), 66-74.

- Bank of Ayudhya Public Company Limited. (2018). Plan for retirement. How much saving is enough? Retrieved from <https://www.krungsri.com/bank/th/planyourmoney/must-stories/life-plan/retirement-failure-solution.html>
- Barjesteh, H., & Vaseghi, R. (2012). Critical thinking: A reading strategy in developing English reading comprehension performance. *Journal of Foreign Language Teaching and Translation Studies*, 1(2), 21-34.
- Bedir, H. (2013). Reading and critical thinking skills in ELT classes of Turkish students. *World Applied Sciences Journal*, 21(10), 1436-1439.
- Chaiphath, C. (2019). Improving Financial Literacy of Undergraduate Students with Supplementary Financial Lessons: A Case of Practical Economics for Daily Life. *TEM Journal*, 8(2), 492-497.
- Changwong, K., Sukkamart, A., & Sisan, B. (2018). Critical thinking skill development: Analysis of a new learning management model for Thai high schools. *Journal of International Studies Vol*, 11(2), 11-2.
- Council of Europe. (2020). Our member states. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/about-us/our-member-states>
- Dangchamroon, A. (2016). Development of Knowledge Management Model for Acquiring an Inquisitive Mind of University Students. In *INTED2016 Proceedings* (pp. 261-267). IATED.
- Dwyer, C. P., & Walsh, A. (2020). An exploratory quantitative case study of critical thinking development through adult distance learning. *Educational Technology Research and Development*, 68(1), 17-35.
- Facione, P. A. (2016). Critical Thinking: What It Is and Why It Counts Peter A. Facione The. *Molecular Imaging and Biology*. <https://doi.org/10.1007/s11307-016-1031-0>

- Kasemsap, B., & Lee, H. Y. H. (2015). L2 reading in Thailand: Vocational college students' application of reading strategies to their reading of English texts. *The Reading Matrix: An International Online Journal*, 15(2), 101-117.
- Kusumoto, Y. (2018). Enhancing critical thinking through active learning. *Language Learning in Higher Education*, 8(1), 45-63.
- McCann, R. M., & Giles, H. (2007). Age-differentiated communication in organizations: Perspectives from Thailand and the United States. *Communication Research Reports*, 24(1), 1-12.
- Hove, G. (2011). *Developing critical thinking skills in the high school English classroom* (Doctoral dissertation, University of Wisconsin--Stout).
- Indah, R. N., & Kusuma, A., W. (2016). Factors affecting the development of critical thinking of Indonesian learners of English language. *Journal Of Humanities And Social Science*, 21(6), 86-94.
- Krathwohl, D. R. (2002). A revision of Bloom's taxonomy: An overview. *Theory into practice*, 41(4), 212-218.
- Khon Kaen University International College. (2015). Student Handbook Academic Year 2015. Retrieved from https://www.ic.kku.ac.th/documents/pdf/KKUIC_Student_Handbook_2015.pdf
- Khon Kaen University. (2011). Academic Service System Manual. Retrieved from https://reg.kku.ac.th/registrar/instructor_SentGrade_KKU.pdf.
- Mahapoonyanont, N. (2012). The causal model of some factors affecting critical Thinking abilities. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 146-150.
- Mortellaro, C. (2015). *Exploring factors influencing critical thinking skills in undergraduate nursing students: A mixed methods study* (Seton Hall University). Retrieved from <https://scholarship.shu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://scholar.google.com/&httpsredir=1&article=3157&context=dissertations>

- Nikoopour, J., Amini, F. M., & Nasiri, M. (2011). On the relationship between critical thinking and language learning strategies among Iranian EFL learners. *Journal of Technology and Education*, 5(3), 195-200.
- Nosratinia, M., & Zaker, A. (2015). Boosting autonomous foreign language learning: Scrutinizing the role of creativity, critical thinking, and vocabulary learning strategies. *International Journal of Applied Linguistics and English Literature*, 4(4), 86-97.
- Petress, K. (2004). Critical thinking: An extended definition. *Education*, 124(3), 461-466.
- Pimpa, N. (2005). A family affair: The effect of family on Thai students' choices of international education. *Higher Education*, 49(4), 431-448.
- Pimpa, N. (2012). Amazing Thailand: Organizational culture in the Thai public sector. *International Business Research*, 5(11), 35.
- Phakiti, A. (2018). Assessing Higher-Order Thinking Skills in Language Learning. *The TESOL Encyclopedia of English Language Teaching*, 1-7.
- Phoewhawm, R. (2017). Educational management and the extent of Thai undergraduates' learning and performance behaviour: an international view. *International Journal of Management in Education*, 11(1), 59-76.
- Ploysangwal, W. (2018). An Assessment of Critical Thinking Skills of Thai Undergraduate Students in Private Thai Universities in Bangkok through an Analytical and Critical Reading Test. *University of the Thai Chamber of Commerce Journal Humanities and Social Sciences*, 38(3), 75-91.
- Public Counsel. (2013). *So you want to become emancipated?* Retrieved from <http://www.publiccounsel.org/tools/publications/files/So-you-Want-to-Become-Emancipated.pdf>

- Franco, A. R., Costa, P. S., & da Silva Almeida, L. (2018). Translation, adaptation, and validation of the Halpern Critical Thinking Assessment to Portugal: Effect of disciplinary area and academic level on critical thinking. *Anales de Psicología/Annals of Psychology*, 34(2), 292-298.
- Slameto, S. (2017). Critical thinking and its affecting factors. *Jurnal Penelitian Humaniora*, 18(2), 1-11.
- Sarigoz, O. (2012). Assessment of the high school students' critical thinking skills. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 5315-5319.
- Silalahi, R. M. (2017). Assessing University Students' Critical Thinking Skill by Using the TOEFL ITP Reading Test. *Lingua Cultura*, 11(2), 79-83.
- Sprianu, C., Krpalek, D., Palladino, J., Tran, M. Q., Rank, A., Leung, G., ... & Hewitt, L. (2017). Investigating the Occupational Needs of Emancipated Young Adults From the Perspective of Key Stakeholders. *American Journal of Occupational Therapy*, 71(4_Supplement_1), 7111505113 p1-7111505113p1.
- Tulananda, O., Young, D. M., & Roopnarine, J. L. (1994). Thai and American fathers' involvement with preschool-age children. *Early Child Development and Care*, 97(1), 123-133.
- Tung, C. A., & Chang, S. Y. (2009). Developing critical thinking through literature reading. *Feng Chia Journal of Humanities and Social Sciences*, 19(12), 287-317.
- Vittayaamnuykoon, N. W. (2018). A Study to Understand the Factors that Influence Thai First-Jobbers to Start Saving for Retirement (Doctoral dissertation, Thammasat University).
- Vongkrachang, S., & Chinwonno, A. (2015). CORI: Explicit Reading Instruction to Enhance Informational Text Comprehension and Reading Engagement for Thai EFL Students. *PASAA: Journal of Language Teaching and Learning in Thailand*, 49, 67-104.

- Walker, S. E. (2003). Active learning strategies to promote critical thinking. *Journal of athletic training*, 38(3), 263.
- Wang, S., & Seepho, S. (2017). Facilitating Chinese EFL learners' critical thinking skills: the contributions of teaching strategies. *SAGE Open*, 7(3), 2158244017734024.
- Wilson, L. O. (2016). Anderson and Krathwohl – Bloom's taxonomy revised. *The Second Principle*.
- Yoosabai, Y. (2008). The Effects of Reciprocal Teaching on Thai High-School Students' English Reading Comprehension Ability. *NIDA Development Journal*, 48(4), 69-88.
- Zoghi, M., Mustapha, R., & Maasum, T. N. R. B. T. M. (2010). Collaborative strategic reading with university EFL learners. *Journal of College Reading and Learning*, 41(1), 67-94.

รูปแบบคำเรียกขานและคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อ
และผู้ขายเครื่องสำอางในสื่อสังคม

Forms of address terms and terms of self-reference
of cosmetic products' purchasers and sellers in social media

นันทนา วงษ์ไทย¹, วรกานต์ จันทราสา²,
เนีรณา หนูเขียว³, รพีพรรณ เจริญวัฒนวิญญู⁴ และ Yalin Zhang⁵
Nuntana Wongthai¹, Worakarn Jantarasa², Neerana Nukeaw³, Rapeephan
Jaroenwattanawinyoo⁴ and Yalin Zhang⁵

¹ สาขาวิชาภาษาและการสื่อสารสากล

¹ Program in Language and Global Communication

^{2,3,4,5} สาขาวิชาภาษาศาสตร์

^{2,3,4,5} Program in Linguistics

^{1,2,3,4,5} มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

^{1,2,3,4,5} Srinakharinwirot University

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพสาขาภาษาศาสตร์สังคม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบคำเรียกขานและคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขายที่ปรากฏบนเพจร้านค้าเครื่องสำอางในเฟซบุ๊ก และเปรียบเทียบรูปแบบคำเรียกขานและคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขายเครื่องสำอาง 3 ระดับ ได้แก่ ระดับบน ระดับกลาง และระดับล่าง โดยเก็บข้อมูลจากเพจเครื่องสำอางจำนวน 9 เพจที่ได้จากความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายมีจำนวน 13 รูปแบบ รูปแบบคำอ้างถึงตนเองมีจำนวน 5 รูปแบบ โดยรูปแบบคำเรียกขานและคำอ้างถึงของผู้ขายจะมีมากกว่าผู้ซื้อ เมื่อเปรียบเทียบคำเรียกขานและคำอ้างถึงตนเองที่ผู้ซื้อและผู้ขายใช้ในเพจเครื่องสำอางทั้ง 3 ระดับ พบว่าการละเป็นรูปแบบที่พบมากที่สุด โดยผู้ซื้อ

จะปรากฏการใช้การละมากกว่าผู้ชาย อาจกล่าวได้ว่าการใช้ชื่อผู้ซื้อหรือผู้ชายที่เกิดจากการ tag และคำว่า แอด หรือ แอดมิน เป็นคำเรียกขานและคำอ้างถึงตนเองที่เป็นลักษณะเฉพาะของการสื่อสารในเฟสบุ๊ก

คำสำคัญ : คำเรียกขาน, คำอ้างถึงตนเอง, ผู้ซื้อ, ผู้ขาย, สื่อสังคม

Abstract

Qualitative research is in the field of Sociolinguistics. It aims to study the forms of address terms and terms of self-reference used by purchasers and sellers on Facebook pages of cosmetic shops and to compare those forms used by purchasers and sellers of the 3 different levels of the cosmetics brands: upper level, middle level, and low level. The data were collected from 9 cosmetic Facebook pages selected by the sample's opinion survey. The results show that there are 13 forms of address terms and 5 forms for the terms of self-reference used by purchasers and sellers. However, the number of those forms used by the sellers is higher than those used by the purchasers. Comparing the forms of address terms and terms of self-reference used by purchasers and sellers from all 3 levels of cosmetics brands, the omission is the most found form. This form is used by the purchasers more than the sellers. It can be said that the usages of the names of purchasers mentioned by a tag and the word "ad" or "admin" are unique to the online communication of the Facebook application.

Keywords: address terms, terms of self-reference, purchasers, sellers, social media

บทนำ

ปัจจุบันอินเทอร์เน็ตได้เข้ามามีบทบาทในการดำเนินชีวิตของมนุษย์มากยิ่งขึ้น ทั้งในเรื่องของการติดต่อสื่อสาร การเรียนการสอน ไปจนถึงการทำธุรกิจ ในสังคมปัจจุบัน สื่อเป็นสิ่งสำคัญในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ร้านค้าต่าง ๆ ต่างใช้ประโยชน์จากพื้นที่สังคมออนไลน์เพื่อแนะนำสินค้า รวมถึงการมีช่องทางการรีวิวลสินค้าเพื่อให้ผู้บริโภคเข้ามาศึกษาข้อมูลสินค้า และสามารถซื้อขายผ่านร้านค้าออนไลน์ได้โดยไม่ต้องเดินทางไปร้านค้าจริง เฟซบุ๊ก (Facebook) เป็นสื่อสังคม (social media) ที่คนไทยนิยมใช้มากที่สุด ในปี 2019 สื่อสังคมนี้จึงเป็นเป้าหมายทางการตลาดที่น่าสนใจ เนื่องจากเป็นช่องทางการเสนอขายสินค้าที่ผู้บริโภคสามารถเข้าถึงได้ง่ายดายและรวดเร็ว มีร้านค้าออนไลน์บนเครือข่ายเฟซบุ๊กหรือที่เรียกว่า เฟซบุ๊ก เพจ (Facebook Page) หรือเรียกสั้น ๆ ว่า เพจ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ผู้ที่ดูแลเพจ เรียกว่า แอดมิน (admin) ซึ่งเป็นรูปย่อของคำว่า แอดมินิสเตรเตอร์ (administrator) ทำหน้าที่นำเสนอข้อมูลของสินค้าพูดคุย และตอบคำถามของผู้ที่เข้ามาสอบถามรายละเอียดของสินค้า

สินค้าที่ขายทางเฟซบุ๊กมีความหลากหลายอย่างมาก ทั้งที่เป็นสินค้าจากผู้ผลิตที่ไม่ได้เป็นที่รู้จักกันทั่วไปและสินค้าที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในท้องตลาด เครื่องสำอางเป็นสินค้าหนึ่งที่มีจำหน่ายทางเฟซบุ๊ก ผู้ซื้อสามารถสอบถามข้อมูลต่าง ๆ ของผลิตภัณฑ์ ราคา และรายละเอียดโปรโมชั่น จากแอดมินของร้านค้าได้เหมือนกับการสอบถามข้อมูลจากพนักงานขายที่เคาน์เตอร์ในห้างสรรพสินค้า ในการสนทนาระหว่างผู้ซื้อ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นผู้รับบริการ และผู้ขาย หรือแอดมินของเพจร้าน ซึ่งเป็นผู้ให้บริการ มีลักษณะการใช้ภาษาที่น่าสนใจ โดยเฉพาะประเด็นของการใช้คำอ้างถึงตนเอง ซึ่งนันทนา (2552) ได้นิยาม คำอ้างถึงตนเองว่าหมายถึง รูปภาพที่ผู้พูดใช้เรียกแทนตนเอง ส่วนคำเรียกขาน หมายถึง คำหรือวลีที่ผู้พูดใช้เรียกผู้ฟังก่อนการสนทนา ซึ่งแสดงถึงระดับทางสังคมของผู้ฟังตามที่ผู้พูดมองเปรียบเทียบกับตนเอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางสังคมด้วย (กัลยา และอมรา, 2531)

ที่ผ่านมามีงานวิจัยที่ศึกษาคำเรียกขานระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายสินค้าของ สถาพร (2544) เรื่อง การใช้คำเรียกขานของผู้ประกอบการค้า ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบของคำเรียกขานที่เป็นผลมาจากปัจจัยทางสังคม ได้แก่ เพศของผู้ซื้อ อายุ

ของผู้ซื้อ และสถานที่ประกอบการค้า ผลการศึกษาพบรูปแบบของคำเรียกขานผู้ซื้อ คือ ส่วนที่ต้องปรากฏ ได้แก่ คำเรียกญาติ ชื่ออาชีพ สรรพนาม/คำนำหน้า และส่วนที่มีหรือไม่มีก็ได้ ได้แก่ คำลงท้าย นอกจากนี้ ยังพบว่า เพศของผู้ซื้อ อายุของผู้ซื้อ และสถานที่ประกอบการค้า ไม่มีผลต่อการใช้คำเรียกขานของผู้ประกอบการค้าและผู้ซื้อ และงานวิจัยเรื่อง คำเรียกขาน คำสรรพนามบุรุษที่ 1 และคำสรรพนามบุรุษที่ 2 ของผู้ชาย ในห้างสรรพสินค้า ของภูมิใจ (2549) พบว่าผู้ชายส่วนใหญ่ใช้คำเรียกญาติแทนตัวเอง และใช้เรียกผู้ซื้อ นอกจากนี้ เพศ อายุ และการแต่งกายของผู้ซื้อ รวมถึงความสัมพันธ์กันระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย และระดับของห้างสรรพสินค้าว่าเป็นระดับบน ระดับกลาง หรือระดับฐาน มีผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการใช้คำเรียกขาน

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยสังเกตว่าไม่เพียงการสนทนาที่คู่สนทนาเห็นหน้ากันเท่านั้นที่จะปรากฏการใช้คำเรียกขาน แต่การสนทนาทางสื่อสังคมออนไลน์ที่คู่สนทนาไม่เห็นหน้ากันก็ปรากฏการใช้คำเรียกขานเช่นกัน และลักษณะภาษาดังกล่าวก็สามารถสะท้อนระดับทางสังคมของผู้พูดและผู้ฟังได้อีกด้วย นอกจากนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าชั้นหรือระดับของสินค้าที่จำหน่ายมีผลต่อการใช้คำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขาย โดยผู้วิจัยประยุกต์แนวคิดดังกล่าวมาจากงานวิจัยของ Labov (1972) เรื่องการจัดช่วงชั้นทางสังคมของการออกเสียง (r) ในห้างสรรพสินค้าในนครนิวยอร์ก ที่อธิบายการแปรของเสียง /r/ ตามชั้นทางสังคม เนื่องจากเสียง /r/ เป็นเสียงที่มีศักดิ์ศรีในภาษาถิ่นของนิวยอร์ก ผู้ที่ไม่ออกเสียง /r/ หรือออกเสียงเพียงบางครั้งจะถูกมองว่ามีศักดิ์ศรีน้อยกว่า ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์กันระหว่างชั้นทางสังคมกับการใช้ภาษา โดยคนที่อยู่ในชั้นทางสังคมสูงกว่า มีศักดิ์ศรีมากกว่า จะออกเสียง /r/ อย่างสม่ำเสมอมากกว่า

ลาบอฟเลือกเก็บข้อมูลจากห้างสรรพสินค้า 3 แห่ง ได้แก่ Saks Fifth Avenue, Macy's และ S. Klein โดยกำหนดให้ห้าง Saks Fifth Avenue เป็นตัวแทนห้างระดับสูง เพราะเป็นศูนย์กลางของแฟชั่นทันสมัย ลูกค้าน่าจะส่วนใหญ่จะอยู่ในชนชั้นทางสังคมที่สูงที่มีอำนาจและความมั่งคั่งในการจับจ่ายได้ ห้าง Macy's เป็นตัวแทนห้างระดับกลาง และห้าง S.Klein เป็นตัวแทนห้างระดับล่าง ลาบอฟตั้งสมมติฐานในงานวิจัยนี้ไว้ว่า พนักงานในห้างสรรพสินค้าระดับสูงจะออกเสียง /r/ ในตำแหน่งหลังสระ (postvocalic

(ร)) มากที่สุด พนักงานในห้างสรรพสินค้าระดับกลางจะออกเสียง /r/ ในตำแหน่งหลังสระรองลงมา และพนักงานในห้างสรรพสินค้าระดับล่างจะออกเสียง /r/ ในตำแหน่งหลังสระน้อยที่สุด เขาเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์และถามคำถามกลุ่มตัวอย่างเพื่อฟังการออกเสียงดังกล่าว

ผลที่พบจากการวิจัยเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้คือ พนักงานที่ทำงานในห้างที่มีศักดิ์ศรีสูงคือ Saks Fifth Avenue มีการออกเสียง /r/ ในตำแหน่งหลังสระในความถี่ที่สูงและสม่ำเสมอ ในขณะที่พนักงานในห้าง Macy's ออกเสียง /r/ ในตำแหน่งหลังสระในลำดับรองลงมา ส่วนพนักงานที่ทำงานในห้างที่มีศักดิ์ศรีน้อยที่สุด คือ คือ S. Klein มีการออกเสียง /r/ ในตำแหน่งหลังสระน้อยหรือไม่ออกเสียงเลย ซึ่งลบบอพล่าว่าว่าสาเหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากพนักงานมีการรับเอาคตินิยมของห้างที่ตนทำงานเข้ามา ส่งผลให้มีลักษณะการใช้ภาษาที่สอดคล้องกับระดับทางสังคมของผู้ซื้อของห้างนั้นด้วย

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาคำเรียกขานจากเพจร้านค้าในเฟซบุ๊ก โดยเลือกสินค้าที่เป็นแบรนด์เครื่องสำอางที่มีศักดิ์ศรีแตกต่างกัน โดยพิจารณาศักดิ์ศรีของแบรนด์เครื่องสำอางจากราคา ซึ่งจะจัดระดับเป็นแบรนด์เครื่องสำอางที่มีราคาสูง กลาง และต่ำ เพื่อวิเคราะห์ว่ามีการใช้คำเรียกขานระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายเครื่องสำอางดังกล่าวอย่างไร และผู้ซื้อและผู้ขายเครื่องสำอางมีการใช้คำอ้างถึงตนเองแตกต่างกันอย่างไร โดยจะศึกษาคำเรียกขานในมิติของคำเรียกขานที่ผู้ซื้อเรียกผู้ดูแลเพจ ซึ่งทำหน้าที่เหมือนเป็นผู้ขาย และคำเรียกขานที่ผู้ดูแลเพจเรียกผู้ซื้อ ส่วนในด้านคำอ้างถึง จะศึกษาในมิติของคำอ้างถึงที่ผู้ซื้อที่เรียกแทนตนเองและคำอ้างถึงที่ผู้ดูแลเพจเรียกแทนตนเอง ซึ่งมุมมองเกี่ยวกับการศึกษาคำอ้างถึงและคำเรียกขานในบริบทของการซื้อขายในสื่อสังคมออนไลน์ยังไม่พบว่ามีการวิจัยใดกล่าวถึงมาก่อน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายที่ปรากฏบนเพจร้านค้าเครื่องสำอาง
2. เพื่อศึกษารูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขายที่ปรากฏบนเพจร้านค้าเครื่องสำอาง

3. เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบคำเรียกขานและคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขาย
เครื่องสำอางระดับต่างกัน

กรอบแนวคิด

งานวิจัยนี้ใช้แนวคิดในสาขาภาษาศาสตร์สังคม เรื่อง คำเรียกขาน (Brown & Gilman, 1960) คำอ้างถึงตนเอง (ภูมิใจ, 2549; นันทนา, 2552) และชนชั้นทางสังคม (Labov, 1972) ตัวแปรในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งออกเป็นตัวแปรนำ ได้แก่ ชนชั้นทางสังคม ในที่นี้คือ ระดับของแบรนด์เครื่องสำอาง และตัวแปรตาม คือ รูปแบบคำเรียกขานและคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขาย

สมมติฐาน

ในการศึกษานี้ ผู้วิจัยมีสมมติฐานว่าจะพบรูปแบบคำเรียกขานและคำอ้างถึงตนเองในเพจเครื่องสำอางระดับบนน้อยที่สุด และมีเพียงรูปแบบเดียวในแต่ละมิติ โดยผู้ขายใช้รูปแบบคำเรียกขาน “คุณลูกค้า” ในการเรียกผู้ซื้อ และรูปแบบการละในการอ้างถึงตนเอง ในขณะที่ผู้ซื้อใช้รูปแบบคำเรียกขานที่เป็นชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของเพจเครื่องสำอางเพื่อเรียกผู้ขาย และใช้การละเป็นรูปแบบการอ้างถึงตนเอง เนื่องจากเครื่องสำอางระดับบนเป็นเครื่องสำอางที่มีศักดิ์ศรีสูงสุด จึงอาจส่งผลให้ผู้ขายเลือกใช้รูปแบบคำเรียกขานที่แสดงความสุภาพกับผู้ซื้อ คือ รูปแบบที่มีคำนำหน้าแสดงความสุภาพ “คุณ” ตามด้วยคำที่แสดงสถานภาพในการซื้อขาย คือ “ลูกค้า” และเลือกใช้ไม่ใช่คำอ้างถึงตนเองในการสนทนา ส่วนผู้ซื้อใช้ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของเพจเครื่องสำอางในการสนทนากับผู้ขายเพื่อแสดงความมีระยะห่างระหว่างกัน และเลือกใช้ไม่ใช่คำอ้างถึงตนเองในการสนทนา

วิธีการศึกษา

หัวข้อนี้จะกล่าวถึงการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการทำวิจัย ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในงานวิจัยนี้ คือ เพจร้านเครื่องสำอางที่ปรากฏในเฟซบุ๊ก

กลุ่มตัวอย่าง แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1. กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้ตอบแบบสอบถามเพื่อสำรวจหารายชื่อแบรนด์เครื่องสำอางที่ตนรู้จักและประเภทเครื่องสำอางเฉพาะที่ใช้ในการแต่งหน้าที่จำเป็นที่สุดในชีวิตประจำวัน 2. เพจร้านเครื่องสำอางที่ปรากฏในเฟซบุ๊ก จำนวน 9 เพจ ที่ได้จากการสำรวจรายชื่อแบรนด์เครื่องสำอางที่กลุ่มตัวอย่างรู้จัก จากนั้น จะคัดเลือกเฉพาะเพจที่มีข้อความสนทนาระหว่างผู้ติดตามเพจ (ผู้ซื้อ) และผู้ดูแลเพจ (ผู้ขาย)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการทำวิจัย

2.1 แบบสอบถามออนไลน์ (Google Form) ที่สร้างขึ้นเพื่อให้กลุ่มตัวอย่างเพศหญิงอายุระหว่าง 18 – 60 ปีจำนวน 100 คน ระบุรายชื่อแบรนด์เครื่องสำอางที่รู้จักจำนวน 10 รายชื่อ และประเภทเครื่องสำอางเฉพาะที่ใช้ในการแต่งหน้าที่จำเป็นที่สุดในชีวิตประจำวันจำนวน 3 ชิ้น

2.3 แบบเก็บรวบรวมข้อมูลคำเรียกขานและคำอ้างถึงในเพจแบรนด์เครื่องสำอางที่เป็นกลุ่มตัวอย่างของงานวิจัย

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 รวบรวมรายชื่อแบรนด์เครื่องสำอางที่ได้จากแบบสอบถามเพื่อนำไปค้นหาในเพจเฟซบุ๊ก โดยเรียงลำดับแบรนด์เครื่องสำอางตามเพจที่มีผู้ติดตามจำนวนมากไปหาน้อย จากนั้นเข้าไปตรวจสอบ การสนทนาระหว่างผู้ติดตามและผู้ดูแลเพจ หากแบรนด์ใดไม่พบการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ติดตามเพจและผู้ดูแลเพจ ผู้วิจัยจะเลือกแบรนด์ที่มีจำนวนผู้ติดตามเพจมากในลำดับถัดไป

3.2 รวบรวมประเภทเครื่องสำอางเฉพาะที่ใช้การแต่งหน้าที่มีผู้ตอบว่าจำเป็นที่สุดในชีวิตประจำวันและคัดเลือกเฉพาะเครื่องสำอางที่มีผู้ตอบตรงกันเป็นลำดับแรก

3.3 สืบค้นราคาของเครื่องสำอางที่มีผู้ตอบตรงกันมากที่สุดเป็นลำดับแรกจากแบรนด์เครื่องสำอางที่ระบุไว้ในข้อที่ 1

3.4 จัดระดับของแบรนด์เครื่องสำอางจากราคาของเครื่องสำอางที่มีผู้ตอบตรงกันมากที่สุดเป็นลำดับแรก โดยแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับบน

ระดับกลาง และระดับล่าง ระดับของแบรนด์เครื่องสำอางดังกล่าวพิจารณาจากราคา
สินค้า เช่น เครื่องสำอางที่มีผู้ตอบตรงกันว่าจำเป็นมากที่สุดในชีวิตประจำวัน คือ ลิปสติก
และราคาของลิปสติกจากแบรนด์ที่ได้รวบรวมไว้ในข้อ 1 มีตั้งแต่ 100 – 1,000 บาท
ผู้วิจัยจะแบ่งระดับของแบรนด์เป็น 3 ระดับ ได้แก่ แบรนด์ระดับสูง คือ แบรนด์ที่มีราคา
ระหว่าง 700-1000 บาท แบรนด์ระดับกลาง คือ แบรนด์ที่มีราคาระหว่าง 350-650 บาท
แบรนด์ระดับล่าง คือ แบรนด์ที่มีราคาระหว่าง 100-300 บาท

3.5 รวบรวมข้อมูลคำเรียกขานและคำอ้างถึงจากเพจเครื่องสำอางที่ได้
แบ่งระดับไว้ โดยเก็บข้อมูลในเดือนเมษายน 2563 เพจละ 50 ความคิดเห็น และเลือก
เฉพาะความคิดเห็นที่มีการสนทนากันระหว่างผู้ดูแลเพจและผู้ติดตามเพจ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์รูปแบบคำเรียกขานที่ผู้ซื้อเรียกผู้ดูแลเพจ รูปแบบคำเรียกขาน
ที่ผู้ดูแลเพจเรียกผู้ซื้อ รูปแบบคำอ้างถึงที่ผู้ซื้อที่เรียกตนเอง และรูปแบบคำอ้างถึง
ที่ผู้ดูแลเพจเรียกตนเอง ในต่อไปจะใช้คำว่า ผู้ขาย แทน ผู้ดูแลเพจ

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 1) ผลการวิเคราะห์แบบสอบถามที่ระบุรายชื่อ
แบรนด์เครื่องสำอางที่กลุ่มตัวอย่างรู้จักจำนวน 10 รายชื่อ 2) ผลการวิเคราะห์
แบบสอบถามที่ระบุประเภทเครื่องสำอางเฉพาะที่ใช้ในการแต่งหน้าที่จำเป็นที่สุดในชีวิต
ประจำวันของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 3 ชิ้น 3) รูปแบบคำเรียกขานและคำอ้างถึงตนเอง
ของผู้ซื้อและผู้ขายที่ปรากฏในเพจเครื่องสำอางทั้ง 3 ระดับ และ 4) การเปรียบเทียบ
รูปแบบคำเรียกขานและรูปแบบคำอ้างถึงตนเองที่ปรากฏในเพจเครื่องสำอางทั้ง 3 ระดับ
ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ผลการวิเคราะห์แบบสอบถามรายชื่อแบรนด์เครื่องสำอางที่รู้จัก จำนวน 10 รายชื่อ

จากการวิเคราะห์แบบสอบถามที่ระบุรายชื่อแบรนด์เครื่องสำอางที่รู้จัก
จำนวน 10 รายชื่อ ผู้วิจัยได้รายชื่อเพจเครื่องสำอางทั้งหมด 9 เพจ โดยคัดเลือกเพจ
และเรียงลำดับจากเพจที่มีผู้ติดตามมากไปหาน้อยและเป็นเพจที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่าง

ผู้ซื้อและผู้ขาย เพจเครื่องสำอางทั้งหมด 9 เพจ ได้แก่ 1) L'Oréal Paris 2) MAC Cosmetics 3) Olay 4) Bobbi Brown Cosmetics 5) Cute Press 6) Wet n Wild Thailand 7) 4U2 Cosmetics 8) Srichand ศรีจันทร์ และ 9) ETUDE Thailand

2. ผลการวิเคราะห์แบบสอบถามประเภทเครื่องสำอางเฉพาะที่ใช้ในการแต่งหน้าที่จำเป็นที่สุดในชีวิตประจำวันของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 3 ชั้น

ผลการวิเคราะห์ประเภทเครื่องสำอางเฉพาะที่ใช้ในการแต่งหน้าที่จำเป็นที่สุดในชีวิตประจำวันของกลุ่มตัวอย่าง พบดังนี้ 1) รองพื้น 2) ลิปสติก 3) ที่เชียนคิ้ว ผู้วิจัยจึงคัดเลือกประเภทเครื่องสำอางที่จำเป็นที่สุดอันดับแรก คือ รองพื้น มาใช้ในการเปรียบเทียบราคาของแบรนด์เครื่องสำอางกลุ่มตัวอย่างเพื่อจัดระดับของแบรนด์โดยมีการแบ่งออกเป็น 3 ระดับ ดังนี้

แบรนด์เครื่องสำอางระดับบน : 1,000 บาทขึ้นไป ได้แก่ Bobbi Brown, Mac, Olay

แบรนด์เครื่องสำอางระดับกลาง : 499 – 900 บาท ได้แก่ Etude, 4U2, Cute Press

แบรนด์เครื่องสำอางระดับล่าง : 300 – 490 บาท ได้แก่ Wet n Wild, L'oreal Paris, Srichand

3. รูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขาย

ผลการศึกษารูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายที่ปรากฏในเพจเครื่องสำอางทั้ง 3 ระดับ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

รูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายจากเพจเครื่องสำอางระดับบน

ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายที่ปรากฏในเพจเครื่องสำอางระดับบนมีทั้งสิ้น 11 รูปแบบ ดังปรากฏในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 รูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายจากเพจเครื่องสำอางระดับบน

เครื่องสำอาง	Bobbi Brown Cosmetics		MAC Cosmetics		Olay	
รูปแบบคำเรียกขาน	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย
ละ	44	6	50	30	48	40
ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก	4	23	-	11	1	-
แอดมิน	1	-	-	-	-	-
แอด	-	-	-	-	1	-
ชื่อแบรนด์	1	-	-	-	-	-
คุณ+ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก	-	1	-	-	-	-
คุณ+ชื่อ	-	1	-	-	-	10
ลูกค้า	-	8	-	-	-	-
คุณลูกค้า	-	3	-	9	-	-
ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก+คุณลูกค้า	-	1	-	-	-	-
ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก+ลูกค้า	-	7	-	-	-	-
รวม	50	50	50	50	50	50

จากตารางแสดงให้เห็นว่ารูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อที่ใช้เรียกผู้ขายเครื่องสำอางระดับบน มีน้อยกว่ารูปแบบที่ผู้ขายเรียกผู้ซื้อ โดยรูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อที่ใช้เรียกผู้ขายมีทั้งหมด 5 รูปแบบ ได้แก่ 1) การละ ซึ่งพบได้จากทุกเพจ 2) ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก ซึ่งเป็นชื่อเพจเครื่องสำอาง พบในเพจ Bobbi Brown Cosmetics และ Olay 3) การใช้คำว่า “แอดมิน” และ 4) การใช้ชื่อแบรนด์ ซึ่งพบในเพจ Bobbi Brown Cosmetics เท่านั้น และ 5) การใช้คำว่า “แอด” พบในเพจ Olay เท่านั้น

ส่วนรูปแบบคำเรียกขานของผู้ขายที่ใช้เรียกผู้ซื้อพบจำนวน 8 รูปแบบ ได้แก่
1) การละ ซึ่งพบได้ในทุกแบรนด์ 2) ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของผู้ซื้อ 3) การใช้คำว่า
“คุณลูกค้า” ซึ่งพบได้ในเพจ Bobbi Brown Cosmetics และ MAC Cosmetics 4) การ
ใช้คำว่า “คุณ” และตามด้วยชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของผู้ซื้อ 5) การใช้คำว่า “ลูกค้า”
6) ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของผู้ซื้อตามด้วยการใช้คำว่า “คุณลูกค้า” 7) ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก
ของผู้ซื้อตามด้วยคำว่า “ลูกค้า” พบได้ในเพจ Bobbi Brown Cosmetics เท่านั้น และ
8) การใช้คำว่า “คุณ” และตามด้วยชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของผู้ซื้อ ซึ่งพบได้ในเพจ Bobbi
Brown Cosmetics และ Olay

จะสังเกตได้ว่ารูปแบบคำเรียกขานของผู้ขายมีจำนวนมากกว่ารูปแบบ
คำเรียกขานของผู้ซื้อ อาจเป็นเพราะผู้ซื้อเป็นผู้รับบริการจึงไม่ได้ให้ความสำคัญในการ
ใช้คำเรียกขานต่อผู้ขายมากนัก นอกจากนี้ รูปแบบคำเรียกขานของผู้ขายที่ใช้เรียกผู้ซื้อ
ที่พบในเพจ Bobbi Brown Cosmetics ยังมีมากกว่าเพจอื่น อาจเป็นเพราะสินค้า
จากแบรนด์ Bobbi Brown มีราคาสูงที่สุดกว่าแบรนด์อื่น ๆ อีก 2 แบรนด์ในระดับนี้
อ้างอิงจากการเปรียบเทียบราคาสินค้า ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าแบรนด์ที่มีราคาสูง
จะแสดงความสุภาพต่อผู้ซื้อมากกว่า

รูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายจากเพจเครื่องสำอางระดับกลาง
จากการศึกษา พบว่ารูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายที่ปรากฏในเพจ
เครื่องสำอางระดับกลางมีทั้งสิ้น 10 รูปแบบ ดังปรากฏในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 รูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายจากเพจเครื่องสำอางระดับกลาง

เครื่องสำอาง	4U2 Cosmetics		Cute Press		Etude Thailand	
รูปแบบคำเรียกขาน	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย
ละ	41	16	37	10	48	41
ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก	6	6	11	2	2	1
แอดมิน	1	-	1	-	-	-
แอด	1	-	-	-	-	-
ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก+แอด	1	-	-	-	-	-
ชื่อแบรนด์	-	-	1	-	-	-
ลูกค้า	-	-	-	12	-	5
คุณลูกค้า	-	18	-	6	-	3
ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก+คุณลูกค้า	-	9	-	20	-	-
ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก+ลูกค้า	-	1	-	-	-	-
รวม	50	50	50	50	50	50

จะสังเกตได้ว่ารูปแบบคำเรียกขานในเพจเครื่องสำอางระดับกลางของผู้ซื้อ มีจำนวนเท่ากับรูปแบบคำเรียกขานของผู้ขาย คือ 6 รูปแบบ โดยผู้ซื้อใช้รูปแบบคำเรียกขาน ดังนี้ 1) การละ และ 2) ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก ซึ่งเป็นชื่อเพจเครื่องสำอางซึ่งพบได้จากทุกเพจ 3) การใช้คำว่า “แอดมิน” ซึ่งพบในเพจ 4U2 Cosmetics และ Cute Press 4) การใช้คำว่า “แอด” และ 5) ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก ซึ่งเป็นชื่อเพจเครื่องสำอางและตามด้วยการใช้คำว่า “แอด” ซึ่งพบในเพจ 4U2 Cosmetics เท่านั้น และ 6) การใช้ชื่อแบรนด์ ซึ่งพบในเพจ Cute Press เท่านั้น

ส่วนรูปแบบคำเรียกขานของผู้ขายที่ใช้เรียกผู้ซื้อ ได้แก่ 1) การละ 2) ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของผู้ซื้อ 3) การใช้คำว่า “คุณลูกค้า” ซึ่งพบได้ในทุกแบรนด์ 4) การใช้คำว่า

“ลูกค้า” ซึ่งพบได้ในเพจ Cute Press และ Etude Thailand 5) ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของผู้ซื้อและตามด้วยการใช้คำว่า “คุณลูกค้า” ซึ่งพบได้ในเพจ 4U2 Cosmetics และ Cute Press 6) ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของผู้ซื้อและตามด้วยการใช้คำว่า “ลูกค้า” ซึ่งพบในเพจ 4U2 Cosmetics เท่านั้น

รูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายจากเพจเครื่องสำอางระดับล่าง
จากการศึกษา พบว่ารูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายที่ปรากฏในเพจเครื่องสำอางระดับล่างมีทั้งสิ้น 8 รูปแบบ ดังปรากฏในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 รูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายจากเพจเครื่องสำอางระดับล่าง

เครื่องสำอาง	L'Oréal Paris Thailand		Srichand ศรีจันทร์		Wet n Wild Thailand	
รูปแบบคำเรียกขาน	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย
ละ	38	16	49	49	50	15
ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก	10	24	-	1	-	34
แอดมิน	-	-	1	-	-	-
พี่	1	-	-	-	-	-
ชื่อแบรนด์	1	-	-	-	-	-
คุณ+ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก	-	-	-	-	-	1
คุณลูกค้า	-	2	-	-	-	-
ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก+คุณ ลูกค้า	-	8	-	-	-	-
รวม	50	50	50	50	50	50

จากตารางที่ 3 จะแสดงให้เห็นว่าในเพจเครื่องสำอางระดับล่าง มีจำนวนการใช้รูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายเท่ากันเช่นเดียวกับที่พบในเพจเครื่องสำอางระดับกลาง โดยพบทั้งสิ้น 5 รูปแบบ รูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อที่ใช้เรียกผู้ขาย ได้แก่ 1) การละ ซึ่งพบได้ในทุกเพจเครื่องสำอาง 2) ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก ซึ่งเป็นชื่อเพจเครื่องสำอาง 3) การใช้คำว่า “พี่” และ 4) การใช้ชื่อแบรนด์ ซึ่งพบในเพจ L'Oréal Paris Thailand เท่านั้น และ 5) การใช้คำว่า “แอดมิน” ซึ่งพบในเพจ Srichand ศรีจันทร์เท่านั้น

ส่วนรูปแบบคำเรียกขานของผู้ขายที่ใช้เรียกผู้ซื้อ ได้แก่ 1) การละ 2) ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของผู้ซื้อ ซึ่งพบได้ในทุกเพจเครื่องสำอาง 3) การใช้คำว่า “คุณ” และตามด้วยชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของผู้ซื้อ ซึ่งพบได้ในเพจ Wet n Wild Thailand เท่านั้น 4) การใช้คำว่า “คุณลูกค้า” และ 5) ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของผู้ซื้อและตามด้วยการใช้คำว่า “คุณลูกค้า” ซึ่งพบได้ในเพจ L'Oréal Paris Thailand เท่านั้น

จะสังเกตได้ว่าในบรรดา รูปแบบคำเรียกขานที่ผู้ซื้อและผู้ขายใช้ในเพจเครื่องสำอางระดับล่าง มีการใช้คำเรียกญาติ ซึ่งไม่พบในเพจเครื่องสำอางอีก 2 กลุ่มที่มีระดับที่สูงกว่า ซึ่งการใช้คำเรียกญาติเกิดขึ้นในฝ่ายของผู้ซื้อเพื่อใช้เรียกผู้ขายลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเป็นกันเองระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย อาจเนื่องมาจากว่าเครื่องสำอางในระดับล่าง มีราคาถูกที่สุด ทำให้ผู้ซื้อสามารถเข้าถึงได้และแสดงถึงความเป็นกันเองผ่านรูปแบบคำเรียกขานนี้ ในขณะที่ผู้ขายยังแสดงความสุภาพต่อผู้ซื้อด้วยการเว้นระยะห่างจึงไม่ใช้คำเรียกญาติในการเรียกขานผู้ซื้อ

รูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขายจากเพจเครื่องสำอางระดับบน

ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบคำอ้างถึงของผู้ซื้อและผู้ขายที่ปรากฏในเพจเครื่องสำอางระดับบนมีทั้งสิ้น 3 รูปแบบ ดังปรากฏในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 รูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขายจากเพจเครื่องสำอางระดับบน

เครื่องสำอาง	Bobbi Brown Cosmetics		MAC Cosmetics		Olay	
รูปแบบคำอ้างถึง ตนเอง	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย
ละ	50	43	50	50	50	37
แอดมิน	-	7	-	-	-	12
ทางเรา	-	-	-	-	-	1
รวม	50	50	50	50	50	50

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่ารูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อในเพจเครื่องสำอางระดับบน มีเพียงรูปแบบเดียว คือ การละ ส่วนรูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ขายมีทั้งหมด 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) การละ ซึ่งพบได้ในทุกแบรนด์ 2) การใช้คำว่า “แอดมิน” ซึ่งพบได้ในเพจ MAC Cosmetics และ Olay 3) การใช้คำว่า “ทางเรา” ซึ่งพบได้ในเพจ Olay เท่านั้น

รูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขายจากเพจเครื่องสำอางระดับกลาง
จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่ารูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขายที่ปรากฏในเพจเครื่องสำอางระดับกลางมีทั้งสิ้น 3 รูปแบบ ดังปรากฏในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 รูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขายจากเพจเครื่องสำอางระดับกลาง

เครื่องสำอาง	4U2 Cosmetics		Cute Press		Etude Thailand	
รูปแบบคำอ้างถึงตนเอง	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย
ละ	50	38	49	38	50	43
แอดมิน	-	12	-	3	-	2
เรา	-	-	1	9	-	5
รวม	50	50	50	50	50	50

จากตารางที่ 5 แสดงให้เห็นว่ารูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อในเพจเครื่องสำอางระดับกลาง มี 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) การละ ซึ่งพบได้ในทุกเพจ 2) การใช้คำว่า “เรา” ซึ่งพบได้ในเพจ Cute Press เท่านั้น ส่วนรูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ขายมีทั้งหมด 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) การละ 2) การใช้คำว่า “แอดมิน” ซึ่งพบได้ในทุกเพจ และ 3) การใช้คำว่า “เรา” ซึ่งพบได้ในเพจ Cute Press และ Etude Thailand เท่านั้น

รูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขายจากเพจเครื่องสำอางระดับล่าง

จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่ารูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขายที่ปรากฏในเพจเครื่องสำอางระดับล่างมีทั้งสิ้น 4 รูปแบบ ดังปรากฏในตารางที่ 6

ตารางที่ 6 รูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขายจากเพจเครื่องสำอางระดับล่าง

เครื่องสำอาง	L'Oréal Paris Thailand		Srichand ศรีจันทร์		Wet n Wild Thailand	
รูปแบบคำอ้างถึงตนเอง	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย
ละ	50	39	50	38	50	49
เรา	-	7	-	-	-	-
ชื่อแบรนด์	-	-	-	11	-	-
แอดมิน	-	4	-	1	-	1
รวม	50	50	50	50	50	50

ตารางข้างต้นแสดงให้เห็นว่ารูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อในเพจเครื่องสำอางระดับล่าง มีเพียงรูปแบบเดียว คือ การละ ส่วนรูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ขายมีทั้งหมด 4 รูปแบบ ได้แก่ 1) การละ 2) การใช้คำว่า “แอดมิน” ซึ่งพบในทุกเพจ 3) การใช้คำว่า “เรา” ซึ่งพบในเพจ L'Oréal Paris Thailand เท่านั้น และ 4) การใช้ชื่อแบรนด์ ซึ่งพบในเพจ Srichand ศรีจันทร์ เท่านั้น

4. การเปรียบเทียบรูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายเครื่องสำอาง ระดับต่างกัน

ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายในเพจเครื่องสำอาง
ทั้ง 3 ระดับมีจำนวนทั้งสิ้น 13 รูปแบบ ดังที่ปรากฏในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 รูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายในเพจเครื่องสำอางระดับต่างกัน

เครื่องสำอาง	เครื่องสำอาง ระดับบน		เครื่องสำอาง ระดับกลาง		เครื่องสำอาง ระดับล่าง	
รูปแบบคำเรียกขาน	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย
ละ	142	76	126	67	137	80
ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก	5	34	19	9	10	59
แอดมิน	1	-	2	-	1	-
แอด	1	-	1	-	-	-
พี่	-	-	-	-	1	-
ชื่อแบรนด์	1	-	1	-	1	-
คุณ+ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก	-	1	-	-	-	1
คุณ+ชื่อ	-	11	-	-	-	-
ลูกค้า	-	8	-	17	-	-
คุณลูกค้า	-	12	-	27	-	2
ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก+คุณลูกค้า	-	1	-	29	-	8
ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก+ลูกค้า	-	7	-	1	-	-
ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก+แอด	-	-	1	-		
รวม	50	50	50	50	50	50

เมื่อเปรียบเทียบคำเรียกขานที่ผู้ซื้อและผู้ขายใช้ในเพจเครื่องสำอางทั้ง 3 ระดับ พบว่าการละเป็นรูปแบบที่พบมากที่สุด โดยผู้ซื้อจะปรากฏการใช้การละมากกว่าผู้ขาย แต่จำนวนรูปแบบคำเรียกขานที่ผู้ซื้อและผู้ขายใช้ไม่แตกต่างกันมากนัก โดยผู้ซื้อใช้คำเรียกขาน 7 รูปแบบ ได้แก่ การละ ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก ซึ่งเป็นชื่อเพจเครื่องสำอาง แอดมิน แอด คำเรียกญาติ (พี่) ชื่อแบรนด์ และ ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก+แอด ในขณะที่ผู้ขายใช้คำเรียกขาน 8 รูปแบบ ได้แก่ การละ คุณ+ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของผู้ซื้อ คุณ+ชื่อ ลูกค้า คุณลูกค้า ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของผู้ซื้อ+คุณลูกค้า ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของผู้ซื้อ+ลูกค้า และ ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของผู้ซื้อ+แอด สังเกตได้ว่าผู้ซื้อเครื่องสำอางทุกระดับใช้รูปแบบคำเรียกขานเหมือนกัน ยกเว้นคำเรียกญาติ (พี่) ที่พบในเครื่องสำอางระดับล่าง เท่านั้น ส่วนผู้ขายพบว่าใช้ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของผู้ซื้อเป็นจำนวนมากรองจากการละ ยกเว้นเครื่องสำอางระดับกลาง ที่ใช้ ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของผู้ซื้อ+คุณลูกค้า และ คุณลูกค้า ในจำนวนมากกว่าชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กอย่างเดียว ลักษณะดังกล่าวนี้อาจอธิบายได้ด้วยแนวคิดของ Labov (1972 b) และ Beebe (1974) เกี่ยวกับการแก้ไขเกินเหตุ (hypercorrection) ที่ทั้งสองพบว่าชนชั้นกลางมีแนวโน้มจะแก้ไขเกินเหตุมากกว่าคนในชั้นทางสังคมอื่นที่สูงกว่าและต่ำกว่า ผู้ขายเครื่องสำอางระดับกลางเปรียบได้กับชนชั้นกลางที่พยายามแสดงความสุภาพกับผู้ซื้ออย่างมากด้วยการใช้คำเรียกขานดังกล่าว ซึ่งเป็นรูปแบบที่ปรากฏค่านำหน้า “คุณ”

รูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขายในเพจเครื่องสำอางระดับต่างกัน
จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่ารูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขายในเพจเครื่องสำอางทั้ง 3 ระดับมีจำนวนทั้งสิ้น 5 รูปแบบ ดังที่ปรากฏในตารางที่ 8

ตารางที่ 8 รูปแบบคำอ้างถึงตนเองของผู้ซื้อและผู้ขายในเพลงเครื่องสำอางระดับต่างกัน

เครื่องสำอาง	เครื่องสำอางระดับบน		เครื่องสำอางระดับกลาง		เครื่องสำอางระดับล่าง	
รูปแบบคำอ้างถึงตนเอง	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย	ผู้ซื้อ	ผู้ขาย
ละ	150	130	149	119	150	126
เรา	-	-	1	14	-	7
ชื่อแบรนด์	-	-	-	-	-	11
แอดมิน	-	19	-	17	-	6
ทางเรา	-	1	-	-	-	-
รวม	50	50	50	50	50	50

เมื่อเปรียบเทียบคำอ้างถึงตนเองที่ผู้ซื้อและผู้ขายใช้ในเพลงเครื่องสำอางทั้ง 3 กลุ่ม พบว่าการละเป็นรูปแบบที่พบมากที่สุด โดยผู้ซื้อจะปรากฏการใช้การละมากกว่าผู้ขาย นอกจากนี้ ผู้ซื้อจะใช้รูปแบบคำอ้างถึงตนเองน้อยกว่า โดยมีเพียง 2 รูปแบบคือ การละ และ เรา ส่วนผู้ขายจะใช้รูปแบบคำอ้างถึงตนเองมากกว่า โดยพบจำนวน 5 รูปแบบดังแสดงในตาราง ผู้ขายในเพลงเครื่องสำอางทุกกลุ่มมีการใช้คำว่า แอดมิน เพื่อแทนตัวเองเหมือนกัน แต่จะมีเพียงเครื่องสำอางระดับล่าง เท่านั้นที่แทนตัวเองด้วยชื่อแบรนด์ ซึ่งเมื่อกลับไปดูข้อมูลแล้ว พบว่าเป็นเครื่องสำอางศรีจันทร์เพียงแบรนด์เดียวในกลุ่มนี้ที่ใช้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของการสื่อสารของแบรนด์เครื่องสำอางนี้

สรุปผลและอภิปรายผล

ผลที่ได้จากการศึกษาพบประเด็นในการอภิปรายดังนี้

ผลการศึกษามีความสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้เพียงบางส่วน ผู้วิจัยตั้งสมมติฐานว่าจะพบรูปแบบคำเรียกขานและคำอ้างถึงตนเองในเพลงเครื่องสำอาง

ระดับบนน้อยที่สุด และมีเพียงรูปแบบเดียวในแต่ละมิติ โดยผู้ขายใช้รูปแบบคำเรียกขาน “คุณลูกค้า” ในการเรียกผู้ซื้อ เนื่องจากเป็นรูปแบบที่แสดงความสุภาพมากที่สุด และใช้รูปแบบการละในการอ้างถึงตนเอง ในขณะที่ผู้ซื้อใช้รูปแบบคำเรียกขานที่เป็นชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กของเพจเครื่องสำอางเพื่อเรียกผู้ขาย และใช้การละเป็นรูปแบบการอ้างถึงตนเอง ผลการศึกษาพบว่ารูปแบบคำเรียกขานและคำอ้างถึงตนเองในเพจเครื่องสำอางระดับบนมีความหลากหลายเช่นเดียวกับที่พบในเพจเครื่องสำอางระดับกลางและระดับล่าง นอกจากนี้ ผู้ขายเครื่องสำอางระดับบนยังใช้รูปแบบคำเรียกขานเพื่อเรียกผู้ซื้อมากที่สุดเมื่อเทียบกับเครื่องสำอางอีกสองระดับอีกด้วย

จากการวิเคราะห์รูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อที่ใช้เรียกผู้ขายเครื่องสำอางเทียบกับรูปแบบคำเรียกขานที่ผู้ขายเรียกผู้ซื้อ พบว่าในเพจเครื่องสำอางระดับบนมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด โดยรูปแบบที่ผู้ซื้อเรียกผู้ขายมีน้อยกว่า ในขณะที่เพจเครื่องสำอางระดับกลาง และระดับล่าง มีจำนวนรูปแบบคำเรียกขานของผู้ซื้อและผู้ขายในจำนวนที่เท่ากัน ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้ขายในเพจเครื่องสำอางที่อยู่ในระดับสูงมีการใช้ภาษาที่แสดงความสุภาพกับคู่สนทนามากกว่า รูปแบบคำเรียกขานผู้ซื้อจึงมีหลากหลายกว่า นอกจากนี้ ในบรรดารูปแบบคำเรียกขานต่าง ๆ ที่ผู้ซื้อใช้ในเพจเครื่องสำอางทั้ง 3 กลุ่ม ไม่พบรูปแบบที่มีการใช้คำนำหน้า “คุณ” เลย สะท้อนให้เห็นว่าผู้ซื้อ ซึ่งจัดเป็นผู้รับบริการไม่ได้ให้ความสำคัญกับการใช้คำเรียกขานที่แสดงความสุภาพกับผู้ขายมากนัก ตรงข้ามกับการใช้คำเรียกขานของผู้ขายที่นอกจากจะมีรูปแบบที่หลากหลายกว่า และยังพบรูปแบบที่ใช้คำนำหน้า “คุณ” ถึง 4 รูปแบบ ได้แก่ คุณ + ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก คุณ + ชื่อ คุณลูกค้า และ ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก + คุณลูกค้า แสดงถึงการแสดงความสุภาพกับผู้ซื้อมากกว่า

การใช้คำอ้างถึงตัวเองของผู้ซื้อที่พบในเพจเครื่องสำอางทุกระดับ คือ การละ ซึ่งพบการใช้รูปแบบดังกล่าวนี้ในการอ้างถึงตัวเองของผู้ขายเช่นกัน แต่ผู้ขายจะใช้รูปแบบการอ้างถึงตัวเองหลากหลายกว่า โดยนอกจากการละแล้ว ผู้ขายจะใช้ภาษา เรา ทางเรา แอด แอดมิน และชื่อแบรนด์เครื่องสำอาง เพื่ออ้างถึงตัวเอง ซึ่งอาจเนื่องมาจากบริบทการสื่อสารที่เกิดขึ้นในเครือข่ายสังคมออนไลน์ในลักษณะของการซื้อขายสินค้า จะมีผู้ที่ดูแลเพจ เรียกว่า แอดมิน (admin) ซึ่งเป็นรูปย่อของคำว่า แอดมินิสเตอร์

(administrator) ทำหน้าที่นำเสนอข้อมูลของสินค้า พุดคุย และตอบคำถามของผู้ซื้อที่เข้ามาสอบถามรายละเอียดของสินค้า ส่วนการใช้คำว่า “เรา” อาจเนื่องมาจากการที่ผู้ดูแลเพจมองว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของแบรนด์เครื่องสำอาง เป็นพนักงานที่ทำงานให้กับบริษัทผู้ผลิตหรือผู้นำเข้าเครื่องสำอางดังกล่าว การใช้ชื่อแบรนด์เครื่องสำอางแทนตนเอง ในทางอรรถศาสตร์ เรียกลักษณะการใช้ภาษาดังกล่าวนี้นว่า นามนัย (metonymy) ซึ่งเป็นการกล่าวถึงสิ่งหนึ่งโดยนำอีกสิ่งที่เกี่ยวข้องมาใช้แทน ในที่นี้เป็นการใช้ชื่อแบรนด์เครื่องสำอางแทนตัวพนักงานที่ทำงานให้กับแบรนด์เครื่องสำอางนั้น

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นลักษณะการสื่อสารออนไลน์ระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขายที่แสดงให้เห็นว่าผู้ขายแสดงความสุภาพต่อผู้ซื้อด้วยการใช้รูปแบบคำเรียกขานที่หลากหลาย ยิ่งเครื่องสำอางระดับสูง ยิ่งมีความแตกต่างในการใช้คำเรียกขานผู้ซื้อ มากกว่าเครื่องสำอางในระดับล่างลงมา ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Labov (1972) ที่กล่าวว่าพนักงานมีการรับเอาคตินิยมของห้างที่ตนทำงานเข้ามา ส่งผลให้มีลักษณะการใช้ภาษาที่สอดคล้องกับระดับทางสังคมของผู้ซื้อของห้างนั้นด้วย เช่นเดียวกับงานวิจัยนี้ที่พบว่าผู้ดูแลเพจของเครื่องสำอางรับเอาคตินิยมของเครื่องสำอางที่ตนดูแล จึงส่งผลต่อลักษณะภาษาที่ใช้ที่แสดงความสุภาพต่อผู้ซื้อเป็นอย่างมาก โดยผู้ดูแลเพจเครื่องสำอางระดับสูงจะใช้แสดงความสุภาพผ่านการใช้คำเรียกขานผู้ซื้อ มากกว่าผู้ดูแลเพจเครื่องสำอางในระดับล่างลงมา

ในด้านการใช้รูปแบบการละ ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบมากที่สุดทั้งที่ใช้เป็นคำเรียกขานคู่สนทนาและคำอ้างถึงตนเอง (สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่าทั้งผู้ซื้อและผู้ขายจะใช้คำอ้างถึงตนเองในรูปแบบของการละ) ลักษณะดังกล่าวไม่แตกต่างจากการสนทนาแบบเห็นหน้า เนื่องด้วยบริบทของการสื่อสารที่รู้กันอย่างชัดเจนว่ากำลังสื่อสารกับใคร จึงไม่มีความจำเป็นต้องใช้รูปภาษาใดเพื่อเรียกคู่สนทนา เช่นเดียวกับที่ภูมิไจ (2549) พบว่าผู้ขายไม่ใช้คำเรียกขานในห้างสรรพสินค้าทั้งระดับบน ระดับกลาง และระดับฐาน และพบการละในห้างสรรพสินค้าระดับบนและระดับกลางมากที่สุด ในขณะที่ผู้ขายสินค้าในห้างสรรพสินค้าระดับฐานใช้คำเรียกญาติเรียกผู้ซื้อมากที่สุด และใช้การละในลำดับรองลงมา ซึ่งภูมิไจ (2549: 46) กล่าวว่า การที่ผู้ขายในห้างสรรพสินค้าระดับบนและระดับกลางใช้การละอาจเนื่องมาจากกฎระเบียบของห้างสรรพสินค้าที่ไม่ให้ใช้

คำเรียกขานผู้ซื้อ ส่วนการที่ผู้ขายสินค้าในห้างสรรพสินค้าระดับล่างมีการใช้รูปแบบคำเรียกขานต่าง ๆ รวมถึงคำเรียกญาติ อาจเนื่องมาจากต้องการสร้างความสนิทสนมกับผู้ซื้อ หรืออาจเนื่องมาจากสนิทสนมกันมาก่อน เช่นเดียวกับผลการศึกษาของสภาพ (2544) ที่พบว่าผู้ซื้อและผู้ขายในห้างสรรพสินค้าและตลาดนัดไม่ใช้คำเรียกขานซึ่งกันและกัน ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้อธิบายว่าการที่ทั้งสองฝ่ายไม่ใช้คำเรียกขาน เนื่องจากการสื่อสารที่เกิดขึ้นเป็นการสื่อสารในช่องทางออนไลน์ที่มีพื้นที่ให้พิมพ์ข้อความลงไป ทำให้ผู้ส่งข้อความไม่จำเป็นเป็นผู้ขายหรือผู้ซื้อที่ตนกำลังสื่อสารกับใคร

จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า การใช้ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊ก และการใช้คำว่า แอด หรือ แอดมิน ซึ่งพบในข้อความสนทนาระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายในเพจเครื่องสำอางทุกระดับ เป็นคำเรียกขานและคำอ้างถึงเป็นลักษณะเฉพาะของการสื่อสารออนไลน์ของแอปพลิเคชันเฟสบุ๊ก เนื่องจากเฟสบุ๊กเป็นสื่อสังคมที่นอกจากจะใช้ติดต่อเพื่อส่งข้อความ รูปภาพ คลิปวิดีโอ ถึงกัน ยังรองรับทำธุรกิจออนไลน์ได้อีกด้วย ซึ่งการดำเนินธุรกิจออนไลน์จำเป็นต้องมีผู้คอยตอบคำถามต่าง ๆ ให้กับผู้ซื้อ จึงปรากฏการใช้คำอ้างถึงตัวเองของผู้ขายด้วยคำว่า แอดมิน ซึ่งหมายถึง ผู้ที่คอยตอบคำถาม จัดการการสั่งซื้อเพื่อให้ธุรกิจดำเนินไปได้ ส่วนการใช้ชื่อผู้ใช้งานเฟสบุ๊กเกิดจากการ tag ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งในการใช้งานแอปพลิเคชันเฟสบุ๊ก เพื่ออำนวยความสะดวกกับผู้ใช้ ทำให้คู่สนทนาทราบว่าข้อความส่งมาโดยเฉพาะถึงตน เนื่องจากการสนทนาในเพจร้านค้าของเฟสบุ๊กมักมีคนเข้ามาพิมพ์ข้อความสอบถามข้อมูลเป็นจำนวนมาก การตอบข้อความโดยระบุหรือ tag ตัวผู้รับจะทำให้การสื่อสารรวดเร็วยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กัลยา ดิงศรัททิย์ ม.ร.ว. และอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2531). การใช้คำเรียกขานในภาษาไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นันทนา วงษ์ไทย. (2552). คำอ้างถึงตนเองของผู้หญิงกับคู่สนทนาที่ไม่คุ้นเคย. *The Journal*, 5(2), 121-136.
- ภูมิใจ บัณฑิตชัย. (2549). คำเรียกขาน คำบุรุษสรรพนามที่ 1 และ คำบุรุษสรรพนามที่ 2 ของผู้ชายในห้างสรรพสินค้า. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์ประยุกต์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สถาพร วัฒนธรรม. (2544). การใช้คำเรียกขานของผู้ประกอบการค้า. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Brown, R. & Gilman, A. (1960). The pronouns of power and solidarity. Sebeok, T. A. (ed.). *Style in language*, pp. 252-276. Cambridge: MIT Press.
- Labov, W. A. (1972 a). The social stratification of (r) in New York City department stores. In
- Labov, W. A. (ed). *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, W. A. (1972 b). *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press. *Social media อันดับ 1 ที่คนไทยใช้กัน*. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2563, จาก <https://www.bullvpn.com/th/blog/detail/top-social-media-thailand-2019>

งานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในประเทศไทยและเวียดนาม :
การสำรวจเบื้องต้น*

Study of Vietnamese Workers in Thailand and Vietnam:
Preliminary Survey

ธนนันท์ บูนวรณา

Thananan Boonwanna

นักวิจัยศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง

Researcher Center for Research on Plurality in the Mekong Region (CERP)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

Faculty of Humanities and Social Sciences

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Khon Kaen University

บทคัดย่อ

บทความนี้ นำเสนอผลการสำรวจเบื้องต้นเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในประเทศไทยและเวียดนาม ด้วยวิธีการการรวบรวมผลงานวิจัยประเภทวิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ บทความ หนังสือ ในประเทศไทยและประเทศเวียดนาม ในช่วงทศวรรษ 1990 – ปี ค.ศ. 2020 จากเอกสารฝั่งไทยและเอกสารฝั่งเวียดนาม จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาจัดกลุ่มและวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า ผลงานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามมีทั้งหมด 21 รายการ เป็นผลงานของนักวิชาการชาวไทยจำนวน 9 รายการ ประเด็นหลักที่ศึกษา ได้แก่ แรงงานเวียดนามในภาคอีสาน (อุบลราชธานี/ขอนแก่น/

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “นโยบายของรัฐเวียดนามที่มีต่อการเคลื่อนย้ายแรงงานเวียดนามมายังไทย ทศวรรษ 1990 - ค.ศ. 2018” ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ประเด็นทุนอุดหนุนทั่วไป ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2562

อุดรธานี) แรงงานเวียดนามในกรุงเทพมหานคร และการส่งออกแรงงาน จะเห็นว่า นักวิชาการไทยที่ศึกษาประเด็นแรงงานข้ามชาติเวียดนามคือกลุ่มนักวิชาการด้านเวียดนามศึกษา เช่น วชิร คำศรี, ศิลปกิจ ตี๋ขันติกุล และธัญญาทิพย์ ศรีพนา เป็นต้น ในประเทศเวียดนามพบจำนวน 12 รายการ ประเด็นหลักที่ศึกษาได้แก่ รัฐบาลกับการจัดการเรื่องแรงงานส่งออกเวียดนาม และการส่งออกแรงงานเวียดนามไปยังตลาดต่างประเทศ (เอเชีย ตะวันออกกลางและยุโรป อาเซียนและตลาดโลก) ส่วนมากเป็นผลงานวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์ ยังไม่พบงานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในตลาดอาเซียน โดยเฉพาะประเทศไทย

คำสำคัญ : สถานภาพความรู้, แรงงานเวียดนาม, การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ, การสำรวจเบื้องต้น

Abstract

This article is a preliminary survey of the Vietnamese workers in Thailand and Vietnam. The data encompass theses, dissertations, articles and books collected in Thailand and Vietnam from 1990s-2020. Thai and Vietnamese documents are then examined, i.e. they are classified, organized and analysed. The research result indicates that there are twenty-one studies about Vietnamese workers, nine of which were written by Thai academics. Those researches mainly examined Vietnamese workers in the Northeast (Ubon Ratchathani / KhonKaen / Udon Thani), Vietnamese labourers in Bangkok, and exportation of labour. It is found that those Thai scholars who studied Vietnamese migrant workers were those who came from Vietnamese experts such as Watcharee Sriksam, Silapakit Teekantikun and Thanyathip Sripana. For the Vietnamese counterparts, there are twelve studies and the main topics were the state and its management of Vietnamese labour export and the exportation of Vietnamese labour to foreign markets (Asia, Middle East, Europe, ASEAN, etc.). Most of them were from economic perspectives, while the research in ASEAN market was not found especially Thailand.

Keywords: Knowledge status, Vietnamese workers, Labor mobility, Preliminary Survey

บทนำ

สถานการณ์ภูมิภาคลุ่มน้ำโขงภายหลังสิ้นสุดสงครามเย็น ได้ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ ๆ ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจตลอดจนเกิดการเชื่อมโยงระหว่างประเทศจนนำไปสู่การเคลื่อนย้ายของผู้คนข้ามพรมแดน (Human Mobility) ไม่ว่าจะเป็นนักท่องเที่ยว นักลงทุน นักศึกษารวมกลุ่มแรงงาน โดยเฉพาะเมื่อภาคเศรษฐกิจเกิดการขยายตัวของทุนนิยมอย่างกว้างขวางและผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะโครงสร้างการผลิต ทำให้ประชาชนคนธรรมดาได้เข้าไปอยู่ในโครงสร้างการผลิตจนนำไปสู่การเคลื่อนย้ายของผู้คนข้ามประเทศ (ธัญญาทิพย์ ศรีพนาและณัฐพล ตันตระกูลทรัพย์, 2558) ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจที่จะพบเห็นแรงงานเมียนมา แรงงานลาว แรงงานกัมพูชาตลอดจนแรงงานเวียดนามเคลื่อนย้ายมาทำงานนอกประเทศ โดยเฉพาะไทย ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้กลายมาเป็นกระแสของการศึกษาเกี่ยวกับแรงงานในมิติต่าง ๆ ซึ่งมาพร้อมกับบริบทการเมืองและเศรษฐกิจโลกสมัยใหม่ที่เปลี่ยนไป

ในอดีตมีงานศึกษาเกี่ยวกับชาวเวียดนามในประเทศไทยจำนวนไม่มากนัก เมื่อพูดถึงการเดินทางออกนอกประเทศ ณ ขณะนั้นก็มาจากเหตุผลทางการเมืองและศาสนาเป็นหลัก ในช่วงอาณานิคมฝรั่งเศส ฝรั่งเศสมีนโยบายผลักดันให้ชาวเวียดนามเข้าไปทำมาหากินในดินแดนรัฐอารักขาอื่นโดยเฉพาะในประเทศลาว จนชาวเวียดนามได้กลายเป็นชนชั้นที่มีอภิสิทธิ์เหนือกว่าคนลาวซึ่งเป็นคนพื้นเมืองก่อให้เกิดชาวเวียดนามจำนวนมากอพยพมาอยู่ในดินแดนลาวและลงหลักปักฐานแต่งงานกับชนพื้นเมืองลาวในดินแดนประเทศลาว ต่อมาการอพยพข้ามเขตแดนของผู้คนชาวเวียดนามเกิดขึ้นระลอกใหญ่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อฝรั่งเศสต้องการกลับมาปกครองชาวอินโดจีนตามเดิมส่งผลให้มีผู้ต่อต้านชาวอินโดจีนโดยเฉพาะชาวเวียดนามกลุ่มใหม่หลังไหลออกนอกประเทศจำนวนหลายหมื่นคนโดยส่วนใหญ่เข้ามาในไทยคนกลุ่มนี้คือกลุ่มคนที่กลายเป็นชนชั้นนายทุน นักธุรกิจ พ่อค้า แม่ค้า และผู้ประกอบการสำคัญ ๆ ในดินแดนไทยส่วนหนึ่งผันตัวเองมาเป็นแรงงานในไทย การออกนอกประเทศของชาวเวียดนามครั้งใหญ่มากอีกครั้งเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1975 คนกลุ่มนี้ภายหลังเป็นที่รับรู้ในชื่อ “เหวียดเกี้ยว” (Việt Kiều) หรือชาวเวียดนามที่อยู่นอกประเทศ

ชาวเวียดนามระลอกนี้ส่วนน้อยเดินทางข้ามมาประเทศไทยแต่พวกเขาตัดสินใจย้ายไปตั้งถิ่นฐานในดินแดนประเทศยุโรปและสหรัฐอเมริกา เป็นต้น ทว่าชาวเวียดนามที่ยังคงอยู่ในประเทศได้พยายามปรับตัวเพื่อเข้ากับระบบใหม่ หลายครอบครัวต้องดิ้นรนต่อสู้หาอยู่หากินต่อไป ส่วนอีกหลายล้านคนเผชิญกับชะตากรรมใหม่ โดยเฉพาะปัญหาการว่างงาน

สถานการณ์การว่างงานหรือการไม่มีงานทำก่อให้เกิดการขาดรายได้ของประชาชนชาวเวียดนามภายหลังการรวมชาตินับเป็นปัญหาเร่งด่วนที่ต้องแก้ไข การส่งออกแรงงานจึงกลายเป็นหนึ่งในนโยบายสำคัญของรัฐเวียดนามในเวลาต่อมา “การส่งออกแรงงาน” ในภาษาเวียดนาม ใช้คำว่า “ส่งออกแรงงาน” (Xuất khẩu lao động) ในทัศนะของพรรคและรัฐบาลเวียดนามมองว่าเป็นนโยบายสำคัญของประเทศ เพราะเป็นยุทธศาสตร์เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาการมีงานทำ เป็นการเพิ่มรายได้ ที่สำคัญคือ เป็นการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชาวเวียดนามให้ดีขึ้น เหนืออื่นใดยังเป็นการนำมาซึ่งเงินรายได้เข้าประเทศ ตลอดจนเป็นการเสริมสร้างความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจกับอีกนานาประเทศทั้งในระดับภูมิภาคและนอกภูมิภาคด้วย (Bui Thu Thuy, 2014) โดยในช่วงก่อนสงครามเย็นเวียดนามมีความสัมพันธ์อันดีกับประเทศค่ายสังคมนิยมเก่า พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามและรัฐบาลเวียดนามจึงให้ความสำคัญกับการส่งออกแรงงานเวียดนามไปยังสหภาพโซเวียตและบรรดาประเทศในยุโรปตะวันออก แต่หลังจากสหภาพโซเวียตล่มสลาย รัฐบาลเวียดนามได้ปรับนโยบายส่งแรงงานเวียดนามออกนอกค่ายประเทศสังคมนิยมมากขึ้น หลังสงครามเย็นยุติลง การเคลื่อนย้ายแรงงานจากประเทศต้นทางไปยังประเทศปลายทางจึงกลายเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจอย่างมาก โดยเฉพาะประเทศปลายทางเนื่องจากการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามประเทศก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยมส่วนบุคคล ตลอดจนการปะทะประสานระหว่างวัฒนธรรมที่แตกต่างอย่างเข้มข้น (ธัญญาทิพย์ ศรีพนา และณัฐพล ตันตระกูลทรัพย์, 2558)

บทความนี้จึงมุ่งที่จะรวบรวมและวิเคราะห์ผลงานการศึกษาเกี่ยวกับ “แรงงานเวียดนามในประเทศไทยและในประเทศเวียดนาม” โดยใช้สืบค้นคำว่า “แรงงานเวียดนาม” ในเอกสารประเภท บทความวิทยานิพนธ์ หนังสือและงานวิจัยทั้งที่เป็นเอกสาร

ภาษาไทยในประเทศไทยและเอกสารภาษาเวียดนามในประเทศไทยเวียดนาม ในช่วงทศวรรษ 1990 จนถึงปี ค.ศ. 2020 เพื่อนำเสนอสถานการณ์ภาพการศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในสองประเทศ ประโยชน์ที่ได้จะช่วยให้มองเห็นประเด็นของงานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามของฝั่งไทยและเวียดนาม มองเห็นช่องว่างในการทำวิจัยเพื่อไม่ทำวิจัยซ้ำซ้อน หรือประเด็นใดควรจะนำมาศึกษาต่อยอดเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในทางวิชาการต่อไป

ภาพรวมบริบทแรงงานเวียดนามและการย้ายถิ่นของแรงงานเวียดนาม

เวียดนามเป็นประเทศที่มีการส่งออกแรงงานไปยังต่างประเทศนับตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยในช่วงทศวรรษ 1980 เน้นส่งออกแรงงานไปยังประเทศในยุโรปตะวันออกและสหภาพโซเวียต ซึ่งในช่วงปี ค.ศ. 1980-1990 เวียดนามได้ส่งแรงงานไปยังประเทศดังกล่าวเป็นจำนวน 300,000 คนจากนั้นก็ค่อยลดปริมาณลง (ธัญญาทิพย์ ศรีพนา, 2556 : 181) ในช่วงทศวรรษ 1990 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน หมายถึงช่วงหลังเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมในสหภาพโซเวียตและในยุโรปตะวันออก เวียดนามได้ขยายฐานตลาดแรงงานเวียดนามไปยังหลายประเทศมากขึ้น เช่น ในเอเชียตะวันออก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตะวันออกกลาง ยุโรป สหรัฐอเมริกา เป็นต้น โดยหลังจากปี ค.ศ. 2010 เวียดนามส่งออกแรงงานไปมากกว่า 40 ประเทศทั่วโลก ส่วนประเทศที่รับแรงงานเวียดนามมากที่สุดคือไต้หวัน เกาหลี และมาเลเซีย อย่างไรก็ตามการส่งออกแรงงานนับเป็นนโยบายภายใต้ยุทธศาสตร์และการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมของประเทศเวียดนามเพื่อลดปัญหาการว่างงาน แก้ไขปัญหาความอดอยาก ยากจนและเพิ่มรายได้ หากพิจารณาในระดับภูมิภาคอาเซียน (ASEAN) ประเทศไทยถือเป็นจุดหมายปลายทางของแรงงานข้ามชาติครั้งที่ต้องการมาทำมาหากิน อันเนื่องมาจากปัจจัยดึงดูดของการเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและความเจริญต่าง ๆ แต่ทว่าไทยยังต้องพึ่งแรงงานทักษะต่ำซึ่งมีค่าจ้างราคาถูก ขณะเดียวกันก็ยังคงพึ่งกลุ่มที่มีทักษะเช่นกัน (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2561)

ในบริบทปัจจุบัน ประเทศไทยอนุญาตให้เฉพาะแรงงาน 3 สัญชาติเข้ามาทำงานในไทย ได้แก่ ลาว กัมพูชา และเมียนมา ในส่วนแรงงานเวียดนามนั้น รัฐบาลไทยกับ

รัฐบาลเวียดนามยังไม่มีข้อตกลงความร่วมมือด้านการจ้างแรงงานระหว่างกัน แต่เป็นที่น่าสนใจ คือ มีแรงงานเวียดนามเดินทางเข้ามาทำงานในประเทศไทยเป็นจำนวนไม่น้อย ราว 5 หมื่นคนด้วยวีซ่าประเภทนักท่องเที่ยวซึ่งถือเป็นการลักลอบเข้ามาทำงานโดยไม่ได้รับอนุญาต กลุ่มคนเหล่านี้มีความผิดพรบ.การทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2551 แต่ไม่มีความผิดในส่วนของ พ.ร.บ. เข้าเมือง (ศิลปกิจ ตีชันติกุล, 2558 : 175) ซึ่งจากการสัมภาษณ์นางสาวกัญญาณัฐ โพธิ์คำ นักศึกษาที่เคยปฏิบัติสหกิจ ณ สถานกงสุลใหญ่ นครโฮจิมินห์ ในระหว่างเดือนธันวาคม-มีนาคม 2563 เธอได้มีโอกาสเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการขอวีซ่าประเภท Non-immigrant “B” เป็นวีซ่าประเภททำงานหรือเพื่อการติดต่อธุรกิจ กัญญาณัฐ โพธิ์คำเล่าว่า “ในช่วงปี ค.ศ. 2019 (พ.ศ. 2562) มีชาวเวียดนามทั้งชาย-หญิงเดินทางมายื่นเอกสารขอวีซ่าเพื่อเข้ามาทำงานในประเทศไทยมากกว่า 500 คน ส่วนมากมีภูมิลำเนามาจาก นครโฮจิมินห์ (Ho Chi Minh City) จังหวัดกว๋างหงาย (Quang Ngai) แทงห์ฮัว (Thanh Hoa) ยาลาย (Gia Lai) และ แคงห์ฮัว (Khanh Hoa) คนกลุ่มนี้เดินทางไปทำงานยังหลายบริษัทในประเทศไทย และกระจายตัวอยู่หลายพื้นที่ ได้แก่ กรุงเทพมหานคร นครบุรีรัมย์ ปทุมธานี และชลบุรี” (กัญญาณัฐ โพธิ์คำ, สัมภาษณ์) บทสัมภาษณ์ของกัญญาณัฐ สะท้อนให้เห็นการเคลื่อนย้ายแรงงานชาวเวียดนามมายังไทยซึ่งเป็นกลุ่มที่เข้ามาอย่างถูกกฎหมาย โดยมีหน่วยงานราชการไทยรับทราบ ขณะที่ในงานศึกษาของนักวิชาการไทย เช่น ศิลปกิจ ตีชันติกุลได้สะท้อนให้เห็นถึงกลุ่มแรงงานชาวเวียดนามที่ลักลอบเข้ามาทำงานยังไทยอย่างผิดกฎหมาย นับวันปรากฏการณ์แรงงานเวียดนามที่เข้ามายังไทยในสองรูปแบบจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

งานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในประเทศไทยและเวียดนาม

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะแบ่งประเด็นการนำเสนอออกเป็น 2 ประเด็นย่อย กล่าวคือ ประเด็นแรก : เป็นการนำเสนองานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในประเทศไทย ซึ่งจะใช้คำสำคัญหรือคีย์เวิร์ดในการสืบค้น ได้แก่ แรงงานเวียดนาม, แรงงานย้ายถิ่น เวียดนาม และแรงงานข้ามชาติเวียดนาม ประเด็นที่สอง : เป็นการนำเสนองานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในเอกสารเวียดนาม ซึ่งจะใช้คำสำคัญในการสืบค้น เช่น Lao

Đông Việt Nam เป็นต้น โดยทั้งสองประเด็นผู้วิจัยจะมีการจัดกลุ่มเพื่อนำเสนอเป็นประเด็นข้อค้นพบต่อไป

1. งานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในประเทศไทย

ประเทศไทยเป็นหนึ่งในจุดหมายปลายทางของแรงงานข้ามชาติกว่าครึ่งในภูมิภาคอาเซียน เนื่องจากปัจจัยดึงดูดในเรื่องของการเป็นศูนย์กลางของเศรษฐกิจและความเจริญต่าง ๆ ยังต้องพึ่งแรงงานทักษะต่ำที่มีค่าจ้างราคาถูกอยู่มาก ขณะเดียวกันก็พึ่งกลุ่มที่มีทักษะด้วยเช่นกัน เช่น งานด้านผู้บริหารระดับสูง ผู้จัดการและอาชีพด้านการสอน ช่างเทคนิคต่าง ๆ สถาปนิกและวิศวกรเข้ามาช่วยเติมเต็มช่องว่างทักษะในด้านที่ไทยยังขาดแคลน (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2561) โดยแรงงานเพื่อนบ้านที่นิยมเข้ามาทำงาน เช่น แรงงานเมียนมา ลาว กัมพูชา รวมถึงแรงงานชาวเวียดนาม ในอดีตชาวเวียดนามอพยพเข้ามาในประเทศไทยตามแต่บริบททางการเมือง ทว่าบางส่วนผันตัวตนเองมาเป็นแรงงานในไทย บางส่วนหันมาประกอบอาชีพเป็นผู้ค้าปลีก เจ้าของร้านและคนงานที่มีทักษะ เช่น ช่างไม้ ช่างอิฐ ช่างตัดเสื้อ และช่างไฟฟ้า (Poole 1967; Varophas, 1966)

ปัจจุบัน แรงงานเวียดนามข้ามชาติเข้ามาในไทยแบ่งเป็นสองลักษณะคือเป็นแรงงานถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย โดยเฉพาะในปี ค.ศ. 2000 (พ.ศ. 2543) รัฐบาลไทยและเวียดนามมีบันทึกความเข้าใจกันในเรื่องความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวระหว่างกันซึ่งมีผลในการยกเว้นวีซ่าเข้าประเทศ คนเวียดนามสามารถเข้าเมืองและพำนักอาศัยได้ไม่เกิน 30 วัน ทั้งยังมีประกาศขึ้นค่าจ้างรายวันเป็น 300 บาทในสมัยรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตรจึงกลายเป็นแรงจูงใจที่ทำให้แรงงานเวียดนามทยอยเข้ามาในไทยมากขึ้น ในงานของศิลปกิจ ตีชันติกุล กล่าวถึงข้อมูลทางการเวียดนามได้รายงานว่า มีแรงงานเวียดนามในไทยประมาณ 100,000 คน ซึ่งต่างจากท่านอุปนายกสมาคมมิตรภาพไทย-เวียดนาม (สังกัดกรมเอเซียตะวันออก กระทรวงการต่างประเทศไทย) ในฐานะผู้ติดตามประเด็นแรงงานมากกว่า 8 ปี ซึ่งคาดการณ์ว่า จำนวนแรงงานที่ทำงานอยู่ในกรุงเทพมหานคร มีราว 100,000 คน ส่วนอีกราว 100,000 คน กระจายตัวอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ของประเทศไทย (ศิลปกิจ ตีชันติกุล, 2558 : 180) ส่วนข้อมูลจากสถานกงสุลใหญ่ นครโฮจิมินห์มีสถิติที่น่าสนใจเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามที่เข้ามา

ติดต่อขอวีซ่าประเภท Non-immigrant “B” หรือวีซ่าประเภททำงานหรือการติดต่อธุรกิจ ในไทย พบแรงงานส่วนใหญ่เป็นเพศชายมากกว่าเพศหญิง มีภูมิลำเนาจากภาคใต้ และภาคกลางของเวียดนาม และกระจายตัวตามพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย ข้อมูลเหล่านี้สะท้อนถึงการปรากฏตัวของแรงงานเวียดนามเข้ามาในไทยอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งอาจจะทำให้รัฐบาลไทยจำเป็นต้องเตรียมมาตรการรับมือกับแรงงานเวียดนาม

จากการศึกษาพบว่า มีงานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในประเทศไทย จำนวน 9 รายการ แยกเป็นแรงงานเวียดนามในภาคอีสาน (อุบลราชธานี/ขอนแก่น/อุดรธานี) มีจำนวน 7 รายการ แรงงานเวียดนามในกรุงเทพมหานคร จำนวน 1 รายการ และการส่งออกแรงงานเวียดนาม จำนวน 1 รายการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 แรงงานเวียดนามในภาคอีสาน (อุบลราชธานี/ขอนแก่น/ อุดรธานี)

งานศึกษาพบว่า การศึกษาแรงงานเวียดนามข้ามชาติเข้ามายังภาคอีสาน มีจำนวน 7 รายการ โดยมากใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ตลอดจนถึงใช้แนวทางผสมผสานระหว่างการสัมภาษณ์เชิงลึกและการวิจัยเอกสารเพื่อให้ได้คำตอบของผลการศึกษา ผลงานเหล่านี้ยังใช้แนวคิดที่หลากหลายเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับแรงงานเวียดนาม เช่น ปัจจัยผลักดัน - ปัจจัยดึงดูด / การปรับตัว / ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน / แรงปรารถนา และการสร้างความเป็นแท้

เริ่มจากผลงานดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชาพัฒนบูรณาการศาสตร์ คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ของวัชรีย์ ศรีคำ (2556) เรื่อง “แรงงานข้ามชาติในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง : แรงงานเวียดนามในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในจังหวัดอุบลราชธานี โดยเน้นศึกษาปัจจัยผลักดันในเวียดนามที่ทำให้แรงงานเวียดนามเข้าไปทำงานในประเทศไทยและในสปป.ลาว และปัจจัยดึงดูดในประเทศไทยและประเทศลาว โดยในประเทศไทยนั้นเลือกพื้นที่ศึกษาคือจังหวัดอุบลราชธานี จากผลงานดุษฎีนิพนธ์ของวัชรีย์ คำศรี ทำให้ในปีเดียวกัน วัชรีย์ คำศรี ได้เขียนบทความเรื่อง การปรับตัวของแรงงานข้ามชาติเวียดนาม ในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (2556) ที่เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต นำเสนอภายใต้แนวคิดการปรับตัว

เขาสัมภาษณ์เชิงลึกแรงงานเวียดนามจำนวน 50 คน ผลการศึกษาพบว่า แรงงานเวียดนามในไทยที่สัมภาษณ์มีสถานภาพการทำงานที่ผิดกฎหมาย การปรับตัวของแรงงานเวียดนามในไทย จึงต้องอาศัยแรงงานเวียดนามที่อยู่มาก่อนและนายจ้างคนไทยเชื้อสายเวียดนามช่วยเหลือในการปรับตัวค่อนข้างมากกว่าในลาว แรงงานเวียดนามในอุบลราชธานีมีการปรับตัวในด้านภาษา การแต่งกาย ที่พวกเขา ไม่พูดภาษาเวียดนามในที่สาธารณะและเปลี่ยนเครื่องแต่งกายให้กลมกลืนกับคนไทย แรงงานเวียดนามในอุบลราชธานีพยายามซ่อนและปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ความเป็นเวียดนามเพื่อไม่ให้ถูกจับกุมเนื่องจากสถานภาพการทำงานที่ผิดกฎหมายในประเทศไทย

ความสนใจเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามยังคงมีอย่างต่อเนื่องทำให้ในปีถัดมา วรวิ ศรีคำ ได้มีผลงานอีกเรื่องคือ แรงงานย้ายถิ่นเวียดนามในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี (2557) งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยผลักดันและปัจจัยดึงดูดให้แรงงานย้ายถิ่นเวียดนามมาทำงานในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี การเข้าสู่การเป็นแรงงานข้ามชาติรวมทั้งกระบวนการปรับตัวและการใช้ชีวิตของแรงงานย้ายถิ่นเวียดนาม โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกแรงงานย้ายถิ่นเวียดนามจำนวน 50 คน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยผลักดันในเวียดนามที่ทำให้แรงงานย้ายถิ่นเวียดนามเข้าไปทำงานในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี คือ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจความหนาแน่นของประชากรในเวียดนาม และปัจจัยในด้านครอบครัว ส่วนปัจจัยดึงดูด คือ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สวัสดิการที่นายจ้างจัดหาที่พัก อาหาร และค่าใช้จ่ายในการข้ามแดนแต่ละเดือนให้แก่แรงงาน แรงงานย้ายถิ่นเวียดนามอาศัยเครือข่ายทางสังคมของญาติพี่น้องและเพื่อนเข้าสู่การเป็นแรงงานข้ามชาติในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี รวมทั้งนายจ้างที่ช่วยในการปรับตัวในถิ่นปลายทางซึ่งแรงงานย้ายถิ่นเวียดนามในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี มีแรงจูงใจในการเรียนภาษาไทยเพื่อความอยู่รอดในภาวะของการเป็นแรงงานผิดกฎหมาย

ขึ้นต่อมาเป็นการศึกษาเกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติในจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดอุดรธานี ส่วนหนึ่งเป็นผลงานประเภทบทความของ ศิลปกิจ ดีขันตีกุล อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น แม้ในบทความจะตั้งชื่อแรงงานข้ามชาติเข้ามาในไทยแต่ได้มีการยกกรณีศึกษาในพื้นที่

จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดอุดรธานี เรื่องแรกเป็นผลงานในปี พ.ศ. 2558 “แรงงานเวียดนามนอกระบบ”: การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติจากจังหวัดท่าตั้ง (เวียดนาม) สู่ประเทศไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา (1) คนกลุ่มใดที่เดินทางเข้ามาขายแรงงานในประเทศไทย (2) ปฏิบัติการของการเคลื่อนย้ายแรงงานมีลักษณะอย่างไร และ (3) เหตุผลที่อยู่เบื้องหลังของการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติคืออะไร โดยอาศัยข้อมูลทั้งจากเอกสารจากหนังสือพิมพ์ออนไลน์ทั้งภาษาไทยและภาษาเวียดนาม นอกจากนี้ยังใช้ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แรงงานเวียดนามในเขตตัวเมืองขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า จังหวัดท่าตั้งมีโครงการพัฒนาต่าง ๆ โดยเฉพาะทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นหลายโครงการ เช่น เขตเศรษฐกิจวังอ่าง ฯลฯ แต่กลับปรากฏว่ากลุ่มคนมีพื้นเพมาจากครอบครัวเกษตรกรในเขตชนบท และจบการศึกษาในระดับภาคบังคับหรือสูงสุดก็แค่ชั้นมัธยมปลาย ไม่ได้ประโยชน์หรือเข้าไม่ถึงโอกาสจากการพัฒนาดังกล่าวเลย ทำให้ต้องกลายมาเป็นแรงงานไร้ฝีมือในประเทศไทย ด้วยการให้บริการจาก “นายหน้า” ซึ่งถือเป็นรูปแบบหลักของการเดินทางเข้ามาทำงานในประเทศไทยประกอบกับค่านายหน้าที่ไม่สูงมากนักกล่าวคือปัจจุบันตกคนละประมาณ 5,000 - 6,000 บาท จึงกลายเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้แรงงานไร้ฝีมือและมีฐานะยากจนจากจังหวัดท่าตั้งเหล่านี้ เลือกที่จะเดินทางเข้ามาทำงานในประเทศไทย

ในปีถัดมาศิลปกิจ ตั๊นติกุล (2559) ยังคงให้ความสนใจศึกษาแรงงานเวียดนามข้ามชาติภายใต้บทความเรื่อง “มาเมืองไทยไม่ใช่แค่หาอยู่หากิน”: “แรงปรารถนา” ของชาวนาเวียดนามจากจังหวัดท่าตั้งและเหงะอาน ผลการศึกษาพบว่า ปรากฏการณ์การเคลื่อนย้ายแรงงานสู่ประเทศไทยของชาวนาเวียดนามเกิดขึ้นมากกว่า 2 ทศวรรษและงานศึกษาที่ผ่านมาต่างมุ่งเน้นไปที่เงื่อนไขของปัจจัยผลึกและปัจจัยดึงดูด โดยเสนอว่าจากภาวะของการว่างงานหรือการจ้างงานต่ำ โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทของเวียดนาม (ปัจจัยผลึก) ประกอบกับประเทศไทยกำลังเผชิญกับภาวะของการขาดแคลน แรงงานไร้ฝีมือ (ปัจจัยดึงดูด) จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเคลื่อนย้ายแรงงาน อีกทั้งการเคลื่อนย้ายแรงงานดังกล่าวเป็นผลมาจากการทำงานของ “แรงปรารถนา” ที่ถูกสร้างขึ้นในตัวชาวนาเวียดนามแต่ละคน ดังนั้น การเข้ามาทำงานในเมืองไทยจึงไม่ได้สิ้นสุดที่การมีงานทำและมีรายได้ แต่ที่สำคัญไปกว่านั้นคือการ

มีงานทำและมีรายได้เป็นเพียงแรงปรารถนาหนึ่ง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้พวกเขาเพียรพยายามเชื่อมต่อไปยังแรงปรารถนาอื่น ๆ อย่างไม่รู้จบ เป็นต้นว่า การเชื่อมต่อการท่องเที่ยวกับการท่องเที่ยว การเชื่อมต่อการกลายเป็นผู้ประกอบการรายย่อยหรือ “เถ้าแก่น้อย” การเชื่อมต่อการสร้างหลักปักฐานในเมืองไทยด้วยการแต่งงานกับชายหรือหญิงไทย

ใน 3 ปีต่อมา ศิลปกิจ ตีชันติกุล (2562) ยังมีผลงานเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามข้ามชาติอย่างต่อเนื่อง ภายใต้ชื่อเรื่อง จากแรงงานข้ามชาติเวียดนามสู่การกลายเป็นคนทรงชั้นครู: การสร้างความเป็นของแท้ขึ้นใหม่ในพิธีทรงเจ้าของคนไทยเชื้อสายเวียดนามในจังหวัดอุดรธานี บทความเขียนขึ้นด้วยมีวัตถุประสงค์หลักคือเพื่อศึกษาเรื่องราวชีวิตของคนทรงชั้นครูกับการสร้างความเป็นของแท้ในพิธีทรงเจ้าของคนไทยเชื้อสายเวียดนามในจังหวัดอุดรธานี โดยอาศัยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเน้นศึกษาประวัติชีวิต (life history) ของคนทรงชั้นครูที่กลายมาเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีทรงเจ้าในปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่า คนไทยเชื้อสายเวียดนามในจังหวัดอุดรธานีมีการประกอบพิธีทรงเจ้าลดน้อยลงสาเหตุหนึ่งเกิดจากการขาดแคลนคนทรงชั้นครู อย่างไรก็ตาม จากปรากฏการณ์การเคลื่อนย้ายแรงงานจากเวียดนามสู่ประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสานที่ดำเนินต่อเนื่องกว่า 2 ทศวรรษ ส่งผลให้มีแรงงานบางคนผันตัว เองมาเป็นคนทรงชั้นครู และได้พยายามสร้างความเป็นของแท้ขึ้นใหม่ในพิธีทรงเจ้าของคนไทยเชื้อสายเวียดนามในจังหวัดอุดรธานีโดยการอ้างอิงกับพิธีทรงเจ้าที่ปฏิบัติ ในเวียดนาม เป็นต้นว่า การประดับตกแต่งแท่นบูชาและหุ่นเคารพภายในศาลเจ้า การเติมเต็มองค์ประกอบต่างๆ ในพิธีทรงเจ้า และการประกอบพิธี “รับองค์” ขึ้นใหม่

นอกจากผลงานของศิลปกิจ ตีชันติกุลข้างต้น ยังมีบทความของ เจริญนกวางวิง และศิริวัช ศรีโศคนกุล (2560) ศึกษาเรื่อง แรงงานไร้ฝีมือชาวเวียดนามในจังหวัดขอนแก่น : สถานการณ์ปัญหาและข้อเสนอต่อสถานกงสุลใหญ่เวียดนามประจำจังหวัดขอนแก่น เน้นศึกษาสถานการณ์ปัญหาในการทำงานของแรงงานไร้ฝีมือชาวเวียดนามในจังหวัดขอนแก่นและการเสนอแนะเชิงนโยบายในการรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าวต่อสถานกงสุลใหญ่เวียดนามประจำจังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า แรงงาน

ไร้ฝีมือชาวเวียดนามต้องเผชิญกับสถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ ได้แก่ การตรวจจับกุม การต่ออายุวีซ่า ที่พักอาศัย และความปลอดภัยในการทำงาน สำหรับข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อสถานกงสุลใหญ่เวียดนามประจำจังหวัดขอนแก่น ได้แก่ การส่งเสริมและสร้างความร่วมมือด้านแรงงานในระดับทวิภาคีในด้านการคุ้มครองแรงงาน ด้านความปลอดภัย รวมถึงด้านสวัสดิการทางสังคมและการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานไร้ฝีมือชาวเวียดนาม การจัดตั้งกองทุนฉุกเฉินเพื่อช่วยเหลือแรงงานไร้ฝีมือชาวเวียดนามที่ทำงานในจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดใกล้เคียงการจัดอบรมหลักสูตรระยะสั้นด้านการจัดการและออมเงินแก่แรงงานไร้ฝีมือชาวเวียดนามที่เดินทางมาทำงานในประเทศไทย และการอำนวยความสะดวกในการขอรับการตรวจลงตราหรือขอต่ออายุวีซ่าจากสถานกงสุลใหญ่เวียดนามประจำจังหวัดขอนแก่น

1.2 แรงงานเวียดนามในกรุงเทพมหานคร

สำหรับงานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในประเทศไทยที่เหลือนั้น เป็นงานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์หลักสูตรไทยศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นผลงานของ Nguyen Tuan Anh (2011) เรื่อง An analysis of socio-economic conditions of Vietnamese migrant workers in Bangkok, Thailand. (การวิเคราะห์ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจของแรงงานข้ามชาติชาวเวียดนามในกรุงเทพมหานคร) มีวัตถุประสงค์ในการมุ่งศึกษาปัจจัยที่ผลักดันและดึงดูดให้แรงงานข้ามชาติชาวเวียดนามที่เข้ามาทำงานในกรุงเทพมหานคร เหตุใดแรงงานข้ามถิ่นชาวเวียดนามจึงเลือกและตัดสินใจเข้ามาในกรุงเทพมหานครและเครือข่ายทางสังคมมีบทบาทสำคัญอย่างไรที่เอื้ออำนวยความสะดวกให้แก่พวกเขา ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ในเชิงลึกกับแรงงานข้ามถิ่นชาวเวียดนามจำนวน 50 คน จากสายอาชีพต่าง ๆ อาศัยข้อมูลจากหนังสือพิมพ์ออนไลน์ ตลอดจนสื่อออนไลน์เช่นเฟซบุ๊ก ผลการศึกษาพบว่า แรงงานชาวเวียดนามส่วนใหญ่ในกรุงเทพมหานครมาจากจังหวัดในชนบทที่มีความยากจน เช่น หัวติง (Hà Tĩnh) และแทบฮัว (Thanh Hóa) เข้ามาประกอบอาชีพทั้งที่เป็นลูกจ้างและเป็นนายตัวเอง แรงงานจำนวนมากต้องเผชิญกับสถานการณ์การจ้างที่ไม่แน่นอน จากหลายปัจจัยรวมถึงมาตรการเกี่ยวกับแรงงานผิดกฎหมายของประเทศไทย ส่งผลกระทบต่อสถานะ

แรงงานผิดกฎหมาย สภาพการทำงานและความเป็นอยู่ของแรงงานข้ามถิ่นชาวเวียดนามยังไม่มั่นคง นอกจากนี้เขายังมีบทความซึ่งต่อยอดจากงานศึกษาชิ้นนี้คือเรื่อง Labor migration flows from Vietnam to Thailand in the context of ASEAN regional integration (2017) ซึ่งเป็นบทความตีพิมพ์วารสารนอกประเทศ

1.3 การส่งออกแรงงานเวียดนาม จำนวน 1 รายการ

งานศึกษาชิ้นสุดท้ายเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในประเทศไทยที่เป็นผลงานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามที่มาจากต้นทาง (เวียดนาม) กล่าวคือพิจารณาจากบริบทภายในของประเทศเวียดนามเป็นหลัก ดูเหมือนจะมีเพียง 1 บทความเท่านั้น ขณะที่งานศึกษาส่วนใหญ่ในประเทศไทยเป็นงานศึกษาเรื่องปลายทางของแรงงานข้ามชาติเวียดนาม ผลงานดังกล่าวเป็นของธัญญาทิพย์ ศรีพนา (2556) เรื่อง “การส่งออกแรงงานเวียดนาม” ซึ่งเน้นศึกษานโยบายการส่งออกแรงงานของเวียดนาม โดยอธิบายว่านโยบายดังกล่าวเป็นนโยบายระดับชาติและเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์พัฒนาเศรษฐกิจสังคมของเวียดนาม สถานการณ์การส่งออกแรงงานเวียดนามตั้งแต่ทศวรรษ 1980 ถึงปัจจุบัน เป็นอย่างไร จำนวนการส่งออกแรงงานไปยังประเทศต่าง ๆ โดยรวม แนวโน้มการส่งออก ข้อจำกัดและปัญหาที่แรงงานเวียดนามต้องเผชิญ ตลอดจนถึงข้อเสนอแนะต่อรัฐบาลเวียดนามที่ต้องให้ความสนใจ สอดส่องและแก้ไข แม้ว่าผลงานจะเป็นการศึกษาภาพรวมผลงานชิ้นนี้นับว่าเป็นพื้นฐานอย่างดีสำหรับการเปิดประเด็นการศึกษาหัวข้อแรงงานเวียดนามได้อย่างน่าสนใจ

2. งานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในเวียดนาม

การประชุมพรรคครั้งที่ 7 ของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม ในเดือนมิถุนายน 1991 บันทึกรายงานว่าสถานการณ์วิกฤตเศรษฐกิจ-สังคมในประเทศยังคงมีอยู่ต่อไป ความทุกข์ยากอย่างแรกคือต้องแก้ปัญหาความเท่าเทียมกันเรื่องความเป็นอยู่ การเงิน ตลอดจนการขายตลาดเพื่อยกระดับความมั่นคงและพัฒนาเศรษฐกิจ ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนยังมีความยากลำบาก ประชาชนนับล้านคนซึ่งมีกลุ่มเยาวชนหน้าที่การงานยังไม่มั่นคง ในรายงานการเมืองยืนยันว่า “นโยบายแก้ปัญหาประชากรและและการมีงานทำเป็นเป้าหมายสำคัญของแผนเศรษฐกิจ 5 ปี ซึ่งนโยบาย

การแก้ปัญหาการมีงานทำในแรก ๆ ได้ออกกฎหมายแรงงานและข้อบัญญัติที่ชัดเจน เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของแรงงาน หน้าที่ของแรงงานและผู้ใช้แรงงาน การส่งออกแรงงานเวียดนามได้เริ่มต้นจริงจังในช่วงทศวรรษ 1980 และได้รับการมองว่าการส่งออกแรงงานเป็นทิศทางสำคัญของการผลักดันเศรษฐกิจและก่อให้เกิดงานทำสำหรับแรงงานเวียดนาม (Cao Văn Sâm, 1994) อีกทั้งยังสร้างความมั่นคงทางสังคม

ในเอกสารเวียดนามจะพบคำเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับงานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนาม ซึ่งจะถูกนำมาใช้ในแต่ละช่วงเวลาแตกต่างกัน เช่น Hợp tác quốc tế về lao động (ความร่วมมือระหว่างประเทศด้านแรงงาน) คำเฉพาะนี้ถูกนำมาใช้ในช่วงทศวรรษ 1980 ซึ่งสะท้อนกิจกรรมเกี่ยวกับแรงงานระหว่างเวียดนามกับประเทศสังคมนิยมเก่าและบางประเทศ เช่น แอฟริกาและตะวันออกกลาง เป็นต้น คำเฉพาะต่อมาคือ Đưa người lao động Việt Nam đi làm việc (Có Thời Hạn) ở nước ngoài (ส่งแรงงานเวียดนามไปทำงาน (ในระยะเวลาที่กำหนด) ในต่างประเทศ) คำนี้ใช้ในช่วงทศวรรษ 1990 โดยถูกนำมาใช้แทนประโยค Hợp tác quốc tế về lao động ต่อมาคือ คำว่า Xuất Khẩu Lao Động (ส่งออกแรงงาน) คำเฉพาะนี้เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน มีความหมายเทียบเคียงกับประโยค การนำแรงงานไปทำงานในต่างประเทศ đưa người lao động đi làm việc ở nước ngoài (Bui Thu Thuy, 2005 : 9-10) อย่างไรก็ตาม จะสังเกตได้ว่างานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามส่วนใหญ่จะหมายถึงแรงงานเวียดนามที่ไปทำงานในต่างประเทศภายใต้การควบคุมดูแลโดยรัฐเวียดนามหรือเป็นแรงงานที่ถูกกฎหมาย ซึ่งจากการศึกษาพบว่า งานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนาม จำนวน 12 รายการ แยกย่อยได้เป็น 2 กลุ่มคือ รัฐกับการจัดการเรื่องแรงงานส่งออกเวียดนาม 5 รายการ และการส่งออกแรงงานเวียดนามไปยังตลาดต่างประเทศ (เอเชีย ตะวันออกกลางและยุโรป และอาเซียน ตลาดโลก) 7 รายการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 รัฐกับการจัดการเรื่องแรงงานส่งออกเวียดนาม

งานศึกษากลุ่มแรกคือ รัฐกับการจัดการเรื่องแรงงานส่งออกเวียดนาม พบว่ามี 5 รายการ ทั้งนี้ งานวิจัยยุคแรก ๆ ที่เกี่ยวกับประเด็นการส่งออกแรงงานในเวียดนาม ดูเหมือนจะเป็นผลงานดุซก๊วินน์ สาขาเศรษฐศาสตร์และองค์การแรงงาน

ของ Nguyễn Lương Trào (1993) เรื่อง Mở Rộng Và Nâng Cao Hiệu Quả Việc Đưa Lao Động Việt Nam Đi Làm Việc Có Thời Hạn Ở Nước Ngoài (การขยาย (ตลาด) และปรับปรุงประสิทธิภาพของการส่งออกแรงงานเวียดนามไปทำงาน ต่างประเทศตามเวลาที่กำหนด) การศึกษาใช้ระเบียบวิธีการผสมผสาน ผู้วิจัยให้ภาพ สถานการณ์ส่งออกแรงงานชาย-หญิงในช่วงปี ค.ศ. 1980-1989 ส่วนมากเดินทางไปทำงานยังประเทศปลายทาง เช่น สหภาพโซเวียต เยอรมันตะวันออก เชคโกสโลวาเกีย และบัลแกเรีย แรงงานเหล่านี้ไปทำงานในภาคอุตสาหกรรม (วิศวกรรมหลากหลายประเภท สารเคมีและอาหาร) ภาคเกษตรกรรม (การเพาะปลูก แปรรูปไม้) ตลอดจนงานก่อสร้าง ประเภทต่าง ๆ หลายปีที่ผ่านมามีปัญหาที่พบคือแรงงานเวียดนามได้รับการฝึกอบรม น้อยมากเมื่อเดินทางไปทำงานต่างประเทศ นอกจากนี้ ยังมีภาววิเคราะห้ประโยชน์ ที่ได้รับของการส่งแรงงานเวียดนามไปทำงานต่างประเทศ เช่น แรงงานคุ้นเคยกับ การใช้ภาษาต่างประเทศกับประเทศที่ตนไปทำงาน ได้อาชีพใหม่สำหรับคนที่ไม่มีอาชีพ สร้างความสัมพันธ์กับประเทศที่รับแรงงานเวียดนามไปทำงาน ส่วนในภาครัฐบาล ก็ประสบผลสำเร็จในทางการเมือง ส่วนแนวทางการส่งออกแรงงานเวียดนามไปทำงาน ต่างประเทศในอีก 10 ปีข้างหน้า เช่น เวียดนามต้องขยายตลาดส่งออกแรงงานเวียดนาม ไปหลากหลายประเทศทั่วโลก (จากเดิมมีเฉพาะประเทศสังคมนิยมเก่า) ส่งออกแรงงาน เวียดนามไปยังสถานที่รับประกันความมั่นคง ความปลอดภัย สิ่งแวดล้อม ห้ามส่ง ออกแรงงานเวียดนามไปยังประเทศที่มีสงคราม สังคมปลอดภัยและไม่เป็นอันตราย ต่อสุขภาพแรงงานเวียดนาม มีการคาดการณ์ถึงตลาดแรงงานต่างประเทศที่มีศักยภาพ ดึงดูดแรงงานเวียดนามในช่วง 10 ปีที่จะถึง เช่น ตลาดแรงงานเอเชียตะวันออก และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ญี่ปุ่น ไต้หวัน เกาหลีใต้ มาเลเซีย บรูไน ประเทศแถบ อาหรับ ตลอดจนเสนอแนะมาตรการสำคัญต่อกระทรวงแรงงานเพื่อขยาย (ตลาด) และปรับปรุงประสิทธิภาพแรงงานเวียดนามที่ไปทำงานต่างประเทศตามระยะเวลา ที่กำหนด

ผลงานชิ้นที่สอง ดุษฎีนิพนธ์ ด้านเศรษฐศาสตร์ของ Cao Văn Sâm (1994) เรื่อง Hoàn Thiện Hệ Thống Tổ Chức Và Cơ Chế Quản Lý Xuất Khẩu Lao Động Ở Nước Ta trong Giai Đoạn Tới (การจัดการระบบองค์กรและกลไกการส่งออกแรงงานของประเทศเวียดนามให้สมบูรณ์ในช่วงเวลาที่จะถึง (ค.ศ. 1994-2010) งานชิ้นนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางแรงงานศาสตร์ การวิเคราะห์ สถิติ รวมถึงใช้มุมมองโดยเมย์ (Đổi Mới) ของพรรคและรัฐบาล ประสพการณ์ที่ผ่านมา รวมถึงวิธีการอื่น ๆ เพื่อหาข้อค้นพบ โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ประเด็น ประเด็นแรก ความจำเป็นของการจัดระบบองค์กรและกลไกการส่งออกแรงงานของเวียดนาม ประเด็นที่สอง วิเคราะห์สถานการณ์ระบบองค์กรและกลไกการจัดการส่งออกแรงงานของเวียดนาม ประเด็นที่สาม ทิศทางและกลวิธีหลักเพื่อนำมาจัดการระบบองค์กรกลไกการส่งออกแรงงานของประเทศเวียดนามให้สมบูรณ์ในช่วงเวลาที่จะถึง (ค.ศ. 1994-2010) พบว่า การส่งออกแรงงานเป็นกิจกรรมที่สำคัญทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ แสดงถึงศักยภาพและความสามารถของเวียดนามในช่วงปี ค.ศ. 1994-2010 ยังมีส่วนสำคัญในการสร้างงานให้กับคนในสังคมมากขึ้น ด้วยความผันผวนอย่างมากในภูมิภาคและทั่วโลก โดยผู้วิจัยเสนอแนะมาตรการต่าง ๆ เพื่อนำไปใช้ในการจัดระบบแรงงานและระบบการจัดการในเวียดนาม เพื่อปรับปรุงระบบขององค์กรการจัดการการส่งออกแรงงานตามกลไกตลาดและปรับตัวให้เข้ากับการแข่งขันกับตลาดต่างประเทศ เพื่อปรับปรุงนโยบายที่เหมาะสมในด้านการส่งออกแรงงาน การจัดตั้งแผนกการตลาดเฉพาะของกรมความร่วมมือระหว่างประเทศด้านแรงงานเพื่อสร้างความเข้มแข็งจากส่วนกลางในกิจกรรมส่งออกแรงงาน จัดตั้งศูนย์ฝึกอบรม การเสริมทักษะอาชีพให้กับคนงานก่อนเข้าร่วมการส่งออกแรงงานและให้ความสนใจเป็นพิเศษกับรูปแบบของการส่งออกแรงงาน (การทำงานให้กับองค์กรทางเศรษฐกิจที่ลงทุนจากต่างประเทศในเขตเศรษฐกิจพิเศษและหน่วยงานทางการทูตในประเทศ)

ผลงานชิ้นที่สาม เป็นผลงานดุษฎีนิพนธ์ด้านเศรษฐศาสตร์ของ Trần Văn Hằng (1995) เรื่อง Các Giải Pháp Nhằm Đổi Mới Quản Lý Nhà Nước Về Xuất Khẩu Lao Động Ở Giai Đoạn 1995-2010 (การแก้ไขปัญหามาเพื่อเปลี่ยนการจัดการใหม่ของประเทศเวียดนามเกี่ยวกับการส่งออกแรงงานในช่วงปี ค.ศ. 1995-2010)

โดยแบ่งการนำเสนอเป็น ประเด็นแรก ความจำเป็นที่ต้องปรับเปลี่ยนการจัดการใหม่เกี่ยวกับการส่งออกแรงงานในเวลาที่ถึง ประเด็นที่สอง สถานการณ์การจัดการของประเทศในช่วงปี ค.ศ. 1980-ปัจจุบัน (1994) ประเด็นที่สาม ทศนะและการแก้ปัญหาเพื่อการปรับเปลี่ยนการจัดการเกี่ยวกับการส่งออกแรงงานเวียดนามปี ค.ศ. 1995-2010 พบว่า จำนวนประชากรเวียดนาม แรงงาน การมีงานทำของช่วงเวลาที่ถึงทำให้มีความจำเป็นต้องพัฒนาการส่งออกแรงงาน การส่งออกแรงงานเป็นที่นิยมทั่วโลก ตลาดแรงงานส่งออกในเวียดนามปัจจุบันและในอนาคตเป็นความจำเป็นที่ต้องปรับเปลี่ยนการจัดการใหม่เกี่ยวกับการส่งออกแรงงาน สถานการณ์การจัดการของรัฐบาลด้านการส่งออกแรงงานตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980-ปัจจุบัน ทำให้รัฐต้องขยายและสร้างความสัมพันธ์กับกับประเทศที่มีความต้องการใช้แรงงานต่างชาติ รัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนภาคธุรกิจต่าง ๆ ในการฝึกอบรมแรงงานส่งออก สำหรับแรงงานที่ทำงานมีระยะเวลาจำกัดในต่างประเทศ ขอให้มีการลดค่าธรรมเนียมบริการหางานทำแก่สำหรับผู้ไ้แรงงาน สร้างรูปแบบสัญญาสำหรับประเภทของแรงงานที่ไปทำงานยังต่างประเทศ ซึ่งประกอบไปด้วย เงื่อนไขการทำงาน ค่าจ้าง การกินอยู่ อันตรายจากการทำงาน ฯลฯ

ผลงานดุษฎีนิพนธ์ของ Nguyễn Thị Phương Linh (2004) ศึกษาเรื่อง Một Số Giải Pháp Đối Mới Quản Lý Tài Chính Về Xuất Khẩu Lao Động Việt Nam Theo Cơ Chế Thị Trường (การแก้ไขปัญหการจัดการทางการเงินใหม่เกี่ยวกับการส่งออกแรงงานเวียดนามตามกลไกตลาดบางประการ) ผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอ 1. ภาพรวมการส่งออกแรงงานและการจัดการทางการเงินตามกลไกตลาด เป็นการดึงเอาประสบการณ์จากบางประเทศ เช่น เกาหลีใต้ ฟิลิปปินส์ ไทย อินโดนีเซียและอินเดียมาใช้ในเวียดนาม 2. สถานการณ์การจัดการทางการเงินและในกิจกรรมส่งออกแรงงานของเวียดนาม 3. การแก้ปัญหการจัดการทางการเงินในเรื่องการส่งออกแรงงานเวียดนามในช่วงเวลาเผชิญหน้า พบปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งออกแรงงาน เช่น บริบทการเมือง เศรษฐกิจ สภาพแวดล้อมระหว่างประเทศทำให้ต้องการแรงงาน ความไม่เท่าเทียมในระดับการพัฒนาเศรษฐกิจนับวันจะเพิ่มขึ้น เป็นการแก้ปัญหการไม่มีงานทำของแรงงาน การเพิ่มรายรับของประชากรของประเทศ เป็นต้น อีกทั้งได้ใช้

ประเทศไทยเป็นตัวอย่างในการศึกษาถึงระบบการส่งออกแรงงานดังกล่าวในประเด็น การไปทำงานต่างประเทศและการส่งเงินกลับบ้านเกิดของแรงงานไทยและพบว่า ในอีกไม่กี่ปีข้างหน้าแนวโน้มของกิจกรรมการส่งออกแรงงานของรัฐบาลไทยได้พยายาม รักษาตลาดแรงงานที่มีอยู่และสนับสนุนการขยายตลาดใหม่นอกเหนือจากการมุ่งเน้น การพัฒนาทักษะของแรงงาน และความต้องการแรงงานในตลาดโลกจากมาตรการและ นโยบายของรัฐบาลไทยไม่ว่าจะเป็นด้านโครงสร้างองค์กรและบทบาทของรัฐบาล ที่รัฐบาลไทยประกาศใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงานและจัดหางานปี ค.ศ. 1983 ด้านนโยบายสำหรับการพัฒนาตลาดทรัพยากรมนุษย์และการจัดการทางการเงินและ นโยบายการฝึกอบรมทรัพยากรมนุษย์ รัฐบาลไทยได้ออกมาตรการใหม่เพื่อกระตุ้น ให้แรงงานเดินทางไปทำงานต่างประเทศเพื่อลดปัญหาการว่างงานในประเทศและ เพิ่มรายได้จากอัตราแลกเปลี่ยน ในงานวิจัยได้ให้ข้อเสนอเกี่ยวกับการส่งออกแรงงาน แก่พรรคและรัฐบาล เช่น การแก้ไขปัญหาด้านการจัดการการเงินด้านการส่งออก แรงงาน เช่น การสนับสนุนและให้เงินทุนกู้ยืมแก่แรงงาน กระตุ้นการส่งเงินรายได้ ของแรงงานกลับประเทศ สร้างแบบฟอร์มสัญญาสำหรับแรงงานแต่ละประเภท สนับสนุนและพัฒนาธุรกิจส่งออกแรงงานเพื่อให้มีส่วนส่งเสริมกิจกรรมการส่งออก แรงงานและการจัดการการเงินด้านการส่งออกแรงงานของเวียดนามให้มีประสิทธิ ภายได้เงื่อนไขเศรษฐกิจการตลาด

Nguyễn Đình Thiêm เป็นผู้รับผิดชอบในการพิมพ์ส่วน Nguyễn Bá Ngọc รับผิดชอบเนื้อหา รวบรวมพิมพ์หนังสือ เรื่อง Văn Bản Và Tài Liệu Về Xuất Khẩu Lao Động (2001) ซึ่งเป็นการรวบรวมเอกสารเกี่ยวกับการส่งออกแรงงาน เป็นการรวบรวม ข้อมูลข่าวสาร ตั้งแต่นี้ ศูนย์กลางข้อมูลข่าวสารให้คำปรึกษาส่งออกแรงงานและ เชี่ยวชาญ กรมการจัดหาแรงงานกับต่างประเทศจะรวบรวมแถลงการณ์ใหม่ ๆ แนบมากับเอกสารจำเป็นเพื่อช่วยให้คนอ่านและหน่วยงานที่ต้องการเร่งด่วนได้รับข้อมูล ในสาขาส่งออกแรงงาน เนื้อหาแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นแถลงการณ์เกี่ยวกับการ ส่งออกแรงงาน ซึ่งเป็นประกาศฉบับต่าง ๆ ส่วนที่สองเป็น เอกสารอ้างอิง เช่น ค่าจ้างที่มีต่อแรงงานต่างชาติที่เข้าไปทำงานที่ได้วัน รายนามบริษัทที่อนุญาต การส่งออกแรงงานและเชี่ยวชาญ เป็นต้น

2.2 การส่งออกแรงงานเวียดนามไปยังตลาดต่างประเทศ (เอเชีย ตะวันออกกลางและยุโรป และอาเซียน ตลาดโลก)

งานศึกษากลุ่มที่สองคือ การส่งออกแรงงานเวียดนามไปยังตลาดต่างประเทศ (เอเชีย ตะวันออกกลางและยุโรป และอาเซียน ตลาดโลก) พบว่ามีจำนวน 7 รายการ ทั้งนี้การส่งออกแรงงานเป็นหนึ่งในนโยบายของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม และรัฐบาลเวียดนามถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของประเทศ เป็นการแก้ไขปัญหาการไม่มีงานทำ เพิ่มรายได้ และปรับปรุงคุณภาพชีวิตของแรงงานตลอดรวมถึงการสร้างรายได้เข้าประเทศ เมื่อพิจารณางานศึกษาเกี่ยวกับการส่งออกแรงงานเวียดนามไปยังต่างประเทศ พบผลงานของ Bui Thu Thuy (2005) เรื่อง *Xuất khẩu lao động của Việt Nam sang Thị trường Đông Bắc Á -Thực trạng và giải pháp* ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง เขาสร้างจิตวิทยวิจัยเพื่อหาคำตอบปัจจัยใดบ้างที่ทำให้การส่งออกแรงงานเวียดนามในตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ (ญี่ปุ่น เกาหลีใต้และไต้หวัน) ประสบผลสำเร็จ อะไรคือข้อจำกัด การถอดบทเรียนเพื่อผลักดันกิจกรรมการส่งออกแรงงานของเวียดนามไปยัง 3 ตลาดดังกล่าว ให้พัฒนาไปอย่างมีความหมายและจำเป็นในบริบทปัจจุบัน เขาแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 บท บทแรกเกี่ยวกับทฤษฎีและการปฏิบัติเกี่ยวกับการส่งออกแรงงาน บทที่สอง สถานการณ์การส่งออกแรงงานของเวียดนามไปยังตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ ช่วงปี ค.ศ. 1992-2004 ซึ่งจะศึกษาผลลัพธ์ที่ได้จากการส่งออกแรงงานไปยังญี่ปุ่น เกาหลีใต้และไต้หวัน ข้อจำกัด ความยุ่งยากในการส่งออกแรงงานไปยังสามประเทศและปัจจัย การถอดบทเรียน ส่วนบทที่ 3 การแก้ไขปัญหาบางประการในการผลักดันการส่งออกแรงงานของเวียดนามไปยังตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า สถานการณ์แรงงานเวียดนามมีการหลบหนีและพักอาศัยผิดกฎหมายใน 3 ประเทศค่อนข้างสูง คุณภาพแรงงานเวียดนามอยู่ในระดับต่ำยังไม่สนองตอบความต้องการของเจ้าของผู้ใช้แรงงานของแต่ละประเทศ เวียดนามมีข้อจำกัดในองค์กรที่จัดการดูแลแรงงานต่างประเทศยังไม่เข้มแข็ง ส่วนการผลักดันแรงงานเวียดนามไปยัง 3 ประเทศที่ไม่เคยเป็นตลาดหลักของเวียดนามมาก่อน เวียดนามต้องขยายสาขาอาชีพที่หลากหลาย ให้ใช้ภาษาต่างประเทศได้คล่องแคล่ว สร้างความเข้าใจด้านกฎหมายของประเทศที่ไปทำงาน

นอกจากนี้ยังมีผลงานของ Nguyen Thi Kim Chi (2014) เรื่อง *Xuất khẩu lao động của Việt Nam sang Thị trường Đông Bắc Á -Thực trạng và giải pháp* ศึกษาพื้นที่เดียวกันกับงานของ Bui Thu Thuy แต่คนละช่วงเวลา คล้ายกับเป็นการต่อยอดงานของ Bui Thu Thuy กล่าวคือเน้นศึกษาเน้นวิเคราะห์สถานการณ์การส่งออกแรงงานเวียดนาม ไปได้หวั่น ญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ ช่วงปี ค.ศ. 2005-2013 โดยนำเสนอบทวิเคราะห์ทิศทางและการแก้ปัญหาที่มีต่อการส่งออกแรงงานไปยังตลาดเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงปี ค.ศ. 2015-2020 ผลงานวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับการส่งออกแรงงานเวียดนามไปยังตลาดต่างประเทศอื่น ๆ อีกเช่น ส่งไปตะวันออกกลาง (*Xuất khẩu lao động của Việt Nam sang Thị trường Trung Đông*) เป็นผลงานของ Ha Huyen Trang (2009) และวิทยานิพนธ์ของ Tran Xuan Tho (2009) เน้นศึกษาการส่งออกแรงงานเวียดนามไปยังตลาดยุโรป (*Xuất khẩu lao động của Việt Nam sang Thị trường EU* เป็นต้น

ผลงานของ Nguyễn Ngọc Lạn (2018) เรื่อง *Di Chuyển Lao Động Có Kỹ Năng Trong Công Đồng Kinh Tế ASEAN Và Triển Vọng Thị Trường Lao Động ASEAN Sau Năm 2015* (การเคลื่อนย้ายแรงงานที่มีศักยภาพในประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนและความคาดหวังตลาดแรงงานอาเซียนหลังปี ค.ศ. 2015) พบว่า จากการศึกษาศาสามารถสรุปประเด็นใน 5 ปัจจัย ดังนี้ 1.ปัจจุบันการเคลื่อนย้ายแรงงานที่มีทักษะในกลุ่มประเทศอาเซียนเกิดขึ้นอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากการก่อกำเนิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน โดยมีปัจจัยผลักดันกระแสดังกล่าว ได้แก่ (i) ความจำเป็นในการส่งเสริมให้มีการเปิดแรงงานที่มีทักษะระหว่างประเทศในอาเซียนอย่างเสรี (ii) สถาบันระดับภูมิภาคและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนย้ายแรงงานที่มีทักษะ (ii) ปัจจัยภายในแต่ละประเทศที่มีผลกระทบต่อ การเคลื่อนย้ายแรงงานที่มีทักษะของแต่ละประเทศเช่น: 1. การขาดแคลนแรงงานที่มีทักษะในการกำกับดูแล 2. แรงงานที่มีทักษะในประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนมีลักษณะเฉพาะและมีปริมาณการเคลื่อนย้ายค่อนข้างจำกัดในแรงงานทั้งหมดในบางประเทศ อย่างเช่น มาเลเซีย, สิงคโปร์ และไทย เนื่องจากความแตกต่างด้านรายได้และนโยบายการดึงดูดผู้มีความสามารถ 3. การเคลื่อนย้ายแรงงานที่มีทักษะในกลุ่มประเทศอาเซียนในช่วงหลายปีที่ผ่านมา

ประสบความสำเร็จโดยเฉพาะอย่างยิ่งการช่วยปรับปรุงคุณภาพของโอกาสการจ้างงาน การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการจ้างงาน อุปสงค์และอุปทานแรงงานตลอดจนทักษะ และผลิตภาพแรงงานในการจัดการแรงงานที่มีทักษะระหว่างประเทศในภูมิภาคมีความ คล่องตัวขึ้น 4. ในอนาคตตลาดแรงงานอาเซียนจะมีการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก โดยมากที่สุดคือผลิตภณัทมวลรวมภายในประเทศของอาเซียนจะเพิ่มขึ้น โครงสร้าง การจ้างงานจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากและผลผลิตด้านแรงงานจะสูงขึ้น และ 5. เวียดนามกำลังเผชิญปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรมนุษย์สูงเช่นเดียวกับประเทศ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเคลื่อนไหวของแรงงานที่มีทักษะระหว่าง เวียดนามและประเทศอื่น ๆ มีจำกัดและมีอุปสรรค ทั้งนี้เวียดนามจำเป็นต้องใช้มาตรการ หลายอย่างจากรัฐบาลที่ต้องส่งเสริมความร่วมมือกับประเทศสมาชิกอาเซียนอื่น ๆ ในด้านการส่งออกและดึงดูดแรงงานที่มีทักษะ

Luu Văn Hung (2011) เรื่อง Xuất Khẩu Lao Động Việt Nam Thời Đổi Mới Và Hội Nhập (ส่งออกแรงงานเวียดนามยุคโดยเมื่อยและประชาคมเศรษฐกิจระหว่าง ประเทศ) แบ่งการนำเสนอเป็น 3 ส่วน ส่วนแรก พื้นฐานทางทฤษฎีและการปฏิบัติ ของกิจกรรมส่งออกแรงงานในยุคเข้าร่วมประชาคมเศรษฐกิจระหว่างประเทศ จะนำเสนอข้อย่อ ความจำเป็นของกิจกรรมส่งออกแรงงานที่มีต่อเวียดนาม ในกระบวนการเข้าร่วมเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ส่วนที่สอง ประสพการณ์เกี่ยวกับ กิจกรรมส่งออกแรงงานของบางประเทศในภูมิภาคเอเชียและการถอดบทเรียนสำหรับ เวียดนาม ส่วนที่สอง นำเสนอสถานการณ์กิจกรรมการส่งออกแรงงานของเวียดนาม ที่ผ่านมานำเสนอข้อย่อ เช่น การส่งออกแรงงานช่วงปี ค.ศ. 1980-1989, ปี ค.ศ. 1991-2000 และปี ค.ศ. 2001 ถึงปัจจุบัน (2011) ความสำเร็จ ข้อจำกัดและปัจจัยที่มี ส่วนในกิจกรรมการส่งออกแรงงานของเวียดนามในปีที่ผ่านมา ปัญหาที่พบที่มีต่อ กิจกรรมการส่งออกแรงงานของเวียดนามในช่วงเวลาที่ผ่านมา ซึ่งมีการนำเสนอประเด็น ย่อย เช่น ผลกระทบจากความผันผวนทางเศรษฐกิจ การเมืองสังคมของโลกที่ส่งผลต่อ กิจกรรมการส่งออกแรงงานของเวียดนาม ส่วนที่สาม การคาดการณ์เกี่ยวกับตลาด ส่งออกแรงงาน มุมมองและการแก้ไขปัญหาเพื่อผลักดันกิจกรรมส่งออกแรงงาน ของเวียดนามในเวลาที่จะถึง เป็นต้น ภาคส่วนแรงงานและความร่วมมือระหว่างประเทศ

เกิดขึ้นจากความไม่สมดุลระหว่างอุปสงค์และอุปทานของแรงงานสัมพันธ์ในประเทศ ในเวียดนามการส่งออกแรงงานถือเป็นวิธีแก้ปัญหในการสร้างงานเพิ่มรายได้และปรับปรุงมาตรฐานการครองชีพของคนงานและเพิ่มรายได้ประชาชาติ การส่งออกแรงงานมีหลายกระบวนการตั้งแต่การกำหนดนโยบายและการพัฒนานโยบายของรัฐเกี่ยวกับการส่งออกแรงงาน การวิจัยพร้อมทั้งขยายและพัฒนาส่งเสริมตลาดนี้ การค้นหาคู่ค้าเจรจาและลงนามในสัญญาส่งออกแรงงาน การสรรหาและฝึกอบรมเพื่อพัฒนาคุณภาพของแรงงานเพื่อการส่งออก เพื่อที่จะจัดทำและพัฒนางานโครงการส่งออกแรงงานและปรับปรุงขีดความสามารถในการบริหารจัดการของรัฐในกิจกรรมนี้ ซึ่งเป็นประเด็นที่เวียดนามสามารถอ้างถึงและทำการวิจัยในการส่งเสริมการส่งออกแรงงานในปีต่อ ๆ ไป โดยพบว่าเวียดนามได้ส่งแรงงานประเภทไม่มีทักษะอย่างแรงงานประเภทแรงงานทำงานภายในบ้านไปทำงานยังต่างประเทศตั้งแต่ทศวรรษ 1980 กระบวนการปรับปรุงกลไกการจัดการทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่งการริเริ่มบูรณาการทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศในช่วงหลายปีที่ผ่านมาเวียดนามได้ก่อตั้งและพัฒนาพื้นฐานทางกฎหมายที่ครอบคลุมและมีโครงสร้างองค์กรในการดำเนินการส่งออกแรงงานอย่างประสบความสำเร็จ

สรุปและข้อเสนอแนะ

ประเด็นแรก งานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในไทยส่วนมากเป็นงานศึกษาด้านสังคมศาสตร์เน้นศึกษาแรงงานเวียดนามในบริบทแรงงานข้ามชาติ (Migrant workers) หรือแรงงานย้ายถิ่น มีการนำแนวคิด มาเป็นกรอบในงานศึกษา เช่น พิจารณาเรื่องปัจจัยผลักดัน - ปัจจัยดึงดูด / การปรับตัว / ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน/ แรงปรารถนา และการสร้างความเป็นแท เป็นต้น อย่างไรก็ตาม งานศึกษาหรือแรงงานข้ามชาติในภาษาเวียดนามใช้คำว่า Lao động di cư (Migrant workers) ซึ่งหมายถึง แรงงานที่ย้ายจากประเทศหนึ่ง(ถิ่นที่อยู่ปัจจุบัน) ไปทำงานอีกประเทศหนึ่ง (ถิ่นที่อยู่ใหม่) และกำลังกลายเป็นกระแสของงานศึกษาในประเทศไทยอยู่ในขณะนี้ ขณะที่เมื่อสำรวจงานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในประเทศเวียดนาม โดยมากจะเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับการส่งออกแรงงาน (Xuất Khẩu Lao Động) หมายถึง

พันธกิจการนำเอาแรงงานจากประเทศหนึ่งไปทำงานยังอีกประเทศที่มีความประสงค์ต้องการจ้างงาน ใช้แรงงาน ซึ่งจะสัมพันธ์กับแนวคิด แรงงานส่งออก แรงงานนำเข้า แรงงานประเภทนี้ถูกส่งตัวไปทำงานยังต่างประเทศตามข้อปฏิบัติทางกฎหมายของประเทศนั้น ๆ โดยเป็นงานศึกษาซึ่งเกี่ยวข้องกับนโยบายส่งออกแรงงานของรัฐบาลเวียดนามและการศึกษาเรื่องแรงงานเวียดนามจากประเทศต้นทาง ซึ่งต่างกับงานศึกษาในประเทศไทยที่เน้นศึกษาการเข้ามาของแรงงานเวียดนามในฐานะประเทศปลายทาง ดังนั้นเราจึงเห็นช่วงเวลาของศึกษาในเอกสารไทยและเอกสารเวียดนามแตกต่างกันอย่างมีนัยยะ

ประเด็นที่สอง จากการรวบรวมข้อมูลเอกสารฝั่งไทยและเอกสารฝั่งเวียดนาม ในช่วงทศวรรษ 1990 – ปี ค.ศ. 2020) พบงานศึกษาจำนวนทั้งหมด 21 รายการ เป็นงานศึกษาของนักวิชาการชาวไทยจำนวน 9 รายการ พบประเด็น แรงงานเวียดนาม ในภาคอีสาน (อุบลราชธานี/ขอนแก่น/อุดรธานี) แรงงานเวียดนามในกรุงเทพมหานคร และการส่งออกแรงงาน โดยจะพบว่า นักวิชาการที่ศึกษาประเด็นแรงงานข้ามชาติเวียดนามคือกลุ่มนักวิชาการด้านเวียดนามศึกษา เช่น วชิร คำศรี, ศิลปกิจ ตี๋ขันติกุล และธัญญาทิพย์ ศรีพนา เป็นต้น ในเวียดนาม พบประเด็น รัฐกับการจัดการเรื่องแรงงานส่งออกเวียดนาม การส่งออกแรงงานเวียดนามไปยังตลาดต่างประเทศ (เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และยุโรป และอาเซียน ตลาดโลก) ส่วนมากเป็นงานวิจัยประเภทวิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ ด้านเศรษฐศาสตร์ จะสังเกตได้ว่าผลงานศึกษาที่พบในเวียดนามจะมีลักษณะการวางโครงเรื่องนำเสนอประเด็นต่าง ๆ คล้ายคลึงกัน

ประเด็นที่สาม จากการสำรวจสถานภาพงานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนาม ในไทยและเวียดนาม จะพบว่า งานศึกษาในไทยเท่าที่พบมักปรากฏในรูปบทความที่ตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ ขณะที่ผลงานศึกษาที่ปรากฏในงานวิจัยประเภทวิทยานิพนธ์ รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เกี่ยวกับแรงงานเวียดนามข้ามชาติหรือแรงงานเวียดนามย้ายถิ่น ยังเห็นไม่มากนัก อีกทั้งงานศึกษายังคงจำกัดเฉพาะในพื้นที่ภาคอีสาน ส่วนภูมิภาคอื่น ๆ ยังพบน้อย ซึ่งหากงานศึกษาเรื่องแรงงานเวียดนามได้ข้อมูลจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้องก็จะสามารถได้ข้อมูลในส่วนของการกระจายตัวของแรงงานเวียดนามที่เข้ามาในไทยชัดเจนขึ้น ส่วนงานศึกษาเรื่องแรงงานเวียดนามในประเทศ

เวียดนาม ส่วนมากเป็นงานด้านเศรษฐศาสตร์ ซึ่งอาจเป็นเพราะข้อจำกัดของการเข้าถึงข้อมูลของผู้วิจัยที่สืบค้นข้อมูลจากหอสมุดแห่งชาติโตงเฮิบ (Thư viện Tổng Hợp) แหล่งข้อมูลนี้ได้ชื่อว่าเป็นสถานที่ที่รวบรวมวิทยานิพนธ์จากทั่วทุกภาคมารวมไว้ค่อนข้างมากและเป็นระบบที่สุด ยิ่งขาดการเข้าถึงงานประเภทบทความวิชาการหรือบทความวิจัย กระนั้นก็ตามลักษณะงานศึกษาที่เป็นบทความของเวียดนามจะปรากฏเพียงไม่กี่หน้า อย่างไรก็ตาม งานที่ผู้วิจัยรวบรวมมาได้จะเห็นว่า งานศึกษาเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามที่เข้ามาในไทย หรือการส่งออกแรงงานมายังตลาดอาเซียน โดยเฉพาะตลาดไทยยังไม่พบ หรือจะมีบ้างเมื่อกล่าวถึงการส่งออกแรงงานเวียดนามมายังตลาดอาเซียน

ประเด็นที่สี่ ข้อจำกัดของการศึกษาและช่องว่างของการศึกษาต่อไป ในฝั่งเวียดนามยังขาดการเข้าถึงข้อมูลเอกสารเวียดนามจากแหล่งข้อมูลภาคกลางและภาคเหนือ เนื่องระยะเวลาของการทำวิจัยและพื้นที่ของสองภาคห่างไกลกัน จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ไม่สามารถเดินทางไปเก็บข้อมูลได้ ทำให้ข้อมูลของผู้วิจัยจึงฉายภาพข้อมูลเอกสารจากภาคใต้ ทำให้เราไม่เห็นภาพงานวิจัยเกี่ยวกับแรงงานเวียดนามในภาคกลาง ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นแรงงานกลุ่มใหญ่ที่เดินทางไปทำงานยังต่างประเทศ อย่างไรก็ตามก็จะเห็นว่ากลุ่มแรงงานเวียดนามที่เข้ามาถูกกฎหมายในประเทศไทยก็ยังขาดการศึกษาอย่างเป็นระบบ

เอกสารอ้างอิง

- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2561). *กระแสการเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติ: เข้าใจ เข้าถึง และเป็นธรรม*. สืบค้นเมื่อ 21 มิถุนายน 2563, จาก https://www.bot.or.th/Thai/ResearchAndPublications/articles/Pages/Article_07Aug2018.aspx
- ัญญาทิพย์ ศรีพนา. (2556). การส่งออกแรงงานเวียดนาม. *วารสารการเมืองการปกครองการจัดการชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน*, 3(2), 176-193.
- ัญญาทิพย์ ศรีพนาและณัฐพล ตันตระกูลทรัพย์. (2558). บทบรรณาธิการ การเคลื่อนย้ายมนุษย์กับภูมิทัศน์ใหม่ในเอเชีย. *เอเชียปริทัศน์*, 36 (2), C-F.

- วัชรีย์ คำศรี. (2556). “แรงงานข้ามชาติในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง : แรงงานเวียดนามในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”. หลักรัฐธรรมนูญปรัชญาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนบูรณาการศาสตร์คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
- วัชรีย์ คำศรี. (2556). การปรับตัวของแรงงานข้ามชาติเวียดนาม ในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*, 1(32), 47-65.
- วัชรีย์ คำศรี. (2557). แรงงานย้ายถิ่นเวียดนามในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานี. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*, 10(1), 139-162.
- ศิลปกิจ ตี๋ขันติกุล. (2559). มาเมืองไทยไม่ใช่แค่หาอยู่หากิน : แรงปรารถนาของชาวนาเวียดนามจากจังหวัดท่าตึงและเหงะอาน. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*, 12(1), 139-162.
- ศิลปกิจ ตี๋ขันติกุล. (2558). “แรงงานเวียดนามนอกระบบ”: การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติจากจังหวัดท่าตึง (เวียดนาม) สู่อประเทศไทย. *มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์*, 32(3), 173-198.
- ศิลปกิจ ตี๋ขันติกุล. (2562). จากแรงงานข้ามชาติเวียดนามสู่การกลายเป็นคนทรงชั้นครู: การสร้างความเป็นของแท้ขึ้นใหม่ในพิธีทรงเจ้าของคนไทยเชื้อสายเวียดนามในจังหวัดอุดรธานี. *มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์*, 36(2), 55-73
- เหงียน กวาง วิง และศิริวัช ศรีโกตางกุล. (2560). แรงงานไร้ฝีมือชาวนาเวียดนามในจังหวัดขอนแก่น : สถานการณ์ปัญหาและข้อเสนอต่อสถานกงสุลใหญ่เวียดนามประจำจังหวัดขอนแก่น. *วารสารวิชาการ ธรรมทัศน์*, 7 (3), 1-9 .
- John Walsh. (2011). The Vietnamese in Thailand: a History of Work, Struggle and Acceptance. *Economica*, 7(1), 160-171.
- Nancy Huyen Nguyen, John Walsh. (2014). Vietnamese Migrant Workers in Thailand - Implications for Leveraging Migration for Development. *Journal of Identity and Migration Studies*. 8(1), 68-94.

- Nguyen Tuan Anh. (2011). *An analysis of socio-economic conditions of Vietnamese migrant workers in Bangkok, Thailand*. Master thesis of Arts Program in Thai Studies, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.
- Nguyen Tuan Anh. (2017). Labor migration flows from Vietnam to Thailand in the context of ASEAN regional integration. *RUDN Journal of Economic*. 25(2), 275-282.

ภาษาเวียดนาม

- Bui Thu Thuy. (2005). Vietnamese labor export in Northeast Asian markets (Japan, South Korea and Taiwan) and solutions. *Thesis in Economics, University of Economics, Vietnam National University, Hanoi*.
- Cao Van Sam. (1994). *Complete management of the organizational system and the labor export mechanism of Vietnam in the coming period (1994-2010)*. Dissertation in Economics. National Economics University, HaNoi.
- Luu Van Hung. (2011). *Vietnamese labor export in Doi Moi Era and the international economic community*. Hanoi: Dien Bach Khoa.
- Nguyen Dinh Thiem. (2001). *Documents on labor export*. Hanoi: Lao Dong - Xa Hoi.
- Nguyen Luong Trao. (1993). *Expanding the market and improving the efficiency of Vietnamese labor export to work abroad according to the specified time*. Dissertation in Economics. National Economics University, Ha Noi.
- Nguyen Ngoc Lan. (2018). *Potential labor mobility in the AEC and expectations of ASEAN labor market after the year 2015*. Hanoi: Khoa hoc xa hoi.

- Nguyen Thi Kim Chi. (2014). *Vietnamese labor export in Northeast Asian markets (Japan, South Korea and Taiwan) and solutions*. Thesis in Economics, University of Economics, Vietnam National University, Hanoi.
- Nguyen Thi Phuong Linh. (2004). *Solving financial management problems of Vietnamese labor export according to the market mechanism. Dissertation in Economics*. Ministry of Education, the State Bank of Vietnam, Banking Academic.
- Pham Quy Long. (2006). *Labor management in Japanese companies and lessons learned for applying to Vietnam*. Dissertation in Economics, Ministry of Education, Hanoi, Ho Chi Minh National Academy of Politics)
- Tran Van Hang. (1995). *Solutions to modify the export of Vietnamese labors in 1995-2010*. Dissertation in Economics, Vietnam Institute of Economics.
- Tran Xuan Tho, (2009). *Vietnamese labor export to the European market. Thesis in Economics*. University of Economics, Vietnam National University, Hanoi.

สัมภาษณ์

กัญญาณัฐ โพธิ์คำ, อายุ 22 ปี, [สัมภาษณ์], 7 ตุลาคม 2563, คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความวารสาร
ประจำปี 37 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2563)

1. รองศาสตราจารย์ ดร.จักรกริช สังขมณี	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรภรณ์ รติธรรมกุล	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. รองศาสตราจารย์ ดร.กิตติมา อินทรมพรรย์	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
4. รองศาสตราจารย์ ดร.พุทธรักษ์ ปราบนอก	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
5. รองศาสตราจารย์ ดร.พรหมรินทร์ พรหมเกิด	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
6. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุธิดา โง่นคำ	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
7. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนพฤษ์ ชามะรัตน์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
8. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิระพงษ์ จันทรสนาม	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
9. ดร.มนต์ชัย ผ่องศิริ	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
10. รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณวดี พูลพอกสิน	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
11. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทิมา ชิมป์สัน	มหาวิทยาลัยนเรศวร
12. รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิทย์ เลหาศิริวงศ์	มหาวิทยาลัยนครพนม
(เกษียณอายุราชการ)
13. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อนุรัตน์ อนันนันทนธร	มหาวิทยาลัยบูรพา
14. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วนิพพล มหาอาชา	มหาวิทยาลัยมหิดล
15. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชาดา ทวีสิทธิ์	มหาวิทยาลัยมหิดล
16. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยรรยงค์ อินทร์ม่วง	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
17. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา คล้ายเดช	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น
18. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไกรฤกษ์ ศิลาคม	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
19. รองศาสตราจารย์ ดร.รัตนะ ปัญญาภา	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี
20. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชูวงศ์ อุบลี	มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
21. รองศาสตราจารย์ ดร.อังคินันท์ อินทรกำแหง	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
22. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิทธิณี ธรรมชัย	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
23. ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาวิตรี พิณฑุวงศ์	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

24. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีระ นุชเปี่ยม	มหาวิทยาลัยศิลปากร
25. ดร.สิรินาถ ศิริรัตน์	มหาวิทยาลัยศิลปากร
26. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โสภณ จีระเกียรติกุล	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
27. รองศาสตราจารย์สมหมาย ชินนาค	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
28. รองศาสตราจารย์ ดร.กนกวรรณ มะโนรมย์	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
29. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมศรี ชัยวนิชยา	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ใบสมัครสมาชิก
“วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์”

☐ สมาชิกใหม่

☐ ต่ออายุ

ชื่อ – สกุล.....

ที่อยู่.....

รหัสไปรษณีย์.....เบอร์โทรศัพท์.....

ตั้งแต่ฉบับที่.....ปีที่.....ถึงฉบับที่.....ปีที่.....รวม.....เล่ม

พร้อมนี้ได้ส่งเงินจำนวน..... บาท

บัญชี ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ชื่อบัญชี ค่าสมัครกลุ่มวิชาการ เลขที่บัญชี 551-3-02535-3 ประเภทบัญชี กระแสรายวัน

อัตราค่าบำรุง

ปีละ 300 บาท

ลงชื่อผู้สมัคร.....

(.....)

หมายเหตุ

1. ท่านสามารถโอนเงินค่าสมัครสมาชิก บัญชี ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ชื่อบัญชี ค่าสมัครกลุ่มวิชาการ เลขที่บัญชี 551-3-02535-3 ประเภทบัญชี กระแสรายวัน เมื่อดำเนินการเรียบร้อยแล้ว กรุณาส่งหลักฐานใบนำฝาก (Pay-in-Slip) ส่งมาที่ E-mail: kwanso@kku.ac.th
2. กรณีที่มีการเปลี่ยนแปลงที่อยู่ กรุณาแจ้งให้ทราบล่วงหน้าไม่น้อยกว่า 1 เดือน ก่อนเดือนสุดท้ายของกำหนดวารสารออก เพื่อความสะดวกในการส่งวารสารแก่ท่าน
3. กำหนดการออกวารสารฯ ปีละ 3 ฉบับ (มกราคม-เมษายน, พฤษภาคม-สิงหาคม, กันยายน-ธันวาคม)

**หลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการ
วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น**

1. ต้องเป็นบทความหรือผลงานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
2. เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ในกรณีเป็นภาษาอังกฤษต้องผ่านการตรวจสอบความถูกต้องจากผู้เชี่ยวชาญก่อนส่งกองบรรณาธิการ
3. ต้นฉบับบทความต้องมีความยาวไม่เกิน 15 หน้ากระดาษ A4 ส่งบทความออนไลน์ได้ที่ www.tci-thaijo.org/index.php/HOSO
4. หน้าปก (Cover) ประกอบด้วย
 - 4.1 ชื่อบทความ (Title) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
 - 4.2 ชื่อผู้เขียน (Authors) (ระบุเฉพาะชื่อและนามสกุลโดยไม่ต้องมีคำนำหน้าชื่อ ตำแหน่ง คุณวุฒิ) พร้อมทั้งรายละเอียดเกี่ยวกับผู้เขียน (Author Affiliation) หากต้องการเพิ่มเติมรายละเอียดเกี่ยวกับผู้เขียนให้ระบุตอนท้ายของบทความ
 - 4.3 บทคัดย่อ (Abstract) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ความยาวไม่ควรเกินหนึ่งหน้ากระดาษ A4
 - 4.4 คำสำคัญ (Keyword) กำหนดคำสำคัญที่เหมาะสมสำหรับการนำไปใช้ทำคำค้นในระบบฐานข้อมูล ทั้งคำในภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จำนวน 3-5 คำ
5. เกณฑ์การพิจารณา กองบรรณาธิการจะเป็นผู้รับผิดชอบการพิจารณา
6. บทความที่ไม่ผ่านการพิจารณาให้ตีพิมพ์ ทางกองบรรณาธิการจะแจ้งให้ผู้เขียนทราบ แต่จะไม่ส่งต้นฉบับคืนผู้เขียน
7. ส่วนเนื้อหา (Body of the Context) ประกอบด้วย
 - 7.1 บทนำ (Introduction) ครอบคลุมความสำคัญและที่มาของปัญหา การวิจัยวัตถุประสงค์การวิจัยและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง บทนำควรเขียนในรูปเรียงความให้รวมเป็นเนื้อเดียวกัน

7.2 วิธีการวิจัย หรืออุปกรณ์และวิธีวิจัย หรือระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology) อธิบายวิธีการดำเนินการวิจัยซึ่งอาจจะประกอบด้วย หัวข้อย่อยๆ เช่น ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การทดลอง การวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งสอดคล้องตามวิธีการวิจัยแต่ละสาขาวิชา

7.3 สรุปและอภิปรายผล/วิจารณ์ผลการวิจัย

7.4 ข้อเสนอแนะ (Recommendation) ข้อเสนอแนะแนวทางการนำผลการวิจัยไปใช้

7.5 กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgement) ระบุนุแหล่งทุน หรือผู้มีส่วนสนับสนุนในการทำวิจัย เอกสารอ้างอิง (References) ให้ใช้ตามแบบที่กำหนด คือ

7.5.1 การอ้างอิงในเนื้อเรื่อง ให้วงเล็บชื่อผู้แต่ง (สำหรับคนไทย) หรือชื่อสกุล (สำหรับชาวต่างประเทศ) หรือชื่อนิตินบุคคลที่เป็นผู้จัดทำเอกสาร และปีที่พิมพ์ของเอกสารที่อ้างถึง นำหน้าหรือต่อท้ายข้อความที่อ้างดังตัวอย่าง

มันทนา และอุษา (2535) กล่าวว่า.....หรือ
(มันทนา และอุษา, 2535)

Miller (1993) กล่าวว่า.....หรือ.....
(Miller, 1993)

จากรายงานของ WHO (1999)หรือ.....
(WHO, 1999)

7.5.2 การอ้างอิงท้ายเรื่อง

อ้างอิงหนังสือ

พรจันท์ สุวรรณชาติ. (2539). *มาตรฐานการพยาบาลเชิง*

โครงสร้าง. กรุงเทพฯ : เจ.เอส.การพิมพ์.

Dye Thomas R. (1966). *Politics, Economics and the Public*.

Chocago: Rand McNally.

การอ้างอิงจากบทความ

รัตนา จันทร์เทาวิ. (2553). อุปลักษณะเกี่ยวกับแหล่งน้ำของ
คนขอนแก่น. *มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์*. 27(3), 71-85.

Wenden, A.L. (2002). Learner Development in
Language Learning. *Applied Linguistics*. 23(1), 12-36.

การอ้างอิงจากเว็บไซต์

สมคิด พุทธศรี. (2555). โลกาภิวัตน์ปะทะเทคโนโลยี : นัย
ต่อการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ. สืบค้นเมื่อวันที่ 1
พฤศจิกายน 2555, จาก <http://thaipublica.org/2012/08/impact-of-globalization-of-technology/> Bontas, E.P. (2005).

*Practical experiences in building Ontology-based
Retrieved systems*. Retrieved January 20, 2006, from
[http://userpage.fu-berlin.de/~paslaru/papers/swcase
2005.pdf](http://userpage.fu-berlin.de/~paslaru/papers/swcase2005.pdf).

การสัมภาษณ์

สุวิทย์ คุณกิตติ. การควบคุมดูแลสิ่งแวดล้อมน้ำพอง [สัมภาษณ์].
รัฐมนตรี กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม;
20 สิงหาคม 2541.

Tapparangsi K. AIDS situation in Thailand [Interview].
The Minister, Ministry of Public Health; 17 July 1999.

8.7 ตารางและภาพประกอบ (Tables and Illustrations) จัดเรียงตามลำดับ
หรือหมายเลขที่อ้างถึงในบทความโดยวิธีเขียนควรระบุชื่อตารางไว้เหนือตาราง
และระบุชื่อหรือคำอธิบายภาพ

ชื่อเรื่องภาษาไทย (ขนาด 18 ตัวหนา)

English Title (Font size 18 bold)

ชื่อผู้แต่ง¹, ชื่อผู้แต่ง², ชื่อผู้แต่ง³ (ขนาด 14)
Author¹, Author², Author³ (ขนาด 14)
1,2,3 สาขาวิชา..... (ขนาด 12)
1,2,3 Program in(ขนาด 12)
1,2,3 มหาวิทยาลัย..... (ขนาด 12)
1,2,3 University (ขนาด 12)

บทคัดย่อ

เนื้อหาบทคัดย่อภาษาไทย.....
เนื้อหาบทคัดย่อภาษาไทย.....
เนื้อหาบทคัดย่อภาษาไทย.....
.....

คำสำคัญ : คำสำคัญ1, คำสำคัญ2, คำสำคัญ3

Abstract

เนื้อหาบทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....
เนื้อหาบทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....
เนื้อหาบทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....
.....

Keywords : Keywords1, Keywords2, Keywords3

บทนำ

.....

.....

วัตถุประสงค์การวิจัย

.....

.....

ระเบียบวิธีวิจัย

.....

.....

ผลการศึกษา

.....

.....

สรุปผล

.....

.....

อภิปรายผล

.....

.....

กิตติกรรมประกาศ (ถ้ามี)

รายละเอียดเกี่ยวกับผู้เขียน

เอกสารอ้างอิง (References, Bibliography)

APA Style
